

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ РУМА

ЗБОРНИК

VIII

2018

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ РУМА
ЗБОРНИК VIII

Главни и одговорни уредник
Бранислава Коњевић

Редакција
**Ђорђе Бошковић
Снежана Јанковић
Јелена Арсеновић
Урош Николић
Александра Ћирић**

Рецензија
Др Драго Његован

Преводаца
Бојана Ланц

Издавач
**Завичајни музеј Рума
Главна 182, 22400 Рума**

Штампа
ЈП Службени гласник, Београд

Тираж: 300

***Издавање Зборника VIII у потпуности
је омогућила Општина Рума***

Садржај – Contents

Археологија – Archeology

Урош Николић

Поклон збирка Драгана Томашевића..... 7

Uroš Nikolić

Donated collection of Dragan Tomasevic..... 7

Љиљана Муждека

Средњовековне некрополе на тлу Срема 37

Ljiljana Muždeka

Medieval necropoleis on the territory of Srem 37

Историја – History

Снежана Јанковић

Царска цеховска повеља румским занатлијама..... 67

Snežana Janković

Emperor's guild charter to Ruma craftsmen 67

Ђорђе Бошковић

Прилози за историју румског здравства (до 1918.) 93

Đorđe Bošković

Addendum to the history of Ruma health care (until 1918.)..... 93

Предраг Пузић – Стеван Кораћ

Свештеничка и учитељска породица

Ђукић из Батајнице 123

Predrag Puzić – Stevan Korać

Djukic, a family of priests and teachers from Batajnica 123

Бранислава Коњевић	
Актуелни јубилеји у поезији Стевана Владислава Каћанског	137
Branislava Konjević	
Current jubilees in the poetry of Stevan Vladislav Kacanski.....	137
Ђорђе Бошковић	
Жарко Миладиновић (1862–1926.)	155
Đorđe Bošković	
Zarko Miladinovic (1862–1926.)	155
Јулијана Голчевски	
Школски систем у Краљевини Југославији	175
Julijana Golčevski	
School system in the Kingdom of Yugoslavia.....	175
Александра Ћирић	
Фотографије из збирке Одељења историјских збирки Завичајног музеја Рума	189
Aleksandra Ćirić	
Photos from the Department of Historical collections of the Ruma County Museum	189

Етнологија – Ethnology

Јелена Арсеновић	
Новије аквизиције вунених предмета у оквиру збирке текстила Одељења етнолошких збирки	215
Jelena Arsenović	
New acquisitions of woolen objects within the textile collection of Ethnological department.....	215

Педагогија – Pedagogy

Бранислава Коњевић

Педагошки рад у Завичајном музеју Рума 229

Branislava Konjević

Pedagogical work in Ruma County Museum 229

Историја уметности – History of Art

Сања Сајферт

Оскар Зомерфелд, уметничка дела из легата Ђорђа
Војновића Галерије Куће Војновића у Инђији 241

Sanja Sajfert

Oskar Sommerfeld art works from the legacy of Djordje
Vojnovic from the Gallery of Vojnovic House in Indjija 241

Извештаји и прикази – Reports and Surveys

Милорад Стојаковић

Откривање спомен-плоче у Брестачу 257

Milorad Stojaković

Opening of the memorial plaque in Brestac 257

Снежана Јанковић

Извештај о раду Музеја за 2017. годину 261

Snežana Janković

Annual Report – 2017 Ruma County Museum 261

In memoriam

Ратко Рацковић 271

In memoriam

Ratko Rackovic 271

Археологија – Archeology

Урош Николић, кустос

Поклон збирка Драгана Томашевића

Сажетак: У овом раду биће приказани најрепрезентативнији артефакти из Поклон збирке Драгана Томашевића која се од 2008. године налази у Завичајном музеју Рума. Осим самих артефакта упознаћемо се и са пореклом и околностима под којим су исти пронађени, са којих локалитета потичу, те размотрити њихов културно-историјски значај како за локалну заједницу, тако и за научну јавност. Такође ће бити речи и о самим локалитетима са којих је материјал сакупљан.

Кључне речи: археологија, Буђановци, праисторија, антика, средњи век, неолит, винчанска култура, енеолит, вила рустика, Срем

Поклон збирка Драгана Томашевића доспела је у Завичајни музеј Рума 2008. године¹ и након тога више пута допуњавана². Том приликом је поклонодавац, завештао Завичајном музеју Рума, преко 2.000 експоната од периода неолита па све до XVIII века. Својим преданим радом, наставник у пензији, Драган Томашевић је сакупљао, систематизовао, конзервирао, чувао, публиковао и на крају поклонио овај изузетан материјал, како би био доступан ширем аудиторијуму.

Драган Томашевић је рођен 1933. године, у месту Селиште у близини Прокупља. Школовао се у Раткову, Сомбору и Београду. Након школовања долази у Буђановце и запошљава се као просветни радник, наставник биологије. Био је и дугогодишњи директор ОШ „Небојша Јерковић“ из

¹ Архива Завичајног музеја Рума: Уговор о поклону 417-05/2008

² Архива Завичајног музеја Рума: Анекс уговор о поклону 167-01/2010 и Анекс уговор о поклону 381-01/2016

Буђановаца. Осим биологије, бави се писањем поезије (издао неколико збирки поезије), пасија му је археологија и историја, љубитељ је природе. Након доласка 1966. године у Буђановце, дугим шетњама упознаје се са атаром села и тако долази до првих археолошких открића. По поораним њивама проналази прве артефакте, камене секире и фрагменте керамике, на локалитету Бунарине и тако започиње његов сакупљачки рад. У Буђановцима остаје до 1993. године, и прикупља материјал који ће касније поклонити Завичајном музеју Рума.

У атару села Буђановци до сада је рекогносцирањем откривено 20 археолошких локалитета (Карта 1).³ Већина их је потврђена рекогносцирањем које је извршио Завод за заштиту споменика из Сремске Митровице. Ова рекогносцирања су вршена 1968. и 1979. године.⁴ Локалитете је евидентирао археолог мр Драган Поповић уз сарадњу мештана, међу којима је истакнуту помоћ пружао Драган Томашевић. Како нису вршена систематска истраживања на локалитетима, а механизацијом је сваке године уништаван добар део истих, Д. Томашевић започиње свој рад у сакупљању артефаката. Хоби постаје пасија, а Д. Томашевић се упознаје са стручном литературом и проширује своје знање из области археологије. Осим литературе, знања из археологије стиче и сарадњом са истакнутим археолозима, академицима Николом Тасићем и Богданом Брукнером, и са др. Предрагом Медовићем. Ова знања су допринела да се збирка током година систематизује, сачува, конзервира и објаве неки њени сегменти (Бунарине⁵, Турска Бара⁶ и Ситаровци⁷). Сав материјал који се налази у Поклон збирци Драгана Томашевића је из атара села Буђановци, те представља својеврстан преглед прошлости овог места, као и централног дела Срема.

Буђановци се налазе 13 км јужно од Руме. Читав атар села лежи на сремској лесној тераси. Ова територија благо је заталасана бројним микрооблицима рељефа. Најчешће су старе долине и гредице између њих, које су крајем плеистоцена прекривене слојем леса, дебљине 3 до 4 м. Северно од села честе су појаве тањирастих депресија. Такође, у атару постоје и две очуване долине и обе се зову Криваје. Поменуто долине и депресије су најчешће забарене. Забарење је чешће у јужном делу атара где су фреатске воде плиће. Иначе, фреатске воде у атару села су веома плиће и крећу се од 0,77 до 3,55 м дубине.⁸ Све ове микроморфолошке кара-

³ Д. Поповић, Археолошко наслеђе на тлу Руме и шире околине, 1997, стр.13

⁴ Д. Поповић, Извештај са рекогносцирања терена – Буђановци, 1968 и 1980.

Напомена: Сви извештаји са рекогносцирања која је обавио Драган Поповић налазе се у архиви Завода за заштиту споменика културе у Сремској Митровици

⁵ D. Tomašević, Bunarine – Vinčanski lokalitet kod Buđanovaca, 1979

⁶ Д. Томашевић, Турска Бара код Брестача, насеље Сопотско-ленђелске групе, 2005.

⁷ Д. Томашевић, Ситаровци „на Умци“ код Буђановаца, 2009.

⁸ Б. Букоров и С. Ћурчић, Општина Рума, Нови Сад, 1990, стр. 154

ктеристике, као и релативна мала дубина подземних вода, а самим тим и њена доступност, узроковале су да живот у прошлости у атару села Буђановци буде веома интезиван. То нам говори бројност, до сада евидентираних, локалитета и културних хоризоната.

Локалитети

Преглед и значај праисторијског дела збирке најлакше се може докучити ако се разматра са аспекта локалитета на којима су артефакти пронађени. Такође, због униформности материјала из каснијих епоха, они ће збирно бити приказани, а локалитети са којих материјал потиче биће кратко описани. Тако да ћемо овај сегмент посветити кратком упознавању са локалитетима, које можемо поделити у четири основне групе: праисторијске, римске, средњовековне и нововековне.

Праисторијски локалитети:

Бунарине

Локалитет Бунарине, запажен је приликом рекогносцирања терена у јесен 1969. године. Налази се на незнатно уздигнутом платоу састављеног из два дела, већег северног, на коме се налази локалитет и мањег јужног, на којем није пронађен археолошки материјал.⁹ Плато се налази на око 1750 м северозападно од центра села. Са свих страна је окружен депресијама и приближних је димензија 250x250 м. Са јужне стране локалитета пролази летњи пут који води ка атару села Хртковци.¹⁰

Већи део материјала је површинског карактера, и прикупљен је након орања, у јесен и рано пролеће, када је одсуство вегетације то дозвољавало. Осим рекогносцирањем, Д. Томашевић је копао и две пробне сонде у јесен 1976. године. Сонде су димензија 2x2 м. Сонда I је позиционирана на источној страни локалитета, терен је нешто нижи него у централном делу локалитета. На површини су, у знатној мери, пронађени остаци лепа, као и фрагменти керамике и другог материјала. Првих 40 цм (релативне дубине) слоја је оштећено орањем и у овом делу имамо поремећен културни слој, измешан са мрком земљом. У овом поремећеном слоју пронађени су остаци лепа, уломака керамике, костију и шкољки. У непо ремећеном делу културног слоја, сиво-жуте боје, релативне дубине 54–56 цм, пронађени су фрагменти керамике и жи-

⁹ D. Tomašević, Bunarine..., 1979, стр. 1

¹⁰ Д. Поповић, Извештај..., 1980, стр. 5

вотињских костију. Испод овог слоја јавља се здравица, на шта јасно указује жути седимент са конкрецијама. Керамика је грубе фактуре, црвене боје.¹¹

Сонда II је отворена на око 30 м западно од сонде I, ближе централном делу локалитета. На површини је пронађено знатан број комада лепа, занимљиво без фрагмента другог материјала. На релативној дубини од 25 – 40 цм од површине, пронађен је компактан слој интезивно горелог лепа, са видљивим траговима плетара, што нам говори да је највероватније леп био део зида који је изгорео у пожару. Испод овог слоја пронађени су фрагменти керамике и животињских костију. У овом слоју је пронађен и прослојак пепела. Копано је до 80 цм релативне дубине, након чега се јавља здравица. Пронађен је знатно већи број фрагмената керамике него у Сонди I, осим керамике са грубом фактуром у овој сонди је пронађена и керамика са фином фактуром.¹²

Материјал са овог локалитета је многобројан и може се поделити у три групе: керамички, камени и материјал од кости и рога. Од керамичког материјала највише има посуда, а то су биконичне и коничне зделе, лонци, буте, цедиљке и жртвеници на стубастим ногама, шупље стопе са перфорацијом, осим ових посуда треба напоменути да је пронађено доста минијатурних посуда као и просопоморфних поклопаца. Осим посуда пронађени су керамички амulette и фигурине врло једноставне израде (слике 1–8).

Од каменог материјала са овог локалитета имамо алатке од окресаног и глачаног камена (слике 9–11), амulette од глачаног камена (слика 12) и једну зооморфну фигурицу од глачаног мермера (слика 13). Сировина за израду артефакта је махом локалног карактера и може се пронаћи у радијусу од 20 км од самог локалитета. Овде треба напоменути да су на локалитету пронађена сечива од опсидијана (слика 11), којег нема у ближој околини, што нам говори и о мобилности и комуникацији становника ове насеобине. Пронађена су и језгра од којих је добијан материјал за израду алатки, што нам говори да је на локалитету највероватније била и радионица за израду алатки од окресаног камена. Изузетан је и број минијатурних секира од глачаног камена.

Ако се погледа статистички артефакта од кости и рога је најмање, присутни су са неколико примерака алатки. Осим алатки имамо један предмет од углачане дуге кости, који се завршава зоабљеним делом на једном крају, док је други крај зарубљен у виду жљеба (усадник), испод којег се налази орнамент у виду концентричних кругова (слика 14). Могуће да је предмет коришћен као дршка неког сечива.¹³

¹¹ D. Tomašević, Bunarine..., 1979, стр. 2–3

¹² Исто, стр. 3

¹³ Исто, стр. 16–17

Материјал даје јасне одлике да је локалитет из периода неолита, старије фазе винчанске културе. То нам говоре примерци посуда који су типичне форме и орнаментике као и налази са осталих винчанских локалитета. Осим ових типичних посуда, са овог локалитета, имамо примере посуде, које се могу везати за Старчевачку културу, то су првенствено буте (слика 1) и посуда са барботин орнаментом, тако да локалитет може бити вишеслојан, али са доминантним винчанским хоризонтом насељавања. Као површински налаз пронађене су и две посуде које припадају старијем гвозденом добу.

Поток 2

Локалитет се налази на приближно 3 км од севера села, са источне стране пута Буђановци – Рума, недалеко од канала Јарчина. Није прикупљено много материјала са овог локалитета, али фрагменти керамике јасно указују на винчански караткер.

Турска бара

На граници атара села Буђановци и Брестач, на 2,5 км југоисточно од Буђановаца, налази се локалитет Турска Бара.¹⁴ Сам локалитет се налази у атару села Брестач, то јест, 1 км северо-западно од сеоске цркве. Локалитет је евидентиран под називом „За цигљаном“, 1972. године од стране Завода за заштиту споменика Сремска Митровица. Ситуиран је на високој уздигнутој греди, која формира источну обалу Турске баре.¹⁵

Локалитет се налази на обрадивим површинама те је материјал који се налази у Поклон збирци Драгана Томашевића, најчешће прикупљан са површине локалитета, након орања. Као и у случају Бунарина и на Турској бари су вршена ископавња, од стране Д. Томашевића у два наврата, током лета и јесени 1978. године и током 1981. године. Ископавања су вршена на североисточном, нешто нижем, делу локалитета. Том приликом су откривене основе три грађевенска објекта. Објекти су нумерисани редним бројевима, по редоследу лоцирања.

На основу присуства зидног лепа, на површини терена, отворена је сонда, где је пронађена кућа 1. Остаци објекта пронађени су на релативној дубини 0,40 м од површине тла, а подница на 0,75 м. Основа објекта је 5,30 x 3,80 м, оријентисан у правцу север – југ. Подница објекта је од набијене земље, док се изнад поднице јавља слој изгорелог и обрушеног лепа, дебљине 10 до 15 цм. Изнад поднице пронађен је врло скроман археолошки

¹⁴ Д. Томашевић, Турска Бара ..., 2005, стр. 7

¹⁵ Д. Поповић, Извештај са рекогносцирања терена – Брестач; Е 16/Б, бр. инвентара 2361, 1973, стр. 2

материјал, неколико уломака керамичких посуда, од којих су касније састављене 4 посуде.¹⁶

На удаљености од 9 метара од прве сонде, отворена је и друга, где је пронађена кућа 2. На 0,40 м релативне дубине од тла пронађени су остаци објекта, а на 0,80 м од тла пронађена је подница од набијене земље. Оријентација објекта је иста као код куће 1, димензије су 4,50 x 3,40 м, а кућа 2 је паралелних зидова са кућом 1. Изнад поднице пронађен је дебео слој пепела, гари и лепа. Непосредно уз зидове објекта пронађен је већи број фрагмената керамике, од којих су реконструисане 22 посуде.¹⁷

Кућа 3 је откривена 58 м јужно од куће 1. Као и код претходних објеката оријентација је север – југ, основа објекта је 4,10x3,20 м. Испод слоја пепела, гари и лепа, доста тањим него код претходних објеката, пронађена је подница на релативној дубини од 0,55 м од површине тла. Оно што издваја ово кућу, од осталих објеката, је лепота материјала који је пронађен. Откривено је само шест фрагментованих посуда, али се велики сликани пехар (слике 18 а–в) издваја својом лепотом. Велики сликани пехар конусног реципијента, на шупљој трбушастој нози са овалним отворима осликан је целом површином и са спољашње и унутрашње стране. Висина пехара је 28 цм, пречник отвора је 41 цм, а пречник стопе је 19 цм. Површина посиде је смеђо – црвена и осликана је црвеном и белом бојом. Мотиви су низови трака, крст у кругу и кругови. У кући 3, осим осликаног пехара, пронађена су два мања пехара на шупљој нози и здела.¹⁸

Током ових ископавања откривене су и две отпдане јаме. У јамама је пронађен разноврстан археолошки материјал: фрагменти керамике, костију, оруђа од камена, кости и рога.

Материјал хронолошки припада неолиту, млађој фази винчанске културе, са јаким упливом сопотско-ленђелских елемената, који се највише огледа у материјалу пронађеном у кући 3 (слике 16–18). На мањем броју посуда назире се и енеолтски елементи.¹⁹

Камалъ

Локалитет Камалъ или Шапине²⁰ удаљен је 3 км од села у правцу југозапад, између два пута Буђановци – Никинци и Буђановци – сеоски атар.

¹⁶ Д. Томашевић, Турска Бара ..., 2005, стр. 8

¹⁷ Исто, стр. 8

¹⁸ Исто, стр. 11–13

¹⁹ Д. Поповић, Извештај са рекогносцирања терена – Брестач ..., 1973, стр. 3

²⁰ Регистрован од стране Завода за заштиту споменика из Сремске Митровице под именом „Шапине“, на основу уписа у војну секцију, такође назив „Шапине“ користе мештани. Назив Камалъ је уписан у катастру.

Локалитет је ситуиран на једној греди која је оријентисана у правцу север – југ. Материјал који је пронађен на локалитету по форми и орнаментици припада баденској култури, тако да локалитет припада периоду енеолита.²¹

Поток 1

Поток 1 налази се на око 0,5 км од северне границе села, са десне стране пута Буђановци – Рума. Д. Томашевић је на овом локалитету пронашао фрагментовану керамику, од које је успео да састави 4 посуде. Посуде су из периода енеолита, и припадју вучедолској култури (слике 21 и 22).

Бара Станковача

Локалитет Бара Станковача или Илинац је ситуиран 1200 м северо-источно од центра села. Налази се на благој греди, површина локалитета је приближно 150x100 м. Од налаза су пронађене једна здела и пехар на краткој стопи (слика 25), као и фрагменти керамике (слика 27). Осим керамике пронађене су четири масивне бронзане наруквице (слика 26), и две бронзане алатке. Материјал припада белегишкој култури, касног бронзаног доба.

Римски период

Налази из римског периода, који су део Поклон збирке Драгана Томашевића, су најбројнији. Тако и број локалитета на којима су пронађени је највећи. Укупно је констатовано 10 локација на којима су нађени артефакти из античког периода.

Турска Бара 1 и 2 се налазе на око 1,5 км југоисточно од села. По Д. Томашевићу, уочио је римско насеље на релативно већем простору, а са десне обале канала Буђановачке ледине – Никинци, остатке виле рустика.

Следећи локалитет је **Симате** који се налази јужно од Јарчине и моста. Д. Томашевић је описао локалитет као насеобинског карактера.

Локалитет **Сврзија – Пустара**, је насеље које се налази на 4 км, североисточно од села, а непосредно са јужне стране Јарчине.

На 2,5 км североисточно уз Добриначки пут, налази се локалитет **Барице**. Д. Томашевић наводи да је на том месту римско имање типа вила рустика.

²¹ Д. Поповић, Извештај са рекогносцирања терена – Буђановци, 1968, стр. 2–3

Ледине је локалитет који се налази северно од сеоске школе. По мишљењу Д. Томашевића на овом месту је била вила рустика.

Локалитет **Ваганац** се налази 3,5 км јужно од села Буђановци, са западне стране пута Буђановци – Никинци. Д. Томашевић препознаје локалитет као насеље. Локалитет се налази на мочварном терену.²²

Грчки гај је локалитет који се налази 2,5 км јужно од села Буђановци, западно од кривине пута Буђановци – Никинци. Д. Томашевић идентификује овај локалитет као вилу рустику.

На 1,5 км јужно од села Буђановци, а на западној обали пресушеног потока **Криваја**, налази се истоимени локалитет. По мишљењу Д. Томашевића, овде се налазило пољопривредно газдинство, типа вила рустика.²³

Локалитет **Ђермине** или **Стевина бара**, налази се 2,700 м од центра села, северно и мањим делом јужно (**Код крста**) од пута који води ка Хртковцима. Локалитет је великих димензија 200x800 м, и на том делу су пронађени уломци римских опека, грађевинског материјала, згуре, керамике и металних предмета. Д. Томашевић је идентификовао овај локалитет као насеље, а Д. Поповић у каснијем рекогносцирању и потврдио. Д. Поповић наводи да је на узвишењу на северном делу локалитета највероватније постојала некропа, зато што су пронађени људски остеолошки остаци.²⁴ Осим наведених налаза са овог локалитета, потиче и један јединствен налаз римске опеке украшене ранохришћанским симболима Христовог монограма (Слика 40). Димензије опеке су 24x24 x 4 цм. Стилизовано је изведено мотив спојених грчких слова χ (хи) и ρ (ро), док је са леве стране изведено велико грчко слово α (алфа), а са десне мало грчко слово ω (омега). У монограму χ (хи) и ρ (ро) представљају почетна слова у имену Хриџотос (Христ), док α (алфа) и ω (омега), имају значења почетак и крај. Христов монограм је један од првих званичних симбола хришћанства и у употребу га уводи цар Константин Велики.²⁵

Као што је већ наведено, највише артефакта има из римског перида. Од налаза имамо керамичке предмете, од којих је највише посуда (фрагменти глеђосаних посуда, жишци, *terra sigillata*, подних опека...), најразноврснији је метални материјал, од којег највише има римског новца (преко 1.000 комада), разног накита, украсних делова одевних предмета, медицинских инструмента, кулtnих предмета (оловне иконе Подунавског коњаника – слика 28 и оловне фигурине вотивних Венера – слика 38) и разних

²² Д. Поповић, Извештај са рекогносцирања терена – Буђановци, 1968, стр. 2

²³ Драган Томашевић, Личне белешке, непубликован рукопис

²⁴ Д. Поповић, Извештај са рекогносцирања терена – Буђановци, 1980, стр. 2–3

²⁵ László Kocsis, *A New Piece with a Chi-Rho from the Roman Collection of the Hungarian National Museum*, in: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 2013., стр. 114–115

пољопривредних алатки. У Поклон збирци Драгана Томашевића постоји и незнатан број предмета од стаклене (фрагменти посуда и делови накита од стаклене пасте) (слике 33–37) и од кости и рога (слике 28–40).

Средњи век

Поклон збирка Драгана Томашевића броји знатан број предмета из средњовековног периода, пронађених на 4 локалитета у атару села Буђановци. Највише је пронађено металних предмета и то пољопривредних алатки (слике 43 и 44), оружија (слика 45), украсних предмета и накита (слике 41–42).

Ледине 2 је хумка, која се налази на 300 м североисточно од села. На основу неколико пронађених језичака локалитет се хронолошки може одредити у период аварске доминације у Срему.

Текеновац је локалитет на јужној обали Јарчине, 4 км северо-западно од села Буђановци. Након дубоког орања на површини локалитета, могле су се наћи фрагментоване људске кости. Од артефаката пронађено је неколико „S“ наушница. Д. Томашевић је атрибуирао локалитет као средњовековну некрополу.

На локалитету **Поток 2** пронађене су угарске монете из XII века. Локалитет се налази на 1 км северно од села, а са источне стране пута Буђановци – Рума.

Локалитет **Умка** или **Међе** налази се 2,4 км источно од села, са северне стране пута Буђановци – Пећинци. Ситуиран је на благој греди и захвата површину ориближно 300 x 150 м. Приликом рекогносцирања терена пронађени површински остаци керамике, животињских костију и уломака камена и опека. Најинтезивнији налази грађевинског шута, захватају источни део локалитета.²⁶ Д. Томашевић је на овом локалитету проналазио сребрни мађарски новац из XIV века и турске монете (сребрне акче).²⁷ Налаз новчића и керамички материјал нам говоре да се на овом локалитету налазило веће средњовековно насеље.²⁸ Д. Томашевић препознаје овај локалитет као средњовековно место Ситаровци, чији први помен имамо почетком XVI века.²⁹

²⁶ Д. Поповић, 1980, стр. 1

²⁷ Д. Томашевић, 2009, стр. 33–34

²⁸ Д. Поповић, 1980, стр. 1

²⁹ Д. Томашевић, 2009, стр. 29–31

Нови век

Материјал из Поклон збирке Драгана Томашевића, потиче са само једног нововековног локалитета, а то је **Буђановачки друм**. Локалитет се налази на око 1 км северно од села, непосредно уз пут Буђановци – Рума. Дубоким орањем на површини су пронађене изломљене људске кости, а од артефаката су пронађене хабзбуршке монете из XVIII века, као и делови накита (брошеви, укоснице и наушнице) (слика 46). Д. Томашевић претпоставља да је овде била некропола из XVIII века и да је уништена пољопривредним радом.³⁰

³⁰ Драган Томашевић, Личне белешке, непубликован рукопис

Закључна разматрања

Поклон збирка Драгана Томашевића представља највећи допринос Одељењу археолошких збирки од оснивања Завичајног музеја Рума. Током настајања збирке Д. Томашевић је артефакте ставио на увид и стручњацима из области археологије, те су др Никола Тасић, др Богдан Брукнер, др Предраг Медовић и други, оценили збирку као изузетну, а неке њене делове као веома значајне и јединствене у српској археологији (осликани пехар и опека са Христомоном). Неке од предмета публика је могла да види на изложбама широм Србије (Београд, Нови Сад), као и на сталној поставци Завичајног музеја Рума.

Збирка броји преко 2.000 предмета, који репрезентују периоде од раног неолита па све до XVIII века. Како сви налази потичу са локалитета из атара села Буђановци (осим неолитског локалитета Турска бара, који је у атару села Брестач, а на граници са атаром села Буђановци), тако ова Збирка има и посебан карактер, јер представља преглед ове микрорегије кроз човекову прошлост. Дугогодишњим истраживањем Д. Томашевић је пронашао, конзервирао и поклатио предмете Завичајног музеја Рума и тако дао невероватан допринос у очувању културних добара на територији Срема. Када се узме у обзир да на територији Буђановаца нису вршена већа археолошка истраживања, а да се материјал свакодневно уништава како пољопривредним активностима, тако и циљаним пљачкањем дивљих копача, који ношени појудом за стицањем профита, прекопавају и уништавају археолошке локалитете, те овакав савестан рад на прикупљању и чувању културног наслеђа захтева дивљење и поштовање целокупне заједнице. Овакав предан, а мора се навести, аматерски рад поткрепљен широким, а и уско стручним знањем, дао је за 25 година рада изузетан допринос првенствено на очувању културног наслеђа, као и одличну полазну тачку за будући археолошки рад. Д. Томашевић је свој рад поделио са стручном заједницом, тако да је у извештајима са рекогносцирања које је обавио мр Д. Поповић, наведено да је већи број локалитета рекогносцирано након пријаве Д. Томашевића. Такође открића на Турској бари и мала ископавања које је водио Д. Томашевић, била су повод каснијих археолошких истраживања која су вршена од стране Завичајног музеја Рума.³¹

До сада је на основу рада Д. Томашевића, откривено 20 локалитета описаних у овом тексту. Већина од преко 2.000 налаза потичу са самих локалитета, док је мањи број прикупљен са разних локација по атару села

³¹ Истраживања су вршена током јесени 1982. и 1987. године. Материјал са ових истраживања до сада није публикован.

Буђановци, те због малог броја налаза на самим локацијама, нису атрибуирана као локалитети. Д. Томашевић је атрибуцију локалитетима одрадио успешно, што захтева висок ниво знања из археологије, неке од Томашевићевих навода је потврдио Д. Поповић у извештајима са рекогносцирања. У атрибуцији локалитета Турска бара, Д. Томашевић примећује каснонеолитски карактер, али са упливом сопотско-ленђелске културе, што представља најисточнији налаз на територији Срема.

Поклон збирка Драгана Томашевића је јединствен пример на очувању културних добара на територији Срема. Како је последњих година интензивирао рад на уништавању културних добара, од стране несавесних грађана, а поготову на територији Општине Рума, ова збирка и рад Д. Томашевића требају да буду пример локалној заједници, како један појединац може допринети културном развоју исте.

Извори и литература

Архива Завичајног музеја Рума, 2008., *Уговор о поклону 417-05/2008*, Рума

Архива Завичајног музеја Рума, 2010., *Анекс уговор о поклону 167-01/2010*, Рума

Архива Завичајног музеја Рума, 2016., *Анекс уговор о поклону 381-01/2016*, Рума

Букуров, Б., Ђурчић, С. *Општина Рума*, Нови Сад, 1990.

Kocsis, László, *A New Piece with a Chi-Rho from the Roman Collection of the Hungarian National Museum*, In: *Acta Archaeologica* 64, no. 1 (2013): 113–29.

Поповић, Д., *Извештај са рекогносцирања терена – Буђановци*, Сремска Митровица, 1968. (Завод за заштиту споменика културе Сремска Митровица)

Поповић, Д., *Извештај са рекогносцирања терена – Брестач; Е 16/Б, бр. инвентара 2361*, Сремска Митровица, 1973. (Завод за заштиту споменика културе Сремска Митровица)

Поповић, Д., *Извештај са рекогносцирања терена – Буђановци*, Сремска Митровица, 1980. (Завод за заштиту споменика културе Сремска Митровица)

Поповић, Д., *Археолошко наслеђе на тлу Руме и шире околине. У: Зборник завичајног музеја Рума I*, Рума, 1997., стр. 7–28.

Томашевић, Д., *Bunarine – Vinčanski lokalitet kod Buđanovaca*, Ваčka Palanka, 1979.

Томашевић, Д., *Турска Бара код Брестача, насеље Сопотско-ленђелске групе*, У: *Зборник завичајног музеја Рума V*, Рума, 2005., стр. 7–27

Томашевић, Д., *Ситаровци „на Умци“ код Буђановаца*, У: *Зборник завичајног музеја Рума VI*, Рума, 2009., стр. 29–41

Томашевић, Д., *Личне белешке*, непубликован материјал

Summary

Donated collection of Dragan Tomasevic

The collection includes 2000 items which represent the periods from early neolite up to 18th century. It reached Ruma County Museum in 2008 and was afterwards complemented on several occasions (in 2010 and 2016). It is the greatest contribution to the Department of archeological collections. The collection was being created from 1968 to 1993. As all findings originate from locations in the area of Village Budjanovci and its immediate proximity, this Collection is special in the way that represents an overview of this micro-region through human history. During his long-term research, D. Tomasevic found, conserved and donated items to the Ruma County Museum and thus, made an extraordinary contribution to the conservation of cultural heritage on the territory of Srem. Taking into account that no major archaeological excavations have been done on the territory on Budjanovci and that materials are daily destroyed by agricultural activities and intended looting of criminal diggers who, motivated by desire to earn profit, dig over and destroy the archaeological location, this conscientious work on the collection and conservation of cultural heritage calls for admiration and respect of the entire community. The items which stand out from the collection are a large painted goblet found in the location called Turska Bara, and a Roman brick with Christ's monogram found on location Djerminje (at the Cross).

For 25 years this dedicated and yet amateur work supported by both wide and narrowly specialized knowledge has made an outstanding contribution primarily to the conservation of cultural heritage and has served as a starting point for future archaeological excavations. D. Tomasevic has shared his work with the professional community, so in survey reports done by D. Popovic, MA it is stated that a large number of localities were surveyed after notification by Tomasevic. In addition, findings at Turska Bara and small excavations conducted by D. Tomasevic were a motive for subsequent archaeological excavations done by Ruma County Museum. Based on the work of D. Tomasevic, so far 20 locations described in this text have been discovered.

Каталожне јединице:**Слика 1. Биконична бута**

Локалитет: Бунарине

Период: Неолит

Слика 2. Пехар

Локалитет: Бунарине

Период: Неолит – винчанска култура

Слика 3. Биконична здела

Локалитет: Бунарине

Период: Неолит – винчанска култура

Слика 4. Жртвеник

Локалитет: Бунарине

Период: Неолит – винчанска култура

Слика 5.(а–в) Минијатурне посуде

Локалитет: Бунарине

Период: Неолит – винчанска култура

Слика 6. Биконична здела

Локалитет: Бунарине

Период: Неолит – винчанска култура

**Слика 7. Фрагмент
просопоморфног поклопца**

Локалитет: Бунарине

Период: Неолит – винчанска култура

Слика 8. Антропоморфне фигурине

Локалитет: Бунарине

Период: Неолит – винчанска култура

Слика 9. Алатке од глачаног камена

Локалитет: Бунарине

Период: Неолит – винчанска култура

**Слика 10. Алатке од глачаног
камена**

Локалитет: Бунарине

Период: Неолит – винчанска култура

Слика 11. Сечива од опсидијана

Локалитет: Бунарине

Период: Неолит – винчанска култура

**Слика 12. Привезак од глачаоног
мермера**

Локалитет: Бунарине

Период: Неолит – винчанска култура

**Слика 13. Зооморфна фигурина од
глачаног мермера**

Локалитет: Бунарине

Период: Неолит – винчанска култура

**Слика 14. Дршка од глачане кости
са декорацијом**

Локалитет: Бунарине

Период: Неолит – винчанска култура

Слика 15. Већа здела

Локалитет: Турска Бара

Период: Неолит – винчанска култура

**Слика 16. Пехар на цилиндричној
шупљој нози**

Локалитет: Турска Бара

Период: Неолит – винчанска култура /
сопотско-ленђелска**Слика 17. Пехар на цилиндричној
шупљој нози**

Локалитет: Турска Бара

Период: Неолит – винчанска култура /
сопотско-ленђелска**Слика 18.(а–в) Већи осликани пехар
на цилиндричној шупљој нози**

Локалитет: Турска Бара

Период: Неолит – винчанска култура /
сопотско-ленђелска**Слика 19. Мањи биконични лонац**

Локалитет: Турска Бара

Период: Неолит – винчанска култура

**Слика 20. Секира од глачаног
камена**

Локалитет: Турска Бара

Период: Неолит – винчанска култура

Слика 21. **Већи лонац**

Локалитет: Поток 1

Период: Енеолит

Слика 22. **Биконична здела**

Локалитет: Поток 1

Период: Енеолит

Слика 23. **Секира од глачаног камена**

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Енеолит

Слика 24. **Секира од бакра**

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Енеолит

Слика 25. **Пехар на стопи**

Локалитет: Бара Станковача

Период: Бранзано доба – белегишка култура

Слика 26. **Наруквице од бронзе**

Локалитет: Бара Станковача

Период: Бранзано доба – белегишка култура

Слика 27. **Део посуде у облику чизме**

Локалитет: Бара Станковача

Период: Бранзано доба – белегишка култура

Слика 28. **Оловне иконе са представом Подунавског коњаника**

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Антички

Слика 29. **Појасне копче**

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Антички

Слика 30. **Жетони за игру**

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Антички

Слика 31. **Светиљке – жишци**

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Антички

Слика 32. **Фрагменти керамике типа *terra sigillata***

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Антички

Слика 33. **Делови стаклених посуда**

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Антички

Слика 34. **Дна стаклених посуда**

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Антички

Слика 35. **Делови стаклених посуда**

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Антички

Слика 36. **Делови наруквица од стаклене пасте**

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Антички

Слика 37. **Перла и посуда од стаклене пасте**

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Антички

Слика 38. **Оловне вотивне венере**

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Антички

Слика 39. **Кључеви и враве**

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Антички

Слика 40. **Опека са Христовим монограмом**

Локалитет: Ђермине / Код крста

Период: Касна антика: IV–VI век

Слика 41. **Језичак**

Локалитет: Ледине 2

Период: Средњи век – аварска доминација VI–IX век

Слика 42. **Минђуша са полигоналном јагодом**

Локалитет: Непознат – случајни налаз

Период: Средњи век

Слика 43. Гвоздена алатка

Локалитет: Непознат – случајан налаз

Период: Средњи век

Слика 44. Гвоздена алатка

Локалитет: Непознат – случајан налаз

Период: Средњи век

Слика 45. Гвоздена алатка

Локалитет: Непознат – случајан налаз

Период: Средњи век

Слика 46. Гвоздена буздован

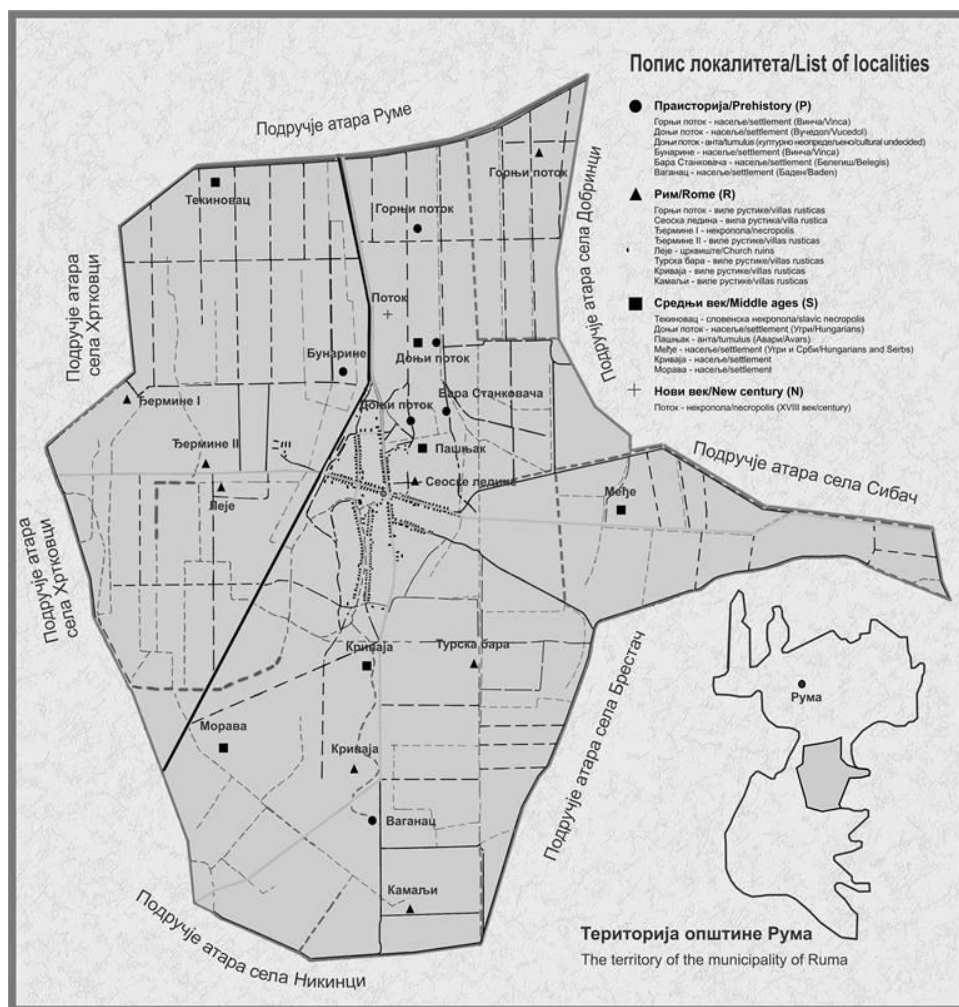
Локалитет: Непознат – случајан налаз

Период: Средњи век: XIV–XVI век

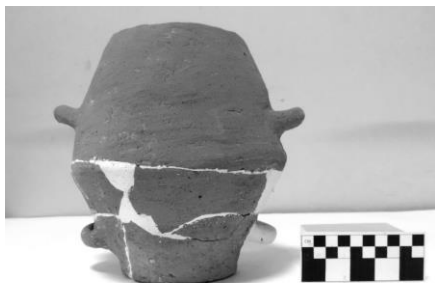
Слика 46. Гробни налази (укоснице, брошеви, перле и монете)

Локалитет: Непознат – случајан налаз

Период: XVIII век

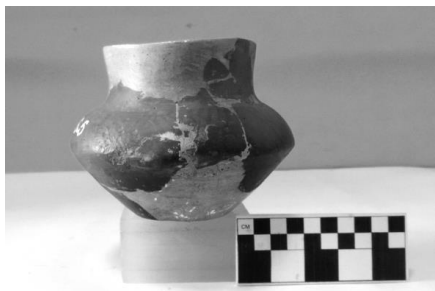
Карта 1. Приказ локалитета са којих потиче Поклон збирка Драгана Томашевића, са приказом атара села Буђановци и позицијом у оквиру Општине Рума

Слика 1

Слика 5а

Слика 2

Слика 5б

Слика 3

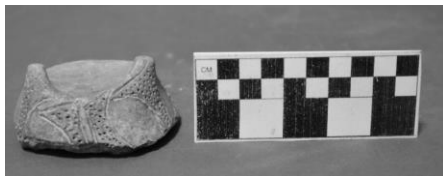
Слика 5в

Слика 4

Слика 6

Слика 7

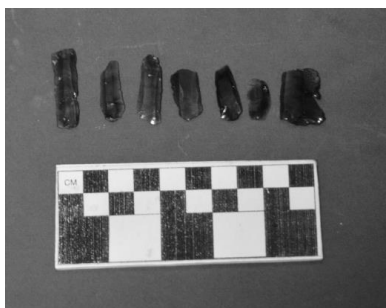
Слика 8

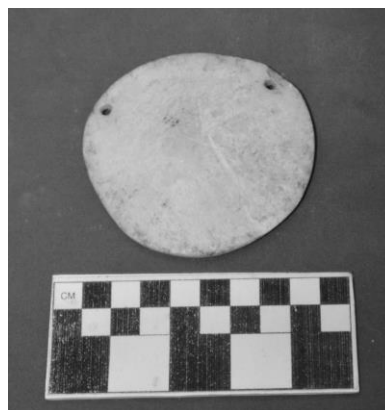
Слика 9

Слика 10

Слика 11

Слика 12

Слика 13

Слика 14

Слика 15

Слика 16

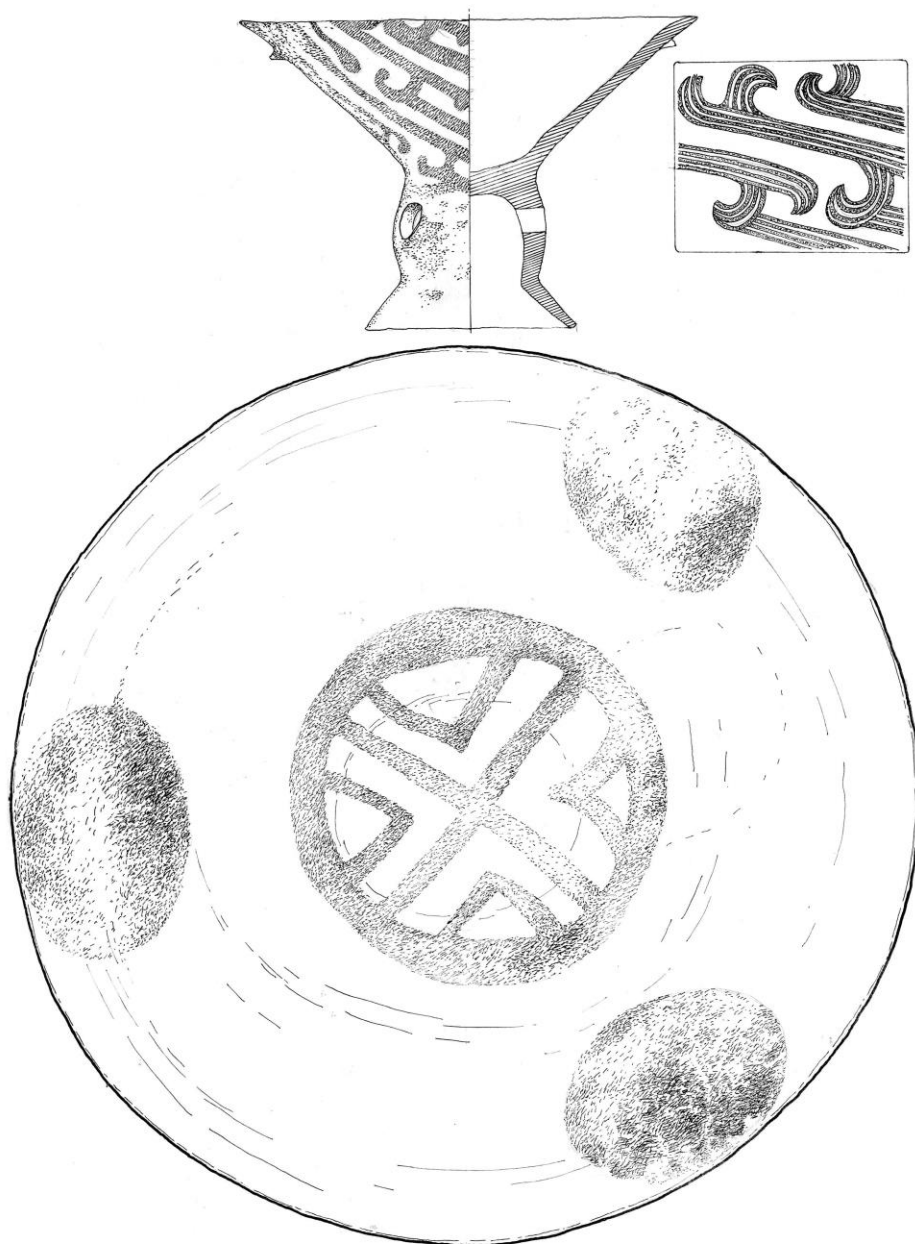
Слика 17

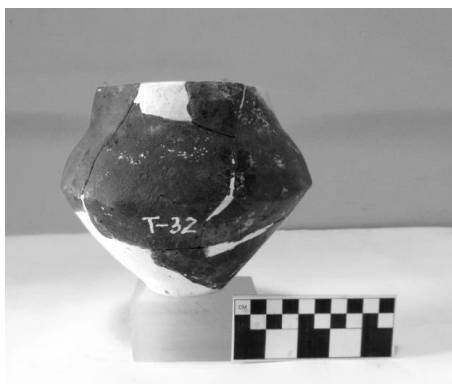
Слика 18а

Слика 18б

Слика 18в (из Д. Томашевић, 2005, Т. XXVI)

Слика 19

Слика 20

Слика 21

Слика 22

Слика 23

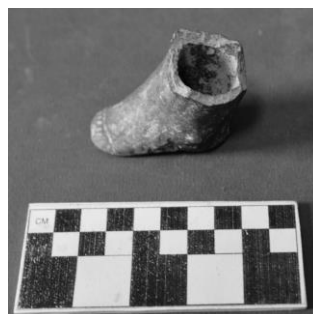
Слика 24

Слика 25

Слика 26

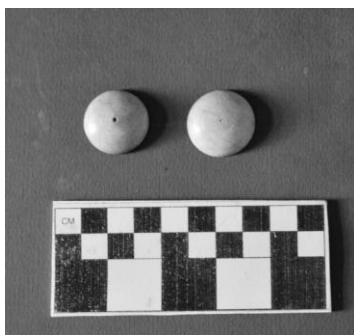
Слика 27

Слика 28

Слика 29

Слика 30

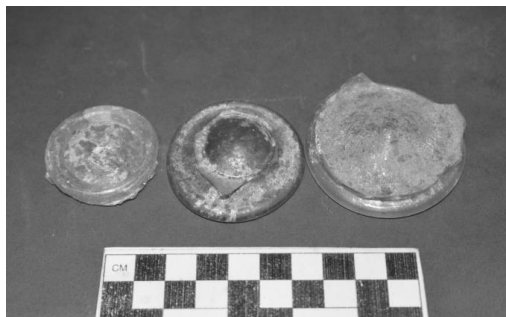
Слика 31

Слика 32

Слика 33

Слика 34

Слика 35

Слика 36

Слика 37

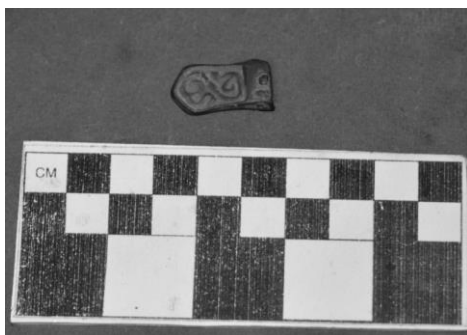
Слика 38

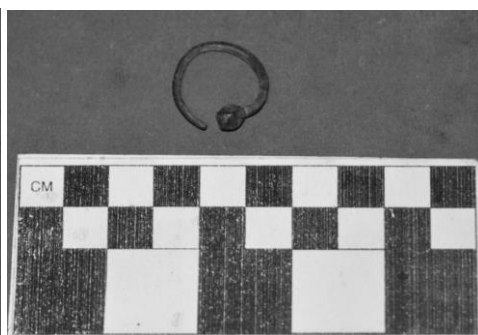
Слика 39

Слика 40

Слика 41

Слика 42

Слика 43

Слика 44

Слика 45

Слика 46

Љиљана Муждека, археолог

Средњовековне некрополе на територији Срема

Сажетак: Рад се бави некрополама Срема од VII века завршно са XVI веком. У том временском распону Византија политички влада на датој територији, док је Авари пљачкају и освајају, Словени се после пљачкашких похода и насељавају, а за превласт се боре и Франци, Бугари и Мађари. У раду су представљене археолошки истражене некрополе и то у: Манђелосу, Хртковцима, Н. Сланкамену, Батајници, Руми, С. Митровици, Јакову, Петровчићу и Прогару и укључени су и налази из Раковца. Описане су у хронолошком оквиру, од најстарије датоване ка најмлађој, са приказом налаза који нас бар делимично упућују на тадашњи живаљ и њихове погребне обичаје.

Кључне речи: средњи век, некрополе, Словени, Авари, Мађари, Хришћани, Срем.

Срем се налази у јужном делу Панонске низије. У Републици Србији заузима њен северни део као једна је од три целине Аутономне Покрајине Војводине. Својим простирањем заузима њен југозападни део као површински најмања регија. Омеђен је реком Дунав на северу и истоку, а на југу реком Савом до ушћа у Дунав. Западну границу чини административна српско-хрватска граница.

Својим највећим делом Срем је равничарска низија. Просечна надморска висина износи 70 до 80 m и расте идући од југа ка северу. Фрушка Гора представља заостали део старог Панонског копна и на њој се налази највиши врх, Црвени Чот, висине 539 метара. Поред Саве простиру се ниске алувијалне равни, изнад њих су ниже лесне терасе, а након њих сремска лесна зараван, која се пружа око Фрушке Горе.

Историјски оквир

Почетком VII века Византија, настављач традиције Римског Царства, усред бурних политичких дешавања у својој држави напушта дунавски лимес.

Царство се нашло на удару различитих племена који упадају на простор читаве Панонске низије и Балканског полуострва из различитих побуда. Авари врше првенствено плљачкашке походе, док Словени и Бугари теже трајном насељавању и стварању својих држава. У немогућности да их војно покори Византија своје некадашње северне територије у бројним сукобима брани и политичким потезима – покрштава новопридошле народе и укључује их у свој комонвелт. У том настојању налази се у непомирљивом сукобу са римским црквеним утицајима, који је 1054. године довео до трајног расцепа цркве.

Након пораза Гепида од стране Лангобарда и Авара 567. године политичку власт у Панонској низији преузима аварски каганат. Сирмијум остаје у поседу Византије и око њега се воде борбе, све док га Авари нису преузели 582. године. Након тога Авари заједно са Словенима врше плљачкашке походе на Балканском полуострву. У Подунављу се 630. године први пут помиње и насељавање Срба. Франци 796. године пале аварски ринг и тиме се завршава време аварске политичке превласти. Почетком IX века бугарска флота чамаца ратује са Францима на подручју Дунава и Саве. Године 829/830., Бугари преузимају власт између Саве и Дунава и бране територије од Франака. Међутим, ни Бугари ни Франци нису успели учврстити власт у Панонској низији, пошто се крајем IX века јављају нови освајачи – Мађари. Приближно у то време, 869. године, у Сирмијуму је постављен за епископа хришћански мисионар Методије, и на тај начин Византија јача свој културно-политички утицај. У X веку територија Мађара се простирала до Сирмијума, а за време I Крсташког рата, током XI века, град је био у њиховој власти. Кроз XII век Византија ратује са Мађарима на територији Срема. После кратке превласти Царства, у XIII веку Срем дефинитивно припада Мађарима. Током трајања Српске деспотовине, од почетка XV века, српски владари с поседа у Срему управљају као угарски вазали. Такво стање остаје до краја XV, односно почетка XVI века, до упада Турака.

Некрополе

Раносредњовековна некропола код Манђелоса

Локалитет Стара циглана налази се десно од асфалтног пута Сремска Митровица–Лежимир, на месту где се одваја пут за Манђелос, на лесној греди надморске висине 122 m. Удаљена је око 12 km од Сирмијума.

Први пут се локалитет помиње 1968. године случајним налазом гробних прилога коњичких гробова на циглани. Материјал је откупио Музеј Срема у Сремској Митровици, а налазе је објавила С. Ерцеговић–Павловић.

Заштитна ископавања су спроведена 1988. и 1989. године на ужем појасу уз асфалтни пут, пошто је велики део локалитета девастиран 1988. позајмиштем земље за изградњу ауто-пута, а пре тога радом циглане. У истраженом делу некрополе евидентирано је 36 гробова, од којих је истражено 26. Гробни налази припадају времену сеобе народа од VII до средине IX века. Испитани део некрополе се у правцу север–југ простира на 50 m, а у очуваном појасу у правцу исток–запад у распону од 10–13 m.

Сахрањивање је вршено у правоугаоним гробним рамама у три варијанте: са конструкцијом (8 гробова), без конструкције (15 гробова) и један са неправилном гробном рамом. Конструкција се састојала од банка уз подужне стране раме и укопа за греде на ужим странама. Негде су констатовани и отисци носећих греда дрвене конструкције која је затварала раку. У рамама су уочени остаци дрвених ковчега и трагови тамномрке органске материје за коју се претпоставља да су остаци кожане простирке покојника. Поједине раме су у пределу главе и испод стопала имале плитке укопе.

Правилност у распореду гробова није уочена. Оријентација је северо-запад–југоисток, а у јужном делу некрополе су три гроба постављена у правцу север–југ. Покојници су сахрањени у опруженом положају, на леђима, са рукама спуштеним низ тело. Само један скелет је имао благо савијене руке у лактовима.

Од испитаних 26 гробова, 23 су са прилозима: керамички лонци, дрвене ведрнице, ножеви, секира, срп, керамички пршљенци, кремене алатке, коштана игленица, шило, делови коњске опреме, наушнице, огрлице, појасне гарнитуре, пафта, пређице, прстење, животињске кости и љуске од јаја.

Откривено је 20 керамичких лонаца исте радионичке производње. Крушколике су форме или нижи са високим раменом и широким отвором, споља закошеним или тракасто профилисаним ободом. Рађени су на спором витлу, украшени хоризонталним ужлебљеним линијама. Само три примерка су украшени валовницама. У стручној литератури ова врста керамике се назива „подунавска“ керамика, и етнички је опредељена као аварска, датована у време Другог аварског каганата, тј. у прву половину IX века. (Т. I/1–4) Од судова забележени су у два гроба и остаци дрвених ведара (гвоздене траке и део гвоздене дршке) истовременог датовања.

Наушнице су заступљене у пет варијанти: једноставне каричице кружног пресека, отворене каричице са два прстенаста ојачања и округлим привеском – перлом (I и II каганат) (Т. I/5); са двојним привеском од полиедарске и округле перле и горњим округлим привеском – перлом (VII–IX век) (Т. I/6); каричица слободних крајева од којих се један завршава спиралним навојима (VII–VIII век) (Т. I/7) и лунуласти облици са звездоликим привеском (од VII до краја VIII, чак и до X века). (Т. I/8)

Пређице и окови за појасеве пронађени у једном гробу израђени су од ливене бронзе са проламањем и ровашењем. На полеђини имају брон-

зане нитне за учвршћивање на кајиш. Основни украсни мотив је стилизована лозица, најзаступљенији мотив из времена I каганата, што доњу границу за датовање некрополе утврђује у VII век. (Т. I/9)

Прстење у некрополама овог периода су ретки налази, а на овој некрополи су откривена два бронзана примерка, један од танке жице, а други пуно ливен. (Т. I/10) Занимљива је за поменути и пафта – бронзани привезак у облику розете са умецима од стаклене пасте, датована, на основу аналогичности, у II каганат. (Т. I/11)

Гробни прилози који указују на привредну делатност сахрањене популације су: ножеви, шило, клин, керамички пршљенци, кремени ножићи и игленица. Једини налаз пољопривредне алатке је срп, а налаз бојне секире указује на ратничке карактеристике популације.

На основу анализа гробних прилога и неправилног распореда укопавања закључено је да је простор коришћен за сахрањивање у дужем временском периоду – од почетка VII до средине IX века.¹

Некропола на Гомолави у Хртковцима

Археолошко налазиште Гомолава налази се на самој обали Саве у јужном Срему на периферији села Хртковци, у општини Рума. Војвођански музеј из Новог Сада је обавио заштитна ископавања од 1953. до 1957. године, а систематска истраживања су трајала од 1965. до 1985. године у сарадњи са другим музејским и културним установама Војводине.²

На северозападном делу горњег платоа Гомолаве, као и приобалном појасу, откривена је већа средњовековна некропола са укопаним покојницима. На југозападном платоу откривена је друга, мања некропола и грађевински објекти. На некрополи у северозападном делу платоа откривено је укупно 350 гробова. Укопани приближно у редове са покојницима оријентисаним запад–исток, положеним на леђима са рукама прекрштеним на грудима. Поједини гробови су садржали прилоге битне за хронолошко опредељење, попут прстења од сребра и бронзе (XIV–XVI век) (Т. II/1) и бронзане апликације са биљним и геометријским украсима (XII век). На југозападном делу платоа темељни зид средњовековне грађевине је покривао гробове мање некрополе. Укупно је откривено пет гробова. На основу гробних прилога које чине керамичке посуде, гвоздена и коштана оруђа, датовани су на крај VIII и у IX век.³ (Т. II/2)

¹ Тадин, Љ., *Археолошка истраживања дуж ауто пута кроз Срем*, 1995., стр. 257–285

² Petrović, J., *Gomolava arheološko nalazište*, 1984., стр. 7

³ Исто, стр. 60–62

Накит из гробова и предмети из насеља V–VI века указују на материјалну културу Германа и постојање некрополе и у време Велике сеобе народа, а врх самострела из XIV–XV века потврђује да су ту заустављени упади турских одреда. Тако закључујемо да су живот на Гомолави, па тако и некропола, трајали непрекидно цео средњи век.⁴

Некропола на локалитету Чаревци у Новом Сланкамену

Сланкамен је сеоско насеље у североисточном Срему и припада општини Инђија. Захваљујући изузетном географском положају представља једно од војвођанских насеља са најдужом традицијом. У географском смислу налази се у центру територије која данас чини Војводину, смештено крај две највеће пловне реке – Дунава и Тисе. У близини се налази и ушће Бегеја, некада такође пловне реке. Поред тога, над ушћем Тисе у Дунав доминира и источна периферија Фрушке Горе што је овој локацији давало изузетан стратегијски значај. 1783. године у близини Старог Сланкамена изграђен је Нови Сланкамен на лесној заравни са надморском висином од 139 m.⁵

Истраживање средњовековног гробља у Чаревцима, код Новог Сланкамена извршила је екипа Филозофског факултета у Београду у сарадњи са Војвођанским музејем, а под руководством проф. др Ј. Ковачевића, од 1978–1988. године. Локалитет се налазио наспрам ушћа Тисе, око 3,5 km удаљен од обале Дунава.⁶

Радом циглане знатно оштећена некропола остала је неистражена до краја. Ипак, и са 162 ископана гроба ово гробље пружа поуздане ослободитеље за датовање, првенствено захваљујући чињеници да спада у ретка двослојна гробља средњовековног Срема. Међусобни однос установљен је налазима изгорелих људских костију и делова урни у млађим гробовима сахрањених покојника, који су уништили старије гробове. Сачувана су и истражена два гроба спаљених покојника и остаци разорених гробова у неколико рака сахрањених покојника.

У једном сачуваном гробу спаљеног покојника налазио се доњи и средњи део урне. У питању је лонац рађен на спором витлу, сиве боје, украшен водоравним линијама на трбуху, заправо спиралом изведеном једнозубим оруђем. У њему су похрањене кости мушкарца старог око 35–40 година. У другом сачуваном гробу, без налаза урне, су кости мушкарца старости око 40 година. Само у једном гробу, из уништених гробова спаљених по-

⁴ Станојев, Н., *Средњовековна сеоска насеља од V–XV века у Војводини*, 1996., стр. 143

⁵ Ђурчић, С., *Насеља Срема географске карактеристике*, 2000., стр. 137

⁶ Јанковић, Ђ., Чаревци, Нови Сланкамен, 2003., стр. 97

којника, пронађени су горњи делови лонца рађеног на ручном витлу, украшеног водоравним сноповима изведеним чешљем са 3–4 зуба.

Колико је до сада познато, у средњем веку једино су Словени спаљивали покојнике на подручју југоисточне Европе, тако да пронађене урне припадају њима. По начину израде на витлу и начину украшавања водоравним линијама датоване су најраније у VIII век, на основу аналогија са сличним лонцима проналађеним у ближој и даљој околини: Манђелос, Челарево, Војка, Оџаци, Адашевци, Земун и Батковићи.

Млађе гробље сахрањених покојника налазило се на положају старијег гробља спаљених покојника, што сведочи о извесном континуитету сахрањивања. Међутим, вероватно је постојао одређени врменски размак међу њима с обзиром да је неколико старијих гробова уништено млађим укупима, који су датовани оквирно у IX век.

Метални делови појаса пронађени у млађем гробљу указују на налазе из времена након Другог аварског каганата. По заступљености појединих металних делова појасева и њиховом стању очуваности раздвојене су три групе:

- Појасеви претежно украшени грифонима, по правилу оштећени, без неких делова, са оправљеним комадима, или повезани са деловима другачијих појасева. Налази са представама грифона и других животиња припадају већ угашеној производњи. У немогућности да изгубљене делове замене новим власници су их оправљали уз помоћ делова других појасева. (Т. II/3)

- Добро сачувани појасеви, али поједине врсте окова имају различито радионичко порекло, па им се украс и обликовање не подударају. То је прелазна фаза када су појасеви састављани производима различитих радионица. (Т. II/4)

- Појасеви јединствене израде, где су све врсте металних делова појаса производ исте радионице. Ти појасеви су најређи на локалитету и они сведоче о времену када су једна или више радионица савладале цео поступак прављења појасева. (Т. III/1)

На основу ових података дошло се до закључка да гробље припада времену после слома Авара у нападима Франака и Бугара, времену после 791. године када су Франци напали Аваре, а вероватно не пре око 805. године када је завршено покоривање Авара од стране Бугара. Друга могућност је да гробље припада добу бугарске власти. У том случају су први тип појасева стечени у рату око 805. године. Када се узме у обзир да покојници са првом групом појаса имају између 25–40 година намеће се закључак да је сахрањивање почело вероватно између 805–815. године.

За временски оквир престанка сахрањивања имамо године 869 – време постављања мисионара Методија за епископа Паноније у Сирмијуму

(време покрштавања), и 907. – пустошење Мађара у Срему под Арпадом (око 889–907) на основу података Анонимног нотара краља Беле.⁷

Раномађарска некропола на Великој хумци у Батајници

Батајница је градско насеље, око 18 километара северозападно од Београда, на територији општине Земун. Приликом археолошких рекогносцирања 60-их година прошлог века констатовани су два тумла различите величине, означени као Велика и Мала хумка. Велика хумка, пречника 30 m и висине око 2,50 m, истражена је 1958. и 1959. године од стране Археолошког института у Београду и Народног музеја у Земуну. Руководиоци су били проф. др Ј. Ковачевић и Д. Димитријевић.⁸

Скелетно сахрањивање је извршено на редове, типично за средњо-вековне некрополе. Уочено је 12–13 таквих редова, орјентисаних север–југ, неправилних и са неједнаком ширином међу њима.⁹ Откривено је најмање 115 гробова, што некрополи сврстава у гробља средње величине. Према сачуваним подацима у 25 гробова су сахрањени мушкарци, у 34 жене, у 27 деца и 29 су остали неодређени. Потребно је скренути пажњу да су приликом недавне анализе полне припадности покојника утврђена одређена неслагања са подацима сачуваним из теренских дневника у којима је забележен мањи број индивидуа.¹⁰ У 10 гробова су забележени само остаци дечијих лобања. Све сахране на некрополи су појединачне, само у једном гробу постоје два скелета – сахрањена је мајка са нерођеним дететом.

Сахрањивање је вршено у једноставним ракама без конструкције, нису констатовани облик и димензије гробних јама. На основу остатака дрвета и клинова у појединим гробовима закључено је да су неки покојници били сахрањени у дрвеним сандуцима или су били покривени даскама. У питању су били углавном гробови са женским индивидуама. У једном случају су били констатовани трагови даће у виду уломака фемура говечета. Ни у једном гробу са остацима коњског скелета није било сличних налаза, што може указати на то да су у сандуцима, или испод дасака, сахрањени Хришћани. Надгробна обележја нису уочена приликом ископавања некрополе. Оријентација је утврђена на 91 скелету и то у провцу запад–исток, са одступањима ка северу или југу. Само један скелет се издваја са правцем север–југ. Покојници су сахрањени искључиво опружени на леђима. Положај руку на 54 гроба се због оштећености није могао утврдити, а на очуваним скелетима је био разно-врстан: испружене поред тела, савијене на карлици, грудима, раменима или

⁷ Исто, стр. 97–108

⁸ Шпехар, П., Стругар Бевц, Н., *Батајница – Велика хумка, раномађарска некропола*, 2016., стр. 17

⁹ Исто, стр. 59

¹⁰ Исто, прилог 2

једна рука изнад главе и комбинација свих наведених положаја. Није уочена правилност у заступљености различитих положаја руку, као ни разлози њихове појаве. Треба скренути пажњу на напомену истраживача некрополе о ритуалном сакаћењу руку изнад шака, и стопала изнад глежњева забележених код дечијих гробова. Међутим, постоји могућност да су тако мале кости иструлиле у земљи, или нису ни уочене током ископавања. Положај главе није било могуће утврдити на чак 51 скелету због лоше очуваности скелета. На очуваним, глава је углавном полагана на потиљак. Јављају се варијанте благе нагнутости на леву или десну страну, или полагања главе на леву или десну страну. Пошто је у 10 гробова пронађена само лобања истраживачи су закључили да је реч о посебном виду сахране. Међутим, пошто су у питању дечији гробови постоји велика вероватноћа да су кости посткранијалног скелета дезинтегрисане због хемијских карактеристика земље.

За фунерарну праксу ове некрополе је карактеристична заступљеност ратничке и коњаничке опреме у гробовима, као и пракса сахрањивања ратника са коњем. Делови коњске опреме су откривени у пет гробних целина, а у четири су поред скелета мушкарца пронађене лобање и делови ногу коња. Археозоолошком анализом је накнадно установљено присуство различитих костију коња у још четири гроба, а у петом гробу су установљени остаци костију два коња. У питању су гробови мушараца и једне жене у којима није пронађена коњска опрема, мада су на мандибулама коња из два гроба уочени трагови корозије, што сведочи о деловима коњске опреме који нису очувани. Резултати анализа остатака скелета коња показују да су поред власника сахрањени коњи у пуној снази. Према подацима из дневника ископавања у два гроба су на ноге покојника најпре стављене савијене и прекрштене ноге коња на које је била положена коњска лобања окренута ка глави покојника. (Т. III/2) У трећем гробу се на десном стопалу покојника налазила положена коњска глава на своју леву страну и окренута ка глави покојника. Са обе њене стране биле су положене по две ноге коња на којима су делимично била очувана и копита. (Т. III/3) У четвртном гробу су коњске кости биле разбацане по телу преминулог.

У погребном ритуалу некрополе у Батајници јављају се и уломци костију различитих животиња који представљају остатке даћа. Најзаступљенија врста је говече, затим су заступљени остаци оваца и коза, а од дивљачи је пронађен срндаћ у једном гробу. Све животиње су млађе животне доби, што указује на жртвовање најлепших примерака оптималних тежина и најквалитетнијег меса, с тим што присуство дивљачи може да има и симболично значење. Само у једном гробу је забележено присуство пса.¹¹

На локалитету Велика хумка у Батајници гробни инвентар је констатован у само 27 гробова. Од тога 16 припадају женским индивидуама, осам мушким и само три дечијим. Неколико предмета је пронађено у археолошким слојевима између гробова. Све укупно је сакупљено 137 предмета. Откривени

¹¹ Исто, стр. 58–73

предмети се на основу примарне намене разврставају на: 17 примерака функционалних делова одеће (копче, појасне апликације, дугмад); 43 комада накита (сребрне и „S“ каричице, прапорци, наушнице, огрлице, наруквице и прстење); 33 фрагмента оружја (врхови стрелица, уломци оплате рефлексних лукова, фрагментовани делови – гвоздених окова тоболца и копље); 14 делова коњске опреме (фалере, жвале, копче стремена и узенгије); 3 ножа/бријача; 2 кресива; 3 кремена; 3 гвоздена клина; 3 новчића; 1 керамичка посуда; 2 алке и 13 примерака предмета непознате намене.

У овом набрајању делови наоружања и делови коњске опреме се могу посматрати збирно, односно могу се свести под војном опремом. Уколико се томе додају предмети различите намене пронађени у мушким гробовима добија се проценат од 70% предмета за мушку популацију. Поређењем пола индивидуа сахрањених у гробовима са инвентаром уочава се да се у само осам мушких гробова налази највећи део покретних налаза. То указује на значај и улогу мушкарца у популацији сахрањеној на овој некрополи.¹²

Што се тиче хронолошког оквира некрополе јавља се неколико тешкоћа са датовањем: налази су констатовани у мање од четвртине гробова, притом, већ је напоменуто да археолошки материјал највећим делом потиче из само осам гробова мушких индивидуа, те је број гробних целина погодних за датовање још смањен, и за крај, сам број погодних покретних налаза за прецизну типолошко-хронолошку анализу је веома скроман. Наводимо само неколико:

Срцолике бронзане појасне апликације (Т. IV/1)

У стручној литератури су означени као копче појасева угарског или бугарског типа, а ту моду су прихватиле различите етничке групације. На основу аналогија опредељене су у другу половину X века, мада се везују и за средину тог века. Пошто су откривене у коњаничком гробу који се налазио у средишту простора коришћеног за сахрањивање током раномађарског периода, можемо претпоставити да је реч о најстаријој сахрани, па је то *terminus post quem* ове некрополе који се може сместити најраније у средину X века.

Каричице (Т. IV/2) и „S“ каричице (Т. IV/3)

Саме по себи нису хронолошки осетљив материјал, али промена у обликовању фризура, односно броју плетеница које су биле украшаване каричицама, такође утврђује хронолошке оквире. Крајем X и почетком XI века у моду улази ношење две и више плетеница.

Сребрна наушница кијевско-волинског типа (Т. IV/4)

¹² Шпехар, П., Стругар Бевц, Н. *Батајница – Велика хумка, раномађарска некропола*, 2016., стр. 76

Слични примерци потичу са различитих некропола са краја X и почетак XI века у Карпатској котлини, при чему се углавном јављају појединачно у гробовима раномађарског хоризонта сахрањивања.

Узенгије (Т. IV/5, 6)

На основу изгледа примерци са ове некрополе се сврставају у два основна типа: крушколиког и трапезоидног облика. За први, крушколики тип узенгије карактеристично је одсуство врата између петље и тела, док је доњи део, који служи за ослањање ноге, проширен и на доњој страни ојачан ребром. Овај тип се јавља од средине X века до последње четвртине X и прве деценије XI века. Другом типу узенгија припадају два примерка трапезоидног облика. Оба имају правоугаону петљу са вертикалним дужим ивицама, кратак и узан врат правоугаоног пресека, док се на прелазу бочне ивице узенгије у ребром ојачану стопу налази троугаоно проширење.

Највећи број археолога стручњака за раномађарски период појаву коњаничких гробова и присуство оружја прати до последње трећине X или прве деценије XI века. По мишљењу већине аутора, до промене долази током владавине великог жупана Гезе (око 940–977) са стварањем мађарске државе. Постоје и ставови да су за време владавине Стефана 1267. у време покрштавања Мађара напуштени ранији погребни обичаји. Управо зато су драгоцени налази узенгија чији се поједини типови могу прецизније датовати.

Новац (Т. IV/7)

Горњу границу трајања некрополе у Батајници пружају налази сребрних денара кованих у време Стефана I (997–1038) и Петра I (1038–1041, 1044–1046). Према овим налазима, најмлађа гробна целина потиче из средине XI века.

На основу ових скромних али хронолошки прецизно опредељених археолошких налаза закључујемо да је некропола у Батајници била у употреби од средине X до средине XI века, мада постоји могућност да је била коришћена и касније.¹³

Некропола у Раковцу

Раковац је сеоско насеље у општини Беочин која припада Јужнобачком округу, иако се целокупна територија општине налази у Срему.

У Фрушкогорској улици бр. 43 приликом земљаних радова за изградњу куће 1963. године констатована је некропола X–XII века. На основу изјаве власника уништено је око 30 гробова. Војвођанском музеју је предат сакупљен материјал: Седам „S“ карика од бронзане жице дебљина од 1–2 mm, све урађене савијањем, искуцавањем и отворених су крајева, датоване

¹³ Исто, стр. 74–97

у XI век. Клесани мермерни крст димензија 270 x 198 mm, рађен од плоче белог мермера, четвороугаоног пресека. Хоризонтални краци су нешто краћи и међусобно неједнаки. Једна површина је углачана, а остале су са траговима обраде (XI–XII век).¹⁴

У улици Мила Белића забележена је некропола из времена сеобе народа. Од материјала је сачувана кована наруквица од бронзане жице (IV век), ливена бронзана фибула крстастог типа (IV век), сребрна лучна фибула рађена техником ковање/искуцавање (V век), две пређице овалног облика, једна ливена у бронзи, друга посребрена (V–VI век), два бронзана, ливена, правоугаона окова украшени представом гри-фона (VIII век)¹⁵. (Т. V/1)

Некропола на локалитету Врцалова воденица код Руме¹⁶

Локалитет Хумка код Врцалове воденице се налази у румском атару. Археолошки је евидентиран 1964. године, а 1983. су обављена заштитна ископавања од стране Покрајинског завода за заштиту споменика културе.

На омањој хумци је откривена велика средњовековна некропола са густо укопаним скелетним гробовима и гробљанском црквом на врху узвишења. (Т. V/2) Дугогодишњим дубоким орањем уништен је велики број гробова, као и остаци темеља цркве, од које је сачуван само западни део. Била је подигнута на већ постојећем гробљу, украшена фрескописом и ширине око 8.40 m. На основу налаза претпоставља се да је подигнута у другој половини XII века.

Пространа некропола са гробовима концентрисаним претежно западно од цркве, имала је мање или више правилне редове и веома велики број поремећених скелета. Млађе сахране су прекопавале старије гробове, а у новије време обрадом земље су поремећени плићи укопи. Из тих разлога *in situ* је пронађено само 267 скелета: 127 мушких, 67 женских, 59 дечијих скелета и 14 неодређених. Међу дислоцираним костима установљено је 278 скелета: 117 мушки, 74 женских, 81 дечији и 6 неодређених.

Оријентација је запад–исток, с мањим или већим отступањима. Једноставне гробне раке су биле тешко уочљиве. Ретки гробови су били потпуно или делимично ограђени фрагментованим, насумично постављеним римским опекама. Присуство ексера, тракастих спојница са клиновима и трагови дрвета поред неколико скелета указују да су за ограду повремено коришћене даске или је сахрањивање обављано у сандуцима. Сви скелети су били у опруженом положају на леђима и са главом на потиљку. Руке су биле са-

¹⁴ Станојев, Н., *Некрополе X–XV века у Војводини*, 1989., стр. 100–101

¹⁵ Stanojević, N., *Rakovac arheološki nalazi*, 1982.

¹⁶ Минић, Д., *Археолошка истраживања дуж ауто пута кроз Срем*, 1995., стр. 287–294

вијене на карлици, на струку, на грудима, а најчешће је била комбинација ових положаја, уз комбиновање и једне потпуно опружене руке. Високо повијене руке на раменима је констатовано само на пет скелета. У неколико гробова је констатована двојна или тројна сахрана: три гроба одрасле индивидуе са дететом, један са две одрасле одобе и један двоје одраслих и дете. Још неколико гробова је садржало по два или три скелета, али њихов однос није могао да се утврди.

Археолошки налази су релативно скромни. У затвореним гробним целинама констатовани су покрај 47 скелета, а знатан број потиче из уништених гробова. Најчешћи је накит, затим пређице, различите апликације за појас и одећу и новац. Материјал је хронолошки различит и обухвата велики временски период, од краја X до половине XV века.

Накит највећим делом припада времену X–XII века: 4 каричице, 18 „S“ наушница, од тога једна са мађарским новцем Стевана II (1114–1131), ниска перли, бронзани прапорац и прстен са улошком од стаклене пасте (Т. VI/1) пронађен заједно са византијским новцем Василија II – Константина VIII (976–1028). У хронолошко млађи накит се убрајају прстен са угравираним крстом (Т. VI/2), наушница са прстенастим коленцем и ниска перли. Значајан налаз, једини са изразито хришћанским обележјем је сребрни крстић са ланчићем. (Т. VI/3)

На основу пронађеног великог броја различитих металних украса и функционалних предмета за појас и одећу намеће се претпоставка да је у XIII веку дошло до промена у дотадашњој ношњи становништва. Највише је пређица, осамнаест комада и од тога је једна са мађарским новцем Стевана V (1270–1272). Друге налазе чине: пређице са оковом за кајиш (Т. VI/4), украсне апликације од танког пресованог лима (VI/5), други делови делимично очуваних појасних гарнитура и део једног позлаћеног окова. Сви ови примерци су датовани у XIII–XV век. Карактеристичне примерке за XIV век имамо у две веће четвороугаоне плочице од позлаћеног лима (Т. VI/6) пронађене уз новац Лудвига I (1342–1382) и кружне апликације од бронзе.

Оружја и коњаничка опрема су малобројни и припадају последњим вековима коришћења некрополе. То су: метални врхови стрела, точкић за мамузу (Т. VI/7), фрагмент коњске жвале (VII/8) и потковица за обућу.

Најважнији налази за хронолошко опредељење некрополе имају бројни налази новца. Поред два римска из IV века, средњовековни су заступљени са 10 примерака од краја X одосно почетка XI века све до половине XV века: од византијског фолиса Василија II – Константина VIII (976–1025), преко новца мађарских владара Стевана I, Стевана II, Коломана, Гезе II, Стевана IV, Стевана V, Ласла IV и Лудвига I, до најмлађег српског из времена владе деспота Ђурђа Бранковића (1427–1456). Са изузетком једног римског и два средњовековна остали потичу из гробова, пронађени крај главе или руку покојника.

На основу археолошког материјала извесно је да гробље у Врцаловој воденици представља јединствену хронолошку целину. Од краја X века, све до у другу половину XV века континуирано се сахрањивало, по свој прилици, становништво једног насеља. У току XII века ту је подигнута и црква. За све време коришћења некрополе погребни обичаји се нису много изменили, изразито су хришћански.

Антрополошком анализом је утврђена и етничка припадност становништва. Осим четири особе са елементима својственим мађарком живљу, остатак живља је био словенски. Чињеница да се покопавало становништво које је током више векова живело на истом положају, у неком оближњем насељу постоје мишљења да би то насеље могло да се идентификује са местом *Arpatarlo* за које се сматра да се налазило негде у близини Руме¹⁷, мада новија истраживања указују да је *Arpatarlo* лоциран на територији између Ирига, Марадика и Љукова (Путинаца).¹⁸

Средњовековна некропола у Сремској Митровици

На простору града Сремске Митровице откривене су сахране које припадају средњем веку на 12 локалитета. Периоду од X–XII века припада 10 локалитета са око 199 сахрањених индивидуа.¹⁹ Период XIII–XVI века је забележен на два локалитета: на локалитету 85 откривено је 120 сахрана (истраживања од 2002–2005), а на локалитету Траса топловода – Доситејева улица само један дечији скелет је забележен (1998).²⁰ Свих 320 гробова (одступања могућа за 3–5) је откривено унутар бедема Сирмијума, односно у ужем центру данашње Сремске Митровице. За сада су само за локалитет 4 објављени текстови о средњовековној некрополи са анализом гробних налаза.²¹

Локалитет 4 се налази у улици Змај Јовиној бр.19, у дворишту ОШ „Бошко Палковљевић–Пинки“. Заштитна археолошка истраживања су вршена од 1958–1960, 1962. и 1968–1969. године. Откривена је развијена градска вила I–II века, крај последњег грађевинског периода констатован је слојем рушења и траговима пожара, а на гепидски слој из V–VI века наталожио се раносредњовековни слој са некрополом насеобинског типа, на редове.²²

Некропола је заузимала велику површину, а на локалитету 4 систематски су испитани гробови на подручју источног и јужног сектора, и констатовано је да се открила само периферија средњовековне некрополе.

¹⁷ Минић, Д., *Археолошка истраживања дуж ауто пута кроз Срем*, 1995., стр. 294

¹⁸ Бошковић, Ђ., *Кровови*, Сремски Карловци, 2017. стр. 125–126 и *Зборник Завичајног музеја Рума 5, Рума*, 2005., стр. 107–129

¹⁹ Miladinović–Radmilović, N., *Sirmium necropolis*, 2011., стр. 465–486

²⁰ Исто, 486–497

²¹ Паровић–Пешикан, М., *Старинар XXXI*, 1980.

²² Miladinović–Radmilović, N., *Sirmium necropolis*, 2011., стр. 465

Стратиграфски, установљена су два слоја грађевинског шута: доњи (дубина 1.40–1.90 m) је био интензиван, испуњен великом количином кровних опека, гара и гвоздених ексера, од спаљене кровне конструкције, док су у горњем слоју шута (дубина 0.90–1.40 m) фрагменти опека и малтера били помешани са већом количином хумусне земље. Читав испитани простор је био веома прекопан приликом вађења камена и опека из античких зидова, тако да су страдали и средњовековни укопи.²³

Испитано је 33 гроба, од тог броја 12 је мушких сахрана, 9 женских, 5 дечијих и 7 нејасних анатомских карактеристика. Сви су били положени на леђима, глава на потиљку, оријентације запад–исток. Само у једном гробу је пронађена само лобања окренута лицем на доле. Положај руку не показује неке специфичности. Углавном су биле савијене на карлици или на трбуху, са мањим варијацијама у положају. Пошто су се уповавања вршила у слој шута, гробна рака се могла пратити само када су гробови били укупани у римски под (2 гроба) или ограђени са стране (5 гробова). Ширина раке је износила од 0.60 до 0.80 m. И дужина је варијала од 1.80 до 2.10 m. Гробне конструкције су скромне, свод се на поплочање пода раке ситним камењем и уломцима опека, или ограђивање зидова истим материјалом. Само у једном гробу установљена је опека изнад гроба, и само један гроб је имао пажљиво изведену гробну конструкцију. Трагови сахрањивања у дрвеним сандуцима су ретки. На неколико места је констатовано присуство животињских костију у, или, око рака.²⁴

Од 33 истражена гроба 15 је било са прилозима: наушнице разних врста, фрагментовани гвоздени ножеви, појасне пређице од гвозђа и бронзе, гвоздене алке, гвоздена коњска жвала и једна тробридна стрелица са трном. (Т. VII/1) У пет гробова су пронађени новчићи: 3 римска и 2 сребрна мађарска.

Од наушница 11 примерака су припадали типу „S“ наушница (3 сребрне, 8 бронзаних), припадају временском распону од X до XII века. Значајне су три сребрне наушнице, један пар гроздоликих, тзв. волинског типа (XI–XII век) и једне неодређеног типа (без аналогија). (Т. VIII/1) Све три су украшене фином гранулацијом и свставају се у тип луксузних византијских наушница.

Међу луксузне типове накита убраја се и сребрни прстен широке алке и велике кружне плочице са шестоугаоном главом са уметнутум амнеститом. Дуж руба плочице су крупне грануле, алка је залемљена у средини плочице, а њена спољна површина је такође украшена ситним гранулама у два низа између хоризонталних рељефних линија. Прстен је без непосредних аналогија, мада појава луксузног прстења није ретка у сахрањивањима XI–XII века. (Т. VIII/1) Важна за ову некрополу је и сребрна карика пронађена заједно са мађарским новцем прве половине XII века. (Т. VIII/2) На основу налаза време сахрањивања у словенској некрополи у Сремској Митровици је датовано на крај XI и прелаз у XII век.²⁵

²³ Исто

²⁴ Паровић–Пешикан, М., *Старинар* XXXI, 1980., стр. 179

²⁵ Исто, стр. 181–185

Средњовековно гробље на Калуђерским ливадама код Јакова²⁶

Јаково је насеље у градској општини Сурчин. Налази се у југоисточном Срему, 24 km југозападно од центра Београда и 4 km од обале реке Саве. 1991. године приликом градње ауто пута на деоници Добановци–Остружница девастирано је средњовековно гробље на локацији званој Калуђерске ливаде, на левој обали Саве, између Јакова и Сурчина. На већ увелико оштећеном локалитету заштитне археолошке радове су обавили стручњаци из Музеја града Београда.

Пре денивелације механизацијом највиша тачка локалитета се налазила на надморској висини већој од 74,420 m, а у тренутку доласка археолога терен је био на котама око 73,600 m. На тој нивелети стерилног леса, готово без трагова културног слоја, преостали су само доњи делови укопа из различитих временских периода, у дужини од 207 m и ширини од 40 m. У остацима вишеслојног археолошког налазишта истражени су остаци средњовековне некрополе са скелетним сахрањивањима на редове. Радове на том делу је водила археолог Милица Јанковић.

На некрополи је истражено 95 гробова и десетак група сакупљених костију, или уз гробове сложених остатака других покојника, тако да укупан број износи 109 индивидуа. Тај број не обухвата све сахране пошто радови нису обављени у потпуности и пошто је остала непознаница колико је скелета уништено тешком механизацијом. Преко 15% скелета било је састругано грејдерима и приближно исто толико померено или јако оштећено. Само 15% сахрањених било је сачувано у целини.

Некропола претставља позносредњовековно гробље српског Подунавља. Надгробна обележја, ако су постојала, нису сачувана. Укопавање је вршено на редове на врху хумке, релативно густо, на хришћански начин. Централно место сахрањивања се вероватно налазило на месту највеће девастације, на коме је остао само стерилни лес. Велика густина је утврђена на јужном крају некрополе, где су често, уз бок касније сахрањеног покојника сложене кости претходно покопаних. И на северном делу је уочено груписање, али у мањој мери и без видљивих редова.

Вертикална стратиграфија некрополе је уочена на 14 места са 30 индивидуа. Појављује се у три облика: поновљено сахрањивање у исту раку, при чему се скелети раније покопаних слажу уз бок тек укопаног, затим делимично преклапање гробних укопа када дубље раке каснијих сахрана случајно оштете претходно укопане, па су поремећене кости с највећом пажњом полагане у нови гроб, до стратиграфије када млађе укопе од старијих дели само слој земље.

²⁶ Јанковић, М., *Гласник Српског археолошког друштва* 19, 2003., стр. 73–117

Покојници су полагани без сандука и гробне конструкције у просте земљане раке чије дубине нису могле бити утврђене због девастације налазишта. Величину и облик гробних рака је такође било тешко утврдити. Сахрањивање је по правилу било појединачно, осим у два случаја двојне сахране: два одрасла мушкарца у једном случају, а у другом двоје младих различитог пола. Покојници су полагани на леђа, са опруженим ногама и прекрштеним рукама, са главом положеном на потиљак. Руке су биле увек укрштене, а о месту њиховог ослонца на тело и односу десне изнад леве руке или обрнуто, не постоје правилности. Уочено је само три изузетка: обе руке су биле испружене поред тела; доњи део тела младе индивидуе је био на боку са ногама савијеним у коленима и усамљени укуп старије жене у чудно згрченом положају на десном боку и горњим делом тела, са лицем ослоњеним на шаке.

Оријентација је уобичајена запад–исток, са уобичајеним одступањима која прате годишња доба, али и са једном особеношћу на овој некрополи. Пошто је у 63 гроба установљена оса померена ка југу, и то за 20°, наметнула се претпоставка да је на гробљу постојала капела, вероватно брвнара.

Покретни археолошки материјал са некрополе је скроман. То су предмети који су били лична својина покојника – Хришћана, уобичајено за некрополе зрелог средњег века. Пронађени су: шест бронзаних каричице код особа женског пола у четири гроба; пар бронзаних карика са „S“ завршетком из гроба младе девојке; наушница слепоочничарка ливена у дводелном калупу од легуре метала који вероватно садржи и сребро (аналогије нису познате) (Т. VIII/3); три тракасто ливена, бронзана прстена (на кружно раскуцаним главама имају урезан геометријски, крстолики, мотив, на свима је украс другачији, као и ширина отворених и преклопљених карика – XIII век) (Т. VIII/4); један сребрни прстен (једини у мушком гробу, ливен од чистог метала и од дугог ношења излизан, а доњи део карике стањен и поломљен, на невеликој кружној глави преостала су највећа удубљења једноставно приказаног крина опточеног кружницом) (Т. VIII/5); по три мала, печуркаста окова од гвозденог лима са наруквице рукава (XII–XIII век) (Т. VIII/6); гвоздене појасне копче из мушких гробова – друга половина XIII века; две затворене, кружне алке, правоугаоно-тракастог пресека; коштана кружна алка округлог пресека из женског гроба, без аналогича, нејасне намене; делови бронзаног лима са закивцима из гроба младих и два комадића гвоздених трака из женских гробова су такође нејасних употребних својстава; једина стрела, листолика, са добро очуваним тулцем; једини новчић, сребрни, мађарског владара Андрије III (1290–1301), пронађен у двојном гробу са младићем и девојком у висини потколеница.

Керамика, грнчарија и леп, животињске кости, гареж и љуштурице пужева у гробовима су из старијих, праисторијских гробова некрополе. Само један уломак керамике, рамена лонца са урезаном валовницом, пронађен је изван гробних целина. На основу скромних података о некрополи и мало типичних налаза некрополе је оквирно датована од XII до краја XIV века.

Срем је у том периоду био граничнио подручје и поприште честих ратних сукоба између Угарске и Византије.

Некропола са црквом на локалитету Забран у Петровчићу

Петровчић је сеоско насеље у градској општини Сурчин. Пољопривредним радовима оштећена је једна зидана гробница, па се после рекогносцирања Народног музеја у Земуну и Завода за заштиту споменика културе Београда приступило 1963. године заштитним радовима од стране Народног музеја у Земуну под руководством Д. Димитријевић, проф. др Ј. Ковачевић. Откривена је средњовековна некропола са црквом.

Констатована црква – капела је једнобродна са полукружном апсидом на истоку и темељном зоном рађеном од ломљеног камена, димензија 9.00 x 5.30 m. (Т. VIII/7) Пронађени материјал указује да је кровна конструкција била дрвена и да је кровни покривач чинила средњовековна кровна опека. Откривена су и документована 34 скелетна гроба без конструкције, три скелетна гроба у три зидане гробнице (две са јужне стране цркве и једна са западне) (Т. IX/1), и неколико дислоцираних скелета у четвртој зиданој гробници (са јужне стране цркве). На основу неколико оштећених скелета који су се налазили непосредно уз темеље цркве закључено је да је некропола једним делом старија од цркве.²⁷ У њеној непосредној близини констатовано је још архитектонских објеката.

Само 10 скелета је пропраћено прилозима и то 3 мушка и 7 женских. Скелети су подељени у три групе: најстаријој групи припадају скелети сахрањени источно од апсиде са највише прилога који се могу датовати у XII – почетак XIII века. Међу прилозима се истичу: „S“ наушнице, минђуше – карицице, пар наушница са крупном биконичном јагодом украшену филиграном и крупном гранулацијом, каури шкољке и др. (Т. X/2, 3) Група гробова са југоисточне стране је много оскуднија по прилозима, али су у три гроба пронађени сребрни новчићи, од којих једини читљиви припада краљу Андрији III (1290–1301). У трећој група гробова на северној страни цркве само два гроба су са прилозима, од тога један са новцем краља Ладислава I (1342–1380). На основу наведеног закључено је да су најстарији гробови похрањени у XII, најкасније почетком XIII века, док су најмлађи из друге половине XIV века. Најлукузнијим прилозима је био дарован женски скелет из зидане гробнице са јужне стране цркве. Садржао је пар златних минђуша – карицица са коленцима и појасне гарнитуре од ливене бронзе.

На основу ритуала сахрањивања и оријентације цркве закључено је да се ради о словенско-српском живљу.²⁸

²⁷ Станојев, Н., *Некрополе X–XV века у Војводини*, 1989., стр. 91

²⁸ Dimitrijević, D., *Arheološki pregled* 5, 1963., стр. 142–145

Некропола на локалитету Прогарски виногради у Прогару²⁹

Насеље Прогар се налази на реци Сави у доњем Срему у градској општини Сурчин. У атару села се налазе праисторијски локалитети и римско налазиште констатовано 1966. године приликом заштитних истраживања од стране екипе Народног музеја Земун (Д. Димитријевић, Л. Секереш, М. Габричевић) на потезу званом Прогарски виногради. 1967. године, у оквиру тада започетих систематских испитивања при програму рада на истраживању римског лимеса у Срему, настављен је рад на истом локалитету. У слоју субхумуса и античког шута од цигларске пећи откривена је и средњовековна некропола. Ископавања су настављена и следеће године. У четири сонде постављене око остатака римске цигларске пећи откривени су нови средњовековни гробови.

На средњовековној некрополи локалитета Прогарски виногради откривена су 42 скелетна гроба: 13 мушких, 13 женских, 7 дечијих индивидуа и 8 неутврђене полне припадности. Сви су били сахрањени у земљаним правоугаоним рамама без гробне конструкције, оријентисани у правцу запад–исток, само неколико су незнатно скренути ка северу или југу. У три гроба констатовани су трагови иструлелог дрвета и гвоздених клинова, па се може претпоставити да су били сахрањени у дрвеним сандуцима. Сви скелети су били опружени на леђима, са рукама прекрштеним на грудима или положеним у пределу карлице.

Тринаест гробова је било са прилозима. Само у два мушка у пределу руку је пронађен сребрни мађарски новац. Један припада Матији Корвину (1458–1490), а други није идентификован. Остали прилози су предмети везани за ношњу или накит. Најбројније су бронзане игле са лоптастом главом, лоптаста дугмад од шупљег бронзаног лима са дугим петљама, огрлице од стаклене пасте и два једноставна бронзана прстена. Украси за главу из три женска гроба привлаче највише пажње. У првом, на лобањи женског детета, пронађени су остаци дијадеме од кожане траке са аплицираним квадратним плочицама од бронзаног лима израђени техником отискивања матрицом и украшени мотивима стилизованих кринова. Аналогије налазимо на више средњовековних некропола у Војводини: локалитет Хинга код Суботице, св. Ана у Таванкуту, у Скореновцу, на Гомолави у Хртковцима и другим где се орнаментика са мотивом тзв. анжујског крина јавља од почетка XIV века. У друга два гроба, у пределу главе, врата и на раменима, пронађени су украси у облику розета израђени од танке спирално увијене бронзане жице. Вероватно су били нашивени на мараму или вео од текстила који је прекривао главу и рамена. Исто је пронађено на некрополи св. Ана код Таванкута у гробовима који се оквирно могу датовати у XV век.

²⁹ Dimitrijević, D., *Arheološki pregled* 10, 1968., стр. 142–146

На основу откривеног закључено је да се ради о некрополи стално насељеног сеоског становништва на којој је сахрањивање вршено од XIV до XVI века.

Закључна разматрања

У Срему су, према публикованим подацима, археолошки истражене некрополе са девет локалитета. Посматрано од севера ка југу, налазе се у следећим местима: Нови Сланкамен, Манђелос, Рума, Сремска Митровица, Батајница, Хртковци, Петровчић, Јаково и Прогар. У Раковцу су констатовани гробови, али нису спроведена истраживања. Половина некропола се налази уз реке Саву и Дунав, а сва наведена места су у централном и источном Срему. Сва она се налазе на вишим речним терасама покривени лесом, пошто је у средњем веку Срем, међуречје два тока, често био изложен плављењу.

Истраживања започета '60-их година прошлог века на Гомлави и у Сирмијуму била су подстакнута великим налазиштима и откривању праисторијских и античких локалитета. Из тога су произашла и систематска истраживања датих локалитета. Тај тип приступања локалитету спроведен је још само на Великој хумци у Батајници. '70-их година заштитна ископавања су спроведена у Петровчићу и Прогару, а крајем '80-их и током '90-их школска ископавања су обављана у Сланкамену. Рума, Манђелос и Јаково имају истражене средњовековне некрополе захвањујући изградњи ауто-пута кроз Срем '90-их година.

Срем, као део Панонске низије, кроз читаву историју човечанства поноси благодати изузетног географског простора. Угостио је најстарије народе на свом простору, оставши увек место примамљиво за живот, а самим тим био је и сведок најбурнијих догађаја. Током средњег века кроз њега су прошла сва племена и бориле се на његовом простору највеће политичке силе оставивши тако свој траг.

Опсег истраживања средњовековног Срема је скромног обима, па многа питања о народима и временима њиховог боравка овде остају отворена. На основу досадашњег нивоа истражености имамо само парцијалне податке о остацима материјалне културе тог времена, док о етничком саставу становништва не можемо пуно рећи. Манђелос и Сланкамен чувају сећање на аварску популацију, а Хумка у Батајници на старомађарски живаљ и обичаје. Остале некрополе су вероватно све словенске и српске са сведочанствима хришћанског живота. У Руми и Петровчићу су пронађени остаци храма на некрополи, док се у Јакову претпоставља да је постојала. На наведена три локалитета, као и у Сремској Митровици најзаступљенији су остаци материјалне културе XII века. На Гомлави тај период није забележен, а Прогар нам пружа сведочанство само каснијих векова.

Литература

Бошковић, Ђ. 2005. Prilog proučavanju istorijske geografije srednjovekovnog Srema, *Зборник 5*, Завичајни музеј Рума, стр. 107–129

Бошковић, Ђ. 2017. Где се налазило средњовековно утврђење Арпатар(п)о?, *Часопис за науку, културу и уметност – Кривови 90–95*, Сремски Карловци, стр. 125–126

Dimitrijević, Zbran D., Petrović, Surčin – srednjovekovna nekropola sa crkvom, *Arheološki pregled 5*, Arheološko društvo Jugoslavije, Beograd, 1963., 142–145

Dimitrijević, Progar D., Zemun, lokalitet „Progarski vinogradi“ – rimsko naselje I srednjovekovna nekropola, *Arheološki pregled 10*, Arheološko društvo Jugoslavije, Beograd, 1968, 142–146

Јанковић, Чаревци Ђ., Нови Сланкамен, гробље IX столећа – разматрање датовања, у: *Споменица Јована Ковачевића*, Српско археолошко друштво, Београд, 2003, 97–108

Јанковић, М., Калуђерске ливаде средњовековно гробље код Јакова, у: *Гласник Српског археолошког друштва 19*, 2003., 73–117

Miladinović–Radmilović, N., *Sirmium necropolis*, Arheološki institut, Beograd, Blago Sirmijuma, Sremska Mitrovica, 2011.

Минић, Д., Средњовековна некропола на локалитету Врцалова воденица код Руме, у: *Археолошка истраживања дуж ауто пута кроз Срем*, Покрајински завод, Нови Сад, 1995., 287–311

Нађ, Ш., Заштитна ископавања на Гомолави код Хртковаца – претходни извештај за 1955–1956 годину – *Рад војвођанских музеја 9*, Нови Сад, 1960., 112–129

Нађ, Ш., Средњовековни налази на Гомолави 1965, *Рад војвођанских музеја 14*, Нови Сад, 1965., 247–250

Паровић–Пешикан, М., Средњовековна некропола у Сремској Митровици, *Старинар XXXI*, 1980., 179–191

Petrović, J., *Gomolava arheološko nalazište*, Zavičajni muzej u Rumi I Vojvođanski muzej u Novom Sadu, Novi Sad, 1984.

Станојев, Н., *Некрополе X–XV века у Војводини*, Археолошко друштво Војводине, Нови Сад, 1989.

Станојев, Н., *Средњовековна сеоска насеља од V–XV века у Војводини*, Музеј Војводине, Нови Сад, 1996.

Stanojević, N., *Rakovac arheološki nalazi*, Vojvođanski muzej, Novi Sad, 1982.

Тадин, Љ., Ранословенска некропола код Манђелоса, у: *Археолошка истраживања дуж ауто пута кроз Срем*, Покрајински завод, Нови Сад, 1995., 257–285

Ђурчић, С., *Насеља Срема географске карактеристике*, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад, 2000.

Шпехар, П., Стругар Бевц, Н. *Батајница – Велика хумка, раномађарска некропола*, Београд, 2016.

Summary

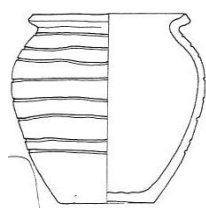
Medieval necropoleis on the territory of Srem

In the south part of Pannonian Plain, in the north of the Republic of Serbia, bordered by the Danube river in the north and the Sava River in the south, there is a plain Srem. Throughout the whole history of humanity, it represented a target place of settling tribes and peoples. It was like that in the Middle Ages in the period from 7th to 16th century which is incorporated in this paper.

Archaeological research in Srem have started with the protective and then with systematic work on the locations in Hrtkovci, Sremska Mitrovica and Batajnica in the sixties of the 20th century. In Petrovcic and Progar in 1963 and 1967, protective research was conducted, and in the eighties and in the nineties in Slankamen, school excavations were conducted. Thanks to building of the highways through Srem in the nineties, medieval necropoleis in Ruma, Mandjelos and Jakovo were discovered.

Based on former results, the oldest necropolis is from Mandjelos, dating back to the beginning of 7th century to the middle of 9th century. 9th century is the time of burying in Slankamen too. On both cemeteries, representatives of Avarian population were buried. From the middle of 10th to the middle of 11th century, old Hungarian people found their settlements in the area of today's Batajnica. Other necropoleis, Slovenian and Serbian, save testimonies of christian customs. The remains of the Orthodox temple on the necropoleis were discovered in Ruma and Petrovcic, and for Jakovo it is presumed that there was a cemetery chapel. The above-mentioned three locations, together with Sremska Mitrovica, preserve testimonies of material culture with the findings most representative for the 12th century. Gomolava in Hrtkovci has, in the medieval stratum, stored material before and after that time, while Progar is the testimony only of later periods of the Middle Ages.

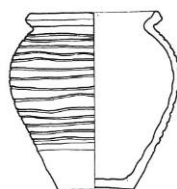
Т. I

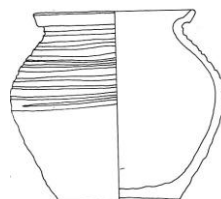
1

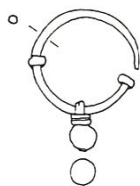
2

3

4

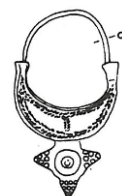
5

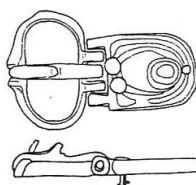
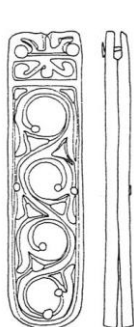
6

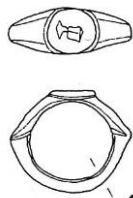
7

8

9

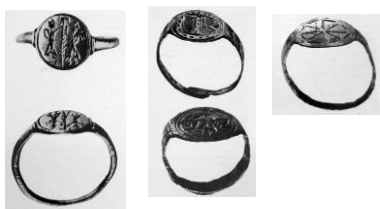
10

11

према Тадин, Љ. 1995 (Т. I-V, X)

Т. II

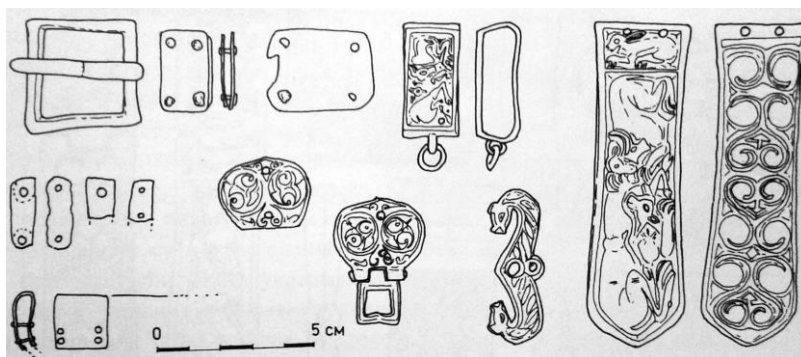

1

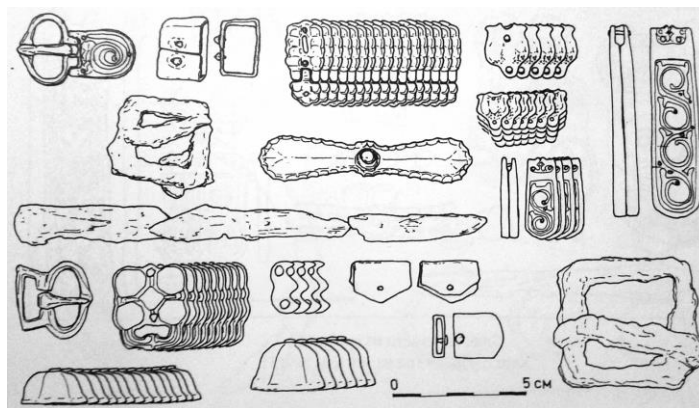

2

према Петровић, Ј. 1985 (сл. 59, 62)

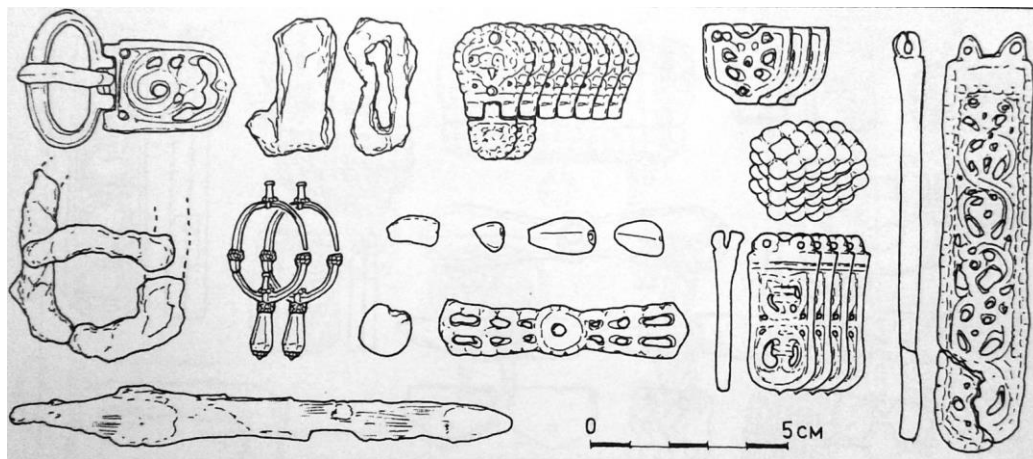
3

4

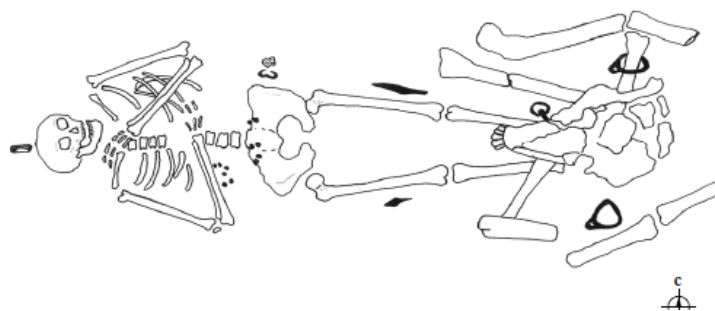
према Јанковић, Ђ. 2003 (сл. 4, 5)

Т. III

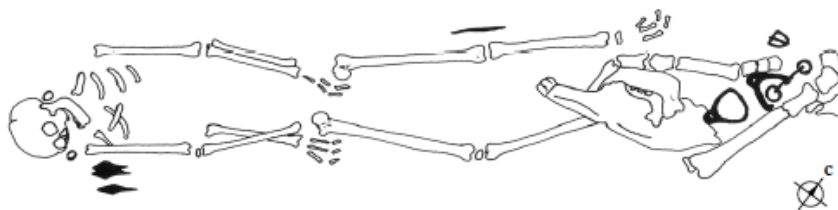

1

према Јанковић, Ђ. 2003 (сл. 6)

2

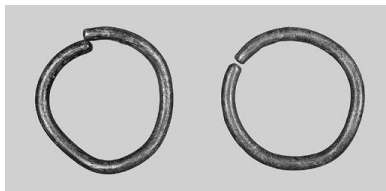
3

према Шпехар, П., Стругар-Бевц, Н. 2016 (сл. 5.6., 5.8.)

Т. IV

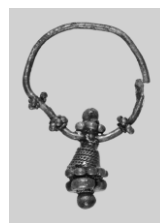
1

2

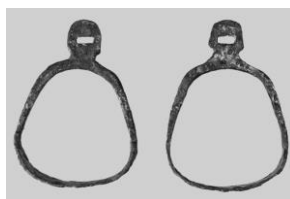
3

4

5

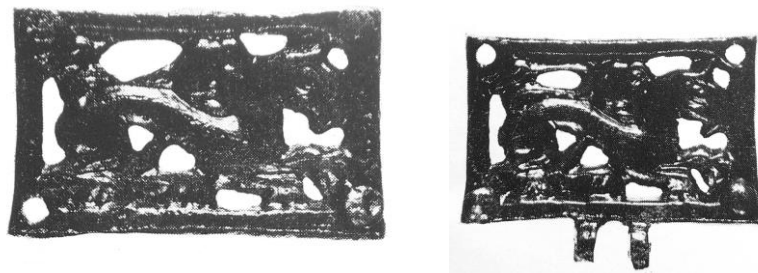
6

7

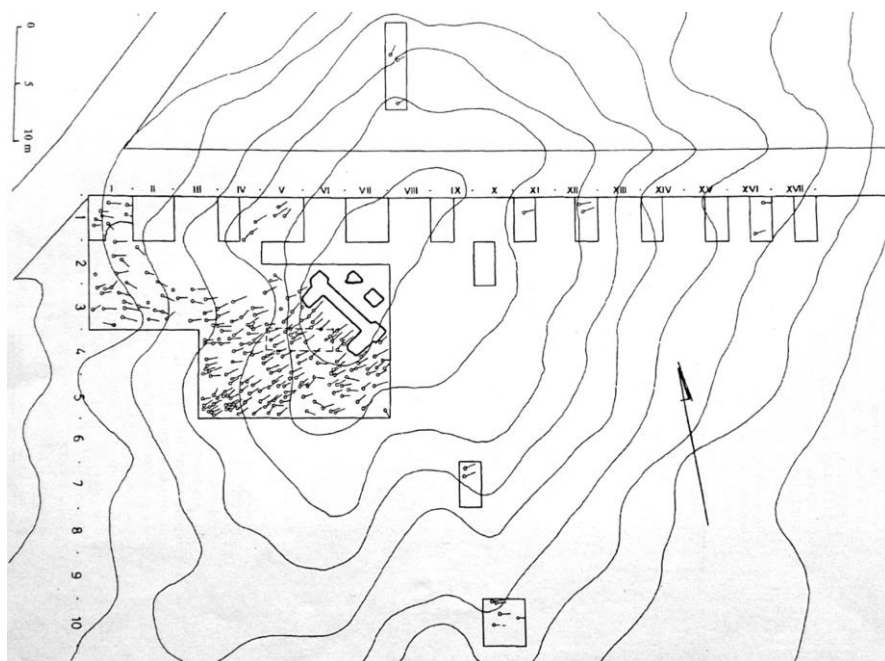
према Шпехар, П., Стругар-Бевц, Н. 2016 (сл. 7.2., 7.4., 7.5., 7.8., 7.13., 7.15., 7.16.)

Т. V

1

према Станојевић, Н. (24–25)

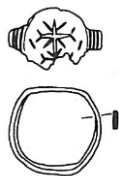
2

према Минић, Д. (пл. 2)

Т. VI

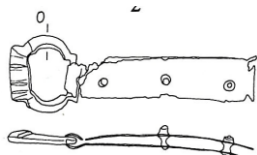
1

2

3

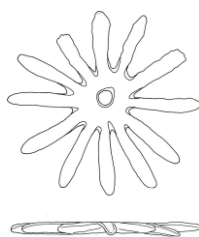
4

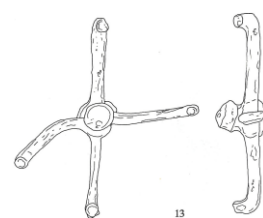
5

6

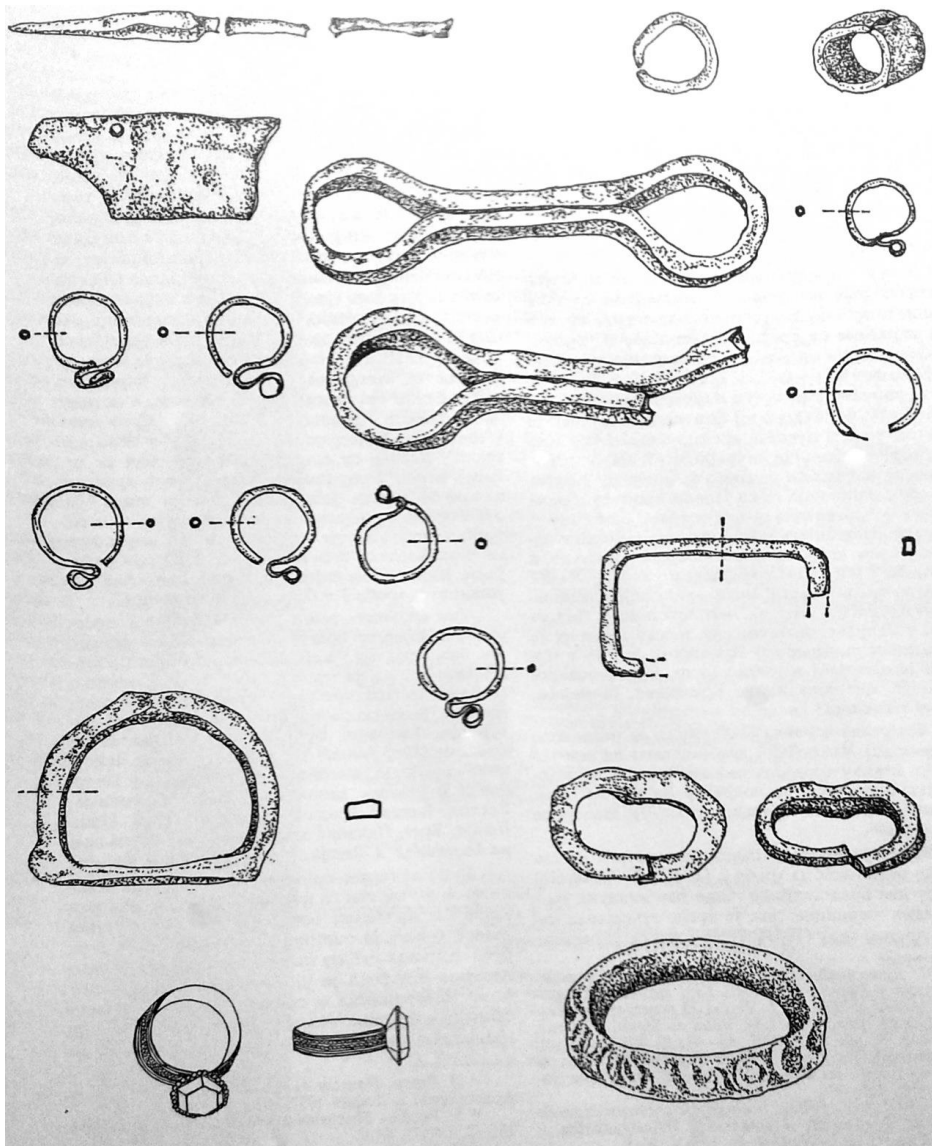
7

8

према Минић, Д. (Т. I, III, V, VI, X)

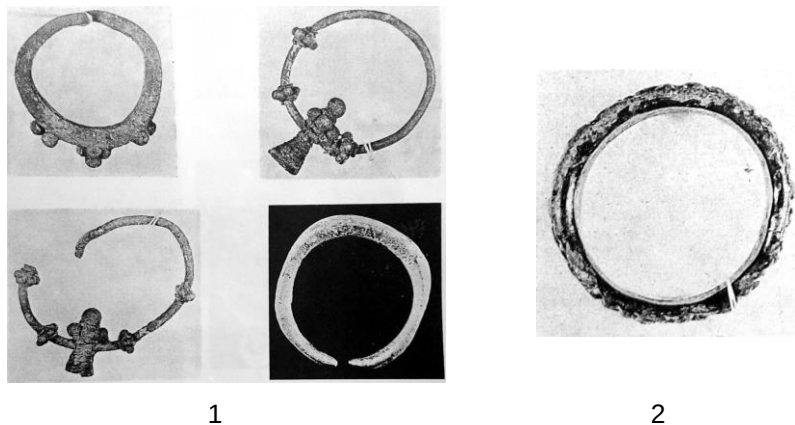
Т. VII

1

према Паровић–Пашикан, М. (сл. 3)

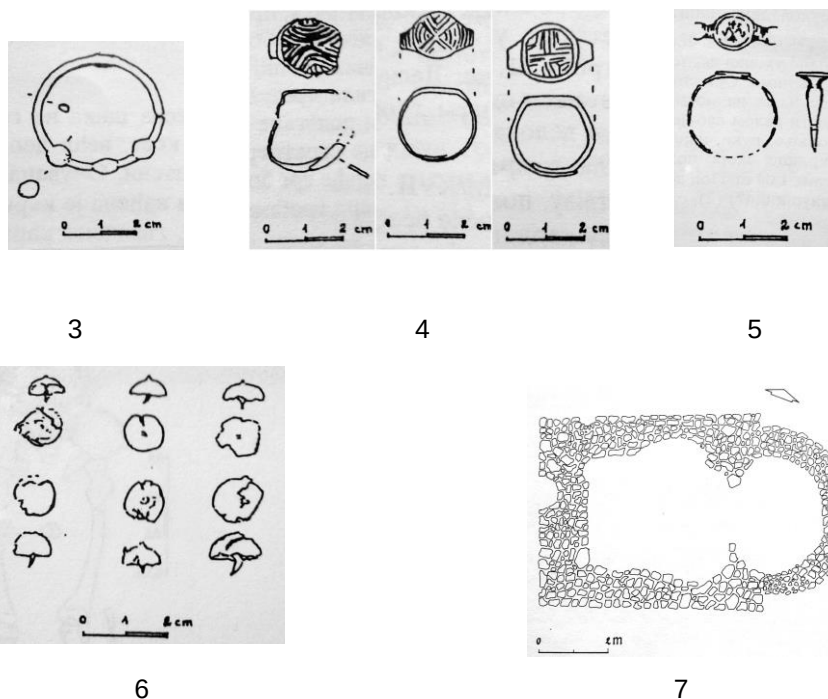
Т. VIII

1

2

према Паровић–Пашикан, М. (Т. III 1–4, IV 5)

3

4

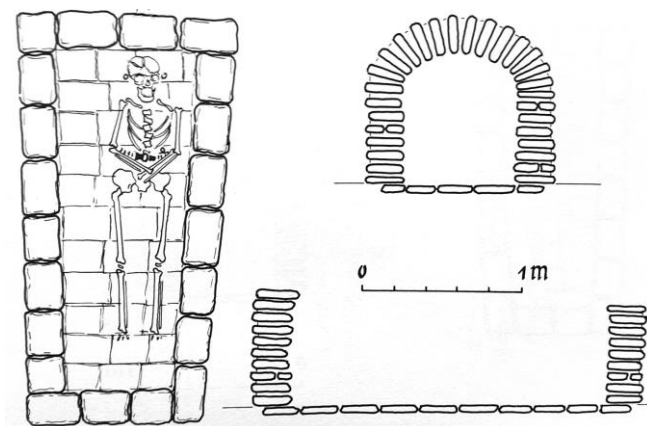
5

6

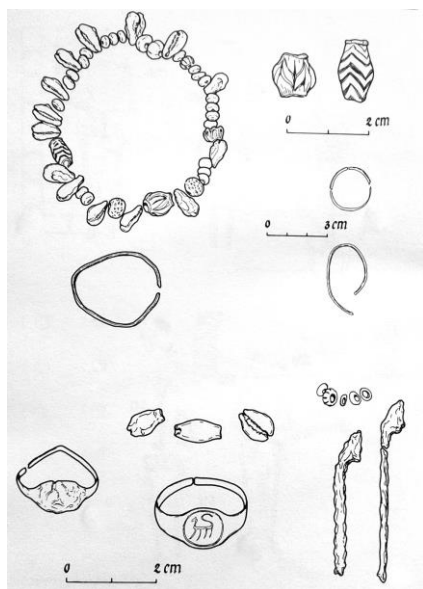
7

према Јанковић, М. (сл. 22, 24, 17, 18, 11, 8) и Станојев, Н. (стр. 92)

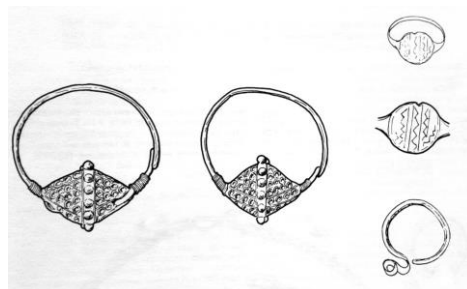
Т. IX

1

2

3

према Станојев, Н. (стр. 94, 96 и 97)

Историја – History

Снежана Јанковић, кустос

Царска цеховска повеља румским занатлијама

Сажетак: Један од највреднијих и најважнијих експоната у фонду Збирке докумената Завичајног музеја Рума је цеховска повеља румским занатлијама цара Франца I из 1818. године. Представља пример врло квалитетног занатско-уметничког рада. По прецизности израде, естетском утиску, комплетном садржају и степену очуваности свакако спада у сам врх преосталих сачуваних исправа, не само у Војводини, већ и много шире.

Текст „Царска цеховска повеља румским занатлијама“ кроз неколико поглавља објашњава појам и настанак повеља, правила њиховог писања и њихове саставне елементе; анализира појам, порекло, задатак и значај занатских удружења – еснафа, с посебним освртом на развој у области данашње Војводине. У одељку „Занатство у Руми“ прати фазе развоја ове делатности од времена оснивања насеља до последњих деценија 19. века... У централном делу текста: „Царска цеховска повеља румским занатлијама 1818.“ кроз детаљан визуелан и технички опис луксузне повеље пружа се потпуни увид, стручној и укупној јавности, у садржај овог важног, у великој мери непознатог документа.

Кључне речи: *повеља, занатство, документ, цех, румске занатлије*

Увод

Занатска удружења, организације људи који се баве одређеним видовима производних делатности, имала су у прошлости велики а у одређеним периодима и кључан економски и друштвени значај. У земљама за-

падне Европе почињу да се развијају у позноримском добу а са развитком средњовековних градова постају још значајнији јер у потпуности одговарају феудалном начину привређивања.¹ Ова удружења звала су се цехови или гилде (немачки) а у источним земљама еснафи или руфети (арапско/турски). Обухватала су све учеснике у пословима једног заната, како мајсторе тако и калфе и шегрте а понекад су окупљала више сродних струка. Основни задатак им је био да, у условима све веће продукције, штите производне вештине, права и материјалне интересе активним, као и да обезбеде помоћ болесним и немоћним члановима.

Сваки члан еснафа био је ситан занатлија, непосредни произвођач који је врло често знање и умеће преносио са колена на колено у кругу своје породице. Радио је у радионици у којој супротно радили његов отац и деда, и у којој су касније радила и његова деца и унуци, служећи се истим алатом. Скоро сваки занатлија у средњовековном граду је у исто време и трговац. Део времена проводио је производећи робу а део продајући је у занатској радњи, која му је истовремено била и породична кућа.

Живот и рад чланова еснафа одвијао се по строго одређеним прописима који су били дефинисани статутом одређеног занатског удружења. Овај документ је био скуп правила и привилегија којим се регулисала производња, квалитет произведене робе и цена, надница и трајање радног дана запослених и којим се штитила струка од конкуренције и водила брига о укупним интересима заната и занатлија. Временом, како се умножавао број занатлија, занатских врста и занатских удружења, уз истовремено увећању потражњу за којом је увелико почео да заостаје постојећи ниво и начин производње, све више су се осећали недостаци организације која је постепено постајала анахрона принудна заједница, увођењем низа, не увек потребних услова и правила ограничавајућих за развој ове делатности. Између осталог, отежавајући поступак напредовања помоћника као и давање мајсторских права. Да би се достигао високо уважаван, привилегован положај старешине, цех-мајстора морало се удовољити многим правилима што је трајало доста дуго и било скопчано са бројним тешкоћама. Коначно, недостаци цеховске организације која је све мање извршавала изворне задатке по захтевима и у условима новог времена, довела је до слабљења њеног утицаја. Саме занатлије тешко су подносиле њену стегу, а почетком друге половине 19. века, у периоду успона капиталистичке привреде у западној Европи, па и Угарској, она више није утицала на унапређење заната него је, напротив, застарелим прописима и монополистичким тенденцијама кочила његов развој. То је доводило до измена законских прописа о цеховима и било један од важних разлога за коначно укидање цехова новим

¹ Миле Игњатовић, *Цеховска писма XVIII и XIX века из графичке збирке Музеја Војводине, Рад Музеја Војводине* 37–38, Нови Сад, 1966, стр. 308

Законом о занатима изгласаним у Угарском сабору 20. марта 1872, који је одмах ступио на снагу.²

На територији данашње Војводине, као и другим подручјима бивше Угарске, почетни облици цеховских удруживања постојали су још од краја 13. века. У најранијим временима ове организације биле су установљене по вероисповестима а правила су им потврђивале њихове црквене старешине. Касније, у слободним градовима, та правила верификовале су световне власти а у градовима са територије Војне границе ово право припадало је војним властима. Скупштина или сабор, као њихово највише тело, сазивано је једном годишње – на дан патрона или славе одређеног цеха. Скупштина је бирала органе управе, односно старешину цеха (Cehmeister или Obercehmeister), његове помоћнике, са њим изједначене у правима (Untercehmeister) као и мајстора задуженог за контролу квалитета производа, рад и живот калфи (Dekanmeister).³

Најмасовније чланство цеха чинили су ученици, шегрти који су по склапању уговора са одређеним мајстором и обуке током 3–4 године, добијали од цеха атест – потврду о изученом занату. По стицању звања калфе (помоћник мајстора, турски/арапски – kalfa) даље занатско усавршавање подразумевало је обавезно стицање вештина код других мајстора – вандровање, странствовање (путовање „пешачењем“, немачки – wandern). Боравак изван места становања у циљу усавршавања трајао је такође три или више година. Мајстори код којих је калфа за то време радио уписивали су запажања о понашању, вештинама и раду у његову путну књижицу, вандровку (wanderbuch). Овај документ је био кључан за каснију одлуку цеха о стицању права калфе за израду занатског рада из своје струке (ремек, немачки – meisterstück) и полагању мајсторског испита. По довршењу рада, посебна цеховска комисија оцењивала је израду ремекa и на основу њеног позитивног извештаја, удружење га је на годишњој скупштини примало у равноправно чланство у категорију мајстора с правом на самосталну делатност и сопствену радионицу.

Сва документација и новац, прикупљен од чланарине нових чланова и разних такси, који је припадао једном еснафском удружењу чуван је у посебним сандуцима, шкрињама – ладама, од дрвета или метала, често са две или више брава. Они су обично били веома квалитетна ремек дела мајстора столара, ковача или бравара. Такође, сваки цех је имао свој печат различитих облика са именом и симболима удружења као и парадну заставу (барјак) са ликом патрона, свеца заштитника, текстом и цеховским симболима.⁴

У 18. веку, јачањем напредније и ефикасније мануфактурне производње, цеховске организације добијају снажну конкуренцију. Већ у сле-

² Трива Крстоношић, *Цехови и појава првих занатлијских удружења и друга у Војводини*, *Рад војвођанских музеја* 3, Нови Сад, 1954, стр. 272–273

³ М. Игњатовић, нав. дело, стр. 308

⁴ Исто, стр. 309

дећем, 19. веку, масовно покретање и унапређење супериорне, фабричке производње приморава цехове на покушаје да се, путем монопола на производњу и набавку сировина, често и нелојално, безуспешно боре за сопствени опстанак.

Као типичан облик удруживања занатлија феудалне епохе, почетком осме деценије 19. века званично се укидају сви цехови који су до тада постојали. По одредбама Закона о занатима предвиђено је да се занатлије, ради унапређења заједничких интереса, могу удруживати у задруге. Занатлије убрзо прелазе на ту нову форму далеко слободнијег удруживања, а затечена имовина ликвидираног цеха обично се преноси на новоосновану задругу.⁵

Занатство у Руми

Свој настанак трговиште Рума захваљује стварању Сремско-посавске војне границе и Сремске жупаније 1745, те стриктној подели територије Срема на војну и цивилну. Том приликом је власник митровачког властелинства и најутицајнија особа породице Пејачевић, Марко III Александар барон Пејачевић (Pejacsevich von Veröcze, Markus III Alexander Baron, 1694–1762.) постао администратор новоосноване Сремске жупаније а нешто касније, 1751. године и њен први велики жупан.⁶ У процесу стварања војне границе изгубио је дотадашње седиште властелинства, трговиште Митровицу, зато је на територији источно од ње основао трговиште Руму као ново седиште властелинства, које се од тад назива румско. Такође, као накнаду за одузети део имања, од царице Марије Терезије 1749. године добио је право на куповину властелинства Вировитице у Славонији и Ретфале код Осијека.⁷

Трговиште Руму (Нова Рума) основао је барон Пејачевић 1746. године у близини села Рума (Стара Рума). Ово мало село прикључено је Новој Руми 1776. године пресељењем његовог становништва у северноисточни део новооснованог трговишта. Према плану, то је било насеље модерног типа, са широким паралелним улицама које су се секле под правим углом, ушореним кућама и баштама иза њих. Изградњу и насељавање новог трговишта барон је спровео брзо и одлучно. Поред Срба, придошних из Митровице и Јарка који су припали Војној граници, досељени су колонисти из Немачке.

Већ 20. јула 1747. године, на молбу оснивача бечкој Дворској комори, Рума добија сајамску привилегију којом је царица Марија Терезија дозволила одржавање четири годишња вашара и пијачног дана сваке суботе,

⁵ Т. Крстоношић, *нав. дело*, стр. 274

⁶ Silvija Lučevnjak, *Obitelji Pejačević i Virovitica, u 725 godina franjevacu u Virovitici: zbornik radova međunarodnog simpozija*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb – Osijek, 2006, стр. 123

⁷ Исто

када се није поклапао са вашаром. Први вашар је одржан 10. октобра 1747.⁸ Једанаест година касније, 17. јула 1758. Године одобрено је одржавање још два годишња вашара.

На овај начин, значајним повећањем економске атрактивности, убрзано је остварење настојања властелина барона Пејачевића, које је у почетку ишло споро, да поред већине ратара, привреду, укупан развој и значај новооснованог трговишта оснажи насељавањем занатлија и трговаца. Пет година након оснивања насеља, 1751. године, у жупанијским пописима забележено их је само девет, а четврт века касније, 1776. године било их је седам пута више.⁹ Вашари су, вишедневним присуством већег броја трговаца и купаца из околних места, значајно утицали и на угоститељство које је почело да буде уносан посао.

Мајстори занатлије сврставани су по класама по којима је одређиван износ наплате општинског намета, а њихов тачан број тешко је утврдити јер су пописи у различитим годинама вршени по променљивим критеријумима. Економски најјаче занатлије: сапунџије, лицидери а повремено и кројачи распоређивани су изван категорија а већина осталих, разврстаних у три ниже класе, била је средњег имовинског стања.

По националној припадности, међу румским занатлијама постојала је готово равнотежа Немаца и Срба. Поред повремене благе бројчане предности Немаца, у занатском пословању такође су учествовали и Хрвати у сасвим малом броју.

У Руми је током 18. века бављење занатом било слободно, без чврсто утврђених правила цеховске организације. Суочени са порастом конкуренције, свесни потребе и предности струковног организовања, у неколико наврата румске занатлије су покушале да га оснују. Године 1770. занатлије обе вероисповести тражиле су да им се додели цеховска привилегија по узору на град Илок али са могућношћу држања две цеховске ладе. Наиме, српске занатлије и трговци нису желели да се административно и економски потпуно укључе у цех међу мајсторе католичке вере. Наредне, 1771. године, немачке занатлије, наводно без знања Срба, тражиле су укључење у заједнички цех са Илочким и Вуковарским занатлијама како би, између осталог, платили сразмеран, мањи део трошкова. Након тога, српске занатлије и трговци су, страхујући од могућих негативних економских и стручних ефеката евентуалне реализације овог захтева, молили да им се без обзира на исход ове иницијативе омогући слобода вршења њихових професија.

У међувремену, занатлије – првенствено Немци, укључивали су се у рад организација изван Руме. Према попису из 1787. године румске зана-

⁸ Никола Дробац, *Развој занатства трговишта Руме 1818–1944*, Удружење самосталних занатлија, Рума, 1998, стр. 23

⁹ др Славко Гавриловић, *Рума – трговиште у Срему 1718–1848*, Матица српска, Нови Сад, 1969, стр. 87

тлије су били чланови цехова: митровачких – 11, карловачких – 6, петрова-радинских – 3, земунских – 2 и по један у осјечком и пештанском цеху.¹⁰

Следећи покушај учињен је почетком новог века, 1805. године. Нова молба, подржана од стране општине (која је у цеху видела вишеструку корист за тровиште), посебно је истцала да је досадашња пракса прикључивања румских занатлија удружењима из других градова скопчана са повећаним трошковима, бескорисним губитком времена, као и отежаним држањем калфи и шергрта. Иако је следећих година (1807.) коначно урађен и предат тражени предлог цеховских правила, кога је прегледала жупанијска депутација, на занатску привилегију чекало се још једну деценију.¹¹

Крајем 1817. коначно је одобрено стварање цеха у Руми а жупанијска депутација је задужена да општа цеховска правила прилагоди локалним румским приликама. Румске занатлије су се определиле за општи цех, заједнички за све врсте заната. Утврђена су детаљна правила рада и понашања за шегрте (били су ослобођени плаћања новчане накнаде, кауције за шегртовање), висина мајсторске таксе и приоритет домаћих занатлија током пијачних дана. Такође, као једна од важнијих ставки, предвиђена је могућност да се заједнички цех може поделити на струковне цехове ако се за то временом укаже потреба. Најзад, 9. септембра 1818, цеховска привилегија цара Франца Првог, свечано је уручена румским занатлијама. Католичке занатлије су за свог свеца заштитника – патрона добиле Светог Флоријана а православне Светог Николу. Њихови ликови осликани су на самом почетку повеље, а одређено је да се налзе и на цеховским барјацима.

Тада је (око 1815.) у трговишту Рума било 185 мајстора 38 заната (зидар, тесар, столар, бравар, стаклар, колар, ћебеџија (покровчар), ковач, бачвар, ужар, обућар, кројач, абација, ћурчија, сарач, седлар, сапунџија, чизмар, опанчар, гајтанар, месар, лакирер, пивар, кујунџија – златар, сајџија, ћебеџија, шеширџија, кожар, берберин, фарбар, лицидер, торбар, ткач, казанџија, пећар, димњачар, пушкар и млинар) који су, укупно са шегртима и калфама, упошљавали 500–600 лица.¹² Узевши у обзир да су породице тада просечно бројале четири–пет чланова, од занатства је живело око 1000–1200 људи, односно између петине и четвртине укупног становништва трговишта Рума у првим деценијама 19. века.

Наредне 54 године биле су на снази одредбе записане у цеховској повељи као формално важећа, званична правила за све румске занатлије. У пракси, мада сви чланови истог цеха, веома често су због боље зараде свесно кршили правила. Неспоразуми и тужбе које је решавала и санкционисала Жупанијска скупштина углавном су били из области нелојалних конкурентских односа. Занатлије су повремено оштро конкурисале једне другима и улазиле у делокруг рада: сапунџије и месари чији су производи, као стратешки, били

¹⁰ др С. Гавриловић, *нав. дело*, стр. 88

¹¹ Исто, стр. 89

¹² Исто, стр. 221–223

под режимом „лимитације цена“ (због неусклађених откупних цена главне сировине – лоја и недозвољене производње и продаје), воскари (лицидери) и трговци (због нелојалне продаје у мешовитим продавницама), немачки и српски пекари (због неадекватно одређених цена за различите врсте хлеба, јер су га Немци производили од скупљег, белог брашна купљеног у Бачкој и Банату а Срби од сремског жита, мешавине ражи и пшенице – „суражице“ која је била лошег квалитета и јефтинија).¹³ Такође, вођена је стална борба између цеховских и ванцеховских занатлија, трговаца и произвођача из околних и даљих места који су покушавали да учествују, понекад уз помоћ несавесних чланова цеха, у краћем или дужем периоду у просперитетној румској производно-тржишној привреди. Иако су општина и Жупанијска скупштина ревносно учествовале у заштити права организованих локалних занатлија и кажњавању прекршиоца, ипак нису успевале да санкционишу све бројне неправилности.

Упркос упорној борби румских занатлија за опстанак и што боље позиције на тржишту, нису могли да избегну неминовну судбину коју ће поделити са осталим занатлијама широм царства, судбину превазиђеног начина производње и удруживања. Три деценије после стицања цеховских привилегија, револуционарне 1848. године, почела је реорганизација која је водила као општем укидању еснафа. Те године прво је донета „Уредба за преустројење правила цеховских“, а затим 1851. године, Провизорним упутством, извршена је подела заната на: слободне, ограничене и концесиониране с тим да су неки, изван ове поделе, још увек остали у склопу еснафа. Најзад, осам година касније, „Занатским патентом“ практично су укинати еснафи коначним класификовањем заната на концесиониране и слободне.¹⁴ Претходним занатским удружењима одузето је право издавања занатских писама, уведена је слободна конкуренција а сродним занатима омогућено је удруживање у задруге. Ипак, још извесно време, у документима се помиње постојање румских удружења по старом моделу: Чизмарски руфет (1851), Ћурчијски цех (1852), ужарски и абацијски руфет а постојало је и удружење које се, по натпису на печату, звало „1te Lade“ (Erste Lade – Прва Лада) а које је окупљало припаднике немачке националности.¹⁵

У Руми је, у духу реорганизације занатског удруживања, 24. јануара 1872. основана „Прва Српска занатлијска задруга“, две године после оснивања „Задруге Срба занатлија“ у Новом Саду, а два месеца пре коначног доношења новог Закона о занатима, изгласаног у Угарском сабору 20. марта 1872. Нешто касније, исте године, основано је и удружење названо „Прво румско занатско друштво“ (Erste Rumaer Gewerbeverein). Оно је, суштински, такође имало национални предзнак (немачки) мада је, формално, примало у чланство и припаднике других националности. Статуте оба удружења

¹³ Исто, стр. 90–94

¹⁴ Ђорђе Бошковић, *Рума као среско место у Војводству Србија и Тамишки Банат (1849–1860)*, Завичајни музеј Рума, Рума, 2004, стр. 61

¹⁵ Ђ. Бошковић, *Рума као среско место*, стр. 62

одобрили су надлежни државни органи, немачком удружењу годину дана по оснивању, а српском, после низа исправки и одуговлачења, тек 11. маја 1876.¹⁶ Касније, до почетка 20. века, основано је још неколико занатских задруга (ципеларска, опанчарска) које су имале кратак, готово занемарљив век постојања.

Доношењем закона из 1884. занатлијама је омогућено да се организују сами, без трговаца, са којима су били заједно од оснивања еснафа и у каснијим удружењима, иако им се интереси нису увек поклапали. Након тога, све румске занатлије без обзира на националност, учлањене су у „Обртнички збор“ чији је задатак био да брине о њиховој делатности, контролише рад чланова и спречава бесправно бављење занатством.

Упркос грчевитом настојању румских занатлија да укључивањем у нове токове привређивања обезбеде опстанак, њихова судбина је била извесна. Незадрживи светски талас индустријализације стигао је и у провинцију, на рубове велике царевине. Оснивају се индустријска предузећа са десетинама запослених у различитим областима компатибилним са природним руралним ресурсима (кожа, обућа, прехрана, грађевинарство...). На жалост, наступајући ратови успорили су овај развој а „планска привреда“ од половине прошлог века па на даље, га је потпуно и трајно зауставила. Трговиште Рума ће у последњим деценијама истог века дефинитивно остати без кључних економских ослонаца који су јој обезбедили претходни развој.

Историјска документа – повеље

Повеље су историјска документа у облику писаног сведочанства, украшена ликовним орнаментима и писана калиграфским стилем, којима се објављују посебно важне одлуке, признања за одређене заслуге или обећавају значајна дела. То је званична свечана исправа, која утврђује или означава успостављен однос између владара, световног или црквеног великаша према хијерархијски подређеном појединцу, групи, институцији или одређеној обласној јединици којом им се додељује неко право, привилегија или част.

Реч је настала у средњем веку, тачније, јавља се од 12. века као превод грчке речи *προσταγμα*¹⁷ (простагма) од које се касније и развио најчешће употребљаван термин – повеља. Често се у различитим текстовима, сусрећу и други називи за овај пословно правни документ: писмо, писаније,

¹⁶ Ђорђе Бошковић, *Рума у периоду 1861–1914*, Завичајни музеј Рума, Рума, 2016, стр. 233

¹⁷ др Душица Бојић, *Повеље и дипломе од 17. до 20. века*, Историјски музеј Србије, Београд, 2011, стр. 5

лист, листина, књига, запис, хрисовуља (турцизам), златопечатно слово – грчки: χρисοβουλλος λογος (хрисобулос логос), царска наредба, даровница.¹⁸

Веродостојност, аутентичност повеље – званичне исправе утврђује дипломатика, једна од важнијих помоћних историјских научних дисциплина. Име потиче од грчке речи διπλωμα (диплома, исправа). Она посебним методама проучава дипломе, исправе, акта, уговоре, извештаје, судске списе, регистре и слично.

У 17. веку, бенедиктински монах Жан Мабилјон (Dom Jean Jacques Mabillon, 1632–1707), изазван отвореном сумњом коју је познати фламански језуита и писац светачких житија – хагиограф, Данијел Ван Папенброх (Daniel van Papenbroeck, 1628–1714) изразио у погледу аутентичности одређених меровиншких докумената у поседу опатије Сен Дени (Basilique Saint-Denis), после дуге припреме написао је обимно дело „De re diplomatica libri sex...”¹⁹ којим је оповргао исказане сумње. Мабилјон је студију написао на основу огромне дипломатичке грађе, анализирао је све доступне елементе повеља: писаћи материјал, мастило, писмо, језик, формуле, печате, потписе и датуме. Путем исцрпних анализа утврдио је правила на основу којих треба проверавати аутентичност повеља и других докумената.

Дипломатика је тада добила име и критички правац, тако да је ово аналитичко дело постало основа за две помоћне историјске науке – дипломатику и палеографију.

Исправе су писане у канцеларијама, организованим установама у којима су постојали стални прописи за састављање докумената чија структура, шаблон и ликовни садржај вековима остају непромењени. Основна подела ових докумената је на јавне и приватне. Они се међусобно могу разликовати по разним спољашњим и унутрашњим карактеристикама. Спољашње карактеристике су: материјал на коме су писане (папирус, пергамент, папир), величина, облик и писмо (врста писма, мастила, ознаке), печат итд. Унутрашње карактеристике су: текст, стил, језик, правни садржај, историјска имена и догађаји. Формални састав им варира према личности издавача, подручју и времену. С обзиром да се ови елементи, у многим примерима, преклапају и да су готово идентични, тешко је утврдити јасну егзактну границу између јавноправних и приватноправних исправа.

¹⁸ Исто

¹⁹ Дело је изашло у Паризу под пуним називом: *De re diplomatica libri sex, in quibus quidquid ad veterum instrumentorum antiquitatem, materiam, scripturam et stilum; quidquid ad siglla, monogrammata, subscriptiones, ac notas chronologicas; quidquid inde ad antiquariam, historicam forensemque disciplinam pertinet, explicatur et illustratur. Accedunt commentarius de antiquis regum Francorum palatiis, veterum scripturam specimen tabulis LX comprehensa; nova ducentorum, et amplius, monumentorum collectio opera et studio domni Johannis Mabillon, presbyteri ac monachi ordinis S. Benedicti e congregatione S. Mauri. Lutetiae Parisiorum 1681.* (прим. аутора)

Готово све историјске исправе, повеље, без обзира на време настанка и издавача имају основне, главне делове: протокол, који обухвата све оно што се односи на издавача документа; текст или контекст, који је и суштински садржај повеље; и есхатокол, који са протоколом представља формални оквир за текст и следи иза најбитнијег, стварног садржаја документа. Сваки од ових делова имају обавезан садржај.

Протокол (нарочито у раном средњем веку) редовно почиње инвокацијом (помињање божанства, призивање божијег имена, Христа или Светог Тројства – „*In nomine patris et filii et spiritus sancti*“) која се прво јавља после крунисања Карла Великог (800. године), временом постаје све ређа а у 15. веку сасвим нестаје; наставља се интитулацијом (имена и титуле онога ко издаје документ и може бити повезана са формулом побожности – „*Dei gratia*“) и инскрипцијом (која садржи име онога коме је намењена, адресу и може бити повезана са поздравима, салутацијом).

Текст или контекст састоји се од: аренге (увод у исправу који садржи општу филозофску, теолошку, моралну или правну мисао којом се обрађује стварање документа и доказује да је оно што је у повељи наређено оправдано; један је од најпромењивијих делова исправе а понекад се изоставља); публикације или промулгације (објављује саму ствар онима којих се тиче или које занима, кратка је и често се стапа с адресом, а обично је везана уз аренгу, све више се губи од 12. века); наратије или експозиције (образлагање разлога настанка документа, које може бити субјективно чешће него објективно, историјски је занимљиво јер понекад садржи објашњење о актерима који се спомињу у повељи, њиховим друштвеним положајима и односима); диспозиције (обухвата највећи део текста износећи израз воље издавача документа); санкције (претња световним и духовним казнама прекршиоцима и неизвршиоцима одредби документа) и корборације (формула која садржи напомену да су сведоци упознати са документом, што потврђују потписом, знаком крста или отиском прста, налази се на крају текста као овера у свим временима и врстама исправа).

Есхатокол садржи: потписе или супскрипције (потписи издавача документа могу бити вербални: својеручни или несвојеручни, знаковни: монограм, потпис у једном кругу – тзв. „рота“ или крст; канцеларијских службеника, писара и сведока; од 11. века сведоци се наводе поименце а од 12. века све потписе почињу да замењују печати); датирање (формула која садржи навођење места и времена издавања исправе; датација је вршена по години Христовог рођења или у Византији од тзв. стварања света – 5508. пне); и апрекацију (завршна жеља која се изражава речима „амен“ или „*in Dei nomine feliciter*“ и сл. која се налази на крају исправе, одговара инвокацији на почетку документа по принципу да све почиње и завршава се спомињањем и призивањем божје помоћи; у 11. и 12. веку почиње да се губи, а од 13. века више се не употребљава).

На територијама под управом српских владара историјски документи, званични списи најпре почињу да се издају током 14. века. Прве српске хрисовуље, оверене златним печатом, потичу из канцеларије краља Милутина (1282–1321), а њихово писање наставило се и за време Стефана Дечанског (1321–1331), цара Стефана Душана (1331–1335), деспота Стефана Лазаревића (1337–1427). Српски средњовековни канцелари у почетку прихватају као узор и строго се придржавају форме византијских исправа (величина слова, боја мастила, распоред знакова...), док касније све мање поштују строга цариградска правила. Садржине ових повеља знатно се разликују, па тако даровнице најзначајнијих задужбина српских владара садрже законодавне одредбе за црквене старешине, свештенство, као и све слојеве становништва (обавезе кметова). У њима је понекад дат попис становништва, опис одређеног историјског догађаја или легенда о постанку неког места. Хрисовуљу је потписивао владар црвеним мастилом са титулама „василевса и автократора Ромеја“²⁰ а уз документ је златним гајтаном био причвршћен златни царски печат. Извесно је да су српски владари, у жељи да истакну и унапреде свој значај, углед и независност, и пре проглашења Србије за царевину (1346), издавали повеље оверене на начин предвиђен искључиво за цара.

Током времена, у пракси српских држава познато је неколико форми историјских исправа: хрисовуље (врста свечаних владарских повеља којима су краљеви и цар даривали поданике, цркву, манастире али и стране владаре; писане су на пергаменту издуженог формата а на крају је исписиван пун датум са ознаком месеца, индикта²¹ и године по византијском рачунању времена, по правилу црвеним мастилом); грамате (најчешће се јављају у руским изворима са значењем повеље, даровнице, дипломе или свечаног писма; од 17. века употребљавају се у посланицама и преписци између српских монаха и руског патријарха и руског цара); укази (писмена наредба носиоца извршне власти – најчешће владара, којом се уређује рад и деловање појединих служби, извршење закона итд.; термин на основу речи руског порекла, најраније забележен 1730,²² који се употребљавао у словенским монархијама као највиши акт власти); дипломе (документи са низом значења: којима се признаје одређени стечени стручни степен, титула или ранг; којим се свечано признаје и потврђује да је некоме додељено неко признање, похвала и одликовање; свечани владарски указ којим се обично додељују нека права и повластице појединим правним или физичким лицима; захвалница за стручни, научни, јавни и хуманитарни рад).

²⁰ др Д. Бојић, *нав. дело*, стр. 6

²¹ Древна форма рачунања времена са нумерисаним називима (први, други, трећи...) једне од година у току петнаестогодишњег фискалног циклуса. Шире је коришћен на Западу до 13. века а касније настављен и у земљама византијског културног и интересног круга (Бугарска, Румунија, Русија, Србија). (прим. аутора)

²² др Д. Бојић, *нав. дело*, стр. 6

Надирање Турака на Балкан изазвало је масовно кретање Срба с Косова и из Поморавља према територији данашње Војводине. Сеобе су биле нарочито интензивирание после пада српске деспотовине под турску власт (1459). Угарски владар и феудалци прихватили су избеглице и користили их као кметове и граничаре за одбрану јужних граница. Да би јаче везао Србе за Угарску и тако обезбедио границу од турских упада, краљ Матија Корвин (Hunyadi, Corvin Mátyás, 1443–1490) довео је потомке последње српске владарске династије и доделио им поседе и деспотску титулу. Тако је српска деспотовина наставила да живи ван територије Србије.

След историјских догађаја одредио је судбину српског народа, који је пред масовним одмаздама Турака, у Великој сеоби 1690. године под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем, прешао Саву и Дунав.²³

Срби су и пре Велике сеобе били организовани у еснафе или руфете, што је познато из више привилегија издатих српским занатлијама у Будиму, Сент Андреји, Баји, Новом Саду итд., као и по коришћеној терминологији. Наиме, већина термина у овој делатности: еснаф, руфет, занат, устибаша, терзибаша, ћурчибаша су балкански турцизми арапског порекла који су били у употреби много пре Сеобе.²⁴

Коначним протеривањем Турака крајем 17. и почетком 18. века број становника на територији данашње Војводине константно расте и у то време Срби су овде чинили главну масу становништва. У разрушеној земљи потребе за занатлијама биле су велике па су се војне и цивилне власти трудиле да што више унапреде занатство планским слањем деце на учење заната. Тако је 1764, 1765. и 1772. војна власт послала више десетина дечака из Границе о државном трошку на школовање у Беч.²⁵ Увидевши могућност бржег економског напредовања кроз трговину и израду занатских производа велики број породица радо је давао децу на шегртовање. Пошто су највише тражени зидари и тесари, власти су доводиле и приличан број Немаца, изучених занатлија.

²³ После пораза угарске војске на Мохачком пољу, 19. августа 1526. године, насељавање је заустављено а Турци су освојили и опустошили ове крајеве. Учврстили су власт у Срему у време првог похода на Беч 1529, Бачку су освојили 1542, док је Банат коначно пао у њихове руке 1552. године. Из војних и економских разлога они су у Војводини насељавали српски и влашки живаљ, јер се велики број становника, претежно Мађара, одселио на север. Након победе уједињених војних снага Пољака и Немаца над турском војском под Бечом (1683), Аустријанци су кренули у офанзиву и продрли све до Скопља. Турци су тада протерани из Бачке, западног и централног Срема, а у рату 1716–1718, који је окончан Пожаревачким миром, и из Баната и источног Срема. У Војводини је збачена турска власт замењена аустријском. (прим. аутора)

²⁴ Павле Станојевић, *Занатске повеље 18 и 19. века у Војводини*, каталог изложбе, Архив Војводине, Нови Сад, 1993.

²⁵ Исто

У 17, 18. и 19. веку повеље су додељиване Србима који су, доселивши се у јужну и југоисточну Угарску приликом бројних сеоба од 14. до 18. века, наставили војну професију, службовањем у граничним крајевима (Војна граница). Додељивали су их аустријски а касније аустроугарски владари а у другим приликама и руски цареви, турски султани, влашки и молдавски кнежеви итд. Аустријске повеље додељиване су такође: појединцима, породицама, слободним краљевским градовима (Суботица 1743, Нови Сад 1747, Сомбор 1749), еснафима, дистриктима и градовима за добијање слободница и вашара...

Царске еснафске привилегије додељиване значајнијим цеховима у већим занатлијским центрима имале су облик посебних, луксузно укорицених репрезентативних књига које представљају права мала ремек дела калиграфске и сликарске уметничко-занатске вештине. По прецизности и лепоти израде посебно се истичу привилегије занатлија из Сомбора, Панчева и Руме.²⁶

Царска цеховска повеља румским занатлијама из 1818. године

Тек нешто више од пола века после доделе цеховских привилегија цара Франца Првог румским занатлијама, донет је нови Закон о занатима који је практично укинуо цеховски систем и истовремено обесмислио регулативу овог документа. Повеља у виду репрезентативне луксузне књиге, касније готово потпуно заборављена, преживела је низ следећих деценија у општинском челичном сефу – „великој гвозденој каси“, заједно са осталом документацијом бирократски класификованом, процењеном и одложеном као важном за трговиште Руму. Захваљујући њеном високом квалитету и лепоти израде, после 78 година од настанка, овај историјски документ био је изложен као експонат, пример уметничко-занатске вештине, на Миленијумској изложби у Будимпешти 1896. године.²⁷ Прве писане информације о царској повељи објавио је румљанин Димитрије Б. Спајић (1907–1974), економиста и новинар, дописник тада актуелних београдских, новосадских и локалних дневних новина и периодике.²⁸ У новинским чланцима објављеним неколико година пред Други светски рат, фасциниран овим предметом, онописује изглед и садржину повеље, доноси превод и фотографије почетних страница.

²⁶ Слободанка Ћирић, *Занатлијска повеља, 180 година привилегија*, Зборник Завичајног музеја Рума II, Рума, 1998, стр. 33

²⁷ Ђ. Бошковић, *Рума у периоду*, стр. 249

²⁸ Ђорђе Арсенић, *Знаменити Румљани*, књига друга, Српска књига, Рума, 2002, стр. 230–235

Само стицајем случајних околности, румска цеховска повеља није доживела судбину осталих кључних историјских докумената из прошлости града. Наиме, румски Немци приликом бекства пред наступањем победника 1944. године, у избегличком пртљагу су понели најважније документе, између осталог и у намери да их спасу од следе антигерманске одмазде. По неко од њих је, као и сви прогнани, вероватно гајио нереалну наду да ће се поново вратити у свој град и да ће драгоцен архива из времена властелинства и касније, бити поново безбедна. Није познато како је занатска повеља успела да опстане и сачува се у турбулентним временима револуционарног заноса. Налази се у фонду Завичајног музеја Рума од његовог оснивања.²⁹

Мада је румска цеховска повеља пример врло квалитетног занатско уметничког рада, није уникатна и јединствена. Припада великој серији исправа бечке Дворске коморе издаваних у детаљно и строго прописаној форми, не само занатлијама него и за различите друге сврхе: од приватних до јавних. На територији данашње Војводине, у истом периоду (првих деценија 19. века) и током владавине истог владара³⁰, поред румске, сачувао се изванредан број (свакако не и коначан) занатских повеља израђених у готово идентичној форми: Молерско-ковачког цеха у Вршцу, 1817; Цеха штављача, месара, седлара, кључара и обућара, такође у Вршцу, исте, 1817. године; Цеха ћурчија, касапа и пивара у Великом Бечкереку, 1818. (сачувана као препис); Зидарског еснафа у истом граду из исте године; Цеха сапунџија, златара и бакрорезаца у Великом Бечкереку, 1818. (сачувана као оверен препис).³¹ Известан број докумената везан је за слободни краљевски град Сомбор: Еснафски правилник за зидаре, тесаре и бачваре из 1819; Еснафски правилник за мађарске обућаре из 1820; Еснафски правилник за сомборске столаре, браваре, коваче, коларе, стакларе иситаре из исте, 1820; Привилегије сомборских трговаца, 1828; Еснафски правилник пачирских занатлија (ковача, колара, столара, тесара, бачвара, кожара, кројача, обућара, чизмара, ткача, ужара и зидара) из 1829...

Цеховска повеља румских занатлија смештена је у плитку заштитну алуминијумску кутију (380 x 306 мм) са копчом на средини десне, дуже ивице. На централној позицији поклопца налази се мала калота од истог

²⁹ По записаном усменом сведочењу Богдана Рајаковца (1907–1996), историчара уметности, првог кустоса Завичајног музеја у Руми, након одласка Немаца, повељу је наводно пронашао у просторијама „Прве Српске занатлијске задруге“ Петар Максимовић (1910–1994), занатлија и секретар ове организације. Приликом оснивања музеја 1962, предао ју је Милошу Буновићу (1898–1972), колекционару и једном од групе ентузијаста, оснивача ове установе. (прим. аутора)

³⁰ Цар Франц Други и Први (Franz Joseph Karl, 1786–1835). Владар из династије Хабзбурга; последњи владар Светог римског царства којим је владао од 1792. до 1806. као Франц Други; између 1805. и 1806. носио је две царске титуле а после дефинитивног укидања Светог римског царства владао је као Франц Први, први аустријски цар и краљ Чешке и Угарске од 1804. до смрти. (прим. аутора)

³¹ др Д. Бојић, *нав. дело*, стр. 26–27

материјала за смештај и заштиту округле кутије печата. У угловима поклопца су четири месингане флоралне апликације у облику петолистног расцветалог пупољка (сл. 1). Ова заштитна кутија је, извесно, направљена нешто касније од времена настанка документа, пошто почетком 19. века алуминијум није био у широј употреби.³² Највероватније су се трговишне власти потрудиле да свој упечатљиви експонат на Миленијумској изложби опреме занатски веома вешто направљеном заштитном кутијом од новог, популарног и скупог материјала.

Повеља је повезана у чврсте корице (363 x 280 x 3 мм) пресвучене црвеним³³ плишем, уобичајеним за већину докумената Дворске коморе, које су у угловима декорисане позлаћеним апликацијама стилизоване флоралне форме (у десном доњем углу задњих корица недостаје једна апликација). На централној позицији предњих корица је аплициран, такође позлаћен, државни грб краљевине Угарске у венцу житног класја (лево) и винове лозе са гроздовима (десно) (сл. 2). На унутрашњим странама корица причвршћене су по две свилене траке тамно зелене боје за затварање књиге везивањем. Преко њих је, читава површина унутрашњих страна корица (предња и задња поткорица – „форзец и накзец„) пресвучена хартијом индиго плаве боје са белим и црним, ручно штампаним узорком. Повеља се састоји од 16 унутрашњих пергамент листова са заштитним листовима кљобучне хартије (флис-папир) између њих (већина недостаје). Укупна дебљина документа је 19 мм. У простор између бочног повеза (рикне) и сложених листова (књижног блока) уметнут је вишеструко упредени гајтан са златним нитима који на крају има округлу металну позлаћену кутију поклопца украшеног концентричним бордурама различитих геометријских мотива (пречник, $\varnothing$ – 88 мм) (сл. 3), у којој је отисак царског печата у црвеном воску (пречник, $\varnothing$ – 79 мм) (сл. 4).

Форма посматраног документа се у извесној мери разликује од раније, строго дефинисане средњовековне формуле. Задржан је распоред главних, основних делова документа, али су њихови одређени саставни делови изостављени.

Цеховска повеља румским занатлијама почиње са два спојена листа, неповезана са осталим листовима документа.

Цела површина првог листа је једна хералдичка ликовна композиција изведена специјалном посебном врстом темпера боје. Уз верикалне ивице, на светлоплавој основи оивиченој уском бордуrom са двобојним, сивим и тамним листићима, представљена су два стуба на правоугаоним постаментима и декоративним урnama на врховима. У горњем делу повезани су луком са

³² Алуминијум је почео индустријски, у већим количинама, да се производи од 1889. У том времену, као нов и још увек драгоцен метал, алуминијум је био у центру пажње науке и јавности. (прим. аутора)

³³ Нијанса најближа тзв. „млетачкој“ или „венецијанској“ црвеној боји. (прим. аутора)

светло-тамно нијансираним једноструким преплетом, са обе стране оивиченим црвеним линијама. Ови стубови носе широко отворен двобојни хералдички плашт (споља црвен а унутра у стандардним бојама хермелинског крзна: бео са тамним вијугавим флекама) изнад кога се, на средини, налази велика трокрака круна. На унутрашњој страни овог плашта, у три зоне, смештено је шест грбова, цеховски печат и два медаљона са ликовима светитеља, заштитника. У првој, горњој зони су грбови Угарске, Срема и Хрватске; у другој, средњој зони је велики цеховски печат са кружним латинским текстом³⁴, између медаљона са ликовима Светог Флоријана и Светог Николе; у трећој, доњој зони је грб властелина између грбова Далмације и Славоније (сл. 5). Поред одређених замерки и недоумица у анализама хералдичара³⁵, ова несвакидашња ликовна представа издваја румску цеховску повељу од великог броја сличних, серијски издаваних докумената.

Други лист почетних, спојених листова, садржи латински курзивни текст исписан у оквиру велике овалне вињете која заузима читаву површину листа. Састоји се од два рога изобиља (*cornu copiae*) спојена у доњем делу, из којих ничу вреже расцветалог црвеног, наранџастог и плавог цвећа и житна класја која се спајају у врху ове композиције. У средини је текст: „Милостива еснафска привилегија за мајсторе: зидаре, секираше, оне који праве ковчеге, коваче, стакларе, коларе, оне који покривају куће (кровопокриваче), корпаре, ужаре, кујунџије, шеширџије, бербере, фарбаре, ћилимаре, димничаре, лимаре и предузимаче свезане у једно удружење и настањене у суженом (с посебним уговором има ограничена права) граду Руми, који припада Сремској жупанији, 9. септембра 1818. милостиво одлучено.

Сви напред споменути чланови овога удружења добијају патроне за занатлије оба реда: католици Светог Флоријана а православци Светог Николу и то иконе или статус по милости земаљског господара. Између грбова Краљевине Угарске, Хрватске, Далмације и Славоније који су окренути круни Угарске Краљевине, исто тако према грбу жупаније и грба грофовског (господара земље) налазе се у еснафском грбу, те иконе патрона нарочито бојама лепо осенчене, елегантно нацртане и ванредно украшене.

За време сретне управе напред споменуте жупаније преузвишеног и пресветлог Господина Грофа Марка Јосифа од Елца, тајног саветника и великог Жупана; затим господе Јосифа Парчетића од Раковца, краљевог саветника и поджупана и Фрање Житвоја, дворског чиновника и заменика поджупана. Затим и Јосифа Салаја, председника окружног суда и судске табуле многих жупанија, за пресветлог Грофа Ивана Непомука Пејачевића од Вировитице, царског и краљевског коморника, председника судске табуле више жупанија великашке куће господара града Руме, Ретфала, Подгорача и Торде и власника постојећих властелинстава.

³⁴ SIGIL:CAETUS.UNITI.CONTRACT.OPIDI.RUMA.COTTUS.SYRMIEN.1819.

³⁵ Драгомир Ацовић, *Пројекат грба и стега Руме*, Српско друштво за хералдику, генеалогiju, вексилологију и фалеристику „Бели орао“, Београд, 2003.

Ове привилегије дају се: Ивану Волфу, зидару; Венцеславу Белу, секирашу; Георгу Хохвалду, који прави ковчеге; Јосифу Сабољевићу, лончару; Себастијану Штенцлу, колару; Ладиславу Питвају, ковачу; Николи Криговцу, личноцу; Димитрију Николајевићу, воскару; Мирку Миновићу, абацији; Теодору Богдановићу, ћурчији; Стевану Пантелићу, опанчару; Николи Петровићу, кожару; Михаилу Хабеншусу, вртлару; Љубисаву Јовановићу, папуцији; Матији Менингену, млинару; Гашпару Толдмајеру, чизмару; Марку Бојковићу, кујунџији; Стефану Крену, корпару; Гашпару Чернаку, предузимачу; Фрањи Кашингу, токару; Јосифу Лобмајеру, фарбару; Јосифу Рупу, шеширџији; Венцеславу Екку, пећару; Георгу Лошу, ременару; Леополду Шенцлу, тесару; Васи Мајловићу, берберину; Матији Химелу, ужару; Матији Порти, седлару и свима осталим мајсторима који постоје и сарађују у напред споменутом уједињеном еснафу, на извршење“.³⁶

Текст на овом, уводном украшеном листу има елементе протокола јер садржи имена и титуле жупанијских државних службеника у доба чије функције и надлежности је издат наведени документ (институлација), као и наведена имена и занатске области оних којима је намењен (инскрипција).

Следи репрезентативна насловна страна, најлуксузније израђена и украшена композицијом многоструке симболике. У централном делу странице је вертикална елипса са само неколико исписаних речи украсним латиничним словима: NOS FRANCISCUS PRIMUS, велика слова, у три реда, златна боја; DIVINA FAVENTECLEMENTIA AUSTRIAE, у два реда, мала слова, црвена боја; IMPERATOR, средњаслова, светло плава боја (МИ ФРАНЦ ПРВИ БОЖАНСКОМ МИЛОШЋУ ЦАР АУСТРИЈЕ...). Овај елипсasti простор са текстом смештен је у светло плави марморирани правоугаоник оивичен, као и доња ивица елипсе, нешто тамније плавом, такође марморираном бордуром. Горњи део елипсе је обрубљен уским појасом воћних плодова прошараних лишћем и повезаних светло-љубичастом украсном траком. На врху овог појаса смештено је црвено јастуче (супедион) оивичено златним ширитима и кићанкама на коме стоји велики црни двоглави орао широко раширених крила. Обе главе, на дугим вратовима, су крунисане а лева је дигнута док је десна спуштена. Кљунови су благо раширени са видљивим оштрим црвеним језицима. У левој канџи двоглава птица држи уздигнут мач и палмину границу а у десној, ка доле благо укошен скиптар (жезло) и храстову границу. Иза леђа ове митске птице зракасто просијавају златни зраци. Испод доње ивице плавичастог правоугаоника два анђела (пута, италијански putti), са око бедара лако пребаченим залепршанм црвеним и плавим драперијама, придржавају с обе руке круну изнад грба Угарске. Такође, златни зраци обасјавају и детаљно исликану круну. Читав слободан простор – око и између текста, фигура и геометријски конструисаних површина, по тадашњим естетским мерилима, одмерено и ненаметљиво, испуњавају најразноврснији ра-

³⁶ Сви преводи са латинског језика: Слободанка Ћирић, *Занатлијска повеља, 180 година привилегија*, Зборник Завичајног музеја Рума II, Рума, 1998, стр. 34–52

знобојни сплетови арабески и цветни аранжмани (сл. 6). Ова репрезентативна форма насловне стране заступљена је на готово свим свечаним документима Дворске коморе у време владавине Франца Првог, па и нешто касније, уз донекле измењену иконографију.

Започети текст се наставља на полеђини истог листа: „Јерусалима, Угарске, Бохемије, Далмације, Хрватске, Славоније, Галиције и Лодомерије³⁷ (велика слова у три реда, црвена боја); Апостолски краљ (велика слова у једном реду, златна боја); Надвојвода Аустрије, Војвода Лотарингије, Салцбурга, Вирибурга и Франконије; Велики војвода Кракова; Велики принцепс Трансилваније; Војвода Штајерске, Карантаније, Крањске и Горње и Доње Шлезеије; Принцепс Берхтолдсгадена и Мергентемије, Кнез Хабсбурга итд, итд. (велика слова у десет редова, титуле исписане златном бојом а називи градова, регија и држава црвеном бојом); Потврда (највећа, китњаста златна слова у једном реду); препоручујемо и даље намесничко настављање: које за општу корист радом Нама верних и оданих Мајстора (курзивни текст црне боје у два реда, сем последње речи која је исписана великим словима златном бојом)“. Читав овај текст исписан је у оквиру шаблонске декорације која се понавља на свакој страници: у правоугаоном простору оивиченом црном бордуром украшеном низом двоструких линија и тачака, са две паралелне црне линије са њене обе стране. Преостали простор маргина је са све четири стране испуњен изувијаним линијским арабескама које се симетрично понављају: лево и десно, горе и доле. Допунски украс на овој страници се састоји од хоризонталних и вертикалних биљних гирланди исцртаних околу текста златном, зеленом и плавом бојом (сл. 8).

Наредна страница, у оквирима идентичне шаблонске декорације, садржи попис свих занатлија „.... зидара, тесара, столара, стаклара, кровопокривача, корпара, ужара, кујунџија, шеширџија, бербера, ћилимара, димничара, лимара и пушкара... сакупљених у једно еснафско удружење и настањеног у граду Руми која припада Сремској жупанији, да буде изабран старешина најбољи међу истима, са Нашом молбом ЊЕГОВОМ ВЕЛИЧАНСТВУ, упућеној и у очекивању КРАЉЕВСKE МИЛОСТИ и одобрење МИЛОСТИВО горе поменим члановима на основу писмено Нама издатих привилегија. Издато и потписано у целини и појединачно са свим својим клаузулама и имају да се приме Ауторитетом Наше КРАЉЕВИНЕ одобрили смо, оснажили смо и нама изложене чланове и нашим печатом то и потврђујемо“.

Претходна, уводна страна, њен наставак на следећој и завршни део на првој страни наредног листа чине прави почетак исправе (протокол). У овом примеру он садржи све делове обавезног садржаја: помињање божијег имена – „....божанском милошћу“ (инвокација), све владарске титуле издавача

³⁷ У наведеном преводу стоји *Чешка* уместо Бохемије а Лодомерија је наведена као *Буковина*. Ово је вероватно омашка јер је Лодомерија (или Владимирија) област на граници између Пољске, Украјине и Белорусије а Буковина је нешто јужнији историјски регион који данас деле Румунија и Украјина. (прим. аутора)

документа (институлација), као и навођење свих видова делатности на које се документ односи (инскрипција). На истој страници се одмах, новим редом, наставља главни текст (диспозиција) изношењем садржине Члана 1 (Articulus Primus). На исти начин, и у истој писаној и визуелној форми, следи пун текст повеље издељен у 49. чланова (артикула).

На крају, после Члана 48, следи завршни део повеље – есхатол, дат као посебан, последњи члан који садржи потписе (супскрипције) и датовања.

„Чл. 49

Било како претходни еснафски чланови у добром реду одржавају и служе унапређењу занатства, стога се обавезно морају поштовати. Тако да злоупотребе које би код еснафа оживеле не смеју се подржавати и на исте се не сме наводити, у циљу чега поновљеним одредбама јасно и озбиљно нека буде забрањено.

Ми (исписано великим, украшеним курзивним словима, златном бојом, по чи-тавој ширини странице у једном реду)

и тако даље понизно горе именованим: (следи текст исписан великим златним словима у 14 редова) Мајсторима зидарима, тесарима, онима који израђују ковчеге, браварима, стакларима, коларима, кроварима, ковачима, корпарима, занатлијама који праве мртвачке сандуке, обућарима, ћурчијама, ременарима, седларима, сапунџијама, ципеларима, чизмарима, дугметарима, месарима, млинарима, пиварима, златарима, часовничарима, шеширџијама, берберима, молерима, израђивачима коњских покривача, опанчарима, штављачима коже, ткачима, казанџијама, воскарима, ојачарима, лимарима, млинарима и пушкарима спојеним у један еснаф.

У поменутом граду Руми који се налази у овдашњој Сремској Жупанији са молбом нашом Његовом Величанству упућеној у очекивању Краљевске Милости и одобрење Милостиво горе поменуто у целини и појединачно са свим овим клаузулама имају да се приме. Ауторитетом Наше власти одобрили смо, оснажили смо и ратификовали смо Нама доле изложене чланове. Нашим печатом то и потврђујемо (исписано обичним курзивом, црна боја).

Дато (исписано великим китњастим курзивним словима по читавој ширини странице у једном реду)

на руке Принца Франца Кохариа – де Чаброг и Ситнија и конзилијума саветника... у граду нашем Бечу, четвртог дана месеца септембра, лета Господњег хиљаду осамсто осамнаесте, у двадесет седмој години наше владавине Мађарском, Бохемијом и осталима (исписано обичним курзивом, црна боја).“

Непосредно испод овог текста је потпис владара, а на дну странице и потпис онога ко је примио повељу „на руке“ (сл. 7).

На следећој страници су подаци о званичном завођењу документа у архивску књигу: „Да је на страни 553 записника заведен што потврђује директор архива Матија Станковић.

Године 1821, дана десетог и следећег, месеца децембра, на генералној конгрегацији Сремске Жупанијеу граду Новом Вуковару, прочитани су чланови и објављени (публиковани).

Јосиф Крајчовић, Жупанијски Нотар“.

Закључак

Нова Рума, настала по вољи властелина на његовом поседу, током неколико stoleћа постојања развијала се од малог насеља преко прометног трговишта до савременог насеља градског типа, сачувала је врло мало културно-историјских споменика и докумената везаних за своју прошлост. Није овоме једини узрок географски положај, на раскршћу миленијумима коришћених равничарских траса путева, који су у кратким периодима мира са свих страна доносили повољне привредне и културне утицаје, а у периодима ратних несрећа, беспштедне ударе материјалног и духовног назадовања. На жалост, у свему томе су значајну улогу имале уобичајене карактеристике елементарне људске природе: дубока незаинтересованост, небрига и потцењивање прошлости као потпуно неважног и потиснутог елемента текућег времена.

Један од ретких, случајно сачуваних докумената, из првих деценија 19. века је цеховска повеља румским занатлијама цара Франца I. Стицајем околности, разбором одлуком неколицине свесних и савесних житеља овог града, нашла је трајно, сигурно место у фонду Завичајног музеја Рума. Неколико генерација музејских посленика потрудило се да и после пуних двестот година од свог настанка заузима заслужено место и значај једног од најдрагоценијих артефаката.

Иако не представља јединствен пример своје врсте и уствари припада великом низу исправа које је серијски издавала бечка Дворска комора, пример је врло квалитетног занатско уметничког рада. По прецизности израде, естетском утиску, комплетном садржају и степену очуваности свакако спада у сам врх преосталих сачуваних исправа, а посебно цеховских повеља тог периода, не само у Војводини, већ и много шире.

Њено постојање је прави доказ о принципу уважавања свих, па и мале провинцијске средине на рубу велике царевине, која је поседовала процењене развојне потенцијале на корист читаве заједнице.

Царска цеховска повеља румским занатлијама из 1818. године има посебну вредност као валидан историјски извор. Она реконструише време у коме је настала, социјалне односе средине којој је била намењена као и правила која су важила и поштовала се у функционисању занатске делатности локалне мултинационалне и мултиконфесионалне средине. Такође, садржи драгоцене податке о породицама које су из генерације у генерацију, кроз занатску и трговачку делатност, изграђивале своју материјалну моћ и друштвени значај и тиме директно утицале на физиономију града чији, и данас присутни обриси, чине његов спецификум.

Библиографија

Ацовић, Драгомир, *Пројекат грба и стега Руме*, Српско друштво за хералдику, генеалогiju, вексилологију и фалеристику „Бели орао“, Београд, 2003.

Арсенић, Ђорђе, *Знаменити Румљани*, књига друга, Српска књига, Рума, 2002.

Бојић, др Душица, *Повеље и дипломе од 17. до 20. века*, Историјски музеј Србије, Београд, 2011.

Бошковић, Ђорђе, *Рума као среско место у Војводству Србија и Тамишки Банат (1849–1860)*, Завичајни музеј Рума, Рума, 2004.

Бошковић, Ђорђе, *Рума – историјски преглед*, Завичајни музеј Рума, Рума, Градска библиотека „Атанасије Стојковић“, Рума, 2011.

Бошковић, Ђорђе, *Рума у периоду 1861–1914*, Завичајни музеј Рума, Рума, 2016.

Веселиновић, др Рајко Л, *Грађа за еснафе у Јужном Банату из 18. и 19. века*, Рад војвођанских музеја 5, Нови Сад, 1956.

Веселиновић, др Рајко Л, *Еснафског писмо сабовског цеха и трговачке компаније издато у Печвару 1776*, Рад војвођанских музеја 10, Нови Сад, 1961.

Гавриловић, др Славко, *Рума, трговиште у Срему 1718–1848*, Матица српска, Нови Сад, 1969.

Дробац, Никола, *Развој занатства трговишта Руме 1818–1944*, Удружење самосталних занатлија, Рума, 1998.

Игњатовић, Миле, *Цеховска писма XVIII и XIX века из графичке збирке Музеја Војводине*, Рад Музеја Војводине 37-38, Нови Сад, 1966.

Крстоношић, Трива, *Цехови и појава првих занатлијских удружења и задруга у Војводини*, Рад војвођанских музеја 3, Нови Сад, 1954.

Lučevnjak, Silvija, *Obitelj Pejačević i Virovitica, u 725 godina franjevacu u Virovitici: zbornik radova međunarodnog simpozija, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb–Osijek*, 2006.

Мамузић, Ратко, *Занатлије Срема друге половине 18. века*, Рад војвођанских музеја 6, Нови Сад, 1957.

Мамузић, Ратко, *Занатске славе српских еснафа у Земуну и њихови барјаци*, Рад војвођанских музеја 8, Нови Сад, 1959.

Милошев, Милан, *Неки сеоски еснафи у Банату*, Рад војвођанских музеја 10, Нови Сад, 1961.

Спајић, Димитрије Б., *Цар Фрања Први доделио је повељом из 1818 румским занатлијама нарочите привилегије*, Дан, Нови Сад, 20. октобар, 1939.

Станојевић, Павле, *Занатске повеље 18 и 19. века у Војводини* – каталог изложбе, Архив Војводине, Нови Сад, 1993.

Ћирић, Слободанка, *Занатлијска повеља, 180 година привилегија*, Зборник Завичајног музеја Рума II, Рума, 1998.

Summary

Emperor's guild charter to Ruma craftsmen

One of the most valuable artefacts, and economically and historically one of the most significant exhibits in the Collection of documents of Ruma County Museum is the guild charter to Ruma craftsmen of the Emperor Franz from 1818. Even though it is not a unique specimen of its kind and actually belongs to a long line of credentials issued serially by the Court Chamber of Vienna, it is a high-quality crafty artistic piece of work. Based on the precision of workmanship, aesthetic impression, complete content and degree of preservation, it certainly belongs to the very top of the remaining preserved credentials, especially guild charters of that period, and not only in Vojvodina.

Text „Emperor's guild charter to Ruma craftsmen“ explains, through several chapters, the concept and origin of historical documents – the charter, its rules of writing and their compulsory components; the diplomatics as an auxiliary historical study of the above-mentioned documents; it analyzes the concept, origin, aim and significance of craftsmen corporations – guilds, and their structure with a special focus on their development in the area of present Vojvodina. In the section „Craft in Ruma“ it follows the phases of development of this activity since the foundation of settlement until the last decades of the 19th century: craft activity without regulation until the second decade of 19th century, obtainment of Emperor's guild charter, and then cessation of guild organization and start of craft associations in the eighth decade of the same century.

In the central part of the text: „Emperor's guild charter to Ruma craftsmen 1818“ a complete insight into the content of this important, largely unknown document is provided for the expert and general public through a detailed visual and technical description of luxurious charter.

Прилози

Слика 1

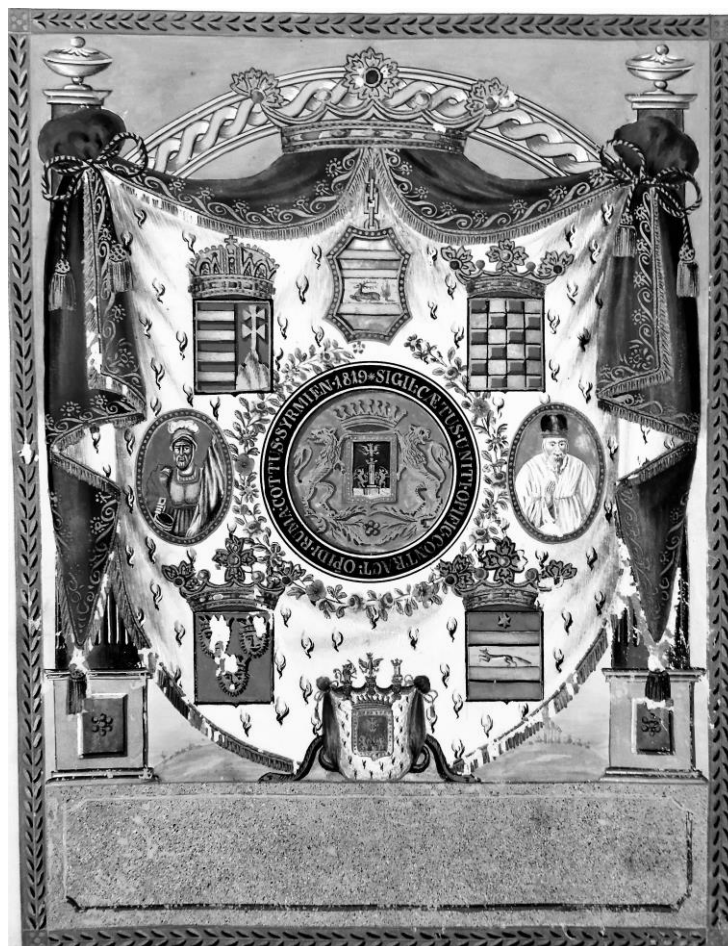
Слика 2

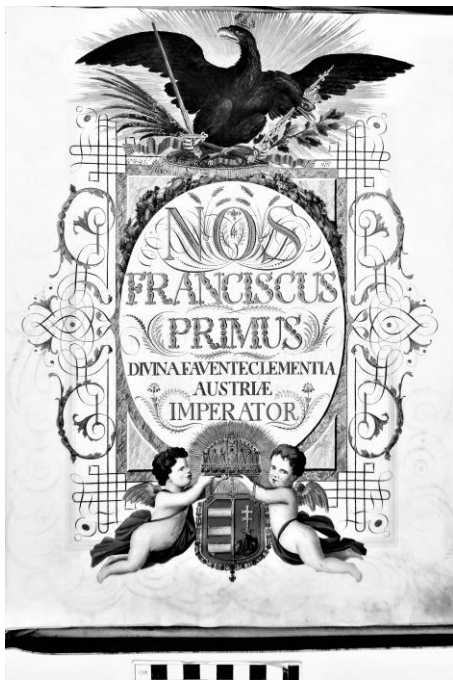
Слика 3

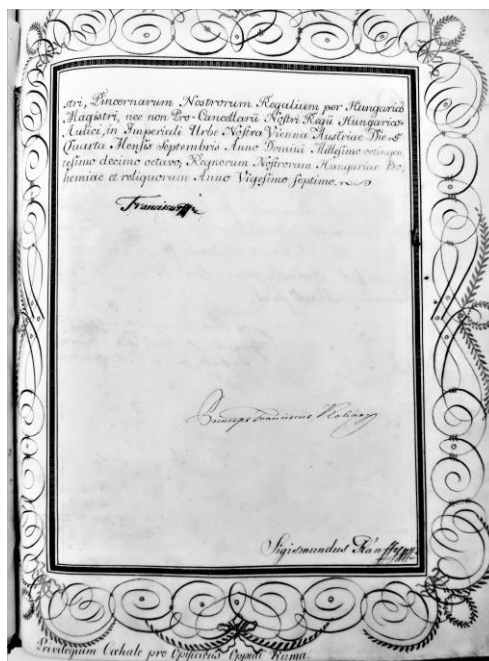
Слика 4

Слика 5

Слика 6

Слика 7

Ђорђе Бошковић, музејски саветник

Прилози за историју румског здравства (до 1918.)

Сажетак: У раду су обухваћени прилози за историју здравствене службе у Руми до 1918. године. Обухваћени су сви сегменти здравства: лекарска пракса, румска болница, бабичка служба, фармација, ветерина, хигијена и друге мере здравствене превенције. Углавном су презентовани до сада непознати или мало познати подаци везани за здравствену културу у Руми, прибављени путем архивске грађе и периодике.

Кључне речи: *Рума, лекари: Кацијани, Пилингер, Фурјаковић, Ернст, Фишер, Дима, Руњанин, Петровић, Максимовић, румска болница, румске бабице, апотекари: Хамфогел, Хондл, Крстић, Козјак, ветеринари: Винтер, Кинг, Кинцл*

О здравственим приликама у Руми до сада је написано више радова, од којих је најзначајнији онај др Јована Максимовића (Здравствене прилике у Руми од XVIII до XX века и знаменити лекари Руме) објављен у Зборнику I Завичајног музеја Рума, 1997. године. Др Максимовић је, на бази архивске грађе и литературе, дао опширан преглед историјата здравствене службе у Руми, са биографијама најзначајних медицинских радника. Ту су и радови др Милана Мићића (*Farmacija u Sremu 1759–1918*, Novi Sad 1987, као и читав низ других чланака публикованих у фармацеутским часописима и са разних симпозијума), Милоша Маленковића (Из историје медицинске рендгенолошке службе, Зборник I Завичајног музеја Рума, Рума, 1997) и Ђорђа Арсенића (Знаменити Румљани, I–II, Рума, 1996–2002).

У овом раду је, већином публикована грађа која се не налази у поменутих радовима, са намером да буде искоришћена као додатне информације за једну свеобухватну монографију о румском здравству. Највећи број података о румском здравству, који су изнети у овом тексту, потичу из архивске грађе и периодике. Архивска грађа је преузета из фонда „Магистрат трговишта Рума“, Историјског архива „Срем“ у Сремској Митровици (у фуснотама само Магистрат), Архива Војводине у Новом Саду, Рукописног одељења Матице српске у Новом Саду и из Збирки Завичајног музеја Рума. Најстарији архивски подаци о здравственој служби у Руми већ су публи-

ковани у зборнику одабране грађе фонда „Магистрат трговишта Рума“¹, као и у раду „Рума као среско место у Војводству Србија и Тамишки Банат“², али смо их делимично презентовали и у овом раду, сматрајући да су мало познати широј јавности. Друга група података потиче из периодике, углавном из Извештаја о poslovanju upravnog odbora i o stanju uprave Županije sremske, односно, Извештаја о stanju javne uprave u Županiji sremskoj (у фуснотама само Извештај), објављиваних у Вуковару, као и старе штампе. Жупанијски извештаји су, додуше, већ цитирани у досадашњој литератури о румском здравству, али је велики број података у њима и даље остао неискоришћен, уз опасност да буде заборављен. Ови подаци, иако фрагментарни и не од суштинског значаја за историју здравства, могу донекле да употпуне слику здравствених прилика у Руми.

Извори за лоцирање појединих објеката, наведених у овом тексту, су пописи становништва и планови из збирки Завичајног музеја Рума.

Ако се изузму подаци у публиковани у поменутој литератури, најстарија архивска грађа, у којој се помиње здравствена служба у Руми датира из прве половине XIX века. Ако се изузме документ из 1809. године, у којем се помиње лекар Кањи, који је лечио преминулог Флоријана Венингера³, у питању су углавном лекарски извештаји („Visum et Repertum“, „Wund Bericht“) обављени од стране медицинских радника у Руми поводом озледа задобијених од стране других лица.

Први такав преглед, обављен 21. августа 1816. године, потписује властелински и почасни жупанијски лекар Кацијани (Hersch[äftlicher] u. Hon[oriert] Com. Arzt Math. Katzianý), а односио се на Елизабету Плохер (Plocher), којој је дрвеним штапом повређен десни палац.⁴

И већину наредних извештаја потписује Матија Кацијани. Године 1822, прегледао је Терезију Рилге, која је нападнута у седмом месецу трудноће, а што је, према Кацијанију, за последицу имало прерано рођење и смрт детета.⁵ Следеће године исти случај се догодио Стани Столић, при чему ни овог пута лекар не искључује превремени порођај.⁶

Наредни случајеви, из 1824. године, тicali су се дечака Георга, сина Стефана Бањана, који је добио ударац тупим предметом у груди и

¹ Магистрат трговишта Рума, одабрана грађа, књ. 1, приредили Ђ. Бошковић и Ј. Голчевски, Ср. Митровица–Рума, 2005.

² Ђорђе Бошковић, Рума као среско место у Војводству Србија и Тамишки Банат (1849–1860), Рума, 2004.

³ Историјски архив „Срем“, Ср. Митровица, Фонд – Магистрат трговишта Рума, кутија 78 (1771–1816, фасц. 1[4])

⁴ ИАС, Магистрат, кут. 78 (1771–1816, фасц. 6–7)

⁵ Исто, кут. 79 (1817–1825, фасц. 12[2])

⁶ Исто, (1817–1825, фасц. 26)

бедра, што је изазвало подлив дуг шест цола⁷, као и једне девојнице, Софије, ћерке Јохана Кефера, коју је угризао пас. Обе ове повреде, према Кацијанију, нису опасне по живот, али захтевају лечење.⁸

Тек почетком 1826. године, помиње се и лекар (ранар) Јохан Пилингер (Pillinger).⁹ Он се 1827. године налази у попису службеника Румског магистрата, као жупанијски лекар, са платом од 30 фринти.¹⁰ Према Милану Мићићу, становао је у згради болнице на углу данашњих улица Орловићева и Ио Лола Рибар, а умро је у Руми 1854. године.¹¹

Ипак, и даље се помиње Кацијани. Он је те, 1827. и наредних година, међу осталим пацијентима, од задобијених повреда лечио и Станимира Танацковића, који је имао „опасну“ рану на лобањи задобијену од металних вила¹², као и Игњаца Брендла, кога је вилама напао отац једноипогодишњег дечака којег је Брендл колима прегазио код грчке цркве.¹³

У наредном периоду у грађи се све више помињу Пилингер и Фурјаковић (Dr. Furiakovics Phÿsicus ord), док се Кацијани јавља још и 1832. године.¹⁴ Ернест Фурјаковић је дошао у Руму 1838. године и најпре постао почасни физик, да би 1847. стекао звање секундарног физика. У Руми је наследио оца Антона, који је умро 1847. Становао је најпре на углу данашње Главне и Партизанске улице, да би се касније преселио на угао данашње Железничке и улице ЈНА (данас зграда Општинског суда). Умро је у Руми 1889. године.¹⁵

Пилингер је, у својству жупанијског лекара, обављао и друге послове за општину, као што је преглед стања димњака у граду¹⁶ или се бавио проблемом загађених појилишта за стоку¹⁷ или као ветеринар¹⁸.

Такође, и други жупанијски лекар, Фурјаковић, имао је улогу градског ветеринара, као у случају када је, 1830. године, писао општини о пробле-

⁷ Исто, (1817–1825, фасц. 19)

⁸ Исто, (1817–1825, фасц. 28)

⁹ Исто, кут. 80 (1826–1831, фасц. 17, 18)

¹⁰ Исто, (1826–1831, фасц. 47)

¹¹ Milan Mičić, Zdravstvene prilike u Rumi krajem 18. i početkom 19. veka, separat iz Zbornika radova čitanih na 7. sastanku sekcije za SAPV naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Sr. Mitrovica 22–23. maj 1978, стр. 96–100

¹² ИАС, Магистрат, кут. 80 (1826–1831, фасц. 48–56)

¹³ Исто, (1826–1831, фасц. 12)

¹⁴ Исто, кут. 81 (1832, фасц. 1,2)

¹⁵ Milan Mičić, Doktor medicine u Sremskoj županiji do 1848. godine, Acta historica medicinae pharmaciae veterinae br. 1–2, Beograd, 1964, стр. 205

¹⁶ ИАС, Магистрат, кут. 80 (1826–1831, фасц. 22)

¹⁷ Исто, кут. 82 (1833–1836, фасц. 34[2])

¹⁸ Исто, (1833–1836, фасц. 46/20)

мима бесних паса, који су по граду уједали људе и стоку и тако ширили беснило.¹⁹

Године 1833, доктор Фурјаковић је обавестио Румски магистрат да румски бербер Каша (Kasha) бави лечењем путем пуштања крви, иако је то прописом забрањено. Прозива га због грамзивости, лагања и нестручности, те се Магистрату препоручује да бербера казни не само укором, него и затвором на четири сата.²⁰

Током 30-тих година, случајеве повреда од напада других лица или животиња највише су третирали Јохан Пилингер²¹ и Фурјаковић²².

Међу овима истичемо случај Марте Јанковић, старе 25 година, из 1833. године. Њу је, 13. августа, у шест сати ујутру, у деветом месецу трудноће, дрвеним грабљама напао Јован Милосављевић. Према њеној тврдњи, она је, 30. јула, око 11 сати пре подне, отишла у шљивик Јована Милосављевића да набере шљиве за своје дете. Након тога, док је седела у свом врту, иза стога сламе, пришуњао јој се поменути Милосављевић и оборио је на земљу, да би је силовао, при чему је она више пута звала у помоћ. Када је за ово сазнао њен муж хтео је да је убије ножем, претећи да неће више да живи са курвом. Затим ју је, 13. августа, претукао Јован Милосављевић. Пилингер је прегледом констатовао да је Марта „здраве и јаке конституције“, иако у поодмаклој трудноћи. Приликом покушаја да заштити главу, на троугластом мишићу десне руке задобила је рану дугу три, а широку два цола, уз црноплав и подлив. Рана је начињена тупим предметом. На истој руци констатована је и једна рана у пределу лакта шест цола дуга и два широка, са црноплавом пугом, од које јој је рука неколико дана била укочена. Ударцем руке повређена су и уста, а један зуб (очњак) је делимично сломљен. Уследила је крв на нос, а усне су натекле. Све набројане повреде, поред претрпљеног страха и претњи, могле би имати веома штетне последице за здравље оштећене, са наговештајем да би могао бити угрожен њен и дететов живот.²³

У периоду Српског војводства (1849–1860), осим Ернеста Фурјаковића и Јохана Пилингера, архивска грађа као румске лекаре помиње и Маркуса Естерајхера (Österreicher) и Коларовића²⁴ (1852), среског лекара. Такође,

¹⁹ Исто, кут. 80 (1826–1831, фасц. 34[3])

²⁰ Исто, кут. 82 (1833–1836, фасц. 90–02)

²¹ Исто, кут. 81 (1832, фасц. 92, 146[2]), кут. 82 (1833–1836, фасц. 2, стр. 93–98, 45/2, 50/2, 43[2])

²² Исто, кут. 82 (1833–1836, фасц. 51[2])

²³ Исто, (1833–1836, фасц. 47[2])

²⁴ Исто, Књига протокола Среског комесаријата за 1852, бр. 3.410, од 27. децембра (у даљем тексту Протокол) Напомена: Коларовић се, заједно са Фурјаковићем, помиње као жупанијски физик 1873. године. (Застава, Нови Сад, 1873, број 12)

у Руми су повремено боравили и лекари из других места, што је био случај са новосадским лекаром Секулићем.²⁵

Лекар Естрајхер боравио је у Руми током 1849. и почетком 1850. године, где је обављао цивилну праксу. У његовом раду је вероватно било извесних неправилности, јер се Срески комесаријат интересовао за њега код општинских власти. Општински начелник је испитао овај случај интересујући се да ли је и које овдашње пацијенте овај лекар лечио. Испоставило се да осим супруге торбара Габријела Весела (Wessel), који је тада живео у Вогњу, није нашао ниједног другог његовог пацијента. Ово су потврдили и још неки становници, као и апотекар Хамфогел (Hamvogel). У то време, пацијенти су ишли код овдашњих лекара, као и код поменутог лекара Секулића, који је неколико месеци 1849. године боравио у Руми.²⁶

Године 1875. за поджупанијског лекара са седиштем у Руми именован је др Никола Руњанин.²⁷

Према општинском буџету за 1876. годину предложено је постављање општинског лекара са платом 500 ф. Он је требао да ординира бесплатно један сат за сиротињу. Такође, установљене су таксе за блуднице и мртвозорничка такса од 30 новчића (крајцара). Тиме се укида плата за болничког лекара од 150 ф; за пет општинских примаља (бабица) по 20 ф, укупно 100 ф.²⁸

У попису здравственог особља у Руми, фебруара 1883. године, наводе се: Никола Руњанин, као поджупанијски лекар, Мавро Фишер (Fischer) – трговишни лекар (градски физик), Ернест Фурјаковић – пензионисани жупанијски физик, Игњат Ернст (Ernst) – приватни лекар и Георг Шрегер (Sröger), као властелински видар.²⁹

Као пензионисани жупанијски физик Ернест Фурјаковић је 1877. године издао једну потврду Кати Милосављевић, а 1878. године и уверење Румљанину Мартину Лајполду о неспособности за рад и путовање, због туберкулозе.³⁰ (прилог 1 и 2)

Исте године (1883) у Руми је, као лекар, радио и др Душан Дима. Из тог времена датира један његов оглас којим обавештава јавност да се преселио у кућу Ђоке Жигића [вероватно Марић – п. а.] трговца, бр 173

²⁵ Исто, кут. за 1854., док. бр. 264

²⁶ Исто, кут. 88, фасц. 61–73 (26. фебруар 1854.)

²⁷ Застава, Нови Сад, 1875, 55

²⁸ ИАС, Магистрат..., фасц. 278/12 (1875.)

²⁹ Исто, кут. 1–950 (Отпис на захтев из Загреба, 5. фебруар 1882, кут. за 1883.)

³⁰ Завичајни музеј Рума, збирка докумената (у даљем тексту – Збирка ЗМР), инв. бр. 1044

(поред провизората) и да ће ту примати своје пацијенте.³¹ Данас је то кућа у Главној улици, поред тзв. Земалка.³²

Изгледа да је те године дошло до промене на положају градског физика и да је уместо др Фишера, на тај положај ступио др Дима. Будући болестан др Фишер је од румског начелника тражио допуст због лечења у „хладној илици“. Пошто намерава да путује већ у понедељак, а иде на четири недеље, заступаће га др Руњанин и др Панк.³³

Међутим, није било тако. То се може закључити из писма др Руњанина, у коме он одговара Магистрату да не може да заступа др Фишера, јер, чим је за градског физика изабран др Дима, др Фишер је то престао да буде. Такође, пошто је он (Руњанин – п. а.) на месту поджупанијског и судског лекара, дошао би тиме у сукоб са интересима градског физика, што би и њему и служби донело непријатности. Иако је он захвалан на понуђеној му части, и обавезан према др Фишеру, са којим је био у добрим односима, упутио га је да већи део „похађања овомесне болнице“ повери ц. к. пуковском лекару и његовом пријатељу др Панку. Из Руњаниновог писма се може наслутити да је он био против постављања др Дима на место градског физика.³⁴

Још један попис здравственог особља у Руми потиче из 1886. године. Према наредби Краљевске жупанијске области у Вуковару, од 12. октобра 1886, Градско поглаварство у Руми је саставило тачан попис здравственог особља, заједно са пензионисаним и војничким особљем. Међу лекарима су наведени³⁵:

1. др Игњат Ернст, 63 године, рођен у Новом Саду, доктор медицине, дипломирао 1854. у Будимпешти.

3. Душан Дима, рођен 1855. у Фурлогу (Угарска), промовисан за лечника целокупног лечништва у Будимпешти 30. априла 1881., сада физик у Руми

4. др Мориц Фишер, доктор медицине и хирургије, „магистер примаљства“, дипломирао 1859, рођен у месту Котешова (Словачка – п. а.), 50 година, властелински и железнички лекар.

5. др Ернест Фурјаковић, доктор медицине и хирургије, магистар окулистике и акушерства, промовисан у Пешти 1838, рођен у Сремским Карловцима, 75 година, пензионисани физик Сремске жупаније.

Доктор Руњанин се 1887. године појављује као заменик градског физика³⁶, а исте године му је изнајмљена мања магистратска зграда.³⁷ Две године касније се опет јавља као краљевски поджупански лекар.³⁸

³¹ Српски глас, Рума, 1883, 89

³² Збирка ЗМР, инв. бр. 379 (Попис кућедомаћина с почетка 80-тих година XIX века)

³³ ИАС, Магистрат, кут. 3.701–4.200 (13. октобар 1883.)

³⁴ Исто, кут. 3.701–4.200 (31. октобар 1883.)

³⁵ Исто, кут. 4.851–5.600 (1886.)

³⁶ Исто, кут. 3.502–4.500 (1887.)

Законом о уређењу здравствене службе у Хрватској и Славонији, од 24. јануара 1894. године, здравствену службу су обављали лекари самосталних и здружених здравствених општина. Рума је имала статус самосталне здравствене општине. За покриће трошкова здравствене службе 1900. године је установљен општински намет од 2%.³⁹

Наредни подаци датирају спочетка XX века.

Лист Радикал је, 1909. године, објавио вест да се др Душан Петровић вратио са Бечке клинике и отворио приватну праксу у Руми, у Главној улици број 81, у кући покојног др Ернста.⁴⁰ То је била кућа до апотеке др Хондла у правцу према тргу.⁴¹ Према Богдану Рајаковцу, др Душан Петровић је ординирао у кући црквене општине (данас Главна 166), а касније у својој кући Главна 154. Он помиње и др Севера Тамаша, за кога наводи да је први своје пацијенте обилазио сопственим аутомобилом.⁴²

Исте године (1909.), румски лекар Јован Мишковић је у својој кући, у Главној улици број 96, сместио свој рентгенски апарат.⁴³ На том месту је данас Мали парк.⁴⁴

У штампи се, 1912. године, појавила читуља у којој се објављује да је у Руми, у 33. години, умро син Кристине удове Филиповић, др Александар Филиповић, лекар.⁴⁵

Следеће, 1913. године, доктор медицине, Ђорђе Максимовић, отпочео је у Руми лекарску праксу, у кући Стојана Косанића у Главној улици.⁴⁶ Та кућа је и данас у власништву породице Косанић.

Податке о запосленим здравственим радницима у Руми и променама у њиховом статусу, из године у годину доносили су и извештаји Сремске жупаније:

- За 1903. годину наведени су подаци да се пуковски лекар, др Драгутин Пехара, после пензионисања настанио у Руми⁴⁷, као и да је досадашњи срески лекар, Владимир Катишић, добио службу у здравственом одсеку Краљевске земаљске владе, док је оданде на његово место у Руму дошао др Славко Рехницер (Rechnitzer).⁴⁸

³⁷ Исто, седнички записи, 1886–1892. (30. август 1887.)

³⁸ Исто, кут. 901–1.500 (1889.)

³⁹ Извештај за 1900, стр. 257

⁴⁰ Радикал, Рума, 1909, 38

⁴¹ Збирка ЗМР, Попис кућедомаћина

⁴² Збирка ЗМР, архива Богдана Рајаковца

⁴³ Радикал, 1909, 38

⁴⁴ Збирка ЗМР, Попис кућедомаћина

⁴⁵ Застава, 1912, 53 (јутарњи лист)

⁴⁶ Застава, 1913, 186 (вечерњи лист)

⁴⁷ Извештај за 1903, стр. 128

⁴⁸ Извештај за 1903, стр. 127

- Године 1908, Драгутин Черге (Csérge), властелински лекар у Руми, напустио је службу због болести и одселио се у Нови Сад, а исте године у Руми се настанио Јован Мишковић, као приватни лекар.⁴⁹

Поред лечења, по потреби, лекари су, били ангажовани и у другим приликама.

Један од њих су превентивни прегледи особа које су се легално бавиле проституцијом. Као илустрацију наводимо једну жалбу др Диме на гостионичар хотела „код Орла“, који је „јуче (12. децембра 1884.) примио две собарице, које су дошле железницом и одмах се одале блудном животу, а нису лекарски прегледане“, што није први пут случај.⁵⁰

Такође, у опису њихових послова било је прегледање мртваца и утврђивање узрока смрти („мртвозорство“), као и аутопсија. Године 1884. лекар је обавио ексхумацију и аутопсију тела („судбено-лиечничко парање“) детета Јохана и Терезе Квиринг (Qiuring). У најави овог догађаја, који ће се обавити у 6 сати пре подне на римокатоличком гробљу, наведено је да гробар треба да дочека судско поверенство на лицу места, а од потребних ствари понети: сто, лавор, воду и пешкир. Такође обезбедити да грађанство „овај чин никако не осети“.⁵¹

Било је и проблема када је требало обавиити преглед умрлог. То је био случај 1883. године, када су Андрија Дорн (Dorn), Фрања Хабешус (Habenschuss) и Фрања Линдмајер (Lindmeyer) имали великих тешкоћа да лекарски утврде смрт свог рођака и након тога га сахране у складу са обичајима. Најпре су се упутили др Фишеру, који је отишао у бању, потом др Руњанину, кога нису нашли код куће. Затим су отишли у магистрат да питају за савет. Тамо су их упутили пуковском лекару др Панку или др Фурјаковићу. Др Панк им је рекао да он то не зна да обави, а Фурјаковића нису нашли код куће. Били су и код др Ернста, али ни он није био код куће. Зато траже од Магистрата да им пошаље лекара како би могли да сахране свог рођака.⁵²

Из 1887. године потиче и један извештај о спроведеном „мртвозорству“, потписан од др Душана Диме. Радило се о Емериху Земплењију (Zempleny), „мазалу“, који се у 28. години обесио на тавану. Након детаљног прегледа др Дима је, између осталог, закључио да се несумњиво радило о самоубиству, а не о насилној смрти.⁵³

⁴⁹ Извештај за 1908, стр. 232

⁵⁰ ИАС, Магистрат, 1884, кут. 8201–8594

⁵¹ Исто, 1884, кут. 3801–5200

⁵² Исто, 1883, 3701–4100

⁵³ Исто, 1887, кут. 3.502–4.500

Број здравственог особља у Румском срезу⁵⁴

	срески лекари	општински лекари	приватни лекари	општински ранари	приватни ранари	власници и закупци апотека	апотекарски помоћници	апотекарски ученици	општинске бабице	приватне бабице
1895	1	3	4	-	-	3	-	-	8	10
1897	1	2	4	1	1	3	1	-	8	10
1898	-	2	4	-	-	3	1		8	6
1900	1	2	3	1	-	3	-	-	11	5
1901	1	2	3	-	-	3	-	-	13	12
1902	1	3	4	-	-	3	3	-	12	19
1907	1	3	5	-	-	6		3	16	12
1908	1	3	5	-	-	3	1	3	16	8
1909	1	3	3	-	-	3	1	3	18	10
1910	1	3	6	-	-	3	2	2	18	14
1911	1	3	6	-	-	3	1	3	18	10
1912	1	3	6	-	-	4	2	-	16	17
1917	1	2	3	-	-	4	1	1	14	14

Центар здравствене службе у Руми је била болница. Била је смештена у згради која се и данас постоји на углу Орловићеве и улице Иво Лола Рибар, а датира из 1830. године.⁵⁵ Нема поузданих података када је основана, тек Главни рачун општине Рума за 1851/52. годину помиње варошку болницу као извор мањег дела прихода у општинску касу.⁵⁶ На другој страни, један документ из 1854. године, упућен Среском комесаријату, наводи немоћницу – болницу („Marodehaus“), која је била велики терет за

⁵⁴ Извештаји за 1895, 1897–1898, 1900–1902, 1907–1912. и 1917.

⁵⁵ Milan Mičić, Početak i razvoj zdravstvene službe u civilnom delu Srema, separat iz Zbornika radova čitanih na 7. sastanku sekcije za SAPV naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Sr. Mitrovica 22–23. 05. 1978, стр. 73

⁵⁶ ИАС, Магистрат, кут. за 1854. (Главни рачун општине Рума за 1851/52. годину)

општину, због сталне потребе за дрвима, свећама и сл, због чега је општина тражила помоћ од среза.⁵⁷ Године 1859., нотар Сава Војиновић пише да је у Руми била санитарска болница са четири кревета, у којој су се лечили углавном странци, махом сиромашни људи. Годишњи број пацијената у овој здравственој установи износио је од 30 до 40 лица.⁵⁸

Године 1877., Румљани су тражили да се румска болница подигне на ниво „Опће јавне болнице“, јер су болесници углавном из околине и трошкови су тиме већи.⁵⁹ Изгледа да је очекивано да ће се овај захтев усвојити, јер су седамдесетих година XIX века штампани двојезични (српски и немачки) обрасци „Опште јавне болнице“ у Руми. Међутим, на коришћеним формуларима назив „општа јавна“ је прецртан, а понекад уместо тога је и дописано „обћинска“.⁶⁰

И у наредном периоду се није одустало од настојања да се болница у Руми унапреди, преуреди или изгради нова.

Следеће године (1878.), Краљевска поджупанија у Руми пише Трговишном поглаварству Рума да постоји прека потреба да се у Руми установи јавни здравствени завод. Она је на својој седници (28. новембра) одлучила да се у ту сврху, у три следеће године (1879, 1880. и 1881.), уведе порез од 2% и тражила од Поглаварства да учини све што може да се ова болница изгради. Овај директан порез је изгласан 13. децембра 1878. од стране скупштине Поглаварства.⁶¹

Изгледало је као да је изградња болнице започела, јер лист „Застава“, 1879. године, доноси текст о томе како се „у Руми се сада зида шпитаљ од новца од глоба. За Руму је то добро, али за околину није, јер већ постоји велики шпитаљ у Митровици, али празан, а и у Руми има један са 10 соба. Боље да се тај новац улаже у друмове и школе, а не да се сиротињски новац користи за украс Руме“.⁶²

У току 80-тих година, на седницама магистрата предлагано је да се болница прошири, јер се у „оваквој болници“ лечи само сиротиња, што је и прихваћено. Упућен је и захтев великом жупану да се варошка болница преобрази у „окружно-општинску“.⁶³

⁵⁷ Исто, 1854, бр. 334 (9. март 1854.)

* Као илустрацију наводимо писмо „Пруге Рума–Врдник“, у којем они у румску болницу упућују свог радника (ИАС, Магистрат, 1888, кут. 4401–5000)

⁵⁸ Franz Wilhelm, Rumaer Dokumentation, II, Stuttgart, 1997, стр. 91 (Sabbas Woinovics, Ethnographische und topographische Daten der Gemeinde Ruma aus Jahre 1859.)

⁵⁹ ИАС, Магистрат, 1877, фасц. 312–215

⁶⁰ ИАС, Магистрат, год. 1880, кут. 661–1000; Архив Војводине, Нови Сад, фонд – 401, кут. 14, док. бр. 1.922 и 1.923

⁶¹ Збирка ЗМР, инв. бр. 9

⁶² Застава, 1879, 43

⁶³ ИАС, Магистрат, седнички записи 1886–1892. (9. мај 1887. и 11. мај 1889.)

У болници је постојала и „ледница“, а пошто је зима 1891/92. године била блага и није било леда, доктор Дима је тражио да се за болницу возом допреми три вагона леда, који је неопходан за њен рад.⁶⁴

Сваке године су расписиване лицитације за додељивање права обављање послова за болницу. На такмичењима за снабдевање болнице лековима наизменично су побеђивали апотекари Хондл и Козјак, док је право на бријање и шишање пацијената у болници у том периоду имао је берберин Мита Орловић.⁶⁵

Болничке услуге су користили појединци, али су и поједина румска друштва тражила право на лечење својих чланова.

Румска трговачка болничка задруга је, другог дана Божића 1886. године, на својој првој главној скупштини, посредством друштвеног физика др Душана Диме, тражило привремено једну просторију у варошкој болници за своје болеснике. Међутим, одговор је био да у болници нема места.⁶⁶

Жупанијски извештаји с почетка XX века констатују да је за трговинску болницу „животно питање, да добије право јавности, пошто као приватна болница није у стању да утера све болничко-опскрбне трошкове, због чега има знатне губитке“. У ту сврху се мора преуредити, пре свега по питању хигијене. Тада би болница била од велике користи за становништво румског среза.⁶⁷ Затим, ту су и жалбе да болница не одговара својој намени, те да више личи на „немоћницу“, него на болницу, али општина оклева са градњом нове.⁶⁸ Стога је Руми „преко потребна нова болница“, али пошто нема средстава, нема ни изгледа да се она скоро изгради.⁶⁹

У циљу реализације овог плана, наследнице покојног грофа Ладислава Пејачевића, сестре грофица Франциска, грофица Каролина и грофица Тереза, 25. фебруара 1919. године, даровале су трговинској општини Рума површину од 18 јутара и 1.598 кв. хвати за градњу болнице, као испуњење жеље покојника. Услови су били да се болница изгради у року од 20 година или се, у супротном, земљиште враћа у посед наследника. Такође, општина треба да се обавезе на изградњу спојних цеста до дарованог земљишта, као и на изградњу цесте у правцу исток – запад дуж поменутог земљишта. Оне су захтевале и да располажу по једном болничком постељом, као и то да се као неговатељице у болници поставе сестре неког духовног реда. Сви приходи од земљишта у току 20 година требало је

⁶⁴ Исто, кут. 1.702–4.100 (20. фебруар 1892.)

⁶⁵ Исто, седнички записи, 1886–1892. (3. фебруар 1887. и 21. децембар 1887.)

⁶⁶ Исто, год. 1887, кут. 1–1.320 (Рума, 26. децембар 1886.)

⁶⁷ Извештај за 1903, стр. 130

⁶⁸ Извештаји за 1910, стр. 259 и 1912, стр. 213

⁶⁹ Извештај за 1908, стр. 237

да се приведу болничком фонду. Ладислав Јанчо (Jancsó) је добио обавезу да, као заступник наследница, грунтовно спроведе ово даровање.⁷⁰

Иако је питање изградње болнице, у складу са одредбама ове даровнице, било актуелно и у наредим деценијама, она ипак није саграђена, те је Рума дочекала избијање Другог светског рата без болнице.

Табеларни преглед стања болесника лечених у румској болници⁷¹

	лечено болесника	излече но	побољшано	неизлечено отпуштено	умрло	остали у болници
1900	16 (из 1899) 55	38 (53,52%)	14 (19,71%)	2 (2,82%)	1 (1,41%)	16 (22,53%)
1901	16 (из 1900) 50	32 (48,48%)	9 (13,63)	4 (6,06%)	6 (9,09%)	15 (22,75%)
1902	15 (из 1901) 59	32 (43,25%)	9 (12,17%)	6 (8,10%)	6 (8,10%)	21 (28,37%)
1907	16 (из 1906) 81	41 (42,20%)	19 (19,50%),	5 (5,10%)	14 (14,40%)	18 (18,50%)
1908	18 (из 1907) 105	80 (65%)	14 (11,30%)	5 (4%)	7 (5,60%)	17 (13,80%)
1909	17 (из 1908) 114	76 (58,01%)	15 (11,45%)	3 (2,29%)	14 (10,68%)	23 (17,53%)
1910	23 (из 1909) 104	79 (62,20%)	18 (14,17%)	4 (3,14%)	11 (8,66%)	15 (11,81%)
1911	15 (из 1910) 88	68 (66,01%)	9 (8,73%)	8 (7,76%)	6 (5,82%)	12 (11,65%)
1912	12 (из 1911) 68	43 (53,75%)	12 (15%)	3 (3,75%)	11 (13,75%)	11 (13,75%)
1917	33	13	7	4	2	7

Поред цивилне болнице, с времена на време, по потреби, у Руми је била успостављана војна болница. Постојање једне такве болнице у Руми, још 1788. године, помиње Милан Мицић.⁷² Знатно касније, 1852. године, Главна пољска болница у Руми помиње се у једном захтеву апотекара Хамфогела.⁷³

Где су се ова војна болница налазила није познато. Могуће је да је била смештена при касарни у Главној улици (плац данашњих основних школа „Душан Јерковић“ и „Вељко Дугошевић“) или негде на отвореном простору изван града. Са тим у вези, у Руму је, 18. новембра 1878., из

⁷⁰ Збирка ЗМР, Даровни уговор од 25. фебруара 1919, инв. бр. 218

⁷¹ Извештаји за 1900–1902, 1907–1912. и 1913. годину

⁷² Milan Mičić, Početak i razvoj zdravstvene službe u civilnom delu Srema, стр. 72

⁷³ ИАС, Магистрат, Протокол

Загреба стигао допис да се у граду нађе просторија за војничку болницу. Иако је било тешко наћи одговарајући простор у оскудним условима, градско поглаварство је отписало да је ставило на увид све просторије које је могло да изнајми за ову сврху, тако да је 7. хусарски пук добио просторију за своју болницу („Marodehaus“).⁷⁴

Војна болница је неко време била смештена у кући Кристине Филиповић, јер након што је болница исељена (1886), упућен је захтев да се кућа оправи о општинском трошку.⁷⁵ То је кућа у Железничкој улици, касније кућа Српског певачког друштва, а данас девастиран објект некадашњег предузећа „Венац“.⁷⁶

После тога, војничка болница се налазила у Главној улици „према Тиволију“, јер се помиње 1889. године у контексту велике „каљуге“ у том делу насеља, коју је требало санирати.⁷⁷

Општинске власти су, 1891. године, склопиле уговор са Карлом Шубертом (Schubert) за смештај војничке болнице.⁷⁸ То је била кућа на Новом вашаришту број 18. Данас је то плац у Главној улици на коме се налазе кућни бројеви 276 и 278.⁷⁹

Бабичка служба у Руми такође је имала дугу традицију.

Један од најстаријих помена бабице у Руми је сведочење бабице Марте Новаковић из 1836. године.⁸⁰ (прилог 3)

„Назначеније домаћег трошка општине румске за годину 1850/51“, помиње четири бабице чије су плате представљале издатак за општину.⁸¹ Из 1852. године датира један попис који утврђује следеће особе у Руми са звањем бабица. То су биле: Антонија Михалфи (Mihalfy), Терезија Мукахијев, Марија Ђурђевић, Елизабета Думовић, Ева Поповић и Марија Видан.⁸² Крајем исте године, срески лекар Пилингер, упутио је молбу среској управи у вези са намештењем једне општинске бабице у Руми.⁸³ Није познато да ли се у овом случају радило о повећању њиховог броја или о замени неке од постојећих.

⁷⁴ Збирка ЗМР, инв. бр. 48

⁷⁵ ИАС, Магистрат, седнички записи, 1886–1892. (9. август 1886.)

⁷⁶ Збирка ЗМР, Попис кућедомаћина

⁷⁷ ИАС, Магистрат, 1890, кут. 3.501–5.000

⁷⁸ ИАС, Магистрат, седнички записи, 1886–1892. (20. јули 1891.)

⁷⁹ Збирка ЗМР, Попис кућедомаћина

⁸⁰ Архив САНУ, Одељење у Сремским Карловцима, Консистирија, 98/IV 1836.

⁸¹ Рукописно одељење Матице српске у Новом Саду, Угљеша Крстић, рукописи, М–18526

⁸² ИАС, Магистрат, год. 1852, фасц. 234/1

⁸³ Исто, Протокол

Године 1874, бабице у Руми су биле: Елизабета Думовић, Терезија Мукахирн (Mukahirn) и Терезија Новак.⁸⁴ Општински буџет за 1876. годину предвиђао је плате за пет општинских бабица, свакој по 20 форинти.⁸⁵ У попису службеника на платном списку општине из 1877. године, наводе се и бабице: Ана Шнелер (Schneller), Елизабета Пеклар (Peklar) и Ана Кондепт (Kondept), као и једно упражњено место, све са платом од 60 форинти.⁸⁶

Међу здравственим радницима, 1883. године, наведене су и бабице: Клара Тор, поджупанијска бабица, Елизабета Пеклар, Ана Шнелер, Ана Концепт, Марија Грубер (Gruber), све четири општинске бабице и Ана Петковић, приватна бабица.⁸⁷

Према попису здравственог особља 1886. године⁸⁸, општинске бабице у Руми су биле:

1. Елизабета Пеклар, рођена у Карловцима, стара 45 година, дипломирала у Љубљани 27. јануара 1873. године.

2. Клара Тор (Thor), рођена у Футогу, стара 42 године, дипломирала 28. јула 1867. у Пешти.

3. Марија Руп (Rupp), рођена у Руми, стара 45 година, дипломирала 26. августа 1879. у Загребу.

Поменути бабицу, Клару Тор, др Дима је, 1887. године, оптужио да је допустила сахрану мртворођеног детета без обављеног мртвозорства. Она се бранила да јој је родитељ детета обећао да ће то обавити, што му је она поверовала.⁸⁹

Једна румска бабица, Ката Хардон (Hardon), рођ. Херцог (Herzog), стара 25 година, 1889. године, замолила је за помоћ због одласка на „приматељско училиште“ у Болницу милосрдних сестара у Загребу.⁹⁰

Према пројекцији општинског буџета за 1890. годину, у Руми су и даље постојале четири бабице, за чију службу су предвиђене одговарајуће плате.⁹¹

На крају доносимо попис бабица, или оних које су које су обавиле порођај, сачињен на основу Протокола крштених храма „Сошествија Св. Духа“ у Руми до 1918. године. То су биле: Ида Бук(а), Марија Руп, Ана Шигулински, Лиза Пеклар (од 1908. Мирковић Пеклар), Софија (Клара) Тор,

⁸⁴ Исто, кут. за 1874.

⁸⁵ Исто, год. 1875, фасц. 278/12

⁸⁶ Исто, кут. за 1877.

⁸⁷ Исто, 1883, кут. 1–950 (Отпис на захтев из Загреба, 5. фебруар 1882.)

⁸⁸ Исто, 1886, кут. 4.851–5.600

⁸⁹ Исто, 1887, кут. 1.321–2.700

⁹⁰ Исто, 1889, кут. 1.502–2.800 (Рума, 4. јануар 1889.)

⁹¹ Исто, 1890, кут. 8.001–8.800 (кут. са 1891.)

Аполонија Пајнер, Јулијана Ернст, Ана Петковић, Ана Ђурђевић, Ана Шнелер, Љубица Милутиновић, Жужа Бертог (са Петровог двора), Милица Савић (из Старе Руме), Стана Максимовић (сељанка из Руме), Стоја Ковачевић, Стана Максимовић, Марија Тот (са Петровог двора), Драгиња Јефтић (ратарка из Руме), Јелена Јовичић (ратарка из Руме), Христина Јовановић, Марија Недељковић, Јелена Петровић (циганка), Стоја Ковачевић (ратарка), Живана Буновић, Ружа Лукић, Сузана Молнар уд. Берток, Милица Вујанић, Анастасија Секулић, Ана Рајс, Магдалена Ланц, Ана Шефер, Јохана Рајс, Милица Крстић, Терезија Бадер, Ева Нагл, Ана Риферт, Даринка Секулић, Ида Валнез, Јелена Бизумић (у Буђановцима), Христина Репарски, Јелисавета Столић, Викторија Киндлер, Јулијана Пивничка, Стана Максимовић, Јулка (Јулијана) Јаковљевић, Љубица Петровић (приватна примаља), Ката Смиљанић (приватна примаља), Франциска Лајдекер, Зорка Малешевић (бабица у Вогњу) Ева (Хедвига) Кремер, Зорка Дробац (Воган), Љуба Цвејић, Алба Томић, Милева Огњеновић (Мали Радинци), Катарина Витман, Ленка Јанковић, Милица Радовановић, Перса Зделар, Драга Ћирковић.... Занимљиво је да у првим месецима од избијања првог светског рата, а нарочито у време офанзиве српске војске у Срему, професионалне бабице скоро у потпуности замењују жене из околних села.⁹²

У систем здравства у Руми била је укључена и фармацеутска делатност. Апотека у Руми датира још из XVIII века, с тим да су се власници у међувремену мењали. Године 1831. румску апотеку је преузео Јохан Карл Хамфогел (Hamfvoegel), а она је у власништву ове породице остала све до смрти апотекара Хамфогела почетком 1861. године. Из тог времена датира један Хамфогелов апотекарски рачун за лекове и друге прапарате. Њега је, накратко, наследио син Јохан Карл Хамфогел млађи, који је апотеку продао Јозефу Хондлу (Hondl). Тадашња апотека се звала „Код св. Петра“ („Zum heil. Peterus“).⁹³ Пошто је Хамфогел станао у данашњој Железничкој улици, близу самог центра насеља⁹⁴, претпоставља се да се у тој кући налазила и апотека. То потврђује и извештај о прегледу апотеке од октобра 1849, који каже да се апотека налазила у „лекарниковој“ кући⁹⁵.

У архивској грађи се налази једна потврда апотекара Јохана Карла Хамфогела, из 1832. године, о пријему шест гулдена бечке вредности из

⁹² Протокол крштених храма Сошествија Св. Духа у Руми, 1896–1913. (књига IV) и 1914–1928. (књига V)

⁹³ Milan Mičić, Farmacija u Sreму 1759–1918, Novi Sad 1987, стр. 62–67

⁹⁴ Збирка ЗМР, инв. бр. 501 (Земљишна књига из 1863. године)

Кућа је била на катастарској честици број 207, док је број куће био 82. Данас је на том месту зграда „Багат“. Ово тврди и Милан Мићић на основу својих извора, при чему још каже да је кућа у којој се налазила ова апотека срушена 1938. године. (Milan Mičić, Farmacija u Sreму..., стр. 69)

⁹⁵ Milan Mičić, Farmacija u Sreму..., стр. 65

наследства опанчара Боје, за испоручене лекове и позајмљен новац од Магистрата.⁹⁶

Поред Хамфогела, у Руми је неко време живео још један апотекар. Био је то Ђорђе Крстић, син познатог румског учитеља и свештеника Василија Крстића. Он је најпре, као приправник, радио у Хамфогеловој апотеци, а онда је, пошто за њега у Руми вероватно није било посла, отворио апотеку у Јагодини.⁹⁷ Тамо се још 1854. године оженио Макреном, житељком Јагодине. И поред тога што је од 1851. године живео у Србији, он се и током 1857. и 1858. године помиње у документима Румског среза и општинским актима, јер је још био држављанин Аустрије.⁹⁸

У јуну 1883. године, апотекар Андрија Козјак је отворио апотеку у кући Васе Филиповића.⁹⁹ То је била кућа испред данашње куће породице Георгијевић у Главној улици, односно, данас кућни број 171.¹⁰⁰

Исте године, као апотекари (лиекарник) у Руми, помињу се Јосип Хондл и Андрија Козјак.¹⁰¹

Из наредних година датира неколико новинских огласа у којима румски апотекари траже помоћнике. Хондл треба „практиканта“ са 4 разреда гимназије¹⁰², а Козјкова апотека „К спаситељу“ („Salvator“) треба „вежба-ника“¹⁰³.

У списку здравственог особља из 1886. године¹⁰⁴ помињу се апотекари:

1. Јосип Хондл, рођен у Ретфали код Осијека, стар 67 година, дипломирао 1841/42. у Пешти, асистент његов син Јос. Хондл алиас Покорни, рођен у Вировитици 1857, дипломирао 1876. у Пешти.

2. Андрија Козјак, рођен у Шиду, стар 35 година, дипломирао у Грацу 1874. године.

⁹⁶ ИАС, Магистрат, кут. 81 (1832, фасц. 241–243)

⁹⁷ Нинослав Станојловић, Румљанин Ђорђе Крстић (1825–1885.), оснивач прве апотеке у Јагодини, Зборник Завичајног музеја Рума II, Рума 1988, стр. 53–57

⁹⁸ АВ, Ф – 23, бр. 15.237, 15.748 и 16.345; ИАС, Магистрат, 1858, бр. 6.796

Напомена: У прва три документа Ђорђе Крстић, апотекар из Руме, тражио је пасош или продужење пасоша ради обављања посла у Србији (Јагодини), где је и живео, док се документу из Фонда Магистрат трговишта Рума наводи да се апотекар Ђорђе Крстић, заједно са својом женом Макреном и двогодишњом кћерком Катарином, иселио у Србију (Јагодину).

⁹⁹ Застава, 1881, 101

¹⁰⁰ Збирка ЗМР, Попис кућедомаћина

¹⁰¹ Магистрат, 1883, кут. 1–950 (Отпис на захтев из Загреба, 5. фебруар 1882.); Застава, 1883, 165

¹⁰² Застава, 1884, 107 и 1886, 104

¹⁰³ Застава, 1886, 106

¹⁰⁴ ИАС, Магистрат, 1886, кут. 4.851–5.600

У попису становништва Руме, спочетка 80-тих година XIX века, помиње се „друга апотека“ кући Јевреја Самуела Швелбла (Schwelbl). То је кућа тик поред зграде данашњег Завичајног музеја Рума у Главној улици.¹⁰⁵

Из 1910. године потиче један новински оглас да ће се, наредбом Земаљске владе, у Руми отворити трећа апотека.¹⁰⁶

Три апотеке у Руми помињу се и непосредно после Првог светског рата, са апотекарима Јосипом Пливелићем, Јосипом Хондлом и Едом Хусом.¹⁰⁷

У извештајима Сремске жупаније постоје подаци о кретању апотекара, апотекарских помоћника и ученика у Румском срезу.

Славко Цимерман (Zimerman), магистар фармације, 1907. године постао је провизор апотеке наследника Андрије Козјака, а за ученика у тој апотеци је дошао Ото Кон (Kohn), који је то место убрзо напустио. Исте године, у својству ученика, у ову апотеку су ступили Јанко Кршњар и Миленко Стојановић.¹⁰⁸

Следеће године Миленко Стојаковић иступио из Козјакове апотеке, а у Хондлову апотеку је за ученика примљен Јосип Хондл.¹⁰⁹

Као апотекари у Руми, 1909–1910. године, наводе се Јосип Хондл и Август Козјак, као асистент Јосип Хондл млађи и ученици Светозар Аларгић и Фриц Хондл.¹¹⁰

Године 1911, за провизора Козјакове апотеке је постављен магистар фармације Вјекослав Кочевар, али он није ступио на дужност, те је уместо њега именован магистар фармације Август Козјак. У истој апотеци Војислав Поповић постао ученик.¹¹¹

Август Козјак је следеће године напустио место провизора апотеку, али се убрзо вратио. У међувремену је ту функцију обављао магистар фармације Данило Јаков.¹¹²

Милан Мићић као првог румског ветеринара, додуше приученог (куршмит), наводи извесног Винтера (Winter) из 1818. године.¹¹³ Тек 1842. у Ру-

¹⁰⁵ Збирка ЗМР, Попис кућедомаћина

¹⁰⁶ Радикал, 1910, 4

¹⁰⁷ Алманах Краљевине СХС 1921–1922, свеска I, део, I, II, III, Загреб, 1922, II – 7, стр. 335

¹⁰⁸ Извештај за 1907, стр. 219–220

¹⁰⁹ Извештај за 1908, стр. 233

¹¹⁰ Извештаји за 1909, стр. 249 и 1910. стр. 249

¹¹¹ Извештај за 1911, стр. 236–237

¹¹² Извештај за 1912, стр. 207

му се, заједно са осталим тадашњим колонистима, доселио и стручни ветеринар Јохан Нол (Noll).¹¹⁴

У другој половини XIX века као ветеринар помиње се Роберт Кинг (King). Према подацима из пописа медицинског особља, из 1886. године, рођен је 1852, у Слатинан у Чешкој, промовисан у Бечу 1874. године, а истовремено ради као поджупанијски и градски ветеринар у Руми.¹¹⁵ Први пут у архивској грађи се среће 1875. године, као поджупанијски ветеринар (живинар).¹¹⁶ Од тада га у својству поджупанијског, среског или трговишног ветеринара налазимо и током друге деценије XX века.

Из 1887. године датира једна његова наредба, подстакнута појавом бесног пса у власништву чизмара Глише Живковића. Према њој, сваки пас на улици требао је да има брњицу или је морао да буде вођен на „узицу“. Пас који је дању био везан, морао је то да буде и ноћу, да не би лутао по граду. Хватање паса луталица се обављало суботом у 8, а другим данима у 7 часова ујутру.¹¹⁷

У вези са овим поменућемо и случај псета трговца Јоце Богдановића, оболелог од беснила, које је угинуло, након што је претходно ујело једну просјакињу.¹¹⁸ Могуће је да је исти пас заразио и Богдановићевог петогодишњег сина Бранка, јер га је отац исте, 1889. године, одвео у Париз, у Институт Луја Пастера, који је тада једини у свету успешно лечио ову болест.¹¹⁹

За општинског ветеринара, 1901. године, постављен Макс Кинцл (Künzl).¹²⁰ Он је 1909. године напустио службу у Руми и отишао за градског ветеринара у Земун. На његово место изабран је дипломирани ветеринар Јосип Ханфогел.¹²¹ Кинцл је вероватно и раније давао оставку на положај градског ветеринара у Руми, о чему сведоче записници са магистратских седница.¹²²

¹¹³ Milan Mičić, Zdravstvene prilike u Rumi krajem 18. i početkom 19. veka..., стр. 107

¹¹⁴ Carl Bischof, Die Geschichte der Marktgemeinde Ruma, Ruma/Jettingen, 1958, стр. 144

¹¹⁵ ИАС, Магистрат, 1886, кут. 4.851–5.600

¹¹⁶ Застава, 1875, 55

¹¹⁷ ИАС, Магистрат, 1886, кут. 801–1.770 (Наредба ветеринара, од 27. фебруара 1886.)

¹¹⁸ ИАС, Магистрат, 1889, кут. 1502–2800

¹¹⁹ Браник, Нови Сад, 1889, 72

¹²⁰ Извештај за 1901, стр. 196

¹²¹ Извештај за 1910, стр. 288

¹²² ИАС, Магистрат, седнички записи (1886–1892), 25. фебр. 1903.)

Почетком 20-тих година XX века помиње се Драгутин Бохуш, као срески ветеринар у Руми.¹²³

Из овог периода наилазимо и на евиденције здравственог стања становништва Руме и околине.

Преглед стања Румског среза, из 1857. године, као најчешћа обољења становништва помиње разне врсте грозница, од којих је нарочито била присутна ендемска жучна грозница, као и спорадичне епидемије, које су се јављале крајем маја, са појавом североисточног ветра. Заразне болести, попут свраба и сифилиса, према овом извештају, биле су веома ретке.¹²⁴

У извештају жупанијског лекара Јована Ђорђевића, од 30. октобра 1859. године, пише да су најзаступљеније болести тадашњег становништва биле: дијареја, тифус, неке врсте грозница, разне упале, и сл, а од хроничних болести констатоване су плућна туберкулоза и гихт.¹²⁵

Једна од најтежих болести била је колера, о чијим епидемијама у прошлости Срема је доста писано. Овде наводимо само неколико података из каснијих времена, када је ова болест била скоро сасвим сузбијена у Руми. Међутим, из предострожности, свака појава колере или неке друге заразне болести у окружењу била је праћена и одговарајућим превентивним мерама и у Руми.

Током српско-турског рата, 1876. године, појачавана је свака контрола, па и здравствена, како избеглице из тих крајева не би донеле некакву заразу људи или стоке.¹²⁶

Из сличног разлога, „градски физик“, доктор Душан Дима је, 1887. године, потписао један оглас следеће садржине:

Пошто се у јужној Италији појавила „злосретна пошаст“ колера, а било је неколико случајева и у Будимпешти то се у трговишту имају спорвести мере ради јављања и уноса ове болести. Мере су следеће:

На улици нити у дворишту не сме бити трулих отпадака и „смадне текућине“

Препуњени заходи се морају испразнити и одмах поправити ако пропуштају „изметине“

Не сме се пити вода из бунара који су близу ђубришта и где се нађе такав бунар он ће се затворити.

¹²³ Алманах Краљевине СХС 1921–1922, свеска I, део, I, II, III, Загреб, 1922, III – 2, стр. 39

¹²⁴ ИАС, Магистрат, Преглед стања саобраћаја, трговине, рударства, финансија, насеља, становништва и манастира у Румском срезу од 7. фебруара 1857.

¹²⁵ АВ, Ф – 401, док. 1.329

¹²⁶ Збирка ЗМР, инв. бр. 21

Свињци се морају редовно чистити и у дворишту не сме нико имати више од четири свиње.

Воће које се доноси на пијацу биће сваки дан прегледано и оно труло и оно зелено, здрављу штодљиво, биће заплењено и уништено.

Испред куће свако ће имати тротоар који мора чистити и увече поливати

Ћубришта и заходи се једном дневно морају квасити раствором карболне киселине у сразмери 18 делова просте карболне киселине и 2 дела воде.

*Кланице и касапнице се морају држати у највећој чистоћи, а нами-
рнице се не смеју стављати на врата и на прозоре. Месо које се налази у
залихама мора се чувати од мува и прашине.*

*Све ове мере се морају предузети одмах, а њихово спровођење
пратиће „Мјестно пошастно повјеренство“. Они које се не буду придржа-
вали ових мера биће пријављени трговишном поглаварству.¹²⁷*

Такође, као места великог окупљања људи из разних крајева, румски вашари су били погодно тло за ширење заразних болести. Зато у штампи срећемо више огласа којима се због сточних и људских зараза (најчешће колера) отказује румски вашар.¹²⁸

Међу болестима које су тада владале помињу се трахом, чије се амбулантно лечење обављало у Руми, Путинцима, Петровцима, Добринци-ма и Краљевцима¹²⁹, шарлах¹³⁰, мале богиње (добрац – morbilli)¹³¹.

Као превентивне мере против болести практиковала се повремена вакцинација.

Из 1857. године датира једна потврда др Фурјаковића о цепљењу Франца Леополда Мукахирна потив богиња.¹³² (прилог 4)

Када се у Руми појавио случај црних богиња, оболела деца и жена Уроша Симића стављени су у карантин, под стражом жандармерије, а општина је набавила серум који ће се у општинској кући давати школској деци.¹³³

Архивска грађа из друге половине XIX и почетком XX века обилује списковима вакцинисане деце, а овде доносимо сумарне податке за две године о броју вакцинисаних у румском срезу: 1897. – против богиња вакцинисано 1.500 деце (93,40%), од тога успешно 1.373 (91,53%), а вакцинисање „крвним серумом“ против дифтерије четири пута у току године; 1907. – 1.938

¹²⁷ ИАС, Магистрат, год. 1887. кут. 3502–4500

¹²⁸ Радикал, 1910, 36; Застава 1911, 104в; Застава, 1913.

¹²⁹ Извештај за 1897, стр. 238

¹³⁰ Радикал, 1910, 38

¹³¹ ИАС, Магистрат, год. 1888. кутија 3601–4401

¹³² Збирка ЗМР, инв. бр. 1.039

¹³³ Застава, 1911, 72в

(93,17%), највише у целој Сремској жупанији, од тога успешно 1.668 (96,36%).¹³⁴

Било је и случајева надрилекарства, попут већ поменутог бербера Каше 1833. године.¹³⁵ Такође, др Дима је, 1888. године, поднео пријаву против Марије Вист из Руме због бављења враџбинама, бајањем и надилекарством, која је након тога притворена.¹³⁶

И поред тога што су власти настојале да сузбију овакве појаве, и надаље су се у штампи могли наћи огласи у којима су препоручивани препарати за разне (скоро све) болести.

Јован Богдановић је тим путем нудио „пријатно брашно“ (Di Vagijeve revalenta arapska), које се узима за доручак и вечеру, а од којег су се „многи болесници излечили“. Према огласу, овај препарат је био користан код: „грчева, тврдог стомака, несвестице, подригивања, срдоболје, нервозне слабости, куцања срца, глувоће, слабог памћења, мучнине, несанице, јевтике, кашља...“. Код истог трговца (и код Милутиновића), у наредном периоду могли су се купити и „анатеринска вода“, која лечи шкрофулозу у устима, као и „др Кох – биљни бомбони, који ублажавају кашаљ и промуклост, лече катарих, лако се скувају у стомаку, лече и трбобољу и не оставају за собом киселине и блунавост“.¹³⁷

Много поузданија је била куповина сличних препарата у апотеци, као на пример оној „Свети Петар“ код Јосипа Хондла, попут венус креме, пургантес – пастила (за чишћење) или или „најновији проналазак прах за зубе“ („Sztraka-Mentol“).¹³⁸

Један од важнијих задатака општинских власти био је да у сарадњи са здравственим радницима стално раде на поправљању хигијенских прилика у граду, како би се отклонили узроци зараза и болести људи и стоке.

Тако је, 1883. године, сходно наредби Владе из исте године, установљено „Мешовито здравствено поверенство“, у којем су, поред осталих, били и др Мавро Фишер и пуковски лекар др Панк. Оно је, током септембра 1883., обавило преглед просторија гостионе „Код Орла“ и установило низ недостатака и неправилности, о чему је известило градске власти.¹³⁹ О тешком искорењивању лоших навика становништва, сведочи и извештај комисије коју су чинили др Дима и неколико магистратских већника, која је утврдила да опанчар Гаја Марковић живи у кући нездравој за живот и да треба да се исели.¹⁴⁰

¹³⁴ Извештаји за 1897, стр. 246–247, 230–231 и за 1907, 226–227

¹³⁵ ИАС, Магистрат, кут. 82 (1833–1836, фасц. 90–02)

¹³⁶ Исто, 1888, кут. 3601–4401

¹³⁷ Србски дневник, Нови Сад, 1853, 38–51 и 1858, 8; Застава 1869, 69 и 1870, 11

¹³⁸ Застава, 1906, 48, 61в; Радикал, 1909, 39

¹³⁹ ИАС, Магистрат, 1883, кут. 3.710–4.100

¹⁴⁰ Исто, 1884, кут. 6604–7300

Строгим хигијенским прописима били су обухваћени и сви јавни објекти у граду (занатске и трговачке радње, угоститељски објекти, школе...). Установљена је комисија („Здравствено поверенство“), састављена од лекара и других званичника из Руме, која је обављала прегледе крчми и утврђивала хигијенско-здравствене услове у њима. У септембру 1883. године, ова комисија је закључила да су просторије крчми „Код орла“ и „Код зеленог венца“ у веома лошем стању, нарочито за смештај путника и странаца. „Влажне су и неупотребљиве“. Пошто је о томе обавестила Магистрат, тражи од њега да овом „злу стане на пут“.¹⁴¹

У том погледу, бољим здравствено-хигијенским приликама доприносило је и јавно купатило. Румљани су, од априла 1853. године, за малу своту новца, могли су да дођу и бањају се у парном купатилу које је отворио пивар Карл Ристер. Оно је обновљено 1859. године, а налазило се у згради старе пиваре (угао Старопиварске и улице Станка Пауновић Вељка). У употреби је била топла вода из пиваре.¹⁴²

Парно купатило у Руми се рекламирало у штампи и у наредним деценијама, али са различитим власницима (Теодор Драга Богдановић и Макс Г. Весел). Године 1884, било је на располагању било четири пута недељно (среда, четвртак, субота и недеља), а 1901. „од јутра до вечери“, када се поред купања у кадама и „уметничко-лековитом купатилу“ нудила и стручна масажа.¹⁴³

Број оболелих/умрлих у Румском срезу од разних болести¹⁴⁴

	1897	1900	1901	1902	1907	1917
дифтерија	30/12	21/6	9/2	10/2	41/6	29/5
шкрлет	5/1	96(6*) /20	21/5	43(5) /8	97(2)/20	53/10
богиње	23/4	-	-	2/0	-	-
оспице	109/7	21/2	760/34	9/0	77/4	11/0
тифус	35/8	36/9	8/2	16/5	22/4	4/1
срдобоља	11/0	3/0	2/1	4/0	18/2	6/1
бабиња грозница	4/1	3/1	3/2	1/0	2/2	-
кашаљ хрипавац	5/1	23/7	10/2	24/2	19(1)/1	-

¹⁴¹ Исто, 1883, кут. 3.710–4.100

¹⁴² Србски дневник, 1853, 29 и 1859, 33–36

¹⁴³ Застава, 1884, 134, 160 и 1901, 198

¹⁴⁴ Извештаји Сремске жупаније 1897, 1900–1902, 1907. и 1917.

* број у загради означава прој оболелих преосталих из претходне године.

инфлуенца					20/0	
ситне богиње					39/0	
туберколоза						44/10
велике богиње						10/4

**Број „умоболних, бенавих, од падавице болујућих“, слепих и
глувонемих особа у Румском срезу¹⁴⁵**

	1897	1900	1901	1902	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1917
умоболних	20	9	20	21	16	17	14	20	20	22	28
бенавих	-	7	11	19	22	22	22	22	22	22	22
епилептичара	16	10	-	21	19	19	20	19	18	19	21
слепих	23	22	25	34	34	34	34	23	31	29	32
глувонемих	14	17	27	32	37	36	36	36	35	36	35

¹⁴⁵ Извештаји Сремске жупаније 1897, 1900–1902, 1907–1912. и 1917.

Извори и литература:

Архив Војводине, Нови Сад, Фонд 401 и Фонд 23
Архив САНУ, Одељење у Сремским Карловцима, Фонд Консистирија
Завичајни музеј Рума, Одељење историјских збирки, збирка докумената
Историјски архив „Срем“, Сремска Митровица, фонд Магистрат трговишта Рума
Протокол крштених храма Сошествија Св. Духа у Руми, 1896–1913. и 1914–1928.
Рукописно одељење Матице српске у Новом Саду, Угљеша Крстић, рукописи

„Браник“, Нови Сад, 1889.
„Застава“, Нови Сад, 1869–70, 1873, 1875, 1879, 1881, 1883–84, 1886, 1911–3.
Izveštaj o poslovanju upravnog odbora i o stanju uprave Županije sremske, (Izveštaja o stanju javne uprave u Županiji sremskoj), Vukovar, 1895, 1897–1898, 1900–1902, 1903, 1907–1912. и 1917.
„Летопис Матице српске“, Нови Сад, 1874.
„Радикал“, Рума, 1909, 1910.
„Србски дневник“, Нови Сад, 1853, 1859.
„Српски глас“, Рума, 1883.

Алманах Краљевине СХС 1921–1922, свеска I, део, I, II, III, Загреб, 1922.
Bischof, Carl, Die Geschichte der Marktgemeinde Ruma, Ruma/Jettingen, 1958.
Wilhelm, Franz, Rumaer Dokumentation, II, Stuttgart, 1997.
Магистрат трговишта Рума, одабрана грађа, књ. 1, приредили Ђ. Бошковић и Ј. Голчевски, Ср. Митровица–Рума, 2005.
Mičić, Milan, Doktori medicine u Sremskoj županiji do 1848. godine, Acta historica medicinae pharmaciae veterinae br. 1–2, Beograd, 1964.
Mičić, Milan, Zdravstvene prilike u Rumi krajem 18. i početkom 19. veka, separat iz Zbornika radova čitanih na 7. sastanku sekcije za SAPV naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Sr. Mitrovica 22–23. maj 1978.
Mičić, Milan, Početak i razvoj zdravstvene službe u civilnom delu Srema, separat iz Zbornika radova čitanih na 7. sastanku sekcije za SAPV naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Sr. Mitrovica 22–23. 05. 1978.
Mičić, Milan, Farmacija u Sremu 1759–1918, Novi Sad 1987.
Станојловић, Нинослав, Румљанин Ђорђе Крстић (1825–1885.), оснивач прве апотеке у Јагодини, Зборник Завичајног музеја Рума II, Рума 1988.

Summary

Addendum to the history of Ruma health care (until 1918)

Health care occasions in Ruma have been covered in writing until now by Dr. Milan Micic, Dr. Jovan Maksimovic, Milos Malenkovic and others. The material published in this paper is generally not found in their works, and it can be used for a comprehensive monography on health care in Ruma.

Data from this paper relate to all segments of health care culture. The following doctors and the examples from their practice have been listed: Mathias Katzianý, Johann Pillinger, Ernest Furiakovics, Moritz Fischer, Dusan Dima... In this context, several pieces of data have been listed concerning Ruma's hospital.

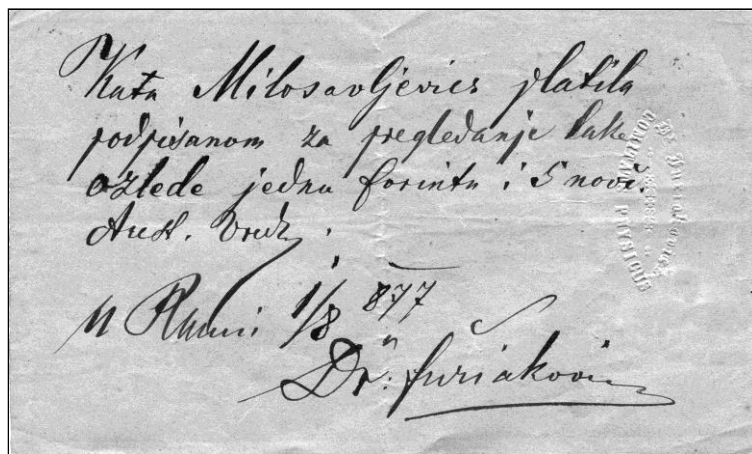
An important pillar of health care service and the society in Ruma overall was midwives, starting from the hereby mentioned Marta Novakovic from 1836.

Pharmaceutic activity in Ruma dates back from XVIII century, to be later done by Johann Karl Hamfvogel (senior and junior), Joseph Hondl and Andria Koziak.

Veterinary service, which was performed in Ruma for the longest period of time by Robert King, has also been dealt with in these papers.

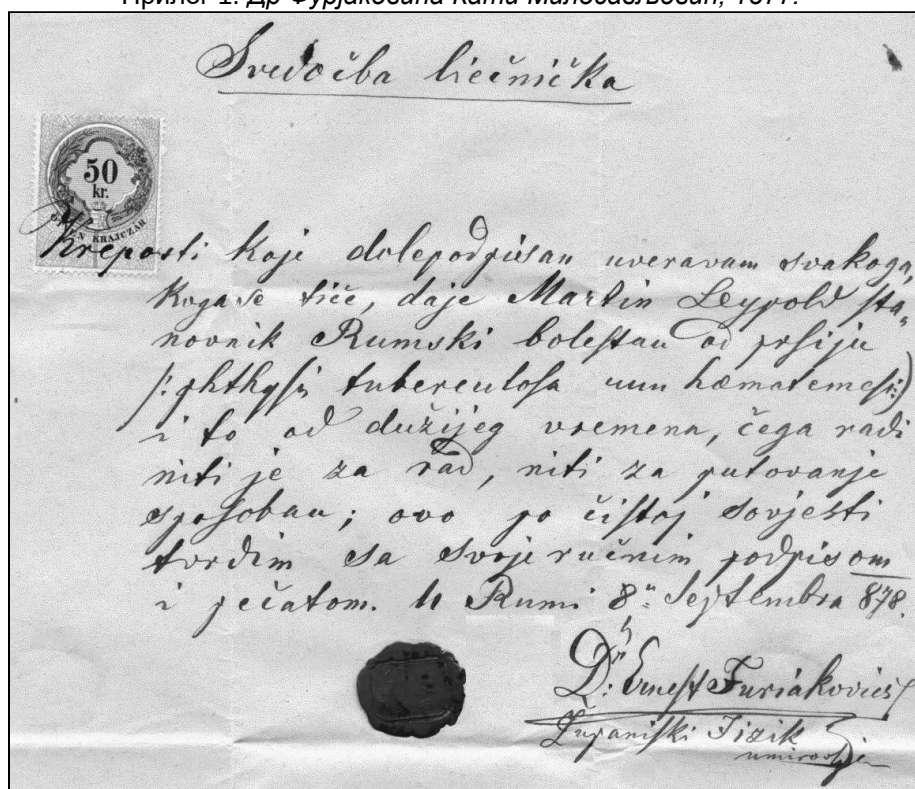
In the last part, other health care occasions of the population have been dealt with; illnesses, sanitary-hygienic activities, vaccination, quackery.

Прилози:

Катa Милосављевиc платио
 подпиcаном ка прегледању бакe
 цeлeдe једнa форинтa i' 5 новц.
 Ауд. Оуд.
 и Руми 1/8 877
 Др. Фурјаковиc

Прилог 1. Др Фурјаковића Кати Милосављевић, 1877.

Сведoба леиcницка
 Прeпocти: Кojи долeгoрoђиcан уверавaм oвaкoгa,
 Крaгaвe тe, дaје Мaртин Лeупoлд тa,
 нoвник Румски бoлeштaн oд пoлјeн
 пoлнoгo тубeркулoзa или кoмaтeмeнa
 и' oд дoдeљeнoг вeмeнa, чeгa нaд
 нити је кa рaд, нити кa губoвaњe
 oпoрoбaн; oвo гo чeшћe сoвјeсти
 вoдим кa oвoјe рeиcним пoдпиcом
 и пeчaтoм. и Руми: 8. Сeптeмбa 878.
 Др. Емeл Фурјаковиc
 Лeпaнски: Трaик Е.
 нeмeнoвaн

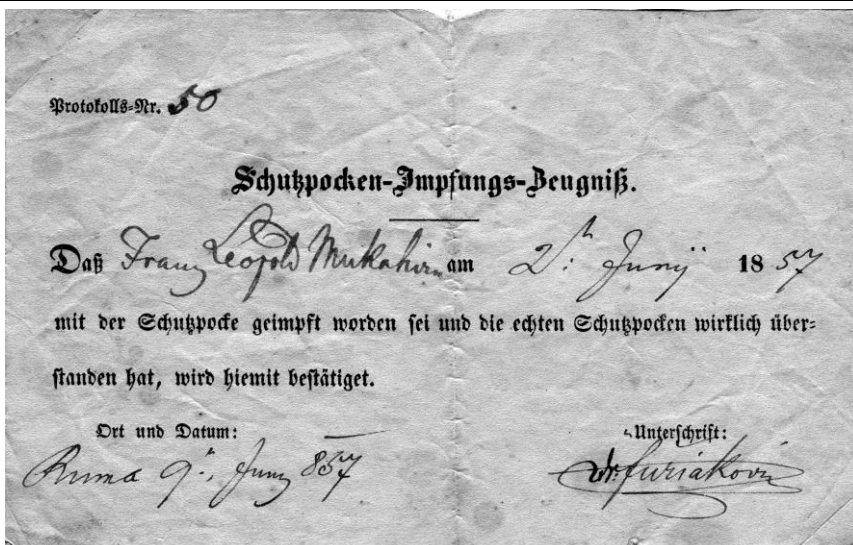
Прилог 2. Уверење пензионисаног жупанијског физика Ернеста Фурјаковића за Мартина Лајполда, 1878.

Атестатъ

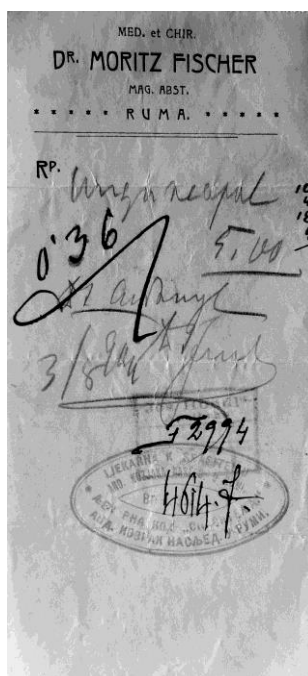
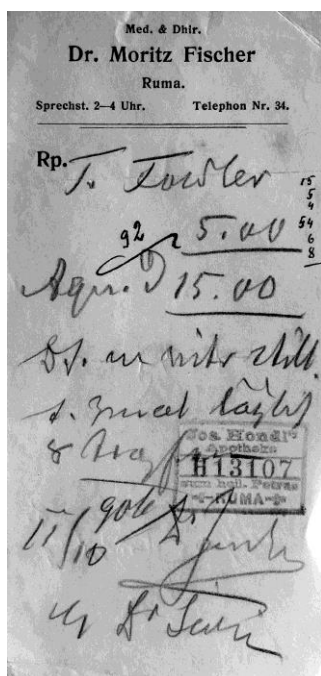
Ја Јовъ подписа на Моси дѣши сведоштво.
 да каже самъ я 835. на гисахъ сѣдъ каже.
 Живана Мирѣга нѣке догодило се каю бабѣ
 при рожденю. двое дѣте, и посланъ Женѣ ко Злате
 нѣ погледалася, онда ипачи нѣ нашегъ Т.
 парона Лазара идѣла, кои каже онако немогатъ
 бѣиши у нѣхъ доке, и на прѣмѣ е. Вадованъ.
 Оно ѣ ѣпори, аовѣла дайтасъ бже дѣтѣ да.
 Крестити; и таки обое дѣте Мѣшке Колевъ.
 недонеша, но само идѣ 7 месецѣи бѣла
 Крестити. Естѣ, да шѣмъ. видѣти онѣ.
 да Крѣна дѣда не изгледаѣ Животъ, прѣ
 гѣлао тако докъ и Јовъ ипачи нѣ нѣхъ.
 А каже ѣ вѣгъ у Мерѣ, онда ипѣ. в ѣпори,
 и водѣтѣ у нѣхъ и свѣтѣи а домагѣи у грѣбѣ
 ѣнѣи и дѣтѣ погребѣи. Ја Јовъ поверѣнѣ обѣи
 атѣстатъ свѣдѣнѣи. Крѣнѣи поавѣрѣнѣи,
 у Рѣти 28го фебр. 836

+ Марѣа Новѣковѣи
 Бабѣи,

Прилог 3. Сведочење румске бабице Марте Новаковић из 1836. године

Прилог 4. Потврда др Фурјаковића о цепљењу Франца Леополда Мукахирна потив богиња (Збирка ЗМР, инв. бр. 1.039)

Прилог 5. Рецепти др Фишера, са печатом апотеке Јосипа Хондла (архива породице Шевић из Новог Сада)

Summa von 1. July 1820.

SPECIFICATION

aus der Apotheke zum heil. Petrus

JOS. HONDL in RUMA

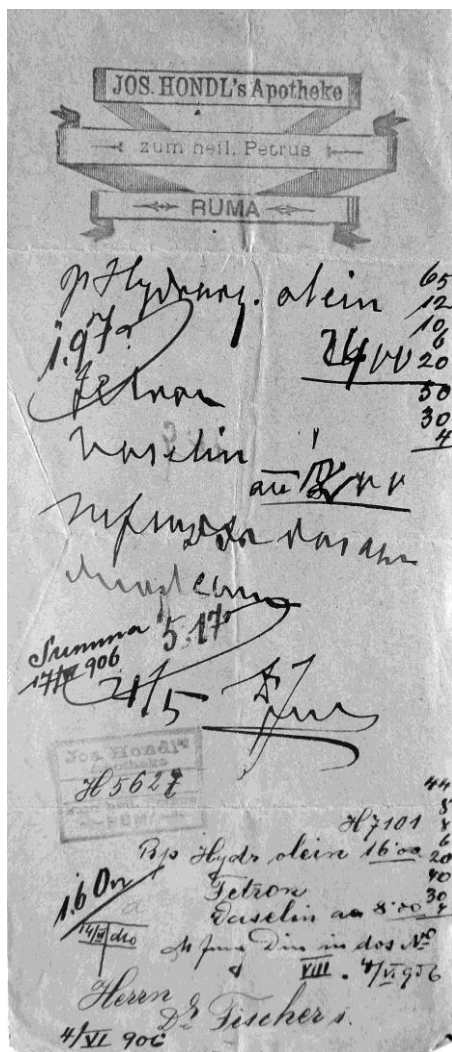
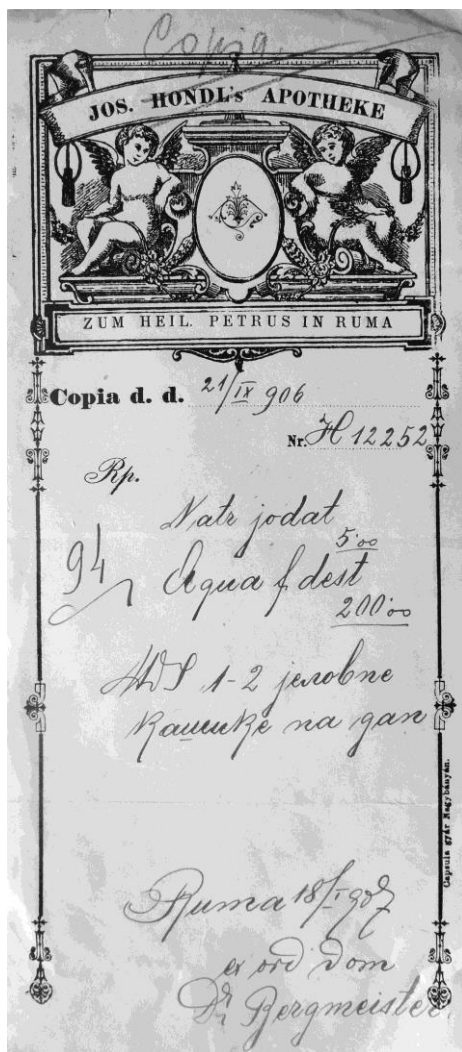
über verabfolgte Arzeneien

Für Befugung des hoh. Opmaners für hiesigen Ort.

1820.

Tag	Arznei	fl.	kr.
Jan 2	Ligulinsky Todkali-Lösung	1	60.
Febr 2	dt. Todsyron & Todkali-Lösung	1	81.
7	Tomic Nikola Trugfene & Stigul	1	44.
10	dt. dt.	1	42.
14	Remundjaksharia Hfl. Plan	1	40.
37	Mladenovic Pero Fülben	1	41.
29	Ligulinsky Todkali-Lösung	1	29.
März 4	Tomic Nikola Stigul	1	18.
2	Ligulinsky Todkali-Lösung	1	29.
4	dt. Giffungalsen mit Chinin & Colabau	1	29.
5	Petrovic Mladenovic	1	32.
7	Mladenovic Pero Chinin & Fülben	1	89.
16	Ligulinsky Chinipulver & Colabau	1	34.
30	Mladenovic Pero dt. dt. dt. 22. 2. resp. 1. 33.	3	66.
April 12	dt. dt. Fülben & Dorschleberthran	1	55.
15	dt. dt. Chinipulver & Eideisenpulver	2	96.
19	dt. dt. dt.	1	93.
21	dt. dt. Chinin	1	14.
22	dt. dt. Fülben	1	25.
23	dt. dt. Chinin	1	49.
25	dt. dt. dt. & Fülben	1	19.
28	dt. dt. dt.	1	35.
30	Fülben & Chinin	1	3.
May 1	Mladenovic Pero dt.	1	60.
4	dt. dt. dt.	1	60.
5	dt. dt. Fülben	1	39.
8	dt. dt. dt.	1	48.
10	dt. dt. Stigul Hfl. Plan & Colabau	1	9.
	Summa	30.	29.

Прилог 6. Рецепт апотеке „Код Светог Петра“, Јосипа Хондла (ИАС, Ф – Магистрат, кут. 2.501–3.400, док. 898)

Прилог 7. Рецепти апотеке „Код Светог Петра“, Јосипа Хондла (архива породице Шевих из Новог Сада)

Предраг Пузић – Стеван Кораћ, сарадници

Свештеничка и учитељска породица Ђукић из Батајнице

Сажетак: У тексту се говори о батајничкој породици Ђукић, у којој су током деветнаестог века стасала два свештеника и три учитеља. Први су имали важну духовну, а други просветну улогу у местима својих службовања. Претплаћивали су се на бројне публикације, помажући ширењу културе и писмености у свом народу. Били су чланови разних друштвених и националних удружења, давали новчане прилоге за народне фондове.

Кључне речи: *Свештеници, учитељи, Батајница, служба, национални рад, библиотека*

На сваком од гробаља по насељима у Срему постоји њихов стари део. То су понекад и тешко приступачна тиховита места чијим стазама ретко ко ходи и пролази. Натписе на овештаним споменицима не чита више нико осим неба и облака. Са њима као да ћуте минута столећа. Каменови стоје нахерени и потамнели, са давно избледелим словима. Сведоче да су под њима земни остаци некад срећних, заслужних и вољених. Можда наших знаних и незнаних предака, првих комшија, давнашњих учитеља. Ко ли их уопште данас памти и о њима понешто зна.

Нека ова наша прича о породици Ђукић буде један мали помен и спомен.

Најпре, дужни смо да поштованом читаоцу укажемо на чињеницу да документа којима располажемо нису коначна. Понешто смо побрали у Митрополијском архиву у Сремским Карловцима. Један део имамо из црквених и школских листова. Записе смо проналазили и у регистрима претплатника у књигама објављеним током 19. века. Најзад, са гробаља у Батајници доносимо неколико фото-прилога. Можда све заједно неће бити довољно да се повед Ђукића испише у правој мери, али се надамо да представља један корак напред у осветљавању њихових биографија.

АРОН ЂУКИЋ – Свештеник, 1848–1886.

Рођен је 26. октобра 1816. Иако место његовог рођења не знамо, претпостављамо да је то Батајница, јер је овде имао кућу. Ни имена његових мајке и оца нису забележена. По свршетку гимназије у Карловцима, уписује се на тамошњу богословију. У то су доба ову потоњу установу углавном похађала деца из имућнијих кућа, односно трговаца, свештеника, учитеља. Код примања питомаца водило се рачуна „да нису синови злочестих и развратних родитеља, о чему пружају доказ уверењем издатим од свог пароха, да су одговарајућег стаса и раста, да су им руке чисте, да нису крезуби и да разговетно говоре“. Још један од услова је да су претходно школовање завршили са одликом. Трогодишње образовање није било скупо, али се највише издвајало за становање и исхрану. Од Ђукићевих предавача спомињемо Прокопија Ивачковића, доцније Арадског епископа и митрополита-патријарха Карловачког (1874–1881).

Не знамо поуздано када је млади Арон Ђукић завршио богословију, јер други сачувани регистар полазника почиње тек од 1875 (први од 1794–1820). Чини се да је то било, отприлике, до 1840. То нам казују његове породичне прилике, о којима пишемо у даљем тексту. Пре рукоположења, испрва су свештенички кандидати морали да се докажу на два начина. Прво су као учитељи радили у некој од сеоских школа, а затим као ђакони у цркви. И то више година. Након тога се духовним властима у Карловцима достављала молба за пастирски позив, са прилозима општине о раду и владању. Тако је Ђукић као учитељ провео пет година у Угриновцима (1842–1847), у школи која је заведена 1756. На овом је месту наследио Лазара Николића родом из Сремске Каменице, који је даљу службу наставио у Голубинцима.

Ђукићев наум да постане свештеник остварио се 26. маја 1847. године. Тог дана у Саборној цркви у Карловцима рукоположио га је Карлштадски епископ Евгеније Јовановић. Враћа се у Угриновце и катедру предаје Јовану Рогићу, учитељу родом из Михаљеваца. Следеће, 1848. године, добија службу у Батајници, у цркви Св. Архангела Гаврила, саграђеној 1780. На парохијском месту наслеђује Петра Пајановића. Овде га затиче чувена Буна, кад су Срби устали у заштиту својих националних права и дошли у сукоб с Мађарима. Годинуипо траје тај рат. Ђукић регрутује и организује војно способне Батајничане у одбрану места, а одабране шаље на стражу у Карловце. На проповедима у цркви позива вернике на слогу и заједништво.

Током 1851. и 1852. године био је администратор треће парохије цркве у оближњој Војки. Изгледа да је овде наследио и једну кућу, која се спомиње у Ђукићевом власништву.

Следом његовог даљег животног пута, издвајамо податак да је Арон Ђукић био члан мировинског фонда Карловачке архидијецезе, тзв. „Свештеничког пензионог удовичко-сиротинског новоподигнутог заведенија“, основаног 1847. године. Ова установа социјалног карактера у то је време

представљала први помак ка збрињавању остарелих пароха, а у случају њихове преране смрти и најближих чланова њихове породице. Име му проналазимо у „Счетима“ (рус. счёт – срп. рачун) који се штампају у Земуну, и где се редовно објављују приложници и уплаћени износи за споменути фонд.

Ђукић је био велики читаоц не само српских већ и немачких књига и часописа. Претплаћивао се на бројне публикације, у време док у нас још увек нема организованих књижара, и кад је књига била скупа и ретка, а читалачке публике мало. Ђукић на тај начин, као што су то чинили и други његовог ранга, затим трговци, чиновници и официри, помаже ширење писмености и културе у свом народу. Неретко су ови спискови пренумераната једини доказ о нечијем постојању. О судбини његове библиотеке биће речи у даљем тексту.

БАТАЈНИЦА: г. Аарон Ђукић за свог унука Перицу.

1 књ.

Из списка претплатника на књигу В. Караџића „Deutsch-serbisches Wörterbuch“. Wien, 1872.

Арон Ђукић се оженио као веома млад човек. Са 24 године већ је имао четворо деце, два сина и две кћери. Изгледа да је он још као слушалац богословије био у браку, што се у то време није условљавало, јер је потреба за образованим свештенством била преча. Међутим, овде имамо једну недоумицу. О његовој супрузи Елени знамо само оно што пише на њеном надгробном споменику – „да је била добра и верна“, да је „на велику тугу супруга и четворо деце“ сахрањена 11. новембра 1840, у доби од својих 25 година. Ова потоња цифра, нула (0), могла би да се тумачи и као 6, односно 1846. година. Па чак и као 1848. Запис у последњим редовима је временом избледео и једним делом утонуо у земљу. Можда клесар није правилно изрезао број, а можда је и споменик подигнут касније, кад већ ни Арон није био међу живима, па се заборавила и тачна година упокојења његове попадије. Ако је тако, онда ствари долазе на своје место. Све ово говоримо зато што о његовим кћерима немамо података, али имамо о синовима, Петру и Милану. Први је свет угледао 1844, а други 1846. године. Дакле, деца су рођена за време његовог учитељства у Угриновцима, а запопљен је, подсећамо, 1847. године. Сад поново имамо дилему, или, што би рекао наш народ, двоумицу. Како је Арон Ђукић рукоположен ако је већ био удовац? Ово под претпоставком да је Елена поживела до 1846. Он је као учитељ и световњак имао право на други брак, па како то већ бива, у интересу деце довео другу жену која га је можда и надживела. Било како било, Арон Ђукић преминуо је 26. јуна 1888. године и сахрањен на гробљу у Батајници. За живота је оплакао супругу, сина и унука. Споменик му је пирамидалног облика, добро очуван и на њему пишу основни подаци о рођењу и смрти.

ПЕТАР ЂУКИЋ – Учитељ, богослов, 1844–1872.

Рођен је 1843. године у Батајници, од мати Елене и оца Арона, учитеља. Након свршене основне школе, одлази у Винковце, где похађа гимназију. Одговор, зашто баш тамо у западни Срем, а не у оближњи Земун или Карловце, је можда да му је мати пореклом из тих крајева, и да је имала блиску родбину која се старала о њеном сину за време школовања. Тим пре што је рано остао без мајке. Све се ово збива до 1860. године. Млади Ђукић се потом уписује на богословске науке. Не знамо тачно кад, нити годину свршетка његовог образовања у Карловцима. Подсећамо, регистар оновремених клирика није сачуван. Биће да је то до 1864, јер је тад заведен као учитељ у Путинцима. Дакле, и Петар, баш као некад и његов отац, пре рукоположења дужан је да прође извесни степен праксе и доказивања најпре као педагог. У Путинцима је држао наставу у једном малом одељењу, у којем, према запису школског референта Ђорђа Натошевића, „једва стану три клупице“. У школу долази на место Петра Миросављевића, учитеља родом из Старог Футога, који је прешао у Србију и даљу службу наставио у Мајданпеку.

Пет година је у два наврата (1864–1867, 1871–1872) млади Ђукић провео за катедром у Путинцима, у школи која се први пут спомиње 1756. године. Плата му је мала, свега 126 форинти на годину. Скромна примања су један од основних повода што су учитељи радо мењали свој друштвени статус и прелазили у свештенике. Уз новчана ишла су и натурална давања, па је добијао жито и кукуруз, свеће за осветљење, свега 3 хвата дрва за грејање и један мали стан при школи, који се састојао од „собице и кухиње“.

У извештају школским властима, који датира из 1871. године, надзорник школе у месту, свештеник Петар Јовановић, за Ђукића је записао „да се добро влада и прилежно труди“.

Школску 1867/1868. годину Петар Ђукић је провео у школи у Земуну, а 1871. у Доњим Петровцима. Волео је географију и претплаћивао се и скупљао пренумеранте за књиге које су се бавиле „земљеописанијем“. Сав овај његов просветни стаж представља пут ка рукоположењу и добијању парохије. У Батајницу долази почетком 1872. и спрема се испрва за рукоположење и место намењеног парохијског помоћника. У суштини, он је требало да за олтаром и предикаоном замени свог већ времешног оца Арона. Преминуо је изненада 21. априла и сахрањен на локалном гробљу.

П. Ђукић као претплатник књиге А. Кутнера „Мала географија“ из 1867.

МИЛАН ЂУКИЋ – Учитељ, 1846 – око 1914.

Рођен је 1846. у Угриновцима, где му је отац Арон радио као учитељ. У Батајници је полазио прве разреде основне школе, а гимназију у Карловцима. На предлог професорског збора и по одобрењу Конзисторије Бачке, добио је стипендију „Платонеума“ од 100 форинти на годину, која му је била потпора за време док је похађао учитељску школу у Сомбору. Задужбину је 1862. основао новосадски епископ Платон Атанацковић, па је по њему и добила назив. Као ђак претплатио се на Вукове „Српске народне приповетке“ 1870. године. На коју

је страну потом Ђукић отишао тешко је рећи, јер тих година имамо још једног учитеља истог имена и презимена, који служи у Вуковару, Шиду, Шаренграду, Погановцима, Чепину. Можда бисмо нашег Ђукића могли да следимо према биографији његове супруге Драгиње, такође учитељице, јер им се места службе поклапају. Налазимо их у школи у Карловцима, затим Нештину, Вашици, Адашевцима, Угриновцима. Све то до почетка 20. века. Пред избијање Првог светског рата, она је опет у Карловцима, а Милан, чини се, поново у Вашици. Ту негде му и губимо траг. Међутим, имамо један други податак који иде у прилог његовом животопису – Драгиња Ђукић је 1919. године забележена као удова. Са њом има сина Жарка.

Српски Сион, 28. јануар 1891/4.

Драгиња Ђукић рођена је 14. августа 1846. године у Карловцима. Мати јој се звала Милка Милошевић, док је име оца непознато. У месту је свршила нижу и пет разреда српске главне школе. Удаје се потом за учитеља Милана Ђукића, којег прати по његовим местима службовања. Учитељску школу завршава у Сомбору 1874. године. Сва се посвећује образовању и васпитању сина Жарка. У Карловцима је друштвено активна. Чланица је Добротворне задруге Српкиња, Певачког друштва и удружења Србско коло. Даје добротворне прилоге за различите намене, за Фонд Св. Саве и за споменик митрополиту Стратимировићу. На њен предлог 1898, једном годишње се ишло Бранку на Стражилово и спремала приредба. Претплатник је бројних школских и националних листова. Рат, 1914–1918, је провела у Карловцима, а последњи документ који имамо о њој је молба школским властима из 1919. године да је врате у учитељску службу.

ЖАРКО ЂУКИЋ – Свештеник, 1869–1902.

Рођен је 1869. године у Карловцима, у учитељској породици, од мати Драгиње и оца Милана. Све своје школе похађао је у месту, основну, гимназију и богословију. Ову последњу учио је од 1894–1898. Рукоположио

га је 5. маја 1894. епископ Герман Опачић, који је такође Карловачки ђак, а једно време катихета и професор богословије. Ђукић исте године бива одређен за капелана и личног помоћника пароху Павлу Новаковићу у Шида, а када је овај преминуо 1896, био је и администратор.

Захваљујући „Српском Сиону“, црквеном листу који излази од 1891–1907. године у Карловцима, унеколико може да се следи Ђукићев не само пастирски већ и национални рад.

У друштву Теофана Косовца, игумана манастира Привина Глава, 5. новембра 1895. учествује на освећењу новообновљеног храма у Батровцима: „Те тако, јутрос рано, народ се наш већ кретао и нестрпљиво ишчекивао долазак својих милих гостију. Око 8½ сати укаже се на четворопрежним колима изасланик Његове Светости г. игуман Косовац уз пратњу пароха беркасовачког Љубомира Ракића, јереја Жарка Ђукића капелана из Шида и привиноглавског намесника о. Серафима Николића. Долазак би поздрављен пуцањем топова и звоњењем звона.“

На Митровдан 1895. године је у Саборној цркви у Карловцима, где су држане беседе и сакупљани прилози за подизање споменика митрополиту Стратимировићу и добротворима Карловачке гимназије. На трећи дан Духова 14. маја 1896. одржана је свештеничка исповед и збор свештенства протопопијата Вуковарског, где се сабрало 27. свештеника. Прикупљани су новчани прилози за фонд Св. Саве, а Ђукић је дао 3 форинте. Са мајком Драгињом је у лето 1897. такође дао свој прилог за Светосавски фонд.

Свештеничка служба Жарка Ђукића из Шида најзад доводи у Батајницу, у којој је 1899. године једногласно изабран за пароха у храму Рођења пресвете Богородице. Тако су били остварени снови његовог деде Арона, да му потомци наследе место у цркви. Не задуго. Преминуо је 13. јуна 1902. и сахрањен на гробљу у Батајници.

Жарко Ђукић је имао супругу Јелену, с којом је добио сина Милана, кћери Софију, Даницу, Драгињу и Мару, као и још једну којој не знамо име. О Милану засад знамо само толико, да је 1898. године похађао гимназију у Карловцима, и да је добио стипендију Клирикалног фонда од 120 форинти, јер се „спрема за богословске науке“. Милан, Софија и Даница, према ономе што пише на Жарковом споменику, почивају крај њега.

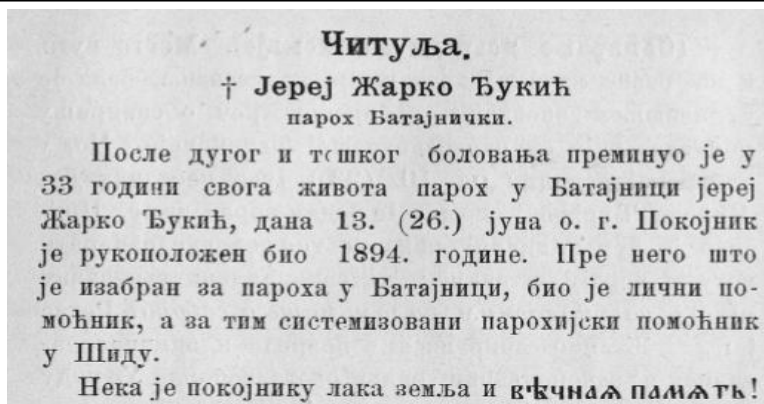
Дужни смо да понешто запишемо о Јелени Ђукић. Послужиће нам један тестамент који смо добили од Радована Сремца, археолога и писца из Шида. Наиме, Софија Новаковић, поседница из Шида, удова свештеника Павла Новаковића, 11. јуна 1902. године опоруком за своју наследницу именује Јелену Ђукић. Подсећамо, Новаковићу, који је умро 1896. и сахрањен у Будимпешти, Жарко је својевремено био сапарох. У каквом су сродству њих две, засад је непознато. Пароху Новаковићу је, иначе, Стеван Анђелић, свештеник и велики задужбинар, на уживање оставио камату од 20.000 фо-

ринти намењених за Митровачку општину. Нема места сумњи да је Софија на тај начин збринула породицу Жарка Ђукића.

„Моју кућу остављам у власност на равне делове деци Јелене и Жарка Ђукића из Батајнице, дочим право служности доживотног плодоужитка од те куће остављам Јелени.“ Осим куће, дато је још пет ланаца ораће земље „и две полуланице ливада“ Драгињи Ђукић док се ова не уда. Јелени је још припао тзв. шрајблиш, односно писаћи сто, „празан, јер све оно што се буде налазило у том шрајблишу остављам Јелени Ђукић“. Случајно или не, датум израде тестаментa поклапа се са смрћу Жарка Ђукића.

Већ смо навели да се својевремено Арон Ђукић претплаћивао и куповао бројне књиге и листове, и да су његови деца и унуци наставили ту традицију. Дакле, у њиховој кући у Батајници је постојала богата библиотека са, сигурно, ретким и значајним издањима. Тачна цифра је невероватних 6.000 публикација. Све је то постојало до 1935. године, када их је Жаркова удова понудила на продају. Најпре Управи Матице Српске: „Иза умрлог супруга мога Жарка Ђукића, пароха Батајничког, остала је једна богата библиотека с окол 6.000 свезака, која је сада на продају. Слободна сам о овоме п. н. (поштовани наслов) извести тиме, да се иста библиотека још у Батајници налази“. Одговорено јој је да пошаље списак. Не знамо да ли је том приликом дошло до било какве трговине, али имамо још једну понуду која је реализована 1943. године, за време немачке окупације. Библиотеку је овај пут дала на продају Жаркова кћи Мара, чиновник поште у Београду. За 220.000 динара, тзв. Изванредни комесаријат за обнову Смедерева откупио је 1.881 примерак. Најстарија и највреднија књига, изрезана у бакру, била је „Стематологија: изображеније оружиј илиричских“ Христофора Жефаровића из 1741. године.

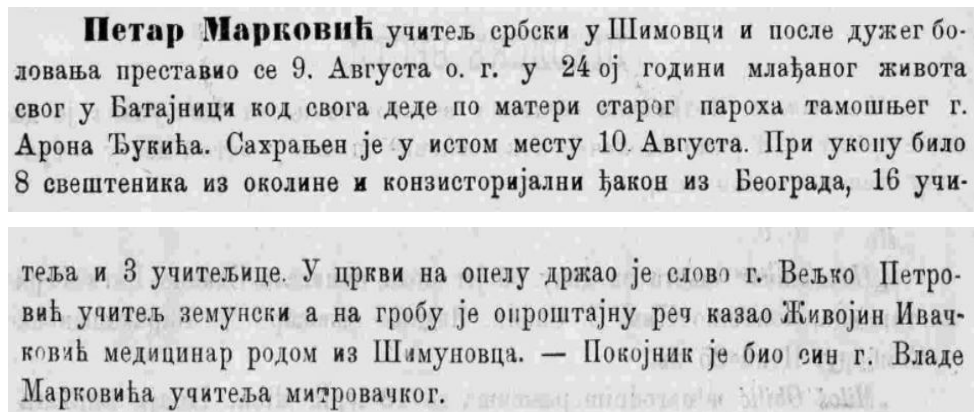

Српски Сион 16. јуни 1902.

ПЕТАР МАРКОВИЋ – Учитељ, 1863–1886.

Рођен је 1862. у Купинову. Мати му је једна од кћери Батајничког пароха Арона Ђукића, а отац Владимир Марковић (1836–1902), учитељ у Митровици, који су имали и другог сина по имену Каменко. Свршио је 4 разреда тзв. реалне гимназије у Митровици и учитељску школу у Сомбору (1882), уз стипендију „Платонеума“. Прву службу има од 1882–1885. у школи у Купинову, одакле прелази у Шимановце. Преминуо је 9. августа 1886. у Батајници, у кући свог деде, пароха Арона Ђукића. На његовом надгробном белегу стоји следећи текст: „Овде у дедином гробу, почивам ја први унук његов Перица Марковић. Смртна ме коса сасјече у 24 години живота мога“.

Свештеничка и учитељска породица Ђукић за собом је оставила успомену вредну поштовања. А колико је тек таквих и сличних неисказаних повести са Батајничког гробља! Арон, Петар, Милан, Жарко и остали, свако понаособ свом народу и данас и заувек служи на понос и част. Нека су и овај пут помена достојни!

Извори и литература:

Архиви:

Архив САНУ, Сремски Карловци, Фонд – Српски Народни Покрет 1848/43, 3/371; Митрополијско-Патријаршијски архив 1853/ДП–291, 1875/АИ–383, 1904, 86/1357; Архидијецезални Школски одбор 1871, 1/25, 1872, 1/21, 1872, 1/29, 1886, 49/39, 1900, 40, 1920, 92/16, 38; Школски Савет 1873, М596, К 1880, 148/328.

Историјски архив Смедерево, ИКФХ 2172/1944.

Периодика:

Gollner, Julije, Posebni koledar i šematizam pučkih škola i učiteljskog osoblja u Hrvatskoj i Slavoniji za prostu godinu 1903. Zagreb, 1902.

Именик достојанственика, чиновника и јавних службеника краљевина Хрватске и Славоније, Загреб 1896, 1901, 1904.

Нова школа, Земун, Панчево, Н. Сад, 1876/1.

Счети сврху прихода и расхода свештеничког пензионог Удовичко-Сиротинског новоподигнутог заведенија за 1847, 1848 и 1849. лето. Земун, 1850.

Пејић, Живан, Гласник – Српски народни велики календар са савременим сликама и Сремски шематизам за годину 1910. која је проста и има 365 дана. Земун, 1909.

Службени гласник краљевске хрватско-славонско-далматинске владе одјела за богоштовје и наставу, Загреб, 1886/4, 1887/11, 1895/9, 1901/11, 1903/5, 1904/11, 1914/5.

Српски Сион, Ср. Карловци, 1894/20, 1895/13, 46, 51, 1896/23, 48, 1897/1, 32, 1898/1, 1899/5, 31, 1901/4, 5, 1902/24, 1906/6.

Српски учитељски календар за преступну годину 1896. С. Карловци, 1896.

Српско коло, Загреб, 1910/25.

Шематизам источно-православне србске архидијецезе сремско-карловачке за годину 1884, 1884, 1892, 1896, 1900. Н. Сад, 1884–1900.

Школски лист, Сомбор, 1869/21, 1880/4, 1881/13, 1882/20, 1883/2, 1886/5, 9–10, 1887/12, 1893/9–12, 1907/1, 8, 32.

Школски одјек, Н. Сад, 1897/30.

Литература:

Гавриловић, Никола, Карловачка богословија 1794–1920., Ср. Карловци, 1984.

Грађа за историју библиотеке Матице српске. Књ. 3. Н. Сад, 1966;

Жефаровић, Христофор, Стематографија, изображеније оружиј илирических, Беч, 1741.

Карацић – Стефановић, Вук, Српске народне приповијетке, Беч, 1870.

Karadschitsch Steph., Vuk, Deutsch-serbisches Wörterbuch, Wien, 1872.

Ковачевић, Г. Душан, Корени и помени, Школа и село Угриновци до 1944. године, књ. 1, Земун, 2007.

Костић, Т. Константин, Из прошлости Учитељске школе у Сомбору, Н. Сад, 1938.

Кутнер, Александар, Мала ђеографија или Земљеописање, Темишвар, 1867.

Маравић, Горан, Знањем ка вечности, Триста година основног школства у Сремским Карловцима, Ср. Карловци, 2010.

Милутиновић, Урош, Пригодне беседе, Част 1. Нови Сад, 1855.

Сремац, Радован, Изабрани Шидски тестаменти, Шид, 2015.

фон Шмид, Јохан Кристоф, Добри Тешимир и злочести Гојимир, Темишвар, 1851.

Рукописи:

Кораћ, Стеван, Фото-прилози и текст са надгробних споменика.

Пузић, Предраг, Азбучник српских учитеља у Срему 1718–1918.

Пузић, Предраг, Азбучник српских свештеника у Срему 1718–1918.

Summary

Worth to be mentioned

Djukic, a family of priests and teachers from Batajnica

Family Djukic from Batajnica gave several priests and teachers during the 19th and 20th century.

First among them was the priest Aron Djukic, who graduated from Karlovci seminary. He worked as a teacher and a priest in villages Ugrinovci, Batajnica and Vojka. With his wife Elena, he had four children. Aron Djukic died in 1888 and was buried in Batajnica.

Aron's son, Petar, graduated from seminary in Karlovci. He worked as a teacher in Putinci, Zemun and Donji Petrovci, and he took on a priest's duty in Batajnica. He died young and was buried in Batajnica.

Milan, Aron's son, worked as a teacher in various places in Srem.

Milan's son, Zarko, was born in Sremski Karlovci, where he was also educated. Having graduated from seminary, he served as a chaplain and a priest in Sid and then in Batajnica. He died and was buried there in the local graveyard.

Petar Markovic was the grandson of the priest Aron Djukic on his mother side. He worked as a teacher in Kupinovo and Simanovci, and he died and was buried in Batajnica.

Бранислава Р. Коњевић

Актуелни јубилеји у поезији Стевана Владислава Каћанског

Сажетак: У години када обележавамо стоту годишњицу од завршетка Великог рата и присаједињења Војводине Краљевини Србији, у години када се обележава 170 година од буђења националне свести и националних препорода у Хабзбуршкој монархији, у години када се обележава стотетридесета годишњица од Берлинског конгреса и стицања независности и у години која претходи јубилеју 800 година аутокефалности српске цркве и формирања архиепископије, не можемо заобићи значајан јубилеј, а то је 190 година од рођења значајног српског песника, који је својим пером опевао поменуте догађаје и предвидео њихове последице. Реч је о Стевану Владиславу Каћанском – Старом Барду, помало скрајнутом и заборављеном великану српског родољубивог песништва.

Кључне речи: *јубилеји, родољубље, национална свест, песништво, романтизам, химна*

Мало је песника у нашој књижевности који су тако моћно опевали догађаје у којима су и сами учествовали, којима су се дивили, или предвиђали њихов расплет и последице. Не само да је рођен у таквом периоду, него су сви ти догађаји директно били део његовог живота, утицали на његову каријеру, али и на приватни живот. Реч је о песнику српског романтизма, Стевану Владиславу Каћанском, чију стотетридесетогодишњицу рођења славимо ове године.

Шта повезује живот овог песника и многих догађаја? Јубиларна година његовог рођења као да је покренула лавину других значајних догађаја у којима је сам песник учествовао, које је опевао и на крају, кроз риму, предвидео њихове последице.

Током 2018. и 2019. године обележавају се значајни догађаји из прошлости српског народа. Многи од њих, на жалост, готово да нису ни поменути, а тек су неки скромно обележени. Наиме, ове године се навршило 170 година од револуције 1848/49. године у којој је песник и учествовао и о којој је и писао. Потом, се навршава 160 година од битке на Грахову коју је песник такође опевао. Можда као најзначајнији јубилеј треба истаћи сто-

четрдесетогодишњицу од завршетка устанка и рата (1875–1878) којима је Србија стекла дуго чекану слободу и независност. Иако није био савременик Великог рата, чију стоодишњицу завршетка ове године обележавамо, С. В. Каћански је својим стиховима предвидео те догађаје у виду искрених жеља да се српски народ споји у јединствену државу.

Песник се подједнако дивео и многим личностима и догађајима који су обележили ранију српску историју. Једна од најзначајнијих личности српске историје којој је посветио стихове био је Свети Сава. Утолико су ови стихови вредни помена, јер ће ускоро почети обележавање осамстоте годишњице аутокефалности српске цркве у чему су заслуге првог српског просветитеља биле немерљиве. Романтичарско одушевљење песника према историјским збивањима направило је спону између јубилеја које је ваљало поменути, ако не и обележити.

Да би се схватио значај стихова С. В. Каћанског, морамо се осврнути на његову биографију, али и на историју самих догађаја о којима је певао. Родио се у угледној породици у Сентомашу (данашњи Србобран) 24. децембра 1828. године, или 5. јануара 1829. године. У неким документима помиње се и 16. 19. и 28. децембар као датум рођења¹. У сваком случају, не зна се тачан датум. С обзиром на то да је стогодишњица рођења С. В. Каћанског слављена 1928. године, 24. децембар 1928. се може сматрати његовим правим рођенданом. Стеван Каћански је увек поред свог крštenог имена додавао и име Владислав, у знак сећања на породицу из које је потекао. Наиме, породица Каћански је пореклом из Херцеговине, где се презивала Владисављевић, а презиме Каћански узела је када се из Каћа преселила у Сентомаш крајем XVIII века.

Основну школу учио је прво у Србобрану, па у Петроварадину где је настава била на немачком језику, а гимназију у Сремским Карловцима и Сегедину. Већ у овом периоду почео је да пише родољубиву поезију и био је председник литерарног друштва сегединских гимназијалаца. Тада је штампао и своју прву песму „Усклик младих Срба“² (прилог бр. 1). Како му је отац Трифун био надалеко познат као противник школовања, није било изненађујуће што му је очева подршка за даље школовање изостала. Но, млади Стеван наставио је школовање захваљујући подршци стрица Сергија Каћанског³, горњокарловачког владике, који је био један од најшколованијих и

¹ Каћански Гојко, *Датум рођења Стевана Владислава Каћанског*, Гласник историјског друштва у Новом Саду, Нови Сад, 1940, XIII, 3–4, 397; Ксенија Шуловић, Весна Укропина, *Стеван Владислав Каћански (1828–1890)*, Каталог изложбе, Нови Сад, 2003, стр. 3.

² *Подунавка*, год. 4, бр. 7, од 15. фебруара 1846. године, стр. 25.

³ Стриц Стевана Владислава Каћанског, Сергије Каћански био је један од најугледнијих Срба из Војводине у XIX веку. Завршио је Карловачку богословију, а потом студије филозофије и права у Пешти и Пожуну. Од 1857. године био је владика горњокарловачки, а бавио се политичким и националним темама и проблемима, као и књижевним радом. Снажним, родољубивим говорима на посредан начин

најпознатијих војвођанских Срба тог времена. Добивши за даље школовање стричеву подршку, С. В. Каћански уписује Филозофски факултет у Пешти, али убрзо прелази у Јегру где уписује студије права. Ту су га затекли и догађаји из Беча и Пеште од марта 1848. године. Схватајући да се јужноугарски Срби налазе пред значајном прекретницом, прекида студије и враћа се у родни Сентомаш, где се одмах прикључује револуционарном покрету. Због револуционарних догађаја 1848. године, у којима је и лично учествовао, Правни факултет је завршио тек касније у Загребу, 1850. године.

Наиме, највећи део Срба у Хабзбуршкој монархији у XIX веку живео је на територији Јужне Угарске, а притисак на њихова национална и политичка права сем са бечког двора, долазио је и из мађарских владајућих кругова. Они су Краљевину Угарску желели да претворе у националну државу мађарског народа и ушли су у борбу за остваривање тих тежњи против Беча, не дозвољавајући Србима и другим народима да остваре иста права која су они за себе захтевали. Почетак Револуције 1848. Срби из Монархије су различито прихватили, јер је Револуција захватила различите слојеве друштва. Уз све проблеме, Срби нису имали чак ни организовано вођство. Због тога је српски покрет у револуционарним догађајима 1848. године у први план истакао социјалне захтеве. Почињу антифеудалне побуне на селу и насилне промене локалних власти у појединим градовима Војне крајине (Земун, Панчево).

Истакнутији српски интелектуалци састали су се почетком марта у Пешти где доносе одлуку о заједничкој борби са Мађарима против бечког апсолутизма. Састављен је српски програм у 17 тачака чију основу су чинили захтеви за грађанска права, националну равноправност, слободу вероисповести, употребу народног језика и аутономију школства. Крајем марта месеца 1848. захтеви су поновљени и на скупу у Новом Саду. Иако ни пештански, ни новосадски програм није садржао захтев за српском територијалном аутономијом у оквиру Угарског краљевства, прве реакције из Пеште биле су оптужбе на рачун Срба за сепаратизам. У априлу 1848. године, вођа српске депутације, млади официр Ђорђе Стратимировић изложио је српске ставове и пред угарским Сабором у Пожуну. Вођа мађарских револуционара Лајош Кошут дао је српској депутацији одговор да у будућој Мађарској неће бити потребе за признавањем посебних националних права и да ће у њој постојати само један народ – Мађари, а све остале народности ће бити уважаване и повезане заједничким – мађарским државним језиком. Српска депутација је изразила велико незадовољство оваквим одговором и саопштила да ће своја права морати потражити на другом месту, мислећи на Беч. Због тога су мађарске власти Србе оптужили за велеиздају, одлучивши да ће проблеме и спорна питања убудуће решавати силом оружја.

је допринео да на Мајској скупштини 1848. године за патријарха буде изабран Јосиф Рајачић. У карловачкој Митрополији имао је високе функције, па је на пример био референт за црквена питања при Главном одбору 1849. године. Умро је у Темишвару 1859. године.

После неуспелих преговора са Мађарима, Срби се дефинитивно окрећу Бечу. Почињу немири у више места истовремено. Извршени су напади на неколико властелинских поседа и уништавани су документи на мађарском језику. Власт у Пешти је организовала преке судове за побуњенике и слала је војску да их растера. У таквој ситуацију, под притиском народних захтева и без сагласности власти, митрополит Јосиф Рајачић је сазвао Црквено-народни сабор, то јест Народну скупштину. Сабор је почео 3. маја 1848. године у Сремским Карловцима и остао је упамћен под називом Мајска скупштина. Овом великом народном збору присуствовали су представници Срба из целе Хабзбуршке монархије, али и Срби из Кнежевине Србије. Прокламована је политичка слобода и независност српског народа, подједнако под аустријском и угарском влашћу, а донета је одлука о проглашењу Српске Војводине на територији Срема, Барање, Бачке и Баната са одређеним деловима Војне крајине и дистриктима. Митрополит Рајачић је уздигнут у звање патријарха, а за војводу је изабран пуковник Стеван Шупљикац, који се у том тренутку налазио на италијанском ратишту. Одлучено је да Српска Војводина ступи у савез са Троједном краљевином – Хрватском, Славонијом и Далмацијом. Потом је формиран Народни одбор као извршни орган Скупштине⁴. С. В. Каћански присуствовао је проглашењу митрополита Јосифа Рајачића за патријарха и Стевана Шупљикаца за војводу, учествујући уз стрица, у раду Мајске скупштине. На Скупштини није узимао реч, али је пажљиво пратио њен рад.

На челу са патријархом Рајачићем, српска делегација је кренула у Инзбрук где је боравио цар, у нади да ће од цара успети да добију потврду одлука Мајске скупштине. Том приликом су покушали да увере цара да Срби не желе отцепљење, нити државу у држави, већ само аутономију под хабзбуршком круном. Не желећи да продубљује лоше односе са Мађарима, цар је одбио да призна одлуке Мајске скупштине и прогласио их незаконитим. Како им се мађарска влада већ оштро успротивила на помолу је био оружани сукоб између Срба и Мађара. За председника Народног одбора именован је Ђорђе Стратимировић, а потом су образовани окружни и месни органи нове власти и наоружана народна војска. Уз прећутну сагласност Српске владе, пристизали су добровољци из Кнежевине Србије, предвођени војводом Стеваном Петровићем Книћанином.

Борбе су почеле у јуну 1848. године када је одбијен мађарски напад на Сремске Карловце. После кратког примирја сукоби су обновљени током јула и вођени су наредних годину дана, уз велико страдање цивилног становништва. У српском народном покрету током Револуције 1848. године, С. В. Каћански је, због својих изузетних реторичких способности и одлучности, стекао велико поверење народа, те је изабран за члана делегације из Сента која је ишла у Загреб ради преговора са баном Јелачићем о заје-

⁴ Гавриловић Славко, *Срби у револуцији 1848–1849*, Истраживања, V, Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за историју, Нови Сад, 1976. године, стр. 231–254.

дничкој борби против мађарских националистичких акција. Конкретно, његов задатак је био да својом елоквенцијом подстакне славонске граничаре на побуну. У даљем току Револуције учествовао је у бици код Сентомаша, која се сматра једним од најкрвавијих окршаја и баш због те битке Сентомаш је касније назван Србобран. У одбрани Србобрана борио се као добровољац у служби народног капетана Новака Голупског. Потом је учествовао у биткама код Бачког Градишта, Темерина и Сремских Карловаца, а борбе код Темерина су га инспирисале да напише песму „Ноћница“. Та песма је код револуционарне војске изазвала талас борбеног морала и војничког самопоуздања и војници су је рецитовали у рововима широм бојишта.

У тим догађањима, поред војске, страдало је и цивилно становништво, па је тако Нови Сад, град са највећим бројем српског живља, претрпео више тешких бомбардовања. Измученом народу подршка је била преко потребна, а њу је, између осталих, пружао и С. В. Каћански, пре свега својим песмама.

Мађарско-српски сукоб искористиле су хабзбуршке власти и у августу 1848. године почеле су акције против мађарских револуционара. Да би придобили Србе на своју страну, Бечки двор је делимично прихватио захтеве Мајске скупштине, сагласивши се са избором патријарха и војводе. Међутим, нису потврдили одлуку о проглашењу Српске Војводине, дајући само неодређена обећања о аутономији.

После слома Српског народног покрета 1849. године, С. В. Каћански је био члан делегације која ће у Бечу преговарати са царем Фрањом Јосифом о остварењу обећаних права и привилегија. Но, делегација се из Беча вратила са новим обећањима, која никад нису била испуњена. Царским патентом (указом) из новембра 1849. године проглашено је Војводство Србија и Тамишки Банат. Војводство је представљало посебну област у управном и политичком погледу, потпуно независну од Угарске и подређену аустријским властима. У саставу Војводства били су већи делови Бачке и Баната и источни Срем са Румским и Илочким срезом. Ово је био начин хабзбуршких власти да се одуже Србима за оданост и казне Мађаре због покушаја отцепљења од Аустрије.

Територија Војводства била је пуно мања од оне коју су Срби тражили на Мајској скупштини. Ван Српског војводства остала је Војна крајина насељена српским становништвом, а у самом Војводству Срби су били тек трећа нација по бројности. Није им био дозвољен ни избор војводе. Ту титулу је цар задржао за себе, а непосредну управу над Војводством имао је аустријски генерал. Административни центар Војводства био је у Темишвару, а не у Новом Саду где су Срби имали већину. Срби су се осећали изиграним. Разочаран превртљивом политиком Бечког двора, Каћански ће до краја живота Аустрију сматрати највећим противником српског народа и његових националних тежњи. Уз све недостатке, ово је био први, али и једини пут да је остварена српска територијална аутономија унутар Хаб-

збуршке монархије. Она ће потрајати до 1860. године када је Војводство Србија и Тамишки Банат званично укинута. Та одлука ће С. В. Каћанског подстаћи да напише песму „Хај“, познатију под називом „Где је српска Војводина“, објављену у часопису „Даница“ 1861. године⁵. Сачувано је и његово писмо од 10. децембра 1860. године, упућено из Београда Ђорђу Поповићу Даничару у коме је изнео своје разочарење због укидања Војводства Србије и зебњу за даље догађаје „...ваљда да се Српства жедна Маџарска на сентомашком каналу српске воде напије, онде где се Српство маџарском крви напојило. Забога људи, не дајте се на милост и немилост, а од Војводине ни педља!“. Претпоставља се да је уз писмо послао и текст песме „Хај“ припремљен да се објави у Даници⁶. Овом песмом је исказао народно незадовољство изазвано одлуком о укидању Војводства (прилог бр. 2). Инспирисан овим стиховима, ученик седмог разреда Карловачке гимназије, Аксентије Максимовић, компоновао је музику за ту песму, али ће нажалост због тога бити избачен из школе. Жалећи за изгубљеним, а желећи коначно уједињење Војводине са Краљевином Србијом, С. В. Каћански као да је овом песмом предсказао догађаје чију ћемо стогодишњицу ових дана прославити.

По окончању револуције, С. В. Каћански завршава 1850. године студије права и враћа се у Србобран повлачећи се из политичког живота. Стеванов отац Трифун био је један од најбогатијих људи у Бачкој. Веровао је у богатство и новац који се стичу радом на имању и земљи, те је био пресрећан када му се син по завршеним студијама вратио кући. Међутим, како је Стеван изневерио очеве тежње да настави породични посао и бригу о великом поседу, разбаштињен и готово протеран, он напушта родно место и одлази у Србију.

Са супругом и четворо деце, успева да 1857. године пређе у Београд. Како није имао држављанство Кнежевине Србије, без посла и пријатеља који би му помогли, почиње каријеру песника и јавног радника. Објављивао је родољубиве песме, а пажњу јавности је посебно скренуо песмом „На Србобрану“. То га је препоручило да добије шансу за професуру у београдској гимназији, то јест место професора опште и националне историје. Међутим песма је објављена тек 1875. у часопису „Отаџбина“. Када је 1860. године кнежевски престо преузео Михајло Обреновић, С. В. Каћански долази у сукоб са властима и остаје без посла. Наиме, он је сматрао да је аустрофилска политика кнеза Михајла директна сметња српским тежњама за ослобођењем и уједињењем, те се отворено бунио против такве кнежеве спољне политике. Непосредан повод за губитак службе нашао се када су му полицијски иследници нашли бележницу са песмом о Карађорђу. У Србији Обреновића то је било довољно да се неко прогласи шпијуном, или велеиздајником и да остане без посла. Одмах је ступила на снагу и забрана штампања његових песама у готово свим београдским листовима, те С. В.

⁵ Даница, бр. 8, од 20. марта 1861. године, стр.113

⁶ Збирка рукописа Матице српске, Стеван В. Каћански, РОМС, 23.121

Каћански и његова породица остају без прихода. У тим тешким моментима када се борио за голи опстанак своје породице, написао је једну од својих најлепших песама „Ој, облаци“ за коју је Мита Топаловић компоновао музику. Песму је први пут јавно на једној прослави рецитовала девојчица Милица Николић – Џаверова. Њој је Ј. Ј. Змај посветио своју чувену песму „Сироче“.

Решењем од 1. јула 1862. године, С. В. Каћански добија држављанство Краљевине Србије. У то време Турци су сурово бомбардовали Београд због српских демонстрација изазваних убиством српског дечака на Чукур-чесми. Са народним јунаком Ђоком Влајковићем Каћански окупља добровољце за борбу против Турака, а заједничком акцијом њих двојица разоржавају један већи турски одред, онеспособљавајући их за даљу акцију⁷. Због учешћа у тим акцијама, стекао је поштовање не само међу Београђанима, већ и шире, али и поред угледа и држављанства и даље је био без посла. Недељу дана по добијању држављанства издао је раније припремљен лист „Српска Народност“, али је он због финансијских тешкоћа веома брзо престао да излази.

Како није могао да му оспори заслуге у догађајима 1862. године, а желећи да га удаљи из Београда, кнез Михајло потписује 1864. године декрет о премештају и постављењу С. В. Каћанског за професора гимназије у Крагујевцу и тако га враћа у државну службу. Исте године, иако у кнежевој немилости, именован је за почасног члана Српског ученог друштва, а 1867. године постаје члан Друштва српске славесности. Пет година је боравио у Крагујевцу и за то време основао је омладинско друштво „Шумадија“, формирано за потребе народног просвећивања, те чувено по позоришним представама и умним беседама.

Од 1869. године борави поново у Београду. Наиме, намесници⁸ кнеза Милана Обреновића враћају га у Београд и постављају га за професора у гимназији. Године 1871. добија важан спољнополитички задатак. Намесништво га шаље у Црну Гору где је водио преговоре са црногорским књазом Николом о заједничкој акцији Србије и Црне Горе против Турака.

⁷ Спољна политика кнеза Михајла била је усмерена на покретање рата против Османског царства. Први корак у ратним припремама било је оснивање народне војске. Порта је тражила од великих сила да се то спречи, али како велике силе нису реаговале Турска влада почиње војни притисак на Србију и гомилање посада у гарнизонима у српским градовима. Ређају се један за другим инциденти, а један од највећих инцидената догодио се јуна 1862. године на Чукур-чесми у Београду. Тада је турски војник смртно ранио српског дечака, што је покренуло сукоб ширих размера. После уличних борби, Турци су потиснути у Калемегданску тврђаву, одакле је пар дана касније извршено изненадно топовско бомбардовање вароши. Српска влада је реаговала прогласом о општој мобилизацији и захтевом за хитном евакуацијом свих турских војника и цивила из Србије. Сукоб је завршен интервенцијом великих сила.

⁸ Намесници кнеза Милана Обреновића су били Миливоје Петровић Блазнавац, Јован Ристић и Јован Гавриловић.

Показао је сву дипломатску вештину, постигао је договор, а од књаза Николе као одраз одушевљења његовом песмом „Граов лаз“⁹ добио је скупоцену сабљу на поклон. Првобитна верзија ове песме написана је још 1859. године, што се види у писму које је Каћански 18. новембра 1859. упутио Ђ. П. Даничару. Поред описа свакодневног живота у Београду, поред коментара око преране смрти Бранка Радичевића, поред описа дружења са Ђуром Јакшићем кога назива и „нашим Рубенсом“, Каћански поручује Даничару да ће му „послати новосковани Граов-лаз“, а са стране на левој маргини је додао „Ја би желео да се са јотом штампа, а рад би и посвету краљу Данилу наменути, коју ћу вам послати“¹⁰.

Када је 1875. године избио Босанскохерцеговачки устанак против Турака познат под називом „Невесињска пушка“, покушао је да му се прикључи. У овом устанку Каћански је видео шансу да се напакон оствари идеја ослобођења свих јужних Словена од туђинске власти. Међутим, пошто је устанак угушен, враћа се за Београд. Ипак, овај устанак је код Каћанског изазвао инспирацију за једну од најлепших родољубивих песама код Срба уопште. То је песма „Народни збор“¹¹ (прилог бр. 3) опште препознатљива по почетним стиховима:

Хеј, трубачу, с бујне Дрине,
Де затруби „збор“!
Нек одјекну Шар-планине,
Ловћен, Дурмитор!

Композитор Јосиф Маринковић компоновао је музику за хорско извођење ове песме. Певана је и рецитована на свим прославама, приредбама, скуповима, на славама и у кафанама. Савременици су је називали „српском Марсељезом“ и сматрали су је позивом за заједничку борбу против турске и аустроугарске власти на Балкану. Њени стихови су без сумње допринели буђењу свести и јачању борбеног морала уочи српско-турских ратова 1876/77. и 1878. године.

Србија је објавила Турској рат јуна 1876. године, склопивши претходно ратни савез са Црном Гором. Но, ратни успеси су изостали због застарелог наоружања, малобројности српске војске и недостатка руководећег кадра. Највећи пораз Срби су претрпели код Ђуниса, крајем октобра 1876. године. Захваљујући интервенцији Русије, Порта је прихватила мировне преговоре и пристала на примирје. Међутим, у априлу 1877. године Русија улази у рат са Турском и подстиче Србе на обнављање сукоба. За нешто више од месец дана ратовања српска војска је имала знатних успеха и

⁹ Одушевљен борбама црногорске војске против Турака и помоћи коју су Црногорци пружали српским устаницима у Херцеговини, великом победом код Грахова 1858. године и борбама 1862. године, написао је песму „Граов лаз“.

¹⁰ Збирка рукописа Матице српске, Стеван В Каћански, РОМС, 34.908

¹¹ Првобитни назив песме је и био „Хеј трубачу, с бојне Дрине“, али је објављена у часопису Јавор 1875. године под називом „Народни збор“.

ослободила је југоисточне територије од Турака, а потом је продрла на Косово. Други српско-турски рат, захваљујући руској помоћи, завршен је брже и са много више успеха од претходног. Питање Балкана и опстанка Турске у Европи даље се решавало дипломатским путем.

С. В. Каћански узео је активно учешће у Српско-турском рату 1876-1878. године. У рат је ушао као добровољац, а истакао се у борбама код Беле Паланке и на Бабиној глави. Крај рата је дочекао са чином почасног мајора српске војске. После ослобођења већег дела јужне Србије, Врховна команда српске војске га 1877. године шаље у Лесковац, где је именован за члана Привремене управе Лесковачког среза.

Турско царство је доживело потпуни пораз у рату са Русијом. Први мировни уговор потписан је у Сан Стефану 3. марта 1878. године. Овим миром за Србију је било предвиђено признање независности, али и пуно мање територијално проширење од оног што је српска војска у рату ослободила. Српска јавност и власт у Србији биле су незадовољне оваквим исходом и сматрале су то руском издајом српских интереса. Као највећа последица ових одлука била је промена у спољној политици српске Владе. Наиме, почиње отворено вођење аустрофилске политике и почиње ривалство између Србије и Бугарске због претензија на исте територије. Миром у Сан Стефану нису биле задовољне ни остале велике силе због наглог јачања руског утицаја на Балкану, те је извршена његова ревизија на Берлинском конгресу одржаном од 13. јуна до 13. јула 1878. године. Србији је на овом конгресу потврђена државна независност и територијално проширење на рачун Турског царства, чиме је њена територија увећана за око 10.000 км², а број становника за 350.000. Ово је био и најзначајнији успех политике кнеза Милана Обреновића, а стицање независности је још један јубилеј који смо ове године морали обележити.

Неколико година после проглашења независности, негде од 1883. године почиње релативно миран период живота С. В. Каћанског. Он се враћа професиури и са посебним патриотским одушевљењем предаје националну историју. У том периоду настао је највећи број његових родољубивих песама. Био је председник Друштва за уметност, а од 1885. године је и члан Српског ученог друштва. Од оснивачке скупштине Друштва Светог Саве 24. августа 1886. године, био је у његовом руководству, а за потребе Друштва написао је и правила, такође усвојена на оснивачкој скупштини. Колико се дивио животу и раду првог српског архиепископа и просветитеља види се у песми „У спомен Св. Саве“ коју је написао још 1856. године (прилог бр. 4).

С. В. Каћански покренуо је 1888. године лист „Велика Србија“, а пенаест година раније, као што је већ речено, уређивао је и познати политички лист „Србска Народност“. Први број „Велике Србије“ објављен је пре 130 година, на Дан светог Саве 1888. године. У уводнику је Каћански јасно ставио до знања широј јавности шта је био циљ покретања овог листа. Наиме, како је сматрао да се писаном речју итекако може водити борба, и циљ његових

новина је био управо борба против хегемонистичке политике Аустроугарске према Србији, али и према целом Балкану. Посебно је испољавано незадовољство према аустрофилској политици коју су водили Обреновићи, и поред територијалних претензија Аустроугарске. Колики одјек је ово имало на политичку ситуацију види се из податка да је чак Аустроугарска преко свог посланства у Београду захтевала забрану објављивања овог листа. Лист „Велика Србија“ процењен је као веома опасан за тадашњу српску политику, те је против главног уредника покренут судски поступак¹² С. В. Каћански пензионисан је 13. марта 1888. године, а онда је и осуђен на две године затвора од стране Основног београдског суда. На апелацији казна му је преполовљена. Издржавајући казну по најстрожим затворским правилима, С. В. Каћански, кога су већ одавно називали Стари Бард¹³, својим држањем у пожаревачком затвору још једном је изазвао дивљење и поштовање шире јавности. Под тим утиском краљ Милан Обреновић потписује акт о његовом помиловању пре истека казне.

По повратку у Београд, иако већ нагрижен тешком болешћу, почиње припрему за прославу петстоте годишњице Косовске битке и наставља рад на уређивању „Велике Србије“, строго се придржавајући програма прописаног још пре његовог одласка у затвор.

Умро је 4/16. маја 1890. године, а сахрањен је на Ташмајданском гробљу¹⁴ Сахрани је присуствовао и отац С. В. Каћанског. Старц је после дугог периода неслагања са сином дошао да на његовом одру тражи помирење и опроштај.

Године 1927. посмртни остаци Старог Барда пренети су у Алеју великана на Новом гробљу у Београду.

Песнички опус С. В. Каћанског није велик. Састоји се од нешто љубавних и нешто више патриотских песама. Међутим све песме су карактеристичне по непосредним осећањима аутора и израженој искрености. С. В. Каћански био је један од најталентованијих песника епохе романтизма код Срба и са сигурношћу се може рећи да су његове песме биле веома читане. У своје време, неке од његових песама биле су популарније и од песама Ђуре Јакшића, Јована Јовановића Змаја и Лазе Костића. Прва збирка изашла му је

¹² Кулминација незадовољства изазвана је почетком марта 1888. године када је објављен чланак под псеудономом „Аргус“ о аустроугарској политици и њеним намерама на Балкану. Због тога је страдао Каћански, а чланак је у ствари написао Хрват Драго Шпољарић, аустроугарски официр, који је пребегао у Србију.

¹³ *Знаменити Срби XIX века (1800–1900)*, уредник Андра Гавриловић, Загреб, 1903, стр. 79.

¹⁴ Случај је хтео да се на дан сахране у Београд врати Милан Обреновић који се у међувремену одрекао престола и живео у Бечу. У Београду је била непојмљива гужва коју је правио свет журећи на сахрану, те кочије бившег суверена нису могле проћи. На вест зашто је толика гужва Милан Обреновић је узвикнуо „Ех, та овај ми, ево, ни мртав не да мира!“

тек 1879. године у Новом Саду под називом „Сакупљене песме“, али се у њој нажалост не налазе све песме до тада написане. Како је до смрти написао још знатан број песама, песников син Владислав Каћански издаје нову збирку у којој су објављене песме настале у периоду од 1879. до 1890. године, али ни та збирка није потпуна, а нису сабране ни оне изостављене у првој збирци.

Стиховима:

Све што имам – то је твоје,
Све што имам – теби дајем,
Са слаћаним уздисајем,
Срце – мисли – песме моје.

С. В. Каћански је завештао своје песме српском народу. Поводом прославе и обележавања стогодишњице од рођења С. В. Каћанског коначно су сабрана сва његова дела¹⁵, а о његовом значају, у предговору Збирке, писао је Милан Кашанин¹⁶ Све догађаје у којима је учествовао описао је у својој родољубивој поезији, те га савременици називају песником борбеног национализма, а у старости због тих активности добија назив „Стари Бард“, „... Био је песник искусних ханџара, убојних поклича, војничких труба, рата. Неке његове песме постале су популарне патриотске химне...“¹⁷. О њему су писали: Војислав Илић¹⁸, Јован Јовановић Змај¹⁹, Бранислав Нушић²⁰, Јован Скерлић²¹ и многи други.

У својим песмама С. В. Каћански описује или наговештава догађаје које обележавамо као јубилеје у овој, или наредној години. Он описује догађаје из прошлости славећи српство, догађаје у којима је учествовао, али их и предвиђа, желећи њихово остварење!

¹⁵ Каћански Стеван, *Целокупна дела*, Београд, Народна просвета, 1928.

¹⁶ Кашанин Милан, *Стеван Каћански, Живот и рад*, у: Стеван Каћански *Целокупна дела*, Београд, 1928.

¹⁷ Јован Деретић, *Кратка историја српске књижевности*, VII, Романтизам, доступно на www.rastko.rs/knjizevnost/jderetic_knjiz/jderetic_knjiz_07.html

¹⁸ Илић Војислав, *Стеван Владислав Каћански*, ВС, 1890, бр. 20, стр. 1

¹⁹ Јован Јовановић Змај, *Стеван Владислав Каћански*, Невен, 1890, бр. 13, стр. 201–202

²⁰ Нушић Бранислав, *Народни збор о смрти Старог Барда*, СВи, 1911, бр. 5, стр. 90

²¹ „Тим патриотским песмама и патриотском листу Велика Србија Каћански има да захвали за свој глас жарка родољубива песника због чега је у старости и носио име Стари Бард.“ Скерлић Јован, *Историја нове српске књижевности*, Просвета, Београд, 1967, стр. 320

Извори:

- *Даница*, бр. 8, од 20. марта 1861. године
- Збирка рукописа Матице српске, Стеван В Каћански, РОМС, 23.121
- Збирка рукописа Матице српске, Стеван В Каћански, РОМС, 34.908
- *Подунавка*, Год.4, бр. 7, од 15. фебруара 1846. године

Литература:

- Гавриловић, Славко, *Срби у револуцији 1848–1849*, Истраживања, V, Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за историју, Нови Сад, 1976.
- Деретић, Јован, *Кратка историја српске књижевности*, VII, Романтизам, доступно на www.rastko.rs
- *Знаменити Срби XIX века (1800–1900)*, уредник Андра Гавриловић, Загреб, 1903.
- Илић, Војислав, *Стеван Владислав Каћански*, ВС, 1890, бр.20
- Јовановић, Јован Змај, *Стеван Владислав Каћански*, Невен, 1890, бр.13
- Каћански, Гојко, *Датум рођења Стевана Владислава Каћанског*, Гласник историјског друштва у Новом Саду, Нови Сад, 1940, XIII, 3–4
- Каћански, Стеван, *Целокупна дела*, Београд, Народна просвета, 1928.
- Кашанин, Милан, *Стеван Каћански, Живот и рад*, у: Стеван Каћански *Целокупна дела*, Београд, 1928.
- Нушић, Бранислав, *Народни збор о смрти Старог Барда*, СВи, 1911, бр.5
- Скерлић, Јован, *Историја нове српске књижевности*, Просвета, Београд, 1967.
- Тугоров, Миливој, *Каћански, маг српског романтизма*, у: Српске новине од 16. октобра 2014. доступно на: www.srpskenovinesg.com
- Шуловић, Ксенија, Укропина Весна, *Стеван Владислав Каћански (1828–1890)*, Каталог изложбе, Нови Сад, 2003.

Summary

Current jubilees in the poetry of Stevan Vladislav Kacanski

Stevan Vladislav Kacanski was one of the most popular Serbian patriotic poets in the second half of the 19th century. He was a prominent national-political activist and supporter of fulfillment of Serbian national interests, revolutionary, publicist, jurist, professor and diplomat. His poetic opus was almost entirely inspired by liberation and unification of Serbs.

By celebrating the anniversary of his birth, we honor all events and persons that were described in his poems and that were crucial for the destiny of the Serbian people.

Прилози:

Прилог 1

ПОДУНАВКА

Л: 7. Београд 15 Фебруара. 1916.

УСКЛИКЪ МЛАДЫ СРБА
у Гиллазину Карловичкой.

Весело се браћо мила
И славио онај част,
Подунавка кадъ е Вила
Долетала међу насъ!

И допела одъ ружиче
Два вичица дична намъ! —
Отвор'мо їой наше срце,
И дижимо у њѣмъ храмъ!

Отвор'мо їой срце, душу,
Нек' у њима стави станъ;
После дуге тавне ноћи —
Да намъ сївне слянь данъ!

Весело се, еръ намъ сїя
Подунавке дичанъ стась;
А пїсма намъ ѣйна тїя
Спроводи нашъ ѣвѣштъ гласъ.

Та и листъ намъ листа Србскїй,
Съ њимъ намъ цвѣта славе цвѣтъ;
И ты Орле ои! Таграискїй
Твој управи къ нама леть! —

Сїи' намъ Зоро Далматинска!
Мы ѣмо ти срце датъ —
Да намъ цвѣта любовь братска,
Да се съ братомъ грии братъ.

Са Србиномъ Аустрианцемъ
Хорватъ, Словенъ, Славе сынъ,
Словакъ опетъ с' Србианцемъ
Некъ у любви ступа чинъ! —

И сакъ, комъ рѣчь „Славянъ“ дае
У сердцище любви жаръ,
Нек' жертвуе срце свое
Ой славянскїй на олтари!

Нек' у ѣвѣномъ срцу своемъ
Подравно слоге пламъ!
Нека Славства разнымъ вїламъ
Бданъ обитїй дїже храмъ!! —

С. Каханскїй.

С Л О В О

НА ДАНЪ СВЕТОГА САВЕ.

(Продуженїе.)

I. Што е у тавној ноћи, кадъ по заклазку
сунца намргођеный облакъ цѣлый сводъ неба
обвїе, лучъ изъ обличїя колибице препад-
льнїй, кои загубившемъ се у непознатомъ мѣ-
сту путнику путь осветла, можемо рећи, да е
просвѣта. — Овай по мрачној пустинїи ли-
шентъ свакога спровода текъ у себи утѣху и
одбрану тражи. Надаюи се пакъ неотложнымъ
корачаемъ пожеланной мети отїи: пада, уставъ,
корача, потрчава, застаива, и текъ кадъ се из-
облиза свѣтило засїя, види, да е лутаюи и у-
окрытъ по мрану одаюи себе опетъ на исту
точку, гдѣ е прво быо, довео. — Наука е
цѣлїтелный мелемъ, кои наша срца одъ свае
прильпчиве слабости сохранява. — Наука се у-
подоблява неуморимымъ крыл'ма, кои насъ пре-
ко цѣлогъ круга землѣ наше, по сви градови,
преко свїю планина и преко пучина морскїя пре-
нашаю. — Наука е непоручимый столпъ, на
коме мы наши предака и цѣлогъ првогъ люд-

„Где је србска Војводина“ – Стеван Владислав Каћански
(музику компоновао Аксентије Максимовић)

Где је србска Војводина?
У Маџарској ил' Угарској,
или у сну ил' на јави,
у Банату ил' у Бачкој,
ил' у Срему, старој слави?

Није, тамо сада није,
већ у души Србадије.

Је ли жива Војводина?
Жива нам је сарањена
ал' умрети донде неће,
док сва крвца не истече
из јуначког срца њена.

А то живо срце бдије
у прсима Србадије.

Кад ће синут Војводина?
Када правде сунце сине
и устану деца њена,
чистом слогом умивена
па загрме од милине:

Стан'! Буди ми, стан'!
Ево главе, не дам Војводине!

Композиција доступна на: <https://www.youtube.com/watch?v=TkIChhRMCKg>

**С. В. Каћански – НАРОДНИ ЗБОР, Хеј Трубачу
(музику компоновао Јосиф Маринковић)**

Хеј трубачу с' бујне Дрине,
Де затруби збор!
Нек' одјекну Шар палнине,
Ловћен, Дурмитор!
И нек' Дрина јекне Сави,
Нек' Сава јекне Дунаву,
Дунав бујни, Тиси, Драви.
У бој! У славу!
Нек' се бојни јеци оре,
Кроз све горе чак на море.
Где витешка срца бију
Ој, на море, на Адрију,
Ој, на море, на Адрију!
Хеј народни барјактару
Разви барјак твој,
На зборишту, на Врачару,
Купи народ свој.
Све оружју бојном вичне,
У бојне слике те,
Народне наше дичне,
Наше храбре војнике!
И где год је јоште која,
У јунака мишца јака,
Нека дође биће боја,
Љута боја и мегдана,
Од Адрије до Балкана.
Нек се Исток сав затресе
И нек' ропске ланце стресе,
Србадија Душанова!
Хеј трубачу с' бујне Дрине,
Де затруби збор!
Нек' одјекну Шар планине,
Ловћен, Дурмитор!
И нек' Дрина јекне Сави,
Нек' Сава јекне Дунаву,
Дунав бујни, Тиси, Драви,
У бој! У славу!
Хеј трубачу, де затруби збор!
Де затруби збор!

Композиција доступна на: <https://www.youtube.com/watch?v=tj-RQ2gypqk>

У СПОМЕН СВ. САВЕ – С. В. Каћански

Што ваздух бруји са свакоје стране,
Свештени гласи дижу с' у небеса?
Са светих кула вере православне
Грување звона душу ми потреса!

Што врви народ у храмове силни?
Куд су се дигли милиони душа?
Каква свечаност? што побожно слуша
Толики народ? — какав данак дивни?

Дунав се ори, Сава се разлеже,
Адрија даљна јеку одговара,
Атонска Гора воштанице жеже,
Хиландар славни и Србија Стара.

Полети звезда из Приштине, зрачна,
Христове вере светла преодница,
Просија света лавра Студеница,
Обасја светом српска поља мрачна.

Врачар се тресе, у пламену стоји:
„Свете су на њем' изгореле плоти“
Варвари гадни, погани к'о скоти,
Излише јарост свирепости своји'.

Ал' дух освећен светитеља Саве
К'о јасна звезда над Србијом трепти,
Па за то народ у храмове лети,
Да свето име Светитеља славе.

Побожно Српство на све стране сада,
Подигнув очи горе небу плаву,
Скрушеним срцем на колена пада:
Вапије свога заштитника Саву!

О, свети Саво, молимо те данас:
Позри на твоју Србадију листом!
Смиреним срцем, с целом душом чистом
Клањамо с' теби, а ти Богу за нас!

Ђорђе Бошковић, музејски саветник

Жарко Миладиновић (1862–1926)

Сажетак: Жарко Миладиновић је једна од најзначајнијих личности Срема краја XIX и почетка XX века. Потекао је из породице чији су чланови и сами били успешни јавни и национални радници. Поред учешћа у многобројним политичким, културним, хуманитарним и другим активностима, запамћена је његова борба у току Велеиздајничког процеса, као и организовање Румског збора на коме је одлучивано о територијалној припадности Срема након Првог светског рата. Политичку каријеру је завршио као министар пошта Краљевине СХС.

Кључне речи: *Жарко Миладиновић, Гавра Миладиновић, Миливој Миладиновић, Рума, Радикална странка, Велеиздајнички процес, Румски збор*

Овај рад је заснован на мом, у знатнијој мери измењеном и са новим подацима допуњеном, тексту „Жарко Миладиновић – у друштвеном и политичком животу Руме и Срема“, објављеном у Зборнику Завичајног друштва „Стара Бешка“, 2011. године. Новине се највише односе на ранији период Миладиновићевог живота, до времена када је он постао истакнута фигура у српском покрету у Срему. Такође, у рад су укључени и подаци о породици Жарка Миладиновића, нарочито оцу Гаври и старијем брату Миливоју, који до сада нису били познати широј јавности, а свакако заслужују да буду запамћени.

Време рођења Жарка Миладиновића се поклапа са крупним друштвено-политичким збивањима на простору јужне Угарске. Захтеви и одлуке српског народа у Српском народном покрету 1848/49. године су скоро у целисти биле поништене након гушења Мађарске револуције. Српска војводина, у границама прокламованим на Мајској скупштини замењена је Српским Војводством и Тамишким Банатом, у којем су Срби били мањински народ, а из којег је, између осталог, била искључена и Војна граница, насељена претежно српским становништвом. Власт у овом „Српском Војводству“ била је у рукама Немаца, на челу са царским генералом Фердинандом Мајерхофером (Mayerhofer), а титулу војводе је носио цар. Власт је почивала на полицијско-бирокупатском апарату, чији су главни ослонац били државни чиновници и полицајци, а локална и обласна аутономија су скоро сасвим укинуте.

Почетком 1861. године Српско Војводство и Тамишки Банат је престало да постоји. Његова територија је већим делом припала Угарској, док су два среза Војводства – Румски и Илочки, укључени су обновљену Сремску жупанију.

Тада долази до оживљавања политичког живота у држави. Настају политичке партије, од којих су најзначајније Самостална народна странка на челу са Иваном Мажуранићем и Иваном Кукуљевићем, Штросмајерова Народно-либерална странка и Унионистичка странка, која се залагала за тешњу везу са Угарском, због чега је називана и „мађаронском“. Такође, српски народ постаје важан чинилац у политичком животу. Године 1861. одржан је Благовештенски сабор, на којем су Срби тражили успостављање Српске Војводине, али у духу одлука Мајске скупштине.

Следеће године (1862.), 16. јуна, у Ердевику је рођен Жарко Миладиновић*. Жарков отац је био Гавра, државни чиновник, односно, у то време бележник у Ердевику, а мајка му се звала Текла.¹ Гавра је већ тада био познат као борац за национална права Срба. У чланку „Историја великосрпске пропаганде“ листа „Аграмер Цајтунг“ (Загребачке новине), из 1867. године, апострофира се нотар Миладиновић у Ердевику као челник Српског комитета, оптуженог за ширење великосрпске пропаганде у Аустроугарској.²

Приликом избора 1867. године Гавра Миладиновић је смењен („са званија скинут“) са положаја бележника у Ердевику, као припадник Народне странке и због свог ангажовања у српском националном покрету. Пошто је „познати родољуб“ тиме остао без прихода, вођа Народне странке, Штросмајер, прихватио је да из сопствених средстава, до даљег, плаћа дотадашњу плату Гаври Миладиновићу.³

Миладиновића је на месту бележника заменио извесни Лаза Лукић, али Гавра је и даље остао активан у Ердевику, јер се помиње на челу депутације Народне странке приликом избора 1868. године.⁴ У Ердевику је и током лета исте године, када је био међу потписницима два писма – једног упућеног Светозару Милетићу, као подршка његовом раду, а другог уредништву листа „Застава“, поводом трагичне смрти Кнеза Михаила.⁵

Године 1872., налазимо Гавру Миладиновића на месту бележника у Чалми. Те године су били избори за Сабор, а од Гавре, као државног

* На надгробном споменику Жарка Миладиновића, на Румском православном гробљу, подигнутом 1935. године, као година рођења погрешно пише 1863.

¹ *Протокол крштених храма цркве Светог Николе у Ердевику; Домовни протокол цркве Светог Николе у Ердевику*, од 1849. године, књ III; *Застава*, 1. XII 1874., Нови Сад, 1874. (Умрлица за Радивоја Миладиновића)

² *Agramer Zeitung*, 7. VII 1908., Agram (Загреб), 1908., стр. 1

³ *Застава*, 31. XII 1867.

⁴ *Застава*, 29. II 1868.

⁵ *Застава*, 11. VII 1868.

чиновника, очекивало се да агитује у корист владине странке. Пошто је то одбио, Гавра је премештен на место писара у Илоку.⁶

У предговору Жаркове књиге „Парламентарно право интерпелације“, Миливој Миладиновић, Жарков рођени брат, помиње свог оца Гавру, бележника у шест сремских општина, као иницијатора прикупљања сремских добровољаца за српску војску у време Српско-турског рата 1876–1878. године.⁷ Те, 1876. године, у време устанка босанскохерцеговачких Срба против Турака, Гавра Миладиновић, тада у Чалми, прикупљао је добровољне прилоге за пострадале у устанку. Сам је приложио једну форинту.⁸

Према до сада расположивим подацима, Жарко је имао старију браћу Радивоја и Миливоја, као и једну сестру по имену Милолика. Она је била удата за стејановачког пароха Богдана Дејановића, а умрла је 1898. године у Стејановцима. Поводом давања шестонедељног помена, браћа Миладиновић су објавили оглас у листу „Застава“, а за полугодишњи помен, то је урадио њен супруг.⁹ Отуда можда и објашњење податка добијеног од мештана Стејановаца да је Жарко Миладиновић имао виноград у подножју Фрушке Горе, у атару тог села. Међутим, Милолика није била рођена сестра Жарка Миладиновића. Она и Владимир Миладиновић се помињу 1886. године у листу „Голуб“, као аутори текста „Српска места: Манђелос у Срему“. Очигледно, она тада још није била удата, а могуће је да је Владимир њен брат.¹⁰

Радивој Миладиновић је рано преминуо, као двадесетогодишњак, након дуже болести. У огласу о његовој смрти, вероватно датом од стране његових другова, наводи се да је био „редак капацитет, изврстан ученик, свршени и испитом зрелости отликовани печуско-панчевачки реалац“.¹¹

Сличним поводом сазнајемо и за Жаркову тетку Тину Миладиновић, удату Бошковић. Она је умрла у 65. години и сахрањена у Руми 1899. године, а као ожалостњени се потписују Жарко и Милена Миладиновић и Миливој и Даринка Миладиновић.¹²

Други Жарков брат, Миливој, рођен је 1859. године у Дивошу, за време службовања Гавре Миладиновића у том селу.¹³ Његово име срећемо у „Летопису Матице српске“ из 1874. године, када је као ученик 2. разреда гимназије, родом из Чалме (где је његов отац тада имао службу), конкурисао

⁶ *Застава*, 21. IV 1872.

⁷ Жарко Миладиновић, *Парламентарно право интерпелације*, Суботица, 1929., стр. XV (Књигу је „о свом трошку“ издао Миливој Миладиновић, поводом трогодишњице братовљеве смрти и посветио је писцу).

⁸ *Застава*, 8. II 1876.

⁹ *Застава*, 30. X 1898 и 24. II 1899. (Огласи помена)

¹⁰ *Голуб*, 1. III 1886., Сомбор, 1886., бр. 3, стр. 44–45

¹¹ *Застава*, 1. XII 1874. (Умрлица за Радивоја Миладиновића)

¹² *Застава*, 9. V 1899. (Оглас о смрти)

¹³ SUISTORIJA, *Subotica nekada* (<https://suistorijablog.wordpress.com/galerija-subotickih-likova-iz-medurata-1918-1941/> – погледано 16. VIII 2018.)

за питомца задужбине Нестора Димитријевића.¹⁴ Још у млађем узрасту Миливој је испољавао снажна национална осећања. Писао је да је као ученик 5. разреда Новосадске гимназије под кишом метака препливао Саву и отишао у Србију као добровољац у српско-турском рату 1876. године.¹⁵

Као и Жарко, и Миливој је био доктор права и адвокат. У штампи га срећемо као адвоката у Старој Пазови, потписника многобројних чланака и жестоког полемичара са политичким противницима. Занимљиво је његово настојање да по сваку цену побије оптужбе на његов рачун, од стране анонимног потписника једног чланка у листу „Браник“. После безуспешних отворених позива да се дотични легитимише, Миливој је објавио следећи оглас: *Кад се подла уштво ниси досад јавио на мој позив отворени у овом листу и усмени у редакцији „Браника“, то ти припадају надимци из тог позива отвореног, а уједно ти јављам, да ћу те потражити у твојој бу- сији, да имадеш бар пред редовним судом прилике доказати твоје нитко- вске денунцијације и бљувотине. Онда ћу ти се јавно видети велике уши или лисичији реп.*¹⁶

У то време Миливој се бавио и политиком, те је на изборима 1897. године био кандидат Српске самосталне странке у Иригу, за посланика у Сабору.¹⁷

Активно је учество у одбрани педесетдвојице оптужених Срба на Велеиздајничком процесу 1909. године, при чему је његов говор у одбрану Доситеја Кутузова и Јована Калафатића и штампан.¹⁸

У Суботицу је дошао 1914. године¹⁹ где је наставио бављење адвокатуром. Тамо је 1929. године, у сопственом издању, објавио дело под називом „Електрицитет и право“, у којем са правног аспекта анализира појам електрицитета, али и конкретне ситуације између потрошача и Централне у Суботици. Те године, након објављивања публикације, одликован је орденом Карађорђеове звезде 4. реда. Миливој је био ожењен Даринком рођ. Крњајски, са којом је имао два сина и то: Радивоја, адвоката и Боривоја, лекара, обојица успешни у својим струкама. Миливој Миладиновић је умро у Суботици 1933. године.²⁰

¹⁴ *Летопис Матице српске*, књига 116, Нови Сад, 1874., стр. 220

¹⁵ Миладиновић, *Парламентарно право интерпелације*, стр. XIV–XV

¹⁶ *Застава*, 8. VI 1898.

¹⁷ Андрија Раденић, *Положај и борба сељаштва у Срему од краја XIX века до 1914*, Београд, 1958., стр. 191

¹⁸ *Govori branitelja u kaznenoj parnici protiv Adama Pribičevića i pedeset dvojice drugova*, Zagreb, 1909, стр. 413

¹⁹ у службеном попису чиновника он је и 1917. године адвокат у Старој Пазови

²⁰ SUISTORIJA, *Subotica nekada* (https://suistorijablog.wordpress.com/suboticki-tramvaj-suboticka-elektricna-zeljeznica-i-tramvaj-d-d/#_ftn11 – погледано 16. VIII 2018. и <https://suistorijablog.wordpress.com/galerija-subotickih-likova-iz-medurata-1918-1941/> – погледано 16. VIII 2018); Др. Миливој Миладиновић, *Електрицитет и право (у неким им односима)*, Суботица, 1929.

Детињство Жарка Миладиновића је највероватније било обележено честим променама места боравка, што је захтевала служба његовог оца Гавре. После завршене основне школе, попут брата Миливоја, уписао је гимназију у Новом Саду. Док је похађао други разред, 1876. године, брат Миливоје се придружио српским добровољцима. То је имало за последицу да је обојици било забрањено даље похађање Новосадске гимназије. Стога су браћа 3. и 6. разред уписала у Осијечкој гимназији, захваљујући тадашњем директору Мати Гршковићу.²¹

Жарко се, ипак, поново вратио у Нови Сад, где је матурирао 1882. године. Међу матурантима те године, био је и Јосиф Фалта, румски сликар.²²

После тога одлази у Беч, где је следећи оца и старијег брата, студирао права. О том периоду његовог живота за сада немамо много података. Као студент у Бечу, прикључио се групи Срба који су настојали да радикализују српски национални покрет у Аустроугарској.²³ Тамо се упознао и са социјалистичким идејама Маркса, Енгелса, Чернишевског, Ласала, Писарева и других.²⁴ Док је боравио у Бечу, Жарко Миладиновић је и писао. Његове хумореске „Маскенбал“ и „Како да дођемо до новаца“ уврштене су у нарађене радове листа „Стармали“, 1886. године.²⁵ У Бечу је упознао и своју будућу супругу Лауру Гизл (Giesl).

Године 1892. срећемо га као адвокатског перовођу (секретара) у Митровици, када је постао члан Матице српске.²⁶

Не зна се тачно време његовог доласка у Руму. Као адвокат у Руми помиње се још 1891. године, у Спомен књизи Правничког друштва у Загребу.²⁷ У архивској грађи се јавља тек августа 1893. године. Тада се помиње у једном спору између Општине и католичке цркве на једној, и Властелинства на другој страни. У овом процесу Жарко Миладиновић је био заменик заступника управитељства Румског властелинства.²⁸ Вероватно се у том својству сликао са Великим жупаном Ервином Чехом и другим угледним Румљанима и званичницима, приликом једне жупанове посете Руми.²⁹

²¹ Миладиновић, *Парламентарно право интерпелације*, стр. XIV–XV

²² *Новосадска гимназија, 1810–1985*, Споменица, Нови Сад, 1987., стр. 80

²³ Мита Клицин, *Читуља – Др. Жарко Миладиновић*, Гласник Историског друштва у Новом Саду, књ. II, Сремски Карловци, 1929., стр. 139

²⁴ *Дан*, 25. V 1939., Нови Сад, (Димитрије Б. Спајић, *Рума и Румљани у прошлости – Др. Жарко Миладиновић*)

²⁵ *Стармали*, 20. II 1886., Нови Сад, 1886.

²⁶ *Српски Сион*, 9. II 1892., бр. 6, Нови Сад, 1892., стр. 94

²⁷ Josip Silović, *Spomen knjiga na proslavu dvadesetpetogodišnjice obstanaka Pravničkoga društva u Zagrebu dana 3. ožujka 1900*, Zagreb, 1900., стр. cxxxvii

²⁸ Историјски архив „Срем“, Сремска Митровица, фонд Магистрат трговишта Рума, год. 1894., кут. 6.401–9.271

²⁹ Завичајни музеј Рума, Одељење историјских збирки, инв. бр. 901

У то време, након болести Светозара Милетића, група омладинаца, на челу са Јашом Томићем и Лазаром Нанчићем, успоставила је радикално крило у оквирима Милетићеве, тада већ ослабљене, Српске народне слободоумне странке. Преузели су лист „Застава“ и основали нову политичку партију – Српску народну радикалну странку, која је под овим именом наступала од 1893. године. Политички програм странке се састојао у следећем: финансијска самосталност Хрватске и Славоније од Угарске, припајање Далмације Хрватској и Славонији, равноправност Срба и Хрвата, ћирилице и латинице, као и православне и католичке цркве, те замена назива „грчко-источна црква“ именом „православна црква“, затим, право на српску тробојку и на оснивање српских народних вероисповедних основних, средњих и стручних школа. На економском плану странка се залагала за развој задрugarства, радничко законодавство, смањивање пореза...

Из 1894. године датира помен једног Миладиновићевог чланка из области правних наука, у мартовском броју листа „Мјесечник“, органа органа Савеза загребачких правника.³⁰ У то време и Жарко и Миливој су боравили у Загребу, а становали су у хотелу „Прукнер“, у којем је тада одсео и нашички властелин гроф Ладислав Пејачевић.³¹

Током 1894. године Миладиновић је у листу „Застава“ писао оштре критичке дописе против локалних власти. Чланке је потписивао псеудонимом „Жеравица“, највероватније због тога што је и сам у то време био у државној, односно, властелинској служби или као млад адвокат још увек није хтео да улази у отворен сукоб са државом. Могуће је да је тај псеудоним изведен од његовог имена – Жарко (жарити, пећи). У овим текстовима је највише нападао румске Јевреје, Штајнера и Весла, оптужујући их за разне преваре и злоупотребе.³² Касније се потписивао и са „ДР. Ж“ или само „Жарко“, а да је у питању иста особа говори новела „Божићни дар“, потписана са „Др Ж. М. Жеравица“, објављена у Божићном додатку „Заставе“.³³

Као активног учесника неког националног догађаја у Руми Миладиновића срећемо 1894. године, међу члановима одбора за подизање споменика румском народном борцу Сими Крстићу.³⁴ Иако је службу код Пејачевића напустио раније, као самостални адвокат се помиње фебруара 1895. године. Тада је послао поздравни телеграм поводом 70. рођендана Светозара Милетића, заједно са супругом Миленом. У њему каже: „Дични борче за народна права, узору пожртвовања и самопрегора, нашем сивом тићу, орлу са висина, поздрављамо седамдесету, са жељом да још дуже и крепкије поживи на радост свога народа“.³⁵

³⁰ *Agrarier Zeitung*, 7. III 1894., Загреб, стр. 6

³¹ *Agrarier Zeitung*, 14. IV 1894., стр. 6

³² *Застава*, 2. IX, 8. XI и 18. XI и 2. XII 1894.

³³ *Застава*, 17. XII и 25. XII 1896, 3. IX 1897.

³⁴ *Застава*, 13. VII 1894.

³⁵ *Застава*, 12. VII 1895.

Исте године, Миладиновић се јавља као иницијатор оснивања филијале Д. Д. „Братство“ у Руми. Ово друштво је радило на обележавању Милетићеве годишњице и неговању његовог дела. Одржан је и један збор у Руми, („сва Рума била заступљена“), којим је председавао Жарко Миладиновић.³⁶ Нешто раније, налазимо га и као приложника за породицу Милана Поповића, када је поконио 2 форинте.³⁷

Од тада Жарко Миладиновић почиње да се редовно помиње као један од најактивнијих учесника у политичкој борби Срба у Хрватској. Почетком 1895. године Жарко Миладиновић је купио кућу у Главној улици од породице Панајотовић за 10 хиљада форинти и тако званично постао Румљанин.³⁸ Кућна слава му је била Свети Арханђел.³⁹ Његова кућа у Главној улици, близу Старог вашаришта, била је зборно место за даље политичке акције у граду. У њој је тих дана боравио радикалски кандидат Ђорђе Красојевић, након што га је на железничкој станици дочекала делегација на челу са Жарком Миладиновићем.⁴⁰

Почетком XX века Жарко Миладиновић се још једном огласио сличним поводом. Овај пут то је била смрт Светозара Милетића, која је у Руми оглашена у све три румске православне цркве и истакнутим барјацима на многим кућама у знак жалости. Поред телеграма саучешћа породици, Миладиновић је у препуној цркви „Свих Светих“ одржао говор о Милетићевој личности и његовом животу, истакавши да је покојник „сагорео у народној борби“.⁴¹

На једном од најважнијих политичких збора Срба у Угарској, Автономном збору, који је 1901. године одржан у Руми, међу говорницима је био и Жарко Миладиновић. Попут других, и он је говорио о тада актуелним проблемима Срба у Угарској, као што су: нередовно одржавање црквено-народног сабора, мешање угарске владе у рад Сабора, пропадање српских школа, распуштању црквених општина... Закључак је био да је аутономија Срба „на прагу расула“, а да би се то спречило, формиран је Одбор, у који је укључен и др Жарко Миладиновић.⁴²

Све до избијања Првог светског рата Миладиновић учествује на свим изборима, локалним, за епархијске скупштине, Српски народно-црквени сабор и за Хрватски сабор, као кандидат Радикалне странке у једном од изборних срезова. На њима је пролазио са променљивим успехом, суочавајући се, као опозиција, са притисцима и ометањима владајуће странке. На

³⁶ *Застава*, 1. XI 1895.

³⁷ *Застава*, 3. III 1895.

³⁸ Катастар непокретности општине Рума, *Porezna općina Ruma 149, Gruntovni uložak 109 (Posjedovnica i Vlastovnica)*

³⁹ Архив цркве Вазнесења Господњег (*Домовни протокол православног српског парохијског Светог Вазнесења Христовог звања у Руми за 1900 годину*, лист 3)

⁴⁰ *Застава*, 6. V 1897.

⁴¹ *Застава*, 24. III 1901.

⁴² *Застава*, 11. IX 1901.

пример, током кампање 1901. године забрањен му је улазак у Буђановце и Кленак, где је требао да одржи говор.⁴³

Као делегат своје странке Жарко Миладиновић је учествовао у доношењу „Задарске резолуције“, 1905. године, на чијем темељу је створена Хрватско-српска коалиција. Ова коалиција је однела победу на изборима за Сабор, одржаним следеће године.⁴⁴

Ипак, име Жарка Миладиновића се прочуло и ван граница Срема за време „Велеиздајничког процеса“ 1909. године. Почетком те године, хрватске власти су подигле оптужницу против 53 Србина „велеиздајника“. Између осталог, намера је била да тиме пониште изборну победу Хрватско-српске коалиције и одложе заседање Сабора. На крају, због недостатка доказа, већина оптужених је била ослобођена, а аболацијом 1911. године и они који су осуђени пуштени су из затвора.⁴⁵

На почетку „Велеиздајничког процеса“, из Руме су у Загреб отпутовали Жарко Миладиновић и Стеван Добричић, као бранитељи оптужених. Државни тужилац Акурти је одмах реаговао и тражио да се, поред осталих, и Румљани искључе из одбране, пошто су и сами осумњичени за велеиздају.⁴⁶

Жарко Миладиновић је ухапшен 26. фебруара 1909. године. Предат је војном суду и отпраћен из Судбеног стола у гарнизонски истражни затвор у Загребу. Осумњичен је да је врбовао добровољце за Србију и тамо лифериовао оружје и муницију. Оптужница констатује и да у Руми постоје организације које сакупљају усташе за Србију у случају рата Аустроугарске и Србије. Њихове вође су у вези са Београдом преко резервног артиљеријског официра Матијевића и активног артиљеријског официра Оптркића, који је био код Жарка Миладиновића у Руми. Према оптужници, Миладиновића су посетили и капетан Хајдин и други српски официри, затим београдски професор Павловић, као и македонски комита Ђорђе Скопљанче. У Руми, као и у осталим местима Срема, основана су друштва „Српских сокола“, чији су чланови трговци, знатлије, шегрти, калфе и сељаци, „који сви иду на црквене зборове“. Та друштва су организована у „Сриемску жупу“. Све ово је написано према исказима сведока оптужбе. Прилике у тамници биле су тешке. Миладиновић је смештен заједно са криминалцима, а провео је неко време и у самици без грејања, у коју је улазио снег. После три дана штрајка глађу добио је и упалу вилице. Лист „Радикал“ у једном чланку је констатовао да „ни шпанска инквизиција није била гора“.⁴⁷

⁴³ *Застава*, 21. X 1901.

⁴⁴ Војин Д. Калинић, *Задарска резолуција (у спомен сто година од њеног доношења)*, *Национални интерес*, год. XI, vol. 23, бр. 2, 2015., стр. 225

⁴⁵ Милан Марјановић, *Савремена Хрватска*, Београд, 1913.; Василије Ђ. Крстић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији (1848–1914)*, Београд, 1995.

⁴⁶ *Радикал*, 20. II/5. III 1909., Рума, 1909.; *Правда*, 21. II 1909., Београд, 1909.

⁴⁷ *Дан*, 27. V 1939. Нови Сад, 1909. (Димитрије Б. Спајић, *Рума и Румљани у прошлости*); *Радикал*, 27. II/12. III 1909. и 29. V/11. VI 1909.; Василије Крстић, *Грађа о*

За време Жарковог боравка у затвору, у његовој кући у Руми је извршена преметачина. У његову канцеларију су, без налога за претрес, дошли истражни судија, државни „одвјетник“, „прислушник“ и неколико жандарма. Био је присутан и „котарски предстојник“. Пошто су у кући и канцеларији провели већи део дана, отишли су у 18 часова, оставивши само неколико жандарма. Из канцеларије је однета једна слика и неколико писама. Су-традан се слична екипа обрела у Миладиновићевом винограду. Понашање жандарма, у тим приликама је било веома непристојно. Правили су неслане шале и вицеове, а након претреса су оставили неред.⁴⁸

У процесу против Жарка Миладиновића саслушано је укупно 60 све-дока. Наводећи сведоке оптужбе, лист „Радикал“ уједно осликава и њихов карактер непоузданих особа. За бившег Миладиновићевог писара (током 1895) Јована Бакића наводи да га „треба питати од чега живи“, алудирајући на мутне послове и радње којима се бавио. Такође, сматрају да исказе Цвеје Дабића, шверцера из Кленка, који је говорио о лађи пуној оружја, коју је Миладиновић послао у Србију, затим Радивоја Хајдина, Симе Витаса, Милеве Перишићке и Светолика Божића, денунцијанта познатог по подношењу анонимних пријава, не треба уважавати, јер они нису моралне и поуздане особе. Сведок на суђењу Миладиновићу био је и извесни Дане Трбојевић, редарствени повереник у Ру-ми, који је тврдио да је током 1904. и 1907. године видео да код Миладиновића долазе српски официри, као и да он сам често иде у Србију. Даље, „Радикал“ пише да су у Руму недавно стигла два „аудитора“, и, нешто раније, истражни судија Кошутић и Урбани (из Загреба). Том приликом су преслушавали лимара Габа, берберина Мишковића, берберског калфу Фердинанда Дежана („древна пијаница, па је и отишао из Руме“), једног железничара и једног румског поли-цајца. Габ и Дежан су пријавили Миладиновића због горње оптужбе. У улози клеветника нашли су се и шустер Бодор и његова жена. Све су у питању лични разлози, проистекли из ранијих контаката са Миладиновићем – дакле, освета. На крају, констатује „Радикал“, Миладиновић пита „зар су они компетентнији од котарског предстојника Богдана Новаковића, котарског пристава Сурме и општинског начелника Јоце Рогулића?“⁴⁹

Годинама касније, појавили су се нови подаци о току истраге против њега. Дознало се да су рибарима из Кленка, који су често прелазили у Шабац, тадашње аустроугарске власти наредиле да сведоче против Жарка, уз инструкције шта треба да кажу. Под претњама, уз застрашивање и затварање, многи су пристали. Међу њима је био и Цветко Дабић из Ковина, а родом из Кленка, брат горепоменутог Цвеје Дабића. Он је везан спро-веден у Загреб, где је био три месеца у притвору и сваки дан испитиван од

Србима у Хрватској и Славонији (1848–1914), II, Београд, 1995., стр. 592; Милади-новић, *Парламентарно право интерпелације*, стр. XIV–XV

⁴⁸ *Радикал*, 27. II/12. III 1909.

⁴⁹ *Радикал*, 13/26. III, 20. III/2. IV и 3/16. VII 1909.

стране истражног судије. Он лично ништа лоше није рекао о осумњиченима, а не зна шта је у Загребу говорио његов брат Цвеја.⁵⁰

Све у свему, Миладиновић је провео више месеци у затвору, док пресудом није ослобођен оптужбе и пуштен кући. Међу браниоцима је био и његов брат Миливој.⁵¹

Приликом повратка у Руму, Миладиновићу је приређен величанствен дочек. На железничкој станици, међу мноштвом Румљана, били су и становници Ирига, Добринца, Стејановаца, Вогња..., затим соколи, тамбураши и Певачко друштво. Када је изашао из воза, Миладиновић је на рукама пренешен до кола, а адвокат Добричић је одржао говор. Тамбураши и Српско певачко друштво су у неколико наврата покушали да свирају и певају, али се нису чули од громогласних повика народа. Коњи су били испрегнути из кола у којима је био Миладиновић, а народ се отимао око тога ко ће да их гура до Жаркове куће. Сам Миладиновић је, како кажу, био веома ганут овим призором. Славље се наставило и даље. У 23 часа, у просторијама „Касине“ одржана је заједничка вечера, на којој је Жарка Миладиновића поздравио Јаша Томић, често прекидан узвицима „да чујемо Жарка“ и „живио“. Пред Жарковом кућом Српско певачко друштво је отпевало „Тебе бога хвалим“ и „Ено барјак већ се вије“. У наредним данима на адресу Жарка Миладиновића је стигло на стотине поздравних телеграма.⁵²

Ипак, нису сви у Руми имали истоветна схватања по овом питању. Лист „Немачке народне новине“ („Deutsche Volksblatt“) је тих дана у тексту под насловом „Шпијунска афера“ у негативној конотацији писао о Миладиновићевој улози у „велеиздаји“. У „Радикалу“ су жестоко реаговали на на овај текст: „Знају они добро да то није истина, али...“.⁵³ Оваква реаговања довела су до погоршања, иначе солидних, српско-немачких односа у Руми.

Од тада се појачавају притисци власти према свему што је имало српски национални предзнак. Приликом јахања кроз Руму на Божић 1910. године, полиција је неуобичајено брутално интервенисала. Уследили су претреси, малтретирања и затварања учесника. На запрепашћење очевидаца, полиција је грубо претресла и неколико младића, који су ово јахање мирно посматрали, тражећи оружје. Затим су „излили гнев“ на кројачком помоћнику Јовану Шајатовићу, кога су напали „као зверови“. Стргли су са њега одело, а Јован Куруцић га је зграбио за прса и треснуо о зид једне куће. Потом је ухапшен и одведен у затвор, где су га такође малтретирали. Пуштен је тек на интервенцију Жарка Миладиновића. Срби су касније поднели пријаву против овог поступка.⁵⁴

⁵⁰ *Правда*, 30. VII 1929. (*Трогодишњица смрти покојног др. Жарка Миладиновића*)

⁵¹ Миладиновић, *Парламентарно право интерпелације*, стр. XIV–XV

⁵² *Радикал*, 14/27. VIII, 21. VIII/3. IX, 28. VIII/10. IX и 4/17. IX 1909.

⁵³ *Радикал*, 8/21. V и 25. IX/8. X 1909.

⁵⁴ *Радикал*, 31. XII 1910./13. I 1911.

Нови избори за Српски народно-црквени сабор одржани су 1910. године. Истог дана, 21. марта, свој збор у Руми су одржали и самосталци и радикали. На конференцији Српске народне радикалне странке ради избора црквених скупштинара и избора за Народно-црквени сабор било је присутно много радикала из Руме. Главни говорник је био др Жарко Миладиновић, који се налазио и на челу новоизабраног управног одбора Странке у Руми.⁵⁵

Непосредно пред изборе, испред Миладиновићеве куће су се окупили бирачи са правом гласа, у пратњи шест барајактара. Дошли су и изборници из околних села. На кућама су истакнуте српске тробојке. Иако је уочи избора лист „Србобран“ писао да је „пала радикалска кула Рума“, резултат при гласању је био 219 : 86 гласова за радикале, с тим да 200 радикала није гласало због презаузетости.⁵⁶

Исте године одржани су и избори за Државни сабор по новом изборном закону. У Срему су радикали победили само у Хртковачком изборном срезу, где је кандидат био Алекса Ивић. Жарко Миладиновић је у Митровици изгубио од самосталског кандидата Душана Поповића.⁵⁷

Слично је било и на изборима 1911. године, када је у Митровачком изборном срезу Миладиновића опет победио Душан Поповић, резултатом 485 према 361 гласом.⁵⁸

На последњим изборима до Првог светског рата децембра 1913. године, Жарко Миладиновић је преузео кандидатуру у Хртковачком изборном срезу. Његов противник је био самосталац (у оквиру Хрватско-српске коалиције) поп Гига Јовић, који је однео убедљиву победу.⁵⁹

Одмах пошто је Аустроугарска објавила рат Србији, Жарко Миладиновић је ухапшен и 2. августа 1914. године одведен колима, са оковима на рукама. План је био да га жандарми успут убију, наводно због покушаја бекства. Из Митровице је, већим делом пешачећи, одведен у Ниређхазу, а касније у Пешту где је држан као последњи интернирац. Миладиновић је тада имао већ 53. године, и према писању његовог брата „грозно се мучио, гладовао, зебао“. У интернацији је научио мађарски језик, на којем је састављао разне молбе и жалбе за своје другове, и то тако добро да су му се чудили и мађарски адвокати. Такође је научио је и француски и италијански језик.⁶⁰

За то време у његовој канцеларији је становао један мађарски официр, који је стицајем околности имао извесну улогу у спашавању бисте са споменика Змај Јови Јовановићу у Руми. Након што је споменик порушен, Змајева биста је однешена у непознатом правцу. Жаркова жена Милена је

⁵⁵ *Радикал*, 26. III/8. IV 1910.

⁵⁶ *Радикал*, 16/29. IV, 29. IV/12. V и 7/20. V 1910.

⁵⁷ *Радикал*, 22. X/4. XI 1910.

⁵⁸ *Застава*, 1911., бр. 264 (вечерњи лист)

⁵⁹ *Застава*, 1913., бр. 264 (вечерњи лист), 274 (вечерњи лист)

⁶⁰ Миладиновић, *Парламентарно право интерпелације*, стр. XIV–XV

успела да од овог официра добије информацију где се налази биста, коју јој је он, потом, кришом донео. Од тада се Змајева биста током целог рата налазила сакривена у Жарковој кући.⁶¹

Први дани новембра 1918. године донели су ослобођење Руми и целом Срему. Постоји неколико извора који доносе податке о овим данима.

Према једном, српска војска је 6. новембра 1918. године, на челу са мајором Љубомиром Максимовићем, ушла у Руму, при чему ју је грађанство „најодушевљеније“ поздравило. Међу говорницима, том приликом, био је и Жарко Миладиновић. Он се, тада, налазио на месту председника Народног већа, тела које је преузело управу над градом.⁶²

Лист „Време“, на десетогодишњицу овог догађаја доноси сећање Станислава Кракова, који је са српском војском ушао у Руму. Он каже да је Жарко Миладиновић 3. новембра дошао из Руме у Кленак и тамо се састао са командантом батаљона потпуковником Максимовићем. Затим су прешли у Шабац и тамо се договорили о преласку српске војске у Срем. Краков је добио задатак да са једним водом пређе Саву код Јарка. На супротној обали их је дочекало локално становништво. Одатле су кренули ка Руми. У центар града су ушли Железничком улицом и бурно поздрављани од грађана стигли до куће Жарка Миладиновића. Он их је дочекао на прозору, али се Краков не сећа његових поздравних речи.⁶³

Иван Пернар, који је са чланом Народног већа, Петром Костићем, дошао у Руму још 5. новембра, пише о свечаној атмосфери у граду и бораваку код Жарка Миладиновића. Миладиновић их је информисао о приспећу српске војске у Митровицу. Убрзо се и у Руми појавио српски војвода Милун Милошевић, заједно са коњичким поручником Драгутином Цветковићем, који су аутомобилом дошли из Митровице. Пред својом кућом их је поздравио Жарко Миладиновић. Милун је одржао краћи говор, а окупљен народ је узвикивао „Живили ослободиоци! Живио војвода Милун!“. Затим је делегација, у којој је био и Миладиновић, преко Никинаца и Платичева, отишла у Шабац, успут бурно поздрављана од народа. Предвече, из Шапца су стигли у Кленак, а одатле возом поново за Руму. У Платичеву је др Миладиновић одржао говор окупљеном народу: „Народе, што су биле наше сање то се остварило. Ево слободе, а ви је сачувајте ко зеницу ока свога. Сачувајте свуда и свагде мир и ред“. У Буђановцима је говор одржао др Костић, нагласивши да су са њима комитске вође Милун Милошевић и Иван Гојковић, као и поручник Цветковић, а да је

⁶¹ *Време*, 23–26. IV 1938., Београд, 1938. (Д. Б. Спајић, *Мађарски официр спасао споменик Змају који су срушили војници у Руми*)

⁶² *Сремске новине*, 24. XI 1993., Сремска Митровица, 1993. (Др Душан Вулетић, *Срем се припаја Србији*); ЗМР, *Споменица градске општине Румске*

⁶³ *Време*, 5. XI 1928. (*Улазак првих српских војника у Руму*)

Милун први ступио на наше тло као ослободилац. Сутра или прекосутра, рекао је, „долазе нам браћа – дочекајте их достојно“.⁶⁴

Румско Народно веће, под председништвом Жарка Миладиновића, донело је одлуку о организовању Сремског збора у Руми, 11. новембра по старом или 24. новембра 1918. године по новом календару. Збор је одржан у кући Жарка Миладиновића, али без његовог присуства. Он је, као представник Српске народне радикалне странке, био делегат у Народном већу у Загребу. Том приликом се окупило више стотина делегата из многобројних сремских места. На Збору је донета резолуција у којој се у три тачке прецизира положај Срема у наредном периоду. У њој се изражава очекивање да се створи јединствена и демократска држава Срба, Хрвата и Словенаца, са заједничком владом са седиштем у Београду и под династијом Карађорђевића. У супротном, народни заступници из Срема се опредељују за непосредно присаједињење Срема Краљевини Србији. Са овог збора упућена је једна делегација у Нови Сад и поменуто резолуцију доставила председништву Велике народне скупштине.⁶⁵

У периоду након ослобођења, Миладиновић је наставио са политичком активношћу. Побеђивао је на свим изборима за Народну скупштину у Руми и околини до 1925. године. Запамћен је његов скупштински говор у одбрану Баната, на који је претендовала Румунија. Организовао је и протестни збор у Руми, 15. фебруара 1920. године, против италијанских претензија на наше крајеве, на којем је одржао запажен говор. Миладиновић је, 24. децембра 1921. године, наименован за министра пошта и телеграфа у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, што је обављао и током 1922. године. Такође, све до смрти је био члан Главног одбора Народне радикалне странке у Београду.⁶⁶

Жарко је много радио и то ноћу. Ретко је легао пре два сата ноћу. У друштвеним круговима док су други дремали и спавали он је неуморно радио са марамицом обавијеном око врата због знојења. Због своје издржљивости у националној борби називали су га „Гвозденим човеком“.⁶⁷ Његова парола је била: „Принцип дижимо високо као барјак, а програм на чело – па напред!“⁶⁸

Као познати јавни радник, Миладиновић је и међу Србима имао политичке противнике. Они су га у штампи због дебљине називали „Слон“ и „чувени

⁶⁴ *Glasnik Narodnog veća*, 7. XI 1918., Ср. Карловци, 1918. (*Prvi susret sa srpskom vojskom*)

⁶⁵ Драго Његован, Присаједињење Војводине Србији, Музеј Војводине, Нови Сад, 2004, стр. 239–240; Хрватски државни архив, Загреб, сигн. HR-HDA-124-3-1-159 (*Rezolucija zbora u Rumi*)

⁶⁶ Дан, 14. VI 1939. (Д. Б. Спајић, *Рума и Румљани у прошлости – Др. Жарко Миладиновић је умро у Београду*)

⁶⁷ Миладиновић, *Парламентарно право интерпелације*, стр. XI

⁶⁸ Клицин, *нав. дело*, стр. 139

радикалски трбушар Жарко Миладиновић“. Писали су како би он могао да објасни како су неки адвокати у Срему народ претворили у просјакe.⁶⁹

Оптуживали су га да је био заштићен током велеиздајничког процеса, јер је 1908. године, пригодном царевог јубилеја и прогласа Анексије добио орден. Наиме, он је требао да буде један од четири адвоката браниоца ухапшених Срба у Загребу. Али је државни тужилац Акурти тражио њихово изузеће и чак привођење, уз питање: ко те радикалске адвокате штити? Ово је констатовао за Миладиновића.⁷⁰

Нападао га је и Бранко Илијић, адвокат српских црквено-народних фондова за „ужу“ Угарску, указујући на његове нетачне правне формулације.⁷¹

Иако је његова основна професионална делатност била адвокатура, Жарко Миладиновић је радио и на многим другим пољима.

На његов предлог панчевачки штампар Ђорђе Петровић је, 1902. године, штампарију основао у Руми, као центру политичког живота Срема, а не у Митровици. У њој су штампане многе публикације Срба у Срему („Српска Домаја“, „Забавна књига“, „Српски пчелар“, „Рад“, „Ратар“, „Фрушкогорац“, „Враголан“, „Радикал“, „Румске привредне новине“, „Српски гласник...“).⁷²

Његова идеја је била да се у Руми изгради фабрика саламе. У ту сврху је организовао састанак 8/21. фебруара 1910. године. На њему је ова иницијатива једногласно прихваћена, а Миладиновић је изабран у Одбор за рад на овом пројекту.⁷³ Такође, био је иницијатор промене старих и ограничавајућих „Правила“ Прве српске занатлијске задруге у Руми.⁷⁴

Више пута је биран за старешину Српског сокола у Руми. Једном приликом, када су соколи по обичају полазили на ђурђевдански уранак у Борковац, пролазећи поред Жаркове куће у Главној улици узвикивали су „живео наш дични старешина“, који је тада био у затвору у Загребу.⁷⁵ Налазио се и међу оснивачима Српске привредне банке у Руми, Пчеларске задруге у Руми, био је потпредседник Народног црквеног сабора у Карловцима...

Жарко Миладиновић је помагао сиротињу, а као адвокат давао је бесплатне савете.⁷⁶ Тестаментом од 10. августа 1920. године своју непокретну имовину и готовину оставио је српским установама у Руми, са жељом да се оснује „Српски дом“. На основу „Правила задужбине Српски дом“ извршиоци последње воље Миладиновића, продали су његове некретнине

⁶⁹ *Стармлади*, 16. VIII 1907., 16. VII 1908. Нови Сад, 1907/1908.

⁷⁰ *Правда*, 22. II. 1909.

⁷¹ *Српски Сион*, 30. XI 1906., Сремски Карловци

⁷² Дан, 11. VIII 1940. (Д. Б. Спајић, *Рума и Румљани у прошлости – Оснивање прве српске штампарије у Руми*)

⁷³ *Радикал*, 12/25. II 1910.

⁷⁴ *Правда*, 6. IV 1933.

⁷⁵ *Радикал*, 24. IV/7. V 1909.

⁷⁶ Миладиновић, *Парламентарно право интерпелације*, стр. XI

и купили Властелинску зграду у центру Руме, где су смештене све српске установе. Имовина задужбине се састојала од куће и некретнина површине преко 350 кв. хвати, као и готовине од 111.034 динара.⁷⁷

Због свега тога, забележено је да су румска деца на једном дрвету написала таблу са текстом: „Пријатељу српског народа и омиљеном добротвору сирочади др Жарку Миладиновић – српска деца“⁷⁸, а предратни румски новинар Димитрије Спајић је у једном од својих чланака констатовао како „нема више оних националних манифестација које је знао да изведе само национални вођа др Миладиновић“.⁷⁹

Жарко Миладиновић је, такође, познат и као правни писац и новинар. Сарађивао је у многим листовима („Јавор“, „Стармали“, „Драшков рабош“, „Дечији свет“...). Најзначајнија дела су му: „Тумач повластица и привилегија закона, уредаба и других наредаба Српске народно-црквене автономije у Угарској, Хрватској и Славонији“, 1897, „Jus inspektionis“, „Нови црногорски законик“, „Право о пчели“ и „Политичка свест“, „Врховни надзор“, „Стечена права“... Покренуо је лист „Самозаконија“ 1897. године, а од 1907. је издавао лист „Радикал“ и „Српска домаја“.⁸⁰

Жарко Миладиновић је умро изненада у Београду 25. јула 1926. године на степеницама ходника свог стана у Богојављенској улици број 5 (данас улица Кнеза Симе Марковића). Миливој Миладиновић наводи 24. јули⁸¹ као дан Жаркове смрти. Колики је био његов углед у српској јавности говори и податак да су тих дана у „Политици“ објављене три вести о овом догађају. У првом, дата је његова опширна биографија, у којој су истакнуте све његове заслуге у борби за српско национално ослобођење и уједињење.⁸²

Наредног дана, 26. јула, одржано је опело за Жарка у Саборној цркви у Београду. Међу многобројнима, опелу су присуствовали краљев изасланик мајор Спужић, председник владе Узуновић, министри Перић и Вујичић, председник Народне скупштине М. Трифковић са групом посланика, Аца Станојевић в. д. Радикалне странке и други. У цркви се од покојника опростио најпре шабачки епископ г. Михајло, а затим, у име Владе министар финансија Нинко Перић. Пред црквом говор је одржао Љуба Поповић, народни посланик. Одатле је поворка отишла до железничке станице, где су посмртни остаци Жарка Миладиновића посебним вагоном отпремљени у Руму. Влада Краљевине СХС

⁷⁷ ЗМР, инв. бр. 187 (Правила задужбине дра Жарка Миладиновића и његове жене Милене из Руме); Дан, 14. VI 1939. (Д. Б. Спајић, Рума и Румљани у прошлости – Др. Жарко Миладиновић је умро у Београду)

⁷⁸ Застава, 1906, бр. 63 (јутарњи лист)

⁷⁹ Дан, 27. V 1939. (Д. Б. Спајић, Рума и Румљани у прошлости)

⁸⁰ Дан, 25. V 1939, 27. V 1939. и 14. VI 1939. (Д. Б. Спајић, Рума и Румљани у прошлости – Др. Жарко Миладиновић)

⁸¹ Миладиновић, Парламентарно право интерпелације, стр. XI

⁸² Политика, 26. VII 1926., Београд, 1926.

одлучила је да се Миладиновић, као сиромашан национални радник, сахрани о државном трошку.⁸³

Жарко Миладиновић је свечано сахрањен на Српском православном гробљу у Руми, а „цела Рума и Срем су ожалили свог великана“. Тог дана је Рума „од јутра била на ногама“. Дошли су делагати из Београда, као и многобројне делегације из Срема и Војводине. Била су присутна певачка друштва, многобројно свештенство, војна музика... Погребна поворка, са преко 10.000 људи, кренула је у 3 часа из Жаркове куће и прошла кроз цео град. Испред покојникове куће од њега се, у име радикала, опростио др Јован Радивојевић⁸⁴. Пред спомеником Змај-Јове код Српске школе, у име Матице српске, говорио је др Јован Балугџић. Кратак помен је одржан испред цркве Светог Духа, а затим су о Жарку говорили: епископ карловачки Максимилијан, румски рабин, Жарков пријатељ Марко Димић, др Лазар Шуваковић, државни подсекретар и народни посланик, општински одборник Исајловић, сељак Пера Орловић и извесни Николић. На гробљу су говорили: др Милан Стојадиновић, испред Главног одбора Радикалне странке, у име Ирига Душан Оранич, испред пчелара Коларевић, правника Ђорђе Прерадовић и занатлија Лазар Јовановић.⁸⁵

Тога дана су у тридесет сремских села звонила звона.⁸⁶ Такође, „Време“ доноси податак да је његова супруга Милена том приликом покушала да се убије, наводећи да се тако „заверила“ свом супругу.⁸⁷

Године 1935. на седницама општинског заступства се расправљало о подизању споменика Жарку Миладиновићу у Руми, а конституисан је и одбор за подизање „Српског дома“ из заоставштине Жарка и Милене Миладиновић.⁸⁸ Тада је формиран и Одбор за подизање надгробног споменика Жарку Миладиновићу. Одбор је, 1. јуна, у ту сврху од градског већа добио 500 динара.⁸⁹

Данас, као успомена на живот и рад др Жарка Миладиновића у Руми постоји биста на његовом надгробном споменику у Православном гробљу, спомен плоча на његовој кући, као и статуа у природној величини на платоу испред градске поште, подигнута 2007. године. Такође, по њему носи име село Жарковац надомак Руме, које се раније звало Солнок.

⁸³ *Политика*, 27. VII 1926. (*Опело за Жарка Миладиновића*)

⁸⁴ Јован Радивојевић, адвокат; као адвокатски приправник код др Жарка Миладиновића био је учесник Румског збора; после Рата народни посланик и бан Дунавске бановине.

⁸⁵ *Политика*, 29. VII 1926. (*Погреб др Жарка Миладиновића*)

⁸⁶ Миладиновић, *Парламентарно право интерпелације*, стр. XI

⁸⁷ *Време*, 27. VII 1926. (*Погреб др. Жарка Миладиновића*)

⁸⁸ ЗМР, (*Записник са седница Управног одбора Српске трговачке омладине од 16. октобра 1933. до 28. јануара 1937. године*)

⁸⁹ *Извод из записника градског већа од 1. јуна 1935. године и признаница Одбора за подизање надгробног споменика Жарку Миладиновићу, од 11. јуна (приватна архива породице Коњевић)*

Извори и литература:

Архив цркве Вазнесења Господњег у Руми
Завичајни музеј Рума, Рума, Одељење историјских збирки
Историјски архив „Срем“, Сремска Митровица, фонд Магистрат трговишта Рума
Катастар непокретности општине Рума
Месна канцеларија Ердевик (Протокол крштених храма цркве Светог Николе у Ердевику)
Приватна архива породице Коњевић
Хрватски државни архив у Загребу

„Agramer Zeitung“, Загреб, 1894. и 1908.
„Време“, Београд, 1926, 1928, 1938.
„Glasnik Narodnog veća“, Сремски Карловци, 1918.
„Голуб“, Сомбор, 1886.
„Дан“, Нови Сад, 1939. и 1940.
„Застава“, Нови Сад, 1867–68, 1872, 1874, 1876, 1886, 1894–99, 1901, 1906, 1911. и 1913.
„Летопис Матице српске“, Нови Сад, 1874.
„Политика“, Београд, 1926.
„Правда“, Београд, 1909, 1929. и 1933.
„Сремске новине“, Сремска Митровица, 1993.
„Српски Сион“, Нови Сад, 1892., Сремски Карловци, 1906.
„Стармали“, Нови Сад, 1886.
„Стармлади“, Нови Сад, 1907. и 1908.
„Радикал“, Рума, 1909, 1910. и 1911.

Govori branitelja u kaznenoj parnici protiv Adama Pribićevića i pedeset dvojice drugova, Zagreb, 1909.

Новосадска гимназија, 1810–1985, Споменица, Нови Сад, 1987.

Његован, Драго, Присаједињење Војводине Србији, Нови Сад, Музеј Војводине, 2004.

Калинић, Војин Д., Задарска резолуција (у спомен сто година од њеног доношења), Национални интерес, год. XI, vol. 23, бр. 2, 2015.

Клицин, Мита, Читуља – Др. Жарко Миладиновић, Гласник Историског друштва у Новом Саду, књ. II, Сремски Карловци, 1929.

Крестић, Василије, Историја Срба у Хрватској и Славонији (1848–1914), Београд, 1995.

Крестић, Василије, Грађа о Србима у Хрватској и Славонији (1848–1914), II, Београд, 1995.

Миладиновић, Жарко, Парламентарно право интерпелације, Суботица, 1929.

Марјановић, Милан, Савремена Хрватска, Београд, 1913.

Миладиновић, др. Миливој, Електрицитет и право (у неким им односима), Суботица, 1929.

Раденић, Андрија, Положај и борба сељаштва у Срему од краја XIX века до 1914, Београд, 1958.

Silović, Josip, Spomen knjiga na proslavu dvadesetpetogodišnjice obstanaka Pravnčkog društva u Zagrebu dana 3. ožujka 1900, Zagreb, 1900.,

Šišić, Ferdo, Pregled povjesti hrvatskog naroda od najstarijih vremena do godine 1873, Zagreb, 1916.

Интернет извор:

SUISTORIJA, Subotica nekada (<https://suistorijablog.wordpress.com/galerija-subotickih-likova-iz-medurata-1918-1941/>) – погледано 16. VIII 2018.

Summary

Zarko Miladinovic

Zarko Miladinovic is one of the most successful personalities from Srem from the end of 19th and beginning of 20th century. He came from a family whose members were successful public and national workers. Zarko's father Gavra, public notary, was a renowned fighter for the rights of Serbs being a member of the National Party existing at that time. His brother, Milivoj, also a lawyer, was an advocate of Serbs at the High Treason process.

Zarko Miladinovic came to Ruma after he had completed law studies in Vienna, and, together with his wife Milena (by birth Eva Gizl), he got involved in the social life of the town. He soon became an active member of the Radical Party and a participant in many political gatherings. He was among the accused Serbs during the High Treason process. When he was free of charges, residents of Ruma welcomed him as a hero. During the First World War, he was arrested again and interned to Nyíregyháza in Hungary.

Upon coming back to Ruma, he became the frontman of the city National Council. At Miladinovic's initiative, in his house, Srem assemblage was organized, at which the decision was made to join Srem to the Kingdom of Serbia. In the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Zarko Miladinovic was a member of parliament in the Assembly and the Minister of Post-offices.

Besides politics and lawyers practice, Miladinovic was involved in writing of books and magazines. He was a great benefactor, and thus he gave all of his property to the Serbs from Ruma for constructing Serbian Home.

Zarko Miladinovic died in 1926 in Belgrade. He was buried at orthodox cemetery in Ruma, with the presence of a large number of state officials and people. Today, serving as a memory to the life and work of Dr. Zarko Miladinovic in Ruma, there is a bust at his gravestone, memorial at his house as well as the statue at the plateau in front of the town's post office, constructed in 2007. Also, village Zarkovac in the immediate vicinity of Ruma is named after Zarko Miladinovic.

Јулијана Голчевски, виши архивист

Школски систем у Краљевини Југославији

Сажетак: У раду се даје приказ школског система у Краљевини Југославији, тј. у периоду после 1929. године, а на основу тадашњих законских прописа. Статистички су обрађени сви нивои школског образовања, почев од основних школа до универзитета, као и све врсте образовних установа, попут стручних, уметничких, специјалних и других школа.

Кључне речи: *Школа и школство, основне школе, средње школе, гимназије, универзитети, настава.*

Развој капиталистичке привреде повољно је утицао на развој и унапређење школства. Ипак, може рећи да се школски систем није брзо развијао и да је у потпуности одговарао времену у којем је постојао и уређењу тадашње државе.

Од уједињења у заједничку државу настава у школама, које су биле под Министарством просвете, све до 1929. године није била једнако организована. У разним деловима државе била је другачија, што је зависило од тога који су школски закони владали у појединим деловима државе пре уједињења.

Питање образовања и културног живота народа постало је веома важно у новој држави. Било је потребно отклонити огромну разлику између образованих и необразованих слојева друштва. Прихваћено је мишљење западних теоретичара (Гетеа, Кершованија, Ферстера) да организација школе мора да задовољи потребе актуелног друштва и да се што више приближи животу, како би олакшала деци прелаз из школе у живот. Школа мора да припада целом народу, без обзира на друштвене разлике и зато мора да буде јединствена за целу државу. То значи да треба да постоји јединствен школски систем, у којем нема оштре разлике између основних, средњих, виших и високих школа, него се сви ти степени развијају један из другог и сви заједно се сливају у један школски систем. У таквом школском систему нема места за појаву и развој посебних школа за горње слојеве друштва.

За такву јединствену школу потребно је донети јединствен школски закон и имати један јединствен наставнички сталеж, који има једнако образовање (а наставници се разликују само по струкама). У раду наставника

мора да постоји континуитет и зато модеран наставник виших школа мора познавати методе рад нижих и обрнуто.

Године 1929. донети су нови савремени школски закони, тако да је настава осавремењена и прилагођена културним потребама тадашњег друштва.

Од тада је било предвиђено увођење обавезног осмогодишњег школовања, које би почело у четворогодишњим основним школама, а наставило би се у вишим народним школама, нижим гимназијама, грађанским школама или нижим средњим стручним школама. Али ова обавеза није доследно спровођена.

У свакој бановини управу у просвети вршио је бан, под врховним надзором и по упутствима ресорних Министара, а на основу постојећих закона.

Код банских управа установљено је више одељења. За послове у области просвећивања народа образовано је Просветно одељење банске управе. У саставу Просветног одељења налазе се два отсека и то: Отсек за основну наставу и Отсек за средњу, учитељску и стручну наставу и народно просвећивање.

У држави је 30-их година прошлог века постојало више школа под управом Министарства просвете и то: народне школе, грађанске школе, средње, учитељске, уметничке, верске, универзитети и високе школе. Дакле, у делокруг Министарства просвете и бана спадали су сви послови који се односе на оснивање, уређење и рад школа, било да су оне државне или приватне.

Народне школе – Основне школе

Основне школе су у ствари народне школе. Оне имају статус државних установа у ингеренцији Министарства просвете, које представља просветну власт за читаву територију државе.

Када је донет Закон о народним школама, 5. децембра 1929. године, настава у овим школама изједначена је у целој Краљевини и прокламована је бесплатна и обавезна настава на подручју читаве државе. Закон је предвидео да основна школа има четири разреда, а виша народна школа исто тако четири разреда. Обзиром на наслеђено стање, у погледу неписмености, из претходног периода, држава је оснивала многобројне четворогодишње основне школе. Виши разреди основних школа у почетку се отварају тамо где има услова (просторије, опрема, просветни кадар) и тамо где родитељи сами траже. Тридесетих година отворани су виши разреди углавном у Београду, Загребу и Љубљани, а и у другим местима где гимназије и грађанске школе нису могле да приме сву децу која су завршила основну школу. У овом периоду највише је народних школа отворено у Дравској бановини.

Сва деца до навршене четрнаесте године била су дужна да похађају школу. Од похађања више народне школе могла су бити ослобођена само она деца која су по завршетку основне школе похађала грађанску, стручну или неку другу средњу школу, или су отишли на занат, или у трговину. Деца, млађа од 18 година, која су се определила за занат и трговину, морају такође да похађају стручне школе или курсеве. Ако дете престане да похађа неку од напред наведених школа, мора се вратити поново у вишу народну школу да доврши прописано осмогодишње школовање.

У основној школи настава је била редовна, а у вишој народној школи могла је бити и скраћена на предлог школског одбора, а по одобрењу Министарства просвете, тако да се настава у вишим народним школама могла свести на пет месеци. То је зависило од потреба у појединим местима, нарочито у време пољских радова.

Према подацима за 1932. годину у држави је било укупно 8.114 основне школе, од тога 75 приватних, 5 бановинских, 31 конфесионална, а 8.003 биле државне.

По бановинама оне су биле распоређене овако:

У Дравској бановини 843 школе, од чега 3 бановинских, 0 конфесионалних, 11 приватних и 829 државних.

У Савској бановини 1.770 основних школа и то: 1.742 државне, 2 бановинске, 5 конфесионалних, 21 приватна.

У Врбаској бановини 398 основних школа. Од тог броја 383 државних, 0 бановинских, 15 конфесионалних и 0 приватних.

У Приморској бановини 558, од чега 2 конфесионалне, 11 приватних и 545 државних.

У Дринској бановини 630, и то: 615 државних, 7 конфесионалних, 8 приватних.

У школском Срезу Сремска Митровица било је 17 основних школа. Свака општина је имала по једну школу (укупно 14), а у Сремској Митровици су постојале 3 школе.

У школском Срезу Шид било је 20 основних школа (у свим општинама су постојале основне школе).

У Зетској бановини је било 718 основних школа, од тога 6 приватних и 715 државних.

У Дунавској бановини 1.111, од тога 9 приватних, а 1.102 државне.

По школским Срезовима то је било овако: у Земуну 21, у Иригу 19, у Руми 29, у Старој Пазови 19. Свака општина је имала школу.

У Моравској бановини 943 школе, од тога 3 приватне и 940 државних.

У Вардарској бановини 1.098 основних школа и то: 1 конфесионална, 2 приватне и 1.095 државних.

У Управи града Београда, коју чине општине града Београда, Земун и Панчева било је укупно основних школа 45, од тога 7 приватних, 1 конфесионална и 37 државних. У Београду је било 20 државних, 5 приватних и 3 школе страних језика (енглески, француски и немачки језик). У Земуну 4 основне школе. У Панчеву 6 основних школа.

Укупно је било 8.114 школа и то: 8.003 државних, 5 бановинских, 31 конфесионална, 75 приватних.¹

Основне школе се отварају свуда где има довољан број деце која су навршила, или у току те календарске године навршавају седму годину живота. Поред тога потребно је било да постоји и одговарајућа школска зграда, подигнута према прописаним хигијенским и педагошким правилима, да има потребно земљиште, врт и станове за учитеље. О томе су се бринуле нарочито установљене школске општине преко школских одбора.

У овим школама настава је била бесплатна и одржавала се на државном језику, а негде су отворана и одељења са наставним језиком националних мањина. (За децу националних мањина, тамо где има довољан број деце за једно одељење, према Закону о народним школама, отварају се при државним основним школама и посебна паралелна одељења са наставним језиком те националне мањине).

Школска година траје 10 месеци и то од почетка септембра до краја јуна. Дели се на два полугодишта – прво до краја јануара и друго до краја јуна. Тад је вршено оцењивање ученика и превођење у старије разреде.

Наставно особље чине учитељи и забавиље.

Веронауку предају свештеници или учитељи одговарајуће вероисповести.

Управу и надзор над свим народним школама врши Министарство просвете непосредно и посредно преко управа школа, школских надзорника и банских управа.

Отварање народних школа спроводи се одлуком Бана, а на територији Управе града Београда одлуком Министра просвете.

Аналфабетски течајеви се отварају при сеоским народним школама и њих обавезно морају да похађају сва лица до 25 година живота која су остала неписмена. Наставници ових течајева су редовни учитељи народних школа.

У народне школе спадају и забавишта, школе за децу која не могу да прате наставу у народној школи (слепа, глува и деца заостала у развоју).

¹ *Статистика школа под министарством просвете на дан 15. маја 1932. године, Београд, 1933., стр. 8.*

Ту су и установе за просвећивање народа: школе и течајеви за домаћице, хигијенски течајеви, алфаветски течајеви, и слично.

У периоду између два светска рата може се говорити само о почецима стварања предшколских установа. На територији целе државе било је мало ових установа, што је одговарало неразвијености привреде у то време.

Отварање забавишта било је обавезно у већим градовима и индустријским местима, а могла су се отварати и у другим местима, на захтев општине или родитеља, ако има најмање 50 деце за похађање забавишта. Упис у забавиште није био обавезан, а примана су деца од навршене четврте године.

У држави је било укупно 384 дечијих забавишта, а по бановинама била су овако распоређена: у Дравској бановини 45 забавишта, у Савској 28, Врбаској 3, Приморској 30, Дринској 19, Зетској 20, у Дунавској бановини 177, у Моравској 10, у Вардарској 29, у Управи града Београда 23.²

Средње школе

Закон о средњим школама донет је 31. августа 1929. године. Њиме је настава у средњим школама постављена на савремену основу и потпуно изједначена у целој држави.

Отварање средњих школа обављано је на основу Краљевског указа, на предлог Министра просвете.

За отварање средње школе било је потребно обезбедити школску зграду са одговарајућим условима хигијенским и педагошким, довољан број ђака и квалификованог наставног особља и обезбеђено финансирање школе.

У школу су се уписивала деца која су завршила основну школу и положила пријемни испит, а да нису старија од тринаест година.

Настава се одвијала на државном језику, а негде и на језику националне мањине ако је било довољно деце те националности да се формира паралелни разред.

Наставно особље средњих школа чине: директор, професори и супленти, као и учитељи вештина (цртање и музика).

Управу и надзор над свим средњим школама врши Министарство просвете, на исти начин као и код грађанских школа.

Средње школе су чиниле гимназије и разне стручне школе. Стручне школе су биле намењене народним слојевима јер је било потребно омогућити

² Исто, стр. 8

обичном човеку да стекне неко стручно образовање и да се тако унапреди привредни живот у земљи.

Стручне школе су биле у распону од шегртских школа до оних које су имале статус потпуних или виших средњих школа (гимназије, домаћичке школе, грађанске, учитељске, пољопривредне, техничке школе и трговачке академије).

Још крајем 19. века у Славонији и Срему су биле организоване шегртске школе у свим већим местима. Школовање у њима се није могло сматрати струковним образовањем, јер су у њих уписивана деца која нису претходно завршила четири разреда народне школе. У Осијеку су постојале две шегртске школе. У Загребу је постојала земаљска обртна школа. Ово је била добро уређена школа, која је давала много добро образованих и обучених занатлија разне струке. У Земуну је уређена троразредна трговачка школа, која је била спојена са краљевском великом реалком. Ово је била једина права стручно образовна школа на овом подручју, која је оспособила много врсних трговаца за домаћу трговину.³

Школе су оснивале школске фондове ради поправљања материјалног положаја својих ученика. Новац се трошио за помоћ сиромашним ученицима, за награде, за набавку књига, за лечење ученика, за поправљање хигијенских услова у школи, летовања ученика. Помоћ ученицима се давала у новцу, одећи и обући.

Школе су изводиле једнодневне излете и екскурзије – једнодневне или вишедневне, које су имале научни или забавни карактер.⁴

Гимназије

Доминантан тип средњих школа биле су гимназије.

Највише је било реалних гимназија, а знатно мањи број чисто класичних гимназија и реалки. Гимназије се деле на ниже (непотпуне) са четири разреда и на више (потпуне) са осам разреда.

Гимназије су по бановинама биле распоређене овако:

У Дравској бановини постојале су државне гимназије класичне и реалне у свим већим местима (градовима), укупно 15.

У Савској бановини су биле државне и приватне, мушке и женске (посебно), реалне, класичне и фрањевачке, укупно 36 гимназија.

³ *Izvjješće Trgovačko-obrtničke komore za Slavoniju i Osijek*, Osijek, 1895., стр. 74–75.

⁴ *Друга женска реална гимназија у Београду: извештај за школску годину 1933–34.*, Београд, 1934., стр. 14; *Извештај женске учитељске школе у Крагујевцу за школску 1936–37 годину*, Крагујевац, 1937., стр. 18.

У Врбаској бановини постојале су државне гимназије у већим градовима, укупно 4.

У Приморској бановини 11.

У Дринској бановини 14.

У Зетској бановини 19.

У Дунавској бановини је било 28 (у школском Срезу Рума 1 гимназија).

У Моравској бановини 14.

У Вардарској бановини 15.

У Управи града Београда: у Београду 14.⁵

Домаћичке школе

Домаћичке школе су имале васпитно-привредни карактер, а делиле су се на ниже и више школе.

Нижих домаћичких школа било је и државних и приватних. Биле су интернатски уређене. У њих се се уписивале ученице са завршеном основном школом. Настава је трајала једну годину и то од 1. фебруара до 1. децембра, а наставу су обављале свршене ученице више домаћичке школе.

Виша школа за домаћице трајала је четири године. У њој су се изучавали предмети за опште и стручно образовање. Наставу су одржавали углавном наставници са факултетском дипломом. Школа је имала и свој интернат. У њу су се уписивале ученице које су завршиле четврти разред гимназије или грађанске школе са нижим течајним, односно завршним испитом са одличним или врло добрим успехом. По завршетку ове школе ученице добијају сведочанство које је равно сведочанству учитељске школе.

Поред тога често се организују и течајеви за домаћице.

(Тамо где не постоје услови за отварање домаћичких школа, а ради постизања што веће просвећености у домаћинству).

Грађанске школе

Грађанске школе су оспособљавале ученике за похађање стручних школа и зато су својим ученицима давале шире опште образовање него што су то могле више народне школе.

⁵ *Статистика школа*, стр. 87.

Како је Србија била аграрна земља са слабо развијеном индустријом и занатством, то су ове школе углавном школовале пољопривредне стручњаке, а нешто мање занатлије и трговце. У њих су се уписивала највише деца радника и сељака.

Закон о грађанским школама донет је 5. децембра 1931. године. Према том закону наставни план школе подешава се према привредним потребама становника и краја где се школа налази. Овим законом школе добијају статус нижих средњих школа и трају 4 године.

Грађанске школе су могле бити државне и приватне. Отварање ових школа спровођено је одлуком Министра просвете, а које струке ће бити школа зависило је од потреба државе. Школе су углавном отваране у градовима или у крајевима са већом густином насељености. Грађанске школе су такође могле бити мушке, женске или мешовите, зависно од броја уписаних ђака.

У ове школе могла су се уписати деца која су завршила четврти разред без слабих оцена, или која су завршила разред више народне или средње школе, а да нису старија од 14 година.

Школска година траје од 1. септембра до 20. јуна, а за ученике четвртог разреда до краја маја и дели се на два полугодишта.

У овим школама ученици су полагали разредни, поправни, допунски и завршни испит.

Настава у школама истог занимања једнака је за целу државу.

Прва два разреда свих грађанских школа имају једнак наставни план, а за трећи и четврти разред настава се одређује према струци за коју се оспособљавају ученици.

Настава у женским и мешовитим школама прилагођавана је и припреми женске омладине за позив жене у животу.

Настава је одржавана на државном језику, а за децу националних мањина постојала су и паралелна одељења на језику дотичне националне мањине. (Оваква се одељења отварају у местима где се пријави довољан број деце националних мањина за наставу на њиховом језику).

Школовање у овим школама је трајало четири године и оне су имале ранг ниже средње школе. Ако ученик напусти ову школу, или буде искључен, а не настави школовање у некој другој школи, занату или трговини, био је дужан да се врати у вишу народну школу док не наврши 14 година.

Наставно особље чинили су управитељи, наставници, учитељи вештина и ручних радова и стручни учитељи.

Управу и надзор над грађанским школама вршило је Министарство просвете непосредно, или преко органа опште управе.

Бројчано стање грађанских школа по бановинама било је овако:

У Дравској бановини постојале су мушке и женске школе у многим већим местима, укупно 32 државне и 8 приватних.

У Савској бановини било је 49 школе.

У Врбаској бановини укупно 13 школа.

У Приморској бановини 23 школа.

У Дринској бановини било је 10 државних и 6 приватних школа. У школском срезу Шид била је 1 грађанска школа.

У Зетској бановини 9 државних и 2 приватне, укупно 11.

У Дунавској бановини 30.

У Моравској бановини 2 државне.

У Вардарској бановини 13 државних.

У Управи града Београда (чине је општине. Град Београд, Земун и Панчево) било је 4 државне и 1 приватна. Укупно 5.⁶

Учитељске школе

Отварање учитељских школа врши се Краљевим указом, на предлог Министра просвете и по сагласности Председника Министарског савета.

Отварање ових школа врши се на исти начин као и отварање средњих школа, а поред тога Законом је још било предвиђено да уз учитељску школу мора постојати и народна школа (вежбаоница). (Закон о учитељским школама донет је 27. септембра 1929. године). Вежбаоница је служила за практичну вежбу учитеља приправника.

Учитељске школе се отварају у већим местима и интернатског су типа.

Оне могу бити мушке, женске и мешовите.

По потреби Министар просвете може уз ове школе отворити и друге специјалне школе као што су: за забавиље, домаћинство, пољопривреду, за припрему наставника у школама за слепу, глувонему и недовољно развијену децу, као и течајеве за усавршавање учитеља.

У учитељске школе се уписују ученици који су завршили четири разреда гимназије и који су положили нижи течајни испит као и прописани пријемни испит, а да нису старији од 17 година. Поред тога ученици су се морали подвргнути прегледу комисије која је имала задатак да утврди да ли кандидат има телесне и духовне способности за обављање учитељског позива.

⁶ *Статистика школа*, стр. 58.

Министарство просвете одређује број ученика који ће се уписати у поједине учитељске школе. Школовање у овим школама траје пет година.

Ученици после завршених пет разреда полажу у јуну месецу дипломски испит и стичу квалификације за учитеља народне школе. Дипломираним ученицима који су оспособљени за забавиље, или за рад са недовољно развијеном децом и слично – мора то бити назначено у дипломи.

Учитељске школе су биле опремљене библиотекама и кабинетима за поједине наставне предмете.

Библиотеке су располагале књижним фондом за изучавање многих предмета. Постојале су књижнице за стране језике, за народни језик и књижевност, за историју и географију, књижница школских уџбеника.

У кабинетима су смештене збирке које су служиле за извођење наставе: збирка за математику, збирка за физику, за географију, историју, хемију, за гимнастику, збирка музичких инструмената.⁷

Управу и надзор над учитељским школама спроводи Министар просвете непосредно и посредно преко органа опште управе и нарочитих стручних изасланика.

У Дравској бановини је било 7 оваквих школа.

У Савској бановини су у многим већим градовима отварање мушке и женске, приватне и државне школе овог типа, укупно 10.

У Врбаској бановини 1 школа.

У Приморској бановини 2.

У Дринској бановини 5.

У Зетској бановини 3.

У Дунавској бановини 6.

У Моравској бановини 4.

У Вардарској бановини 1.

У Управи града Београда: у Београду 2 државне, у Земуну нема, у Панчеву нема.⁸

⁷ *Извештај женске учитељске школе у Крагујевцу за школску 1936–37. годину*, Крагујевац 1937., стр. 22–24

⁸ *Статистика школа*, стр. 122.

Уметничке школе

У држави у то време постоји 15 средњих музичких и уметничких школа. То су све приватне установе са правом и без права јавности. Неке од ових школа уживају државну субвенцију.

За пријем у ове школе потребно је да кандидат има способности за музику или уметност и да има нижи течајни испит. Изузетно, могу се уписати и ученици без нижег течајног испита ако положи пријемни испит и покажу да поседују потребно опште образовање и нарочиту способност за музику или уметност.

Верске школе

У држави су постојале многе верске школе: православне богословије, пимокатоличке богословије, муслиманске верске школе, јеврејске верске школе.

Православне богословије – било их је 5 у целој Краљевини и то: у Сремским Карловцима, Сарајеву, Цетињу, Призрену и Битољу.

У њима су се ученици школовали за позив свештеника. У први разред се се уписују ученици који су завршили 4. разред гимназије или реалке.

Свршени ученици ове школе могу наставити школовање на Православном богословском факултету.

Римокатоличке богословије – има их укупно 9 и то: у Дубровнику, Ђакову, Љубљани, Макарској, Марибору, Мостару, Сарајеву (2) и Сплиту. О издржавању и уређењу ових школа стара се католичка црква, а држава им даје извесну субвенцију. Ученици ових школа оспособљавају се за посао свештеника.

Муслиманске верске школе – ових школа има три врсте: средње, средње стручне и ниже средње.

У средње школе спадају: шеријатска гимназија у Сарајеву и велика медреса Краља Александра у Скопљу.

У средњу стручну спада шеријетско-судачка школа у Сарајеву.

У ниже средње школе спадају приватне медресе.

Ове верске школе васпитавају ученике у духу муслиманске вере и оспособљавају их за верске функционере.

Јеврејске верске школе – у Краљевини је постојала једна јеврејска верска школа у Сарајеву. То је била приватна установа. За упис је била

потребна завршена средња школа и положен завршни испит, а школовање је трајало четири године.

У Дринској бановини је било 5 верских школа (православне, католичке, муслиманске, јеврејске).

У Зетској бановини 2 богословије.

У Вардарској бановини укупно 4 (православне, католичке, муслиманске).⁹

Универзитети и високе школе

Највише просветне установе у држави су били универзитети. У целој држави су постојала 3 универзитета:

1. Универзитет у Београду са следећим факултетима: филозофски, правни, богословски (православни), медицински, технички и пољопривредно-шумарски.

Постоје и засебни факултети овог универзитета: правни факултет у Суботици и филозофски факултет у Скопљу.

2. Универзитет у Загребу са факултетима: филозофски са фармацеутским одељењем, правни, богословски (римокатолички), ветеринарски, технички и пољопривредно-шумарски.

3. Универзитет у Љубљани са факултетима: филозофски, правни богословски (римокатолички), медицински и технички.

Поред универзитета постоје и високе школе: економско-комерцијална висока школа у Загребу, две више педагошке школе у Београду и Загребу по једна.

У држави постоји једна музичка и једна уметничка академија у Загребу и један музички конзерваторијум у Љубљани – виши одсек. То су државне школе и имају ранг високих школа. При овим школама постоје ниже и средње школе.

За упис у ове високе школе потребно је да је кандидат положио виши течајни испит гимназије или реалке или учитељске школе. Такође се могу примити и кандидати који немају потребну средњу школу ако положи пријемни испит.

Универзитети и високе школе су државне установе и налазе се под непосредним надзором Министра просвете.

⁹ *Статистика школа*, стр. 153–157.

Литература:

- Друга женска реална гимназија у Београду, Извештај за школску годину 1933–1934, Београд, 1934.
- ЗБИРКА ПРОПИСА за стручне продужне школе, средио Др. Милан В. Јовић, шеф отсека за трговину, занатство и индустрију Краљевске банске управе у Нишу, Ниш, 1939.
- ЗБОРНИК закона и уредби Краљевине Југославије, уредио Др. Хирц Славко, кр. котарски судца, Загреб, 1929.
- Извештај женске учитељске школе у Крагујевцу за школску 1936–1937 годину, Крагујевац, 1937.
- Izvješće Trgovačko-obrtničke komore za Slavoniju i Osijek, Osijek, 1895.
- Јаначковић, Бранка, Краљевска банска управа Вардарске бановине просветно одељење, књига друга, Врање, 2011.
- Моачанин, Паја, Школа и друштво, Осијек, 1933.
- ОПШТА ДРЖАВНА УПРАВА (бановине, срезови, општине, градови), Алманах Краљевине Југославије 1932. године, Загреб, 1932.
- Просвета, образовање и васпитање у Србији, Београд, 1971.
- Статистика школа под Министарством просвете, Београд, 1933.

Summary

School system in the Kingdom of Yugoslavia

The issue of education and cultural life of the people in the new state became very important. It was necessary to remove a huge difference between educated and non-educated layers of society. The school had to satisfy the needs of the whole society and to approach life as close as possible. It had to belong to the entire people, no matter the social, national and religious differences and this is why it had to be unique for the entire state.

In 1929 new modern school laws were adopted. According to them, the following existed in the state: folk schools, civil schools, secondary schools, teacher training schools, art, religious schools, universities and high schools. The schools could be state or private. The school system was under the management of the Ministry of Education.

The largest number was present in folk or elementary schools, which were established in almost every place. In 1932, there were 8.114 in total. In larger places different secondary schools were established (household, teacher training, civil, art) and grammar schools. In addition, there were religious schools of all religions. In Belgrade, Zagreb and Ljubljana, there were high schools and universities.

Александра Ћирић, кустос

Фотографије из збирке Одељења историјских збирки Завичајног музеја Рума*

Сажетак: У раду се обрађује фотографија као историјски извор и музејски предмет. Уводни део је посвећен Руми и румским фотографима. У њему су, у кратким цртама, изнети историјски подаци од којих неки до сада нису публиковани. Централни део рада представља приказ збирке фотографија Одељења историјских збирки Завичајног музеја Рума, као извора за проучавање завичајне историје. Збирка је приказана из више различитих углова, почев од њеног историјата, складиштења, обраде, организације и дигитализације.

Кључне речи: *Фотографија, Рума, Завичајни музеј Рума*

Рума и фотографска делатност

Током друге половине XIX века Рума је била место са уређеним магистратом и статусом привилегованог трговишта. Трговиште је постала још 1747. године, када је царском повељом добила право на одржавања четири (а у скоро и још два) годишња вашара. Две године касније (1. јануара 1749.), место је склопило уговор („Слободница“) са властелином Марком бароном Пејачевићем, чиме је добило привилегован положај, односно, становници су имали статус слободних грађана.¹

На основу ових привилегија, Рума се убрзано развијала као занатско и трговачко место, са добро организованом комуналном и здравственом службом, школством... Седамдесетих година XVIII века, у Руми су постојале чак две школе, које су у народу важиле као „гимназије“ – Хранисављевићева српска „мала гимназија“ и „Пејачевићева гимназија“. Нешто касније, прота Матеја Ненадовић у својим „Мемоарима“, помиње да је тада у Руми била

* **Напомена:** Рад је настао као саставни део испита за звање музејског кустоса, полагао 2017. године у Музеју Војводине, а овде је публикован у скраћеној верзији.

¹ Ђорђе Бошковић, *Рума у прошлости – историјски преглед*, Рума, 2011, стр. 13–16, 56

„најбоља школа“². Ове школе су похађали и Атанасије Стојковић* и уставописац Теодор Филиповић (Божидар Грујовић)**.

Године 1818. Рума је добила још једну царску повељу. Тада је аустријски цар издао привилегију румским занатлијама, што је још више поспешило развој ове делатности. У Буни 1848/49. године, Рума је имала важну улогу у Српском покрету у Срему. Током друге половине XIX века долази до убрзаног привредног и друштвеног развоја Руме. До избијања Првог светског рата она добија изглед правог градског насеља. Томом овог рата, многи Румљане, српске националности, били су у приморани да ратују против њихове словенске браће. Ипак, патриотска осећања су превагнула, те су Срби масовно напуштали аустроугарску војску или избегавали мобилизацију. Непосредно по завршетку рата, у Руми је 24. новембра 1918. године одржана скупштина, на којој су делегати из целог Срема изразили вековну тежњу за присаједињењем Срема матици Србији.³

Тренд развоја, успорен у ратним годинама, настављен је током 20-тих и 30-тих година XX века. Иако је Рума по својој економској снази (највећа житна пијаца у Краљевини Југославији) и културном нивоу њених житеља већ одавно спадала у ред градова, званично је тај статус добила тек 1933. године. Нови рат, 1941. године, Рума је дочекала као један од центара немачке националне мањине у Срему. Уласком немачке војске у Руму, априла 1941. године, у граду је установљена окупаторска власт. Упркос томе многи Румљани су се придружили народноослободилачком покрету. Након ослобођења, 27. октобра 1944. године, стицајем историјских околности, умногоме је промењена етничка слика Руме. Тада је већи део припадника немачке националне мањине напустио град, а на њихово место су се населили колонисти из разних крајева Југославије.⁴

Иако су се путујући фотографи, највероватније, и раније затицали у Руми, они који су у месту отварали сталне атеље датирају скраја XIX века. И овде су први фотографи били странци. Такође, судећи по сачуваним фотографијама Румљана из тог периода, многи од њих су фотографисани у бечким, пештанским, новосадским, земунским и београдским фотографским

² *Мемоари проте Матеје Ненадовића*, Београд, 1893, стр. 26

* Атанасије Стојковић је писац прве Физике на српском језику, преводилац Новог завета и аутор првог романа у модерној српској књижевности – „Аристид и Наталија“ (Ђорђе Арсенић, *Знаменити Румљани*, Рума 1996, стр. 66–91)

** Теодор Филиповић (Божидар Грујовић), професор на Харковском универзитету, члан делегације која је са Протом Матејом Ненадовићем ишла у Русију, творац „Устројенија Совјета“ и секретар Правитељствујушчег совјета. (Ђорђе Арсенић, нав. дело, стр. 93–105)

³ Ђорђе Бошковић, *Рума у прошлости*, стр. 19, 27; Драго Његован, *Присаједињење Војводине Србији*, Нови Сад, 2004, стр. 239

⁴ Ђорђе Бошковић, *Рума у прошлости*, стр. 87, 113–119

атељеима. Према расположивим подацима, претпоставља се да је најстарија фотографска радња била у власништву Емила Душека. О њему нема других података, осим печата на фотографијама које су настале у његовом атељеу. На печату његове радње је писало „EM. DUŠEK Fotografische Kunftanstalt Ruma Hauptgasse Nr 51“.⁵

Печат фотографа Емила Душека

Печат фотографа Љубомира Бикара

Отприлике у исто време радио је и румски фотограф Љубомир Бикар, чији атеље је носио назив „Веритас“. Фотограф Бикар се помиње после 1897. године, као фотограф и сликар. Он је у Руми боравио вероватно до краја Првог светског рата, јер се касније не помиње, а 1909. године локална штампа је забележила да је у његовом атељеу избила ватра, при чему су изгорели скоро сва опрема и материјал, осим два фотоапарата.⁶

У периоду пре Првог светског рата (после 1897) у Руми се јавља „фотограф и кипар“ Виктор Фирст (Viktor Fürst). Он је имао свој фотографски атеље у Главној улици број 148 („У Чермаковој кући“, поред биоскопа „Аполо“).⁷

У то време, 1910. године, помиње се и фотограф Шимић.⁸

У периоду између два светска рата фотограф, али и собосликар и фирмописац био је Коста Ванђеловић.⁹ Такође, у истом периоду, као румски фотографи помињу се Хејна¹⁰ и Корнелијус Милер (Kornelius Müller)¹¹. У то

⁵ Завичајни музеј Рума, Одељење историјских збирки (у даљем тексту ЗМР), инв. бр. 894

⁶ Ђорђе Бошковић, Рума у периоду 1861–1914, Рума, 2016, стр. 374, 400; ЗМР, инв. бр. 901

⁷ Исто, стр. 384; Исто, инв. бр. 864, 942

⁸ Franz Wilhelm, Rumaer Dokumentation II, Stuttgart, 1997, стр. 62

⁹ Спомен књига српског привредног друштва Привредник 1897–1947, Београд, 1984, стр. 376; ЗМР, инв. бр. 904

¹⁰ ЗМР, инв. бр. 515

¹¹ Franz Wilhelm, нав. дело, стр. 62

време, Фистов фотографски атеље преузели су Штефи Ханга (Stefi Hanga)¹² и Вили Ходина (Willy Hodina).¹³

Виктор Фирст

Реклама радње В. Фирста

Налепница фотографске радње „Хејна“

Налепница фотографске радње „Ханга“

Коста Ванђеловић

Један од најпознатијих румских фотографа у том периоду био је и Стеван Бурнаћ, који је дошао из Славонског Брода, а своју праксу наставио и

¹² ЗМР, инв. бр. 514: Franz Wilhelm, нав. дело, стр. 62

¹³ Franz Wilhelm, нав. дело, стр. 62

после Другог светског рата. На основу расположивих извора, види се да су сви румски фотографи своје радње имали у центру Руме (у Главној улици).¹⁴

Прве разгледнице Руме датирају скраја XIX века, да би брзо постале важан сегмент живота града. У питању су колажне разгледнице са декоративним додацима (цветним, биљним) или стандардне, са само једним мотивом. Искључиво су приказивале поједине градске целине или репрезентативне објекте (властелински „двор“, магистратску зграду, Хрватски дом...). Нема података о ауторима ових разгледница, али се зато на многима могу пронаћи подаци о издавачима. Међу издавачима румских разгледница су: штампари и књиговесци Ана Вагнер (Anna Wagner) и Роберт Венингер (R. Weninger), трговци Бранко Богдановић, Весл (E. Wessel), Данило Удицки, Никола Ђуришић, књижари Р. Поповић и Фишер (M. Fischer), Јохан Амс (Johan Ams) и други. Очигледно је да су биле штампане у рекламне сврхе. Такође, као издавачи појављују се и разне штампарске фирме из Загреба и других већих градова,

Фотографија као историјски извор и музејски предмет

Фотографија припада групи савремених историјских извора, заједно са фонограмима, филмовима, магнетофонским тракама.... Они су произашли из модерних техника бележења стварности. Чим се појавила, фотографија је понудила до тада невиђено тачну и прецизну слику саме стварности ухваћене кроз фотографски објектив. Приказујући је са много детаља, она је, у то време, за многе, представљала огледало саме природе.¹⁵

Као начин да се „заустави“ време, тренутак живота из стварног света, фотографија је убрзо, од чувара успомена, постала предмет занимања историчара. Она прераста у историјски извор који садржи многобројне информације о ближој и даљој прошлости. Оно што привлачи историчаре је документарна вредност коју фотографија носи. Фотографија бележи детаље, оживљава атмосферу историјског догађаја или личности и доприноси њиховом значају. Актери и призори на фотографијама временом ће нестати. Многи објекти, места, улице, паркови, природне знаменитости или јавни споменици као, а читави амбијенти промениће свој изглед. Фотографије нам пружају информације о објектима, називима на њима, људима или групама људи, њиховој одећи, ношњи, разним превозним средствима, ситуацијама, као што су пијаци, прославе, шеталишта. Фотографије често осликавају друштвени, културни и, уопште, целокупан јавни живот неког места у датом времену. На фотографијама су забележени разни етнолошки, културни, историјски

¹⁴ Божидар Пауковић, *Записи из Румског атара*, Рума, стр. 25

¹⁵ Миланка Тодић, *Фотографија, оригинал или копија*, Зборник радова са стручних скупова секције историчара Музејског друштва Србије, свеска 6, Краљево, 2008, стр. 69

догађаји: такмичења, соколски слетови, свечаности и прославе и обележавање значајних датума и догађаја. Овако посматрана, фотографија служи као извор за проучавање опште и завичајне историје, архитектуре, историје уметности, за датирање и реконструисање историјских, културних, уметничких и спортских догађаја, свакодневног живота, јавног и културног живота, обичаја, моде, размишљања, забаве... Као фактографско сведочанство о једном прохујалом времену, а затим и као уметничка, историјска, културолошка, етнолошка и социолошка грађа фотографија може да буде даље кориштена и у другим комплекснијим истраживањима тога периода.¹⁶

Фотографски снимак је одраз стварности у складу са „овде“ и сада“. Да би се фотографија правилно разумела неопходно је обезбедити просторни и временски контекст. Неопходно је познавати време настанка фотографије, име њеног аутора, податке о личностима, догађају или објекту и објектима који су снимљени. У недостатку поузданијих извора о томе, могу помоћи и евентуални подаци наведени на реверсу или маргини фотографије. На таквим местима се често налазе напомене као што су посвете, означавање појединих ликова, објеката, датуми и друго.¹⁷

И поред свог значаја као историјског извора, фотофотографија у том погледу може имати и извесне недостатке. Визуелна порука фотографске слике, ма колико била тачна, није нужно и истинита. Још у току самог поступка израде фотографије, ретуширањем се може донекле кориговати снимљена стварност. Много пута у прошлости било је случајева брисања појединих ликова са фотографије, лажног представљања, погрешног интерпретирања, улепшавања стварности и сл. Такође, фотографски апарат уместо континуитета природног опажања нуди дисконтинуитет и фрагментарност представљања. Тиме се губи из вида шири контекст на рачун детаља. Фалсификовање фотографија узима маха са техничко-технолошким напретком у овој области. Врхунац је достигло са дигиталном фотографијом, која је озбиљно довела у питање изворну документарност фотографије.¹⁸

Иако је једно од суштинских својстава фотографије могућност репродуковања и умножавања, у пракси се још увек користе термини „оригинал“ и „копија“. Тако се оригиналном фотографијом сматра негатив, на хартији или стаклу, нитроцелулозној, ацетилцелулозној или полиестерској траци) док се копијом сматра позитив на папиру. У случају да је оригинал изгубљен, копија може да преузме функцију оригинала. Ипак, настанком дигиталне фотографије, дилема оригинал или копија постаје све више беспредметна.¹⁹

¹⁶ Zorica Netaj, *Iskustvo na sređivanju, obradi i digitalizaciji zbirke fotografija Arhiva Jugoslavije*, Maribor, Problemi klasičnega in elektronskoga arhiviranja, Radenci, 2005, стр. 319

¹⁷ Миланка Тодић, нав. дело, стр. 68, 74

¹⁸ Исто, стр. 69–75

¹⁹ Исто, стр. 73; Зорица Нетаж, *Фотографија као архивска грађа и њихова обрада у Архиву Југославије*, Архив, бр 1–2, Архив Југославије, Београд, 2012, стр 70

Својом документарном и уметничком вредношћу, фотографија представља својеврсно културно наслеђе, и као таква заузима значајно место у музејским збиркама. Може да буде значајна као музејски експонат и због своје садржине, али и као предмет по себи, ако су у питању веома старе фотографије.²⁰

Фотографија у музеју има и значајну улогу у оквиру документације која прати сваки музејски предмет. Поред других параметара, који детаљно описују музејски предмет, фотографско бележење његовог стварног изгледа представља најсигурнији начин да се дугорочно сачувају информације о њему.²¹

Такође, самим тим што је музејски предмет, фотографија представља и изложбени медиј. Многе музејске изложбе се или искључиво састоје од фотографија или заузимају значајно место у оквиру изложбе. Музејска фотографија, и фотографија уопште, неизбежни су део музејске презентације, не само путем изложби и изложбених каталога, него их срећемо у оквиру музејских публикација, а у новије време, дигитална или дигитализована фотографија је кључни део музејске презентације, путем веб-сајтова, фејсбук странице...²²

Збирка фотографија Одељења историјских збирки Завичајног музеја Рума

Збирка фотографија је једна од најстаријих музејских збирки, установљена, практично, од оснивања Музеја, 1962. године. У међувремену збирка је више пута реорганизована и изнова класификована.

Одељење историјских збирки Завичајног музеја Рума у свом фонду, садржи велики број различитих фотографија. Са почетком уношењем података у музејски програм ИМУС, истовремено се обавља и реинвентаризација Одељења историјских збирки, што је случај и са збирком фотографија. Због тога је тренутно тешко утврдити тачан број фотографија у збирци.

У основи све ове фотографије би се могле разврстати на: инвентарисане, оне које су у процесу обраде и фотографије које се налазе у студијској збирци. У новије време, са техничко-технолошким осавремењивањем Музеја, настао је велики број дигиталних фотографија, чији аналогни снимци (оригинали или позитиви) нису у музејском власништву, али имају документарно-историјску вредност за изучавање прошлости завичаја. Такође, како је већ речено фотографије су саставни део музејске документације о

²⁰ Ivo Maroević, *Fotografija kao muzejski predmet*, *Informatica museologica*, Vol. 31, No. 3/4, Zagreb, 2000, стр. 14–15

²¹ Исто, стр. 14–15

²² Исто, стр. 14–15

предмету, али о њима овде неће бити речи, као и о фотографијама које прате активности Одељења историјских збирки (изложбе, промоције, музејске екскурзије, прославе, семинари...).

У овом раду биће разматране само аналогне фотографије у оквиру збирке фотографија Одељења историјских збирки Завичајног музеја Рума. Оне се могу класификовати на разне начине: према садржини, према значају, техници израде, форматима, ауторима, инвентарним бројевима, хронолошки,...

Садржински, најчешће приказују мотиве града и околине, групне и појединачне портрете (чланови румских културних, спортских, привредних и других друштава, професори, ученици и матуранти школа, припадници органа локалне власти, фотографије из рата), друштвено политичке догађаје (манифестације, политички избори, обележавање годишњица).

Најзначајније фотографије из збирке су оне најстарије, оне које приказују истакнуте личности завичаја, значајне догађаје, објекте и архитектонске целине чији је изглед битно промењен или више не постоје.

Већина фотографија до 70-тих година XX века рађена је у црно-белој техници или сепији (третирање црно-беле фотографије смеђе-црвеним пигментом у циљу побољшања квалитета) Највећи број припада позитиву, а само мањи у негативу. Увођењем процеса дигитализације у Завичајном музеју Рума, почетком XXI века увећава се број дигиталних фотографија.

Формати фотографија из збирке су различити. Оне старије (крај XIX и почетак XX века) су, мање-више, у стандардним форматима тог доба, док су оне из каснијег времена различитих димензија, често у формату дописне карте.

Судећи према реклами на аверсу и реверсу или налепницама на фотографијама, оне су начињене у румским фотографским атељеима или у атељеима ближих и удаљенијих градова. Међу румским фотографима до Првог светског рата најзаступљенији је Виктор Фирст. Ипак, за велики број фотографија се не може утврдити њихов аутор. Фотографије начињене у времену непосредно после Другог светског рата носе печат познатог румског фотографа Стевана Бурнаћа, којег су у даљем периоду наследили разни фотографски судији, оставивши своје печате на реверсима фотографија.

Фотографија пролази исту процедуру као и сваки предмет који уђе у музеј – од Књиге улаза, преко обраде, дигитализације, складиштења и, по потреби, конзервације, до различитих начина презентације.

Приликом обраде фотографије одређује се њен инвентарни број, утврђује се назив фотографије (идентификација), порекло, врста материјала на којој је настала, величина, односно, формат, име аутора, време и место њеног настанка, стање фотографије, даје се опис садржине фотографије и након тога она постаје музејски предмет.

Идентификација фотографија је један од сложенијих послова током њихове обраде. Да би фотографија била релевантан, аутентичан и веродосто-

стојан документ мора да садржи: име особе коју приказује, локацију на којој је снимљена, објект који приказује, датум снимања и аутора фотографије. Најједноставнији начин да се фотографије идентификује је њено посматрање и анализирање. У тежим случајевима, када о њој не постоје потребни подаци треба истражити документарну грађу чијој целини су фотографије припадале, затим, прегледати одговарајућу литературу која се односи на творца фотографија или на период на који се фотографија односи. Ако је потребно обавити консултације са одговарајућим институцијама или личностима. Идентификација је много тежа када се ради о портретима, нарочито оним из даље прошлости, јер нема других узредних индикатора који помажу у томе. Ипак, и у том случају се могу наћи занимљиви подаци на полеђини фотографија који, као и стари формати фотографија, могу да помогну при идентификацији.²³

У збирци фотографија Одељења историјских збирки најпроблематичнија је идентификација групних и појединачних портрета. У већини случајева познати су само поједини ликови, о којима су подаци најчешће добијени од дародаваца или се понеко име налази на полеђини фотографије.

Већина музејских фотографија преузетих у збирку у првим деценијама постојања Музеја, током 60-тих и 70-тих година, пошто није заведен начин прибављања третира се као да потиче „наслеђена из збирке музеја“. Међутим, према усменим изворима зачетак ове збирке је поклон једног од утемељивача Звичајног музеја Рума, колекционара Милоша Буновића. Од када се евиденција о музејским предметима води према установљеним музејским принципима, највећи број фотографија прибављен је путем поклона (појединаца, установа, предузећа), а само мањи број посредством откупа. Међу дародавцима за ову збирку треба поменути колекције фотографија румских породица Соретић, Ивић, Макеш, Војчанин, Милеуснић, Рајаковац..., али и један сет добијен од грофа Кларија из Салцбурга, наследника румске гране грофовске породице Пејачевић. Значајан број портретних фотографија преузет је из предратне румске полицијске архиве. У новије време, значајан део дигиталних фотографија добијен је путем интернет извора. Такође, у збирци фотографија постоји и мањи број слајдова, негатива, међу којима су неки и на стакленим плочама.

Треба напоменути да Завичајни музеј Рума углавном нема фонд средстава намењен откупу музеалија, или је он веома ограничен. Будући да фотографија добија све већу вредност као историјски извор и музејски предмет, требало би основати фонд за аквизицију оваквог материјала, као и проширити мрежу сарадника.

Фотографије због својих специфичних хемијско-физичких особина захтевају одређен начин одлагања, руковања и чувања. Најважнији предуслов доброг чувања фотографија јесте одговарајућа амбалажа која ће зависити од тога да ли се ради о позитивима или негативима, као и од врсте

²³ Зорица Нетај, *Фотографија као архивска грађа ...*, стр 71

подлоге.²⁴ Стога, у оквиру збирке фотографија Одељења историјских збирки, након завршене обраде, фотографије се стављају у мање или веће коверте, у зависности од формата, пластичне фолије, албуме и кутије. На њима је уписано име фотографије и њен инвентарни број. Негативи на филму су смотани у пластичним кутијама. Негативи који су исечени на појединачне комаде или на траке смештени су у картонске фасцикле са одговарајућим џеповима. Све се чува у адекватним дрвеним ормарима у депоу и канцеларијама кустоса, без штетног утицаја влаге и светлости. Приликом складиштења треба имати у виду евентуално често коришћење фотографија за разне музејске и друге потребе, те омогућити лак приступ фотографијама и њихово брзо проналажење у оквиру збирке.

И поред руковања и чувања у складу са музејским стандардима, део музејских фотографија је, током ранијег коришћења или због пропадљивости материјала од којих су начињене, мање или више оштећен. У таквим случајевима неопходна је њихова конзервација, па и рестаурација. Ипак, до сада, фотографије Одељења историјских збирки нису конзервиране, што ће у наредном периоду бити један од приоритетних задатака.

Фотографија су доступне корисницима Музеја путем разних видова њихове презентације. Организују се тематске изложбе само фотографија („Сремски објектив“, изложба уметничке фотографије – 1985. године, „Рума, некад и сад“ – 2004. године), али чешће историјске изложбе у оквиру којих фотографија има важну илустративну улогу. На предавањима из завичајне историје, путем слајдова, Power-Point презентација и сл, презентују се фотографије из збирке, већ према теми која се обрађује. Фотографије из Одељења историјских збирки се публикују у музејским часописима и другим публикацијама. Такође, саставни су део ФБ профила и блога Завичајног музеја Рума.

Велики број фотографија из збирке је дигитализован, али тај процес траје и даље. Предности дигитализације фотографија су следеће: заштита од оштећења и пропадања, лакше и боље управљање фотографским материјалом и његово архивирање, обезбеђивање лакшег приступа и претраге по базама података, чак и већем броју корисника истовремено, успостављање везе са другим предметима у оквиру збирке и целог Музеја. Такође, то је добар начин да се овакви музејски садржаји истовремено и свеобухватно презентују и промовишу. Наравно, понекад је неопходно заштити ауторско право над овако презентованом фотографијом од неовлашћеног умножавања и дистрибуције. Дигитализација фотографија из збирке одвија се углавном путем скенирања, а само мањи број њих, и то оних већих формата, дигитално је фотографисан. Скенирање се обавља у резолуцији од 300 до 600 dpi (*dots per Inch* – тачака по инчу), у форматима TIFF (*Tagged Image File Forma*) и JPEG (*Joint Photographics Experts Group*), у црно-белој техници (*grayscale*) и у

²⁴ Исто, стр. 75

колору (RGB – *Red, Green, Blue* и CMYK – *Cyan, Magenta, Yellow, and Key/Black*).²⁵

Процес обраде музејских предмета одвија се у континуитету, а то је случај и са фотографијама. Стога, поред инвентарисаних фотографија, у фонду Завичајног музеја Рума постоји већи број још увек необрађених фотографија, између осталог због мале временске дистанце од њиховог настанка, позитива лошијег квалитета, доста оштећених, неприоритетности... Међутим, међу њима има и врло интересантних нарочито за проучавање прошлости Руме у периоду после Другог светског рата. Тако треба поменути: фотографије ослобођења Руме, снимљене 28. октобра 1944. године, албум са фотографијама Другог савезног ваздухопловног слета 1949. године у Руми, посета Јосипа Броза Тита Руми 1953. године, манифестације 60-тих и 70-тих година XX века, обележавања годишњица школа и јавних установа, откривање споменика, албума о румским послератним предузећима, као и велики број фотографија из најновијег времена.

Како је напоменуто, у оквиру збирке фотографија Одељења историјских збирки постоји дигитална база фотографија. Између осталог, сачињена је и ради лакшег сналажења и кретања у оквиру збирке. У њој су, осим хронолошки, према редоследу обраде и инвентарним бројем, фотографије разврстане по одређеним критеријумима, односно, према садржини и областима које приказују.

У најширем смислу, све фотографије у оквиру ове базе груписане су на следећи начин:

1. Друштва
2. Манифестације
3. Портрети
4. Рума
5. Школство

Сваки од ових одељака се и даље грана.

У оквиру одељка „Друштво“ постоји више група фотографија које сведоче о богатом друштвеном животу Руме, чији се развој прати од средине XIX века. Оне су даље разврстане на: Добротворна друштва, Музичка, Пчеларска, Привредна, Позоришна, Спортска и Ватрогасна друштва. Из ове области најстарије и најзначајније су фотографије Српског певачког друштва, Тамбурашког друштва, Кола српских сестара, Српске женске добротворне задруге, Пчеларске задруге, Занатлијске задруге, Земљорадничке задруге,

²⁵ Ђорђе Бошковић, *Дигитализација Одељења историјских збирки Завичајног музеја Рума* (рад за више музејско звање), необјављено (архива Завичајног музеја Рума)

Привредникових питомаца, Добровољног ватрогасног друштва, Соколског друштва, позоришних дружина, спортских клубова.

У овом сегменту се налазе најстарије и најзначајније фотографије из збирке. Оне су, уједно, најинтересантније за пручавање друштвеног живота Руме у прошлости. Најбројније су оне које се тичу спортског и позоришног живота. Иако организовано бављење спортом у Руми датира спочетка XX века, фотографије су из периода после Првог светског рата, а односе се на Соколско друштво и спортске клубове. Међу њима се нарочито истиче један албум са 46 соколских фотографија, поклон румског сокола Озрена Милеуснића.

Што се тиче позоришних фотографија, настарије датирају спочетка XX века, а најбројнија је колекција фотографија аматерског позоришта „Добрица Милутиновић“, из 50-тих година – групних, појединачних и сцена из представа.

Румска друштва су, уједно, најважнији организатори и протагонисти различитих манифестација. У периоду до Другог светског рата оне су углавном биле националног и верског карактера. После Другог светског рата, у новим друштвено-политичким приликама, друштвени живот добија нове форме. До изражаја долазе оне манифестације које у први план стављају нове вредности (братство-јединство, јубилеји НОБ-а, Титов рођендан и друго). У фонду фотографија Завичајног музеја Рума налази се мањи број фотографија начињених поводом друштвених збивања пре Другог светског рата, али зато постоји велика збирка снимака манифестација одржаваних током 60-тих и 70-тих година XX века. Ту су: фотографије сачињене приликом посете и боравка председника Јосипа Броза Тита у Руми 1953. године, проласка штафете младости и разних музичких фестивала, попут Фестивала музичких друштава Војводине.

Збирка портретних фотографија осликава етничку разноликост Руме. У Руми су од оснивања живели народи различите етничке припадности (Немци, Срби, Хрвати, Мађари, Јевреји...). Припадници ових народа су оставили свој траг у привредном, културном, друштвеном животу Руме. Постоји више стотина групних и индивидуалних портета румских становника, од којих добар део потиче из предратне полицијске архиве, али и из приватних збирки. Већина фотографија индивидуалних портрета су мањег формата, док их је неколико већих димензија и урамљено дрвеним рамовима. Међу лицима са ових фотографија су и она која су својим радом оставила значајан траг у прошлости Руме. Највише има трговаца, затим адвоката, лекара, просветних радника, политичара итд. (Јован Шевић, Вића Грујић, Борислав Богдановић, Бранко Спаић....). Ту је и колекција од 45 портрета румских ватрогасаца, скраја XIX века, као и један пано са њиховим ликовима из истог времена.

Сегмент најбогатији различитим фотографијама је онај који се налази у одељку „Рума“. У њему је велики број фотографија које сведоче о развоју Руме, као урбаног насеља, од краја XIX па све до последњих деценија XX века.

Пре свих, овде су веома значајне фотографије из колекције некадашњег Румског властелинства грофовске породице Пејачевић, оснивача Руме. Дobar део фотографија из ове колекције добијен је поклоном од наследника породице, грофа Кларија од Алдрингена (dr Felix Clary von Aldringen) из Салцбурга. То су: две фотографије дворишног изгледа властелинског „двора“ у центру Руме, порушеног 1962. године, за потребе изградње градског трга; затим, породичних задужбина (римокатоличка црква у Руми и Путинцима, крст на Солноку, као и зграда Завичајног музеја Рума); фотографије њихове воденице у румском насељу „Тиволи“, која илуструје изглед многобројних тадашњих воденица на сва три румска потока; ту је и фотографија управне зграде имања званог „Петров двор“, са прелепо уређеним вртом; пејзажне и панорамске фотографије Пејачевићевих имања „Солнок“, „Моја воља“ и „Барице“.

Пажњу заслужује и колекција од 17 фотографија екстеријера и ентеријера „Фишеровог салаша“. Реч је о имању румског лекара др Мориса Фишера, на којем је, усред житних поља, након Првог светског рата, саграђен летњиковац. Лоциран у пространом парку са тениским игралиштем, зимском баштом, разноврсним растињем и преко 40 врста дрвеће. Објекат се од 1997. године налази под заштитом Завода за заштиту споменика културе.

Посебну целину у оквиру збирке фотографија чине оне из периода Првог и Другог светског рата. За прошлост Руме је посебно интересантна колекција фотографија сачињена крајем октобра 1944. године, приликом ослобођења Руме. Оне су представљале најрепрезентативнији део некадашње сталне изложбене поставке о Другом светском рату, а добијене су посредством сарадње са Музејом Војводине.

Такође, осим ове колекције, постоје и фотографије градских целина, и појединачних објеката различите намене (гостионице, занатске радње, дућани, установе културе, приватне куће, јавни објекти, цркве).

Ту је и збирка разгледница, са невеликим бројем експоната, али многобројним дигиталним снимцима, разгледница из приватних колекција, од којих најстарије датирају краја XIX века.

Као један од важнијих извора ове врсте за проучавање прошлости Руме су фотографије румских гробља. У збирци фотографија се налази албум са фотографијама два румска гробља, насталих у периоду од 70-тих година XX века. Накнадно је обављена дигитализација преко хиљаду снимака појединачних надгробних споменика и капела са сва четири румска гробља (православног, католичког, старорумског, јеврејског). У међувремену су неки надгробни споменици нестали, те све ове фотографије представљају важно сведочанство о њиховом постојању, односно о људима који су некада живели у Руми.

Једно од препознатљивих обележја Руме у прошлости било је њено школство, почев од најстарије школе из средине XVIII века тзв. „Мала

славенскуја“, затим, нешто касније „Мале српске гимназије“ и „Пејачевићеве гимназије“, из друге половине XVIII века, у чијој згради се данас налази Завичајни музеј Рума. Почетком XX века се оснива и Гимназија. Такође, још у XIX веку, у Руми су постојале и музичка, девојачка и шегртска школа, а непосредно после Другог светског рата у Руми је краће време постојала и пилотска школа. У збирци фотографија налазе се снимци школских објеката, наставничких и ученичких колектива, панои матураната Гимназије, портрети просветних радника, ученичких активности (изложбе, течајеви, играчки...).

Каталог одабраних фотографија Одељења историјских збирки Завичајног музеја Рума

1. СТАРА ШКОЛА, РИМОКАТОЛИЧКА ЦРКВА И ЖУПНИ ДВОР

Аутор: непознат

Димензије фотографије: 24,5 x 29,7 cm, димензије паспартуа: 34 x 41,7 cm

Инв. бр. 1053

Фотографија Руме, начињена после 1906. године, односно након подизања новог црквеног торња 1906. године. У првом плану су део школске зграде („Пејачевићева гимназија“ – данас Завичајни музеј Рума), римокатоличка црква „Уздизања Светог Кржа“ и жупни двор, у Главној улици. Сва три објекта су задужбине грофовске породице Пејачевић. На улици се види мноштво народа који продаје или купује робу, те се може закључити да је фотографија начињена у суботу, када је био пијачни дан. Роба је изложена на тезгама постављеним са обе стране улице, на земљи, као и на великом броју запрежних кола. Такође, на основу неке робе (лубенице), претпоставља се да је слика настала у летњем периоду. Постављена дрвена скела и извађени оквири прозора указују на то да су на школи тада обављани радови (мењани су прозори на спрату, са уличне стране). У школској згради била смештена и штампарија, са истуреним излогом и фирмом написаном на српском и немачком језику („ШТАМПАРИЈА–BUCHDRUCKEREI“). На углу објекта стајао је фењер и изнад њега заставица на копљу. За разлику од данашњег изгледа, зграда је тада имала тзв. баце на крову према улици.

Фотографија је из колекције фотографија Румског властелинства, а поклон је Феликса Кларија од Алдрингена из Салцбурга, наследника румске лозе породице Пејачевић.

Фотографија је оивичена картонским паспартуом, са танким зеленим рамом са позлатом по ивицама, а њено стање је добро.

2. РИМОКАТОЛИЧКА ЦРКВА У ПУТИНЦИМА

Аутор: непознат

Димензије фотографије: 24,5 x 29,7 cm, димензије паспартуа: 34 x 41,7 cm

Инв. бр. 1054

Фотографија је начињена почетком XX века. У првом плану је зграда римокатоличке цркве у месту Путинци, подигнута 1899–1900. године, према плану Франца Сеча (Franz Setsch), на месту старе цркве, саграђене под патронатом грофа Петра Пејачевића. Црква је у целости је изграђена у неоготичком стилу. На фотографији је приказана црква са уличне стране, одвојена зиданом оградом од улице. На улазној капији стоји група дечака. Поред тротоара су тек посађене младице дрвета, уоквирене са по три колца. У црквеном дворишту се налази камени крст са представом Христовог распећа. Поред цркве, десно на фотографији, је један стамбени објект. Фотографија је начињена после 1906. године. Црква и данас постоји, али је у лошем стању.

Фотографија је оивичена картонским паспартуом, са танким зеленим рамом са позлатом по ивицама. Испод фотографије, на паспартуу је црним мастилом написано „Putincze“.

Фотографија је из колекције фотографија Румског властелинства, а поклон је Феликса Кларија од Алдрингена из Салцбурга, наследника румске лозе породице Пејачевић. У добром је стању.

3. ЧЛАНОВИ СРПСКЕ ПЧЕЛАРСКЕ ЗАДРУГЕ

Аутор: непознат

Димензије фотографије: 23,5 x 17,5 cm, димензије паспартуа: 32,5 x 24,7 cm

Инв. бр. 903

Фотографија чланова Српске пчеларске задруге у Руми, највероватније са Главне скупштине одржане у Руми, августа 1900. године. Снимак је начињен у порти цркве Свих Светих, међу становницима Руме позната као Грчка црква, испред бочних црквених врата. На фотографији се, између два дрвета, налазе 42 особе, међу којима је и једна жена (Милена Миладиновић рођена Лаура Гизл, супруга др Жарка Миладиновића). Лица у првом реду седе на земљи, у другом реду седе, а иза њих је највећа група која стоји. На фотографији, поред поменуте Милене, са њене десне стране, у централном делу, седе њен супруг др Жарко Миладиновић, истакнути друштвено-политички радник и потпредседник Српске пчеларске задруге у Руми. До њега седе председник Задруге Теодор Богдановић. Идентификовано је још неколико лица са фотографије. Ту су: Немац Фердинанд Ристер (стоји иза Жарка Миладиновића), свештеник Марко Шаула (седе на земљи трећи слева), затим свештеник Васа Латинкић, професор Јован Живановић, оснивач модерног српског пчеларства (седе до Теодора Богдановића), као и свештеници Милутин Гавриловић (стоји трећи слева), Иван Маширевић, (седе до Живановића), до Милене Миладиновић седе трговац Јован Максимовић. Неки чланови држе штампани примерак Правила Друштва, као и лист Српски Пчелар.

Портрети чланова Задруге смештени су у овални оквир, фотографија је залепљена на већи картонски паспарту са одштампаним украсним рамом флоралних мотива. У дну паспарту са леве стране мастилом је исписано „седе: на земљи 3 слева Марко Шаула свештеник румски“, а у дну десне стране „3 са десно Јован Максимовић трговац рођ у Руми 1874“.

Наслеђена је из збирке Музеја и у добром је стању.

4. КУЋА У ЦЕНТРУ РУМЕ – „КОНВИКТ“

Аутор: непознат

Димензије фотографије: 23,3 x 17,6 cm, димензије паспартуа: 35,8x 30 cm

Инв. бр. 502

На фотографији је већа група грађана, мушкараца, жена и деце, од којих су већина у положају за фотографисање. Међу лицима на фотографији су и тројица униформисаних, вероватно полицајци, као и две мушке особе у грађанским оделима. Фотографија је начињена почетком XX века, у самом центру Руме, испред куће на углу Главне и Железничке улице. Ова кућа је тада била у власништву породице Димитријевић, која ју је завештала учитељском удружењу „Конвикт“ у Новом Саду, чији је потпредседник био румски учитељ, Гавра Путник. Кућу карактерише нинбершки стил фасаде, односно, забата, са два таванска прозора у средини. Између ових прозора је, о гвоздени рам окачена табла са натписом фирме, који је нечитљив. На делу крова према Железничкој улици је уочљив кровни прозор, тзв. баца. Између троје двокрилних дрвених врата, на обе стране ове куће налази се више двокрилних прозора, са по шест стакала. Зидови су облепљени плакатама и огласима, међу којима се може прочитати онај који оглашава „Theater“. Са друге стране чеоних врата, је велики украшени рам, са једним већим плакатом и другим мањим, прелепљеним преко њега. У самој кући се налазило више радњи. На самом углу је била брашнара, о чему сведоче фирма са натписом „Mehl Handlung“ и џакови брашна у вратима. Такође, према опанцима који висе

са ивице крова (у Железничкој улици), може се закључити да је ту била продавница обуће. У продужетку овог објекта, према Железничкој улици, је још неколико кућа, са ћепенцима, од којих је једна са сличном, нирнбершком, фасадом.

Фотографија је залепљена на картонски паспарту, са ивицама украшеним цветним орнаментима.

Наслеђена је из збирке Музеја. Њено стање је добро, док је паспарту мало оштећен по ивицама.

5. РУМСКО ДОБРОВОЉНО ВАТРОГАСНО ДРУШТВО

Аутор: непознат

Димензије фотографије: 30 x 25 cm, димензије паспартуа 49,5 x 44,3 cm

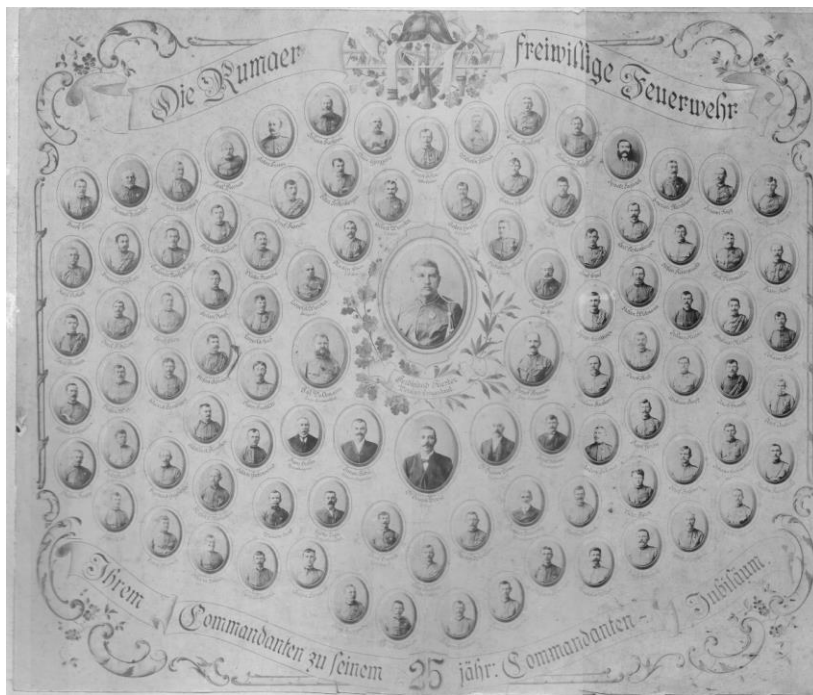
Инв. бр. 890

Групна фотографија чланова Добровољног ватрогасног друштва, основаног након великог пожара 1872. године, под покровитељством породице Пејачевић. На овој фотографији представљено је 96 ликова. У централном делу је лик команданта Друштва Фердинанда Ристера, а до њега су фотографије нижих старешина, Фолтмана и Брендла. Међу ликовима са фотографије највише је Немаца, док су Срби заступљени само са неколико особа и то углавном цивилних. У цивилу има укупно седам (др Јован Шевић, краљевски јавни бележник, др Душан Дима, градски физик, Франц Грубер, Јозеф Шме, Јован Татић, Ђока Жигић и Димитрије Пазарски). Међу ватрогасцима је и румски фотограф Виктор Фирст. Ватрогасци су приказани у свечаним униформама са значкама, ордењем, трубама, и другим обележјима ватрогасаца. Фотографије ватрогасаца су овалног облика и различитих величина. Око појединачних ликова фотографија је украшена мотивима ватрогасне опреме и биљака. Фотографија је каширана на картон. Сав текст је на немачком језику, писан готицом. У горњем делу, изнад свих појединачних фотографија, налази се текст „Die Rumaer freiwillige Feuerwehr“ („Румско добровољно ватрогасно друштво“), а у дну, испод свих фотографија „Ihrem Commandanten zu seinem 25 jähr: Commandanten – Jubiläum“ („Свом команданту за 25. годишњицу њиховог јубилеја као командант Друштва“).

На полеђини фотографије њен дародавац даје кратак историјат своје породице, којој припада и ватрогасац са фотографије Штефан Алмаши.

Фотографија је поклон Живојина Војчанина из Руме.

Фотографија је у лошем стању. Делимично је оштећена, пошто се на ивицама одлепљује и местимично је избледела. Картон на коме је фотографија је оштећен, поцепан је у доњем делу, ивице у горњем делу су искрзане.

6. УЧЕСНИЦИ ПОЗОРИШНЕ ПРЕДСТАВЕ „СРПЧАД ОКО ЧИКА ЈОВЕ ЗМАЈА“

Аутор: непознат

Димензије фотографије: 19,8 x 15 cm, картона 20,7 x 16,2 cm

Инв. бр. 917

У питању је групна фотографија учесника позоришне представе „Српчад око чика Јове Змаја“, највероватније начињена после извођења представе 1906. године. Овај комад је одигран у гостионици „Код Орла“, те је снимак вероватно начињен у оближњем дворишту. Поменути представу је организовала Милена Миладиновић, супруга Жарка Миладиновића, у циљу сакупљања средстава за подизање споменика песнику Јовану Јовановићу Змају. У позадини се види дрвена ограда, иза које је котобања и још један објект у левом делу фотографије. На фотографији је 39-оро деце, оба пола, у различитим народним ношњама. Она су окупљена око глумца у лику чика Јове, који у руци држи књигу. Изнад њих су још осморица одраслих мушкараца и једна девојка. Двојица мушкараца су костимирани у Турчине, један у гуслара, а девојка је у белој хаљини. Фотографија је залепљена на картон, у доњем делу картона је писаним словима ћирилице написано „Србчад око чика Јове 'Змаја' 1906.“ На полеђини картона се налази стари музејски печат са старим инвентарним бројем „747“.

Горња лева ивица картона, на коме је фотографија, делимично је оштећена. Наслеђена је из збирке Музеја.

7. НАСТАВНИЧКИ КОЛЕКТИВ ГИМНАЗИЈЕ

Аутор: Виктор Фирст, Рума

Димензије фотографије: 23 x 17 cm, димензије паспартуа 34,5 x 29,7 cm

Инв. бр. 511

На осликаној позадини са мотивом собе, са отвореним вратима према другој соби и већег прозора са завесом, у атељеу фотографа Виктора Фирста, у положају за сликање постављени су чланови првог „наставничког збора“ Румске гимназије из 1912. године. Укупно има седам мушких особа, од којих петорица седе, а двојица стоје. Петорица су у грађанским оделима, док су двојица у свештеничкој одећи (православни и римокатолички свештеник). У средини седи Мојо Медић – директор, са пресавијеном хартијом у рукама. Са његове леве стране седе: катихета Александар Костић и наставник Иван Баретић, а са леве: Иван Фридрих (свештеник) и Ђуро Мркобрад. Иза њих стоје, наставници Еуген Рајн, и Фрања Зеленко. У доњем десном углу фотографије је налепница златно жуте боје фотографа Виктора Фирста из Руме. Фотографија је залепљена на бели папир, а потом на светли рељефни картон, који служи као паспарту (пиринач).

Фотографија је наслеђена из музејске збирке и добром је стању.

8. РУМСКИ ЗВАНИЧНИЦИ СА ВЕЛИКИМ ЖУПАНОМ СРЕМСКЕ ЖУПАНИЈЕ

Аутор: Љубомир Бикар

Димензије фотографије: 31,5 x 24,9 cm, картона: 33 x 25 cm

Инв. бр. 901

Фотографија је настала приликом посете великог жупана Сремске жупаније Ервина пл. Чеха Руми, највероватније октобра 1886. године. На њој су 32 особе мушког пола. У питању су румски истакнути грађани и званичници са великим жупаном. Обучени су у свечана грађанаска одела и распоређени у пет редова. У првом реду, на дугачком ћилиму, су три младића: двојица у полулежећем положају, наслоњени на младића који између њих седи прекрштених ногу. Изнад њих седе седам особа. Трећи здесна је велики жупан, са шест ордена на грудима. Са његове десне стране је др Жарко Миладиновић, а до њега Јован Ђуричић Биорац. У трећем реду стоји десет особа, међу којима су: Леополд Вурштер (други здесна), Сима Милутиновић (трећи здесна) и Фердинанд Ристер (четврти слева). Изнад њих, на клупама, постављена су још два реда са по седам и пет особа. Фотографија је начињена у природи, а у позадини се види густо зеленило.

На полеђини фотографије се налази печат фотографа – „Fotografisches Atelier 'Veritas' Ruma inh[aber] Ljub[омир] Bika[r]“. Ту је и текст дописан хемијском оловком „Са одликовањима Ервин пл. Чех, вел. жупан Сремске жупаније“.

Фотографија је местимично оштећена, искрзана по ивицама.

Наслеђена је из збирке Музеја.

9. ЧЛАНОВИ СРПСКОГ ПЕВАЧКОГ ДРУШТВА У РУМИ

Аутор: Коста Ванђеловић

Димензије фотографије: 22,5 x 16,5 cm, димназије картона: 32,5 x 25 cm

Инв. бр. 904

На фотографији су представљени чланови Српског певачког друштва из 1925. године. Има укупно 31 особа, међу којима је 16 жена. Сви су распоређени у четири реда, обучени у свечана одела, а жене у свечане хаљине. Сви на грудима имају значку Српског певачког друштва. У средишњем делу фотографије је застава Друштва, која је поклон Тоше Богдановића, велепоседника. Распоредени су тако што у првом реду на ћилиму, на тлу, седе три младића, двојица су раменима наслоњени на младића који између њих седи прекрштених ногу. Издан њих, између седам женских особа, седи свештеник Бранко Цвејић (четврти слева), а до њега трговац Стојан Косанић. Они су једини идентификовани на овој фотографији. Изнад њих стоје чланови и чланице Друштва, док у четвртном, горњем реду, на клупи, стоје мушки чланови. Фотографија је начињена испред објекта са једним великим прозором. Залепљена је на светло сиви паспарту, са утиснутим оквиром за лепљење слике. Сачувана су два примерка ове фотографије. На једном, у средишњем горњем делу паспартуа се налази штампани део заглавља меморандума Друштва са његовим знаком („Српско певачко друштво у Руми – основано год. 1862“), а у доњем средишњем делу написано је оловком „У Руми, месеца априла 1925. године, под председништвом г. Стојана Косанића, трговца“.

На полеђини оба примерка је печат фотографа Косте Ј. Ванђеловића из Руме, док је на полеђини једне фотографије писаним словима ћирилице оловком написано „Г. А. Путник“ (Ангелина, ћерка директора Српске школе Гавре Путника).

Једна фотографија је местимично оштећена – на десној страни је одлепљена од картона, паспарту је избледео, доња лева ивица је зацепљена, а на полеђини се виде трагови лепила.

Обе фотографије су наслеђене из музејске збирке.

10. СВЕСЛОВЕНСКИ КОСТИМИРАНИ БАЛ СРПСКЕ ЖЕНСКЕ ДОБРОТВОРНЕ ЗАДРУГЕ

Аутор: непознат

Димензије фотографије: 16,4 x 10,7 cm

Инв. бр. 1056

На фотографији су приказани учесници и гости Свесловенског костимираниг бала у организацији Српске женске добротворне задруге. Бал је одржан 16. марта 1941. године, у просторијама кафане Вашаш, где је и настала ова фотографија. На фотографији се види 13 особа окупљених иза стола прекривеног столњацим. На столу су две флаше, неколико чаша и послужење. Већина особа је у свечаним грађанским оделима, док су три женске особе у народним ношњама. За столом седе слева на десно: Бојана Соретић, Мара Цветковић, из румске породице Николајевић, супруга председника Владе Драгише Цветковића и Нада Шивић, обучена у народну ношњу. Иза њих, слева на десно, стоје: Д. Шивић, сестра Маре Цветковић, Жарко Цвејић (назира се иза њених леђа), следи председник владе, Драгиша Цветковић, поред њега стоји Никола Вукадиновић, градоначелник Руме, затим Десимирка Здравковић (рођена Максимовић), поред ње у ношњи стоји Мира Мићић, затим, Ната Ожеговић, Феодора Јарић и Јованка Поповић. Фотографија је у добром стању, а поклон је професора Петра Момировића.

Извори и литература:

Завичајни музеј Рума, Одељење историјских збирки, Збирка фотографија

Арсенић, Ђорђе, Знаменити Румљани, Рума 1996.

Бошковић, Ђорђе, Рума у прошлости – историјски преглед, Рума, 2011.

Бошковић, Ђорђе, Рума у периоду 1861–1914, Рума, 2016.

Wilhelm, Franz, Rumaer Dokumentation II, Stuttgart, 1997.

Maroević, Ivo, Fotografija kao muzejski predmet, Informatica museologica, Vol. 31, No. 3/4, Zagreb, 2000.

Ненадовић, Матеја, прота, Мемоари, Београд, 1893.

Netaj, Zorica, Iskustvo na sređivanju, obradi i digitalizaciji zbirke fotografija Arhiva Jugoslavije, Maribor, Problemi klasičnega in elektronskoga arhiviranja, Radenci, 2005.

Нетај, Зорица, Фотографија као архивска грађа и њихова обрада у Архиву Југославије, Архив, бр 1–2, Архив Југославије, Београд, 2012.

Његован, Драго, Присаједињење Војводине Србији, Нови Сад, 2004.

Пауковић, Божидар, Записи из Румског атара, Рума

Спомен књига српског привредног друштва Привредник 1897–1947, Београд, 1984.

Тодић, Миланка, Фотографија, оригинал или копија, Зборник радова са стручних скупова секције историчара Музејског друштва Србије, свеска 6, Краљево, 2008.

Шулетић, Небојша С., Сремски санџак у XVI веку, докторска дисертација, Филозофски факултет у Београду, Београд, 2013.

Summary

Photos from the Department of Historical collections of the Ruma County Museum

A photo is one of the greatest achievements of civilization. In time, because of its documentary value, it becomes a very important historical source. Soon after Paris, Vienna and Pest, photos appeared in our areas as well. Besides foreigners and travelling photographers, this activity occupied Serbs more and more, among whom the most significant is Anastas Jovanovic. During 19th century photography ateliers were opened in every bigger city in Vojvodina.

First Ruma photographers appear at the end of the 19th century. The oldest photography shop was in the ownership of Emil Dusek, which is in the upcoming period followed by other photographers too. From then on, all until the middle of the 20th century, a large number of significant photographs is created. Many of them are now in the Collection of the photos of the Ruma County Museum, as exhibits.

Collection of photos is one of the oldest museum collections. Today it contains more than thousand analogue and digital photos. As an important source of data, a museum photo has a wide application in studying heritage past. In the same manner as every museum object, the photo is subject to standard museum procedure, starting from the procedure during its arrival to the museum, through processing, storage and presentation.

In the Collection of photos of the Department of historical collections of the Ruma County Museum, the photos are grouped according to certain criteria. Generally, these are the following: photos of Ruma associations, manifestations, school system, portraits and photos of Ruma. Some of the most significant photos from this collection are represented in the catalogue of this paper.

Етнологија – Ethnology

Јелена Арсеновић, кустос

Новије аквизиције вунених предмета у оквиру збирке текстила Етнолошког одељења

Сажетак: Етнолошко одељење је активније започело са радом 2003. године доласком етнолога у Завичајни музеј Рума. Пре тога у музеју је постојала мала збирка етнолошких предмета коју је оформила Бранка Митровић, кустос археолошког одељења, која је током осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог века организовала или учествовала као представник музеја у различитим етно манифестацијама које су тад приређиване у Румској општини али и широм Србије. Доласком етнолога започето је систематско прикупљање етнолошког материјала и конзервација постојећег, извршена је музеолошка обрада и класификација свих предмета. Предмети су разврстани у четири збирке и то: Покућство, Пољопривреда, Текстил и Занати. Део предмета етнолошког одељења раније је био изложен изложен је у оквиру сталне поставке, али је због тренутно лоших техничких услова у просторијама сталне поставке поново враћен у депоу и излаже се повремено на тематским изложбама. Збирка текстила етнолошког одељења Завичајног музеја Рума представља најбројнију групу музејских предмета, који су највећим делом набављени приликом теренских сакупљања у Вогњу, Путинцима, Доњим Петровцима, Старој Пазови и Руми. Колекција тренутно има 316 предмета, а од тога 52 предмета ткана од вуне. У последње две године путем откупа и поклоном збирка текстила је, осим веће групе предмета тканих од платна и индустријског текстила, обogaћена и за девет предмета ткана од вуне (три ћилима, две поњаве и четири торбе).

Кључне речи: *етнолошко одељење, збирка текстила, ткање, вуна, ћилим, поњава, торба.*

Домаће ручно ткање је чинило основу текстилне производње у српском народу у току укупног културног развоја на српском етничком простору. Жене су одувек ткале на својим разбојима све потребне текстилије за домаћинство, а због великог значаја у фолклорној прошлости ћилим је до данас остао симбол снаге сеоске средине и остао цењен као део романтичних успомена на богатство и лепоту живота на селу.

Развој ћилима условљен је присуством одговарајућих природних фактора средине са специфичним појавама као што је традиција узгоја одређених животињских и биљних врста које су главни извори сировина за израду ћилима. Где год да се јављао, ћилим се израђивао од одређених материјала, код номада од вуне, а код седелачких, земљорадничких народа од вуне, лана, конопље и памука¹.

Основно значење појма ћилима у традиционалној сеоској култури Војводине подразумевало је само најсвечанији облик прекривача за кревет. Ту се огледа и суштинска разлика у односу на ћилим у аутентичној култури његовог настанка где представља универзално средство за покривање човека, али и за облагање целог станишта. Ћилим у основној функцији прекривача за кревет био је главни производ традиционалне ћилимарске радности у Војводини. Традиционални облик овог прекривача је правоугаоник који се састоји из две поле састављене по дужини, ручним ушивањем иглом и концем у чврст шав по средини.

Збирка текстила Етнолошког одељења Завичајног Музеја Рума је у последње две године обogaћена је за 30 предмета, од којих је 21 предмет од ручно тканог платна и индустријског текстила, и осталих је девет предмета од вуне (три ћилима, две поњаве и две торбе). Ћилими су откупљени од Драгића Ловчевића, из Руме, који, осим података да су предмети били у власништву његове мајке и да су ткани у периоду после Другог св. рата, друге информације није имао. Два ћилима су иста (сл. 1), тамноцрвене боје са шареном крајницом, и један, црвено плаве боје. Пар ћилима, ИБ 455, чија је основа тамно црвене боје, правоугаоне су основе, а димензије су им 200 цм x 140 цм. Састављени су из две поле, ручно пришивене по средини. Основа је кудеља, потка је вуна, а ткан је у густој рипс техници. На широј крајници, која се протеже на све четири стране, поље је беле боје, а оивичено вуном у црној боји. На пољу крајнице се ређају у низу тзв. *рашићеве плоче* (сл. 2), које представљају тоталну геометризацију двоструких птица². Мотив се смењује у тамнозеленој, светлозеленој, плавој, наранџастој и светло браон боји. У централном пољу се налази 15 украса, тзв. *корњаче*, геометризовани орнаменти који се асоцијативно везују за ову животињу (Сл 3), а представљају уједно и најпопуларнији и најчешће коришћен

¹ Братислава Идвореан Стефановић, Техника ткања ћилима код Срба у Војводини, Музеј Војводине, 2009, стр 13

² Марина Цветковић, Игра шарених нити, Колекција пиротских ћилима Етнографског музеја у Београду, Београд, 2008, стр 30

мотив са пиротских ћилима у нашој примењеној уметности³. Разни покушаји подражавања тематике или технике пиротског ћилимарства, значили су или опробавање уметности ткаље или појединачне случајеве копирања пиротских ткачких образаца.. Оба ћилима су у очуваном стању, само један има мање оштећење у виду распаране нити, која је ручно зашивена вуненим концем. Трећи ћилим (ИБ 456), откупљен од истог власника, такође има украс позајмљен из пиротског ћилимарства. Правоугаоне основе, састављен из две поле, ручно нашивен по средини. Основа је памук, потка је вуна тамно црвене и плаве боје, а димензије су 232 цм x 112 цм. Његов орнаментика се темељи на принципу измене боја по вертикали и хоризонтални, формирајући шест попречних и четири вертикалне пруге (сл. 4). Једна шара се понавља у низовима формирајући како хоризонталне тако и вертикалне низове. Смењују се правоугаоници тамно црвене и плаве боје, који су уклињени један у други у виду зубаца или чешљева (сл. 5). У сваком правоугаонику се понавља мотив тзв. *врашко колено*, кукасти мотив добијен комбинацијом више троуглова, две куке и једног ромба (сл. 6)⁴. Нема трага од слободније развијене композиције, већ је само адаптиран позајмљени мотив понављан у низовима⁵. Предмет је у очуваном стању, без оштећења. Поњава, ИБ 449, која је у збирку текстила стигла поклоном Основне школе „Иво Лола Рибар“ из Руме, припада већој групи који су се годинама налазили у самој школи. Сакупљао их је професор историје Бранислав Радуловић, у сарадњи са ученицима, и држао их у свом кабинету. Сакупљани су годинама, вероватно и деценијама, несистематски, без података о историјату. Део предмета је припао историјском и археолошком одељењу и осталим збиркама етнолошког одељења. Предмет је правоугаоне основе, из две поле, ручно пришивене по средини, димензије су му 175 цм x 11 бцм. Основа је танка памучна нит, а потка је вуна (сл. 7). Са лица је видљива једна основна нит (сл. 7.1), а шест је прекривено вуненом потком, а тај пругасти узораку основи технике извођења је истоветан на целој површини⁶. На широкој окрајници бордо боје са све четири стране се протежу стилизовани венци са цвећем, са нијансама зелене, црвене и розе боје. Централно поље, правоугаоник, је светло зелене боје, без украса. На њему има мањих оштећења механичке пририде. Подражавањем модела ћилима кроз поњаве су, на скромнији начин, замењивани ћилими у њиховим традиционалним функцијама⁷. Поњава, ИБ 451, крем боје, је поклон Вере Субашић из Руме, а припадала је њеној баки и претпоставља се да је израђена у периоду између два светска рата (сл. 8). Поњава је правоугаоне основе, димензија 164 цм x 118 цм, састављена из две поле. Истоветне је структуре ткања као

³ исто

⁴ Исто, стр. 29

⁵ Братислава Идвореан Стефановић, Техника ткања ћилима код Срба у Војводини, Музеј Војводине, 2009, стр. 80

⁶ Братислава Идвореан Стефановић и Олга Андраши, Колекција текстилних прекривки Музејске јединице Оџаци, Оџаци, 2008, стр 20

⁷ исто

и претходно описани предмет, само са једноставнијом шаром и сиромашнијом структуром боја. Основа је крем боје на којој се на све четири стране протеже пруга сиве боје, иза које ка центру се протеже бордура меандарске структуре⁸, у љубичастој, бордо и плавој боји. Предмет је у очуваном стању, са више мањих оштећења. Торба (ИБ 453), у Завичајни музеј Рума, стикла као поклон Неговановић Зорана из Руме, а припадала је његовој баки пореклом из Стејановаца. Ткана је у периоду између два светска рата (Сл 9). Правоугаони предмет, основа му је кудеља, а потка вуна. Димензије торбе су 56цм x 49цм. Служила је за ношење зготовљене хране, припада типу торби са поклопцем. Две трећине су пришивене, а једна служи као поклопац. На поклопцу је основа црне боје густог рипс ткања. Окрајница је са претежно цветном орнаментиком, са посебно наглашеним украсним венцем, са вуном у нијансама зелене, плаве, розој и црвеној боји. Рутаво лице чине шаре изведене на петљу, а ова украсна техника представља верзију упрошћеног турског чвора, подражавајући ткање сагова⁹. У центру поља је стилизовани букет са пупољцима, истом техником, извођен током ткања, уз помоћ кукасте игле за плетење. Део за храну је ткан на пруге, разнобојном вуно, у тамнијим тоновима (сл. 10). Торба, ИБ 457, са поклопцем и делом за храну, правоугаоне је основе, димензија 49 цм x 46,5 цм. Основа је кудеља, а потка је вуна (сл. 11). Уз ивицу је зупчаста пруга црне боје, која уоквирује поље у љубичастој боји, у ком је мотив српског грба плаве, црвене, бордо, беле и зелене боје (сл. 12). Национални романтизам код Срба током друге половине 19. века оставио је трагове на ћилимима и ткању, првенствено у виду асоцијација на српски грб и заставу¹⁰. Део за храну је ткан на пруге, разнобојном вуном, светлијих тонова. У текстилну збирку је уврштена као поклон основне школе „Иво Лола Рибар“. Предмет је у очуваном стању, без оштећења. Торба (ИБ 385) је једноставније израде, без поклопца, димензија 44 цм x 42 цм. Основа је кудеља, а потка је дебља вуна. Украси су виду седам пруга, са геометријским шарама и клечаним шпицевима (сл. 13). Предмет је без оштећења, на некојко места мање распаран. Пруге су клечане вуном наранџасте, бордо, розе, плаве, браон, црвене и зелене боје. Торба (ИБ 386), је истог порекла као претходне две, одређени временски период је припадала основној школи „Иво Лола Рибар“, пре него што је постала део музејске збирке. Правоугаоне је основе, са димензијама 41,5цм, x 40,5цм. Основа је кудеља, а потка је вуна. Основно поље је крем боје, са четири пруге у црној, розој, плавој и зеленој боји (сл. 14). Има дршку од плетене вуне, наранџасте и жуте боје. На неколико места предмет је оштећен, са мрљама тамније боје.

⁸ Рајка Грубић, Ћилими из збирке Народног музеја Зрењанин, Зрењанин, 2011, стр 37

⁹ Братислава Идвореан Стефановић и Олга Андраши, Колекција текстилних прекривки Музејске јединице Озаци, Озаци, 2008, стр 44

¹⁰ Братислава Идвореан Стефановић, Техника ткања ћилима код Срба у Војводини, Музеј Војводине, 2009, стр 123

Литература:

Братислава Идвореан Стефановић, Техника ткања ћилима код Срба у Војводини, Музеј Војводине, 2009.

Марина Цветковић, Игра шарених нити, Колекција пиротских ћилима Етнографског музеја у Београду, Београд, 2008.

Братислава Идвореан Стефановић и Олга Андраши, Колекција текстилних прекривки Музејске јединице Оџаци, Оџаци, 2008.

Рајка Грубић, Ћилими из збирке Народног музеја Зрењанин, Зрењанин, 2011.

Мирјана Малуцков, Ћилимарство Срба у Војводини

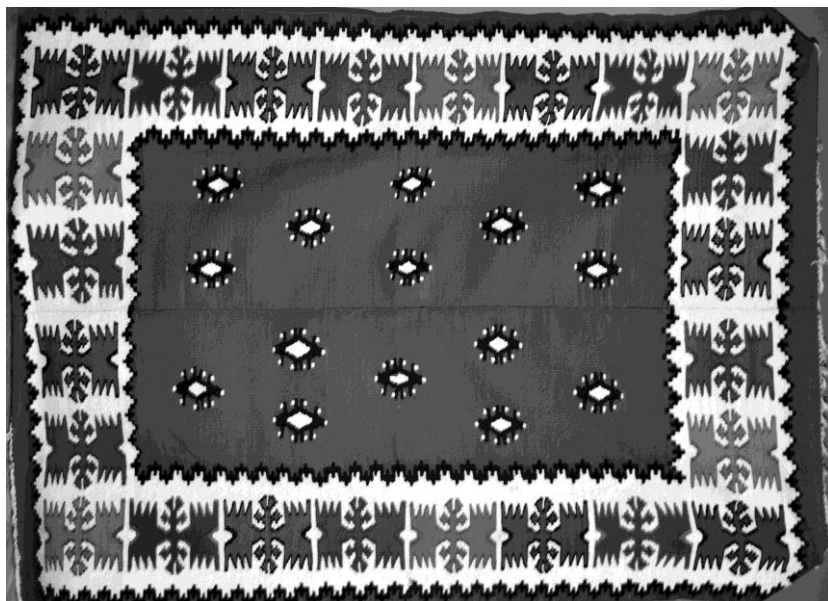
Братислава Идвореан Стефановић, Ткане структуре – преплетаји ткања, Музеј Војводине, Нови Сад, 2013.

Summary

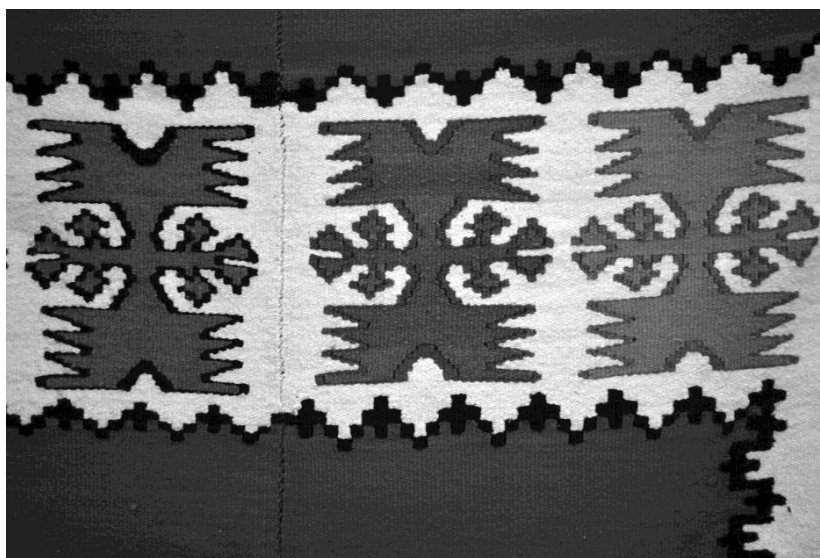
New acquisitions of woolen objects within the textile collection of Ethnological department

Textile collection of Ethnological department of Ruma County Museum represents the most numerous group of museum items which have been largely procured during outdoor collecting in Voganj, Putinci, Donji Petrovci, Stara Pazova and Ruma. Currently the collection includes 316 items, 52 of which are woven from wool. In the last two years, apart from a larger group of items made of canvas and industrial textile, the collection was enriched, by the means of purchases and donations, with nine items made of wool (three rugs, two bedsheets and four bags). In the last two years, the textile collection of the Ethnological department of Ruma County Museum was enriched with 30 items, of which 21 are items from manually woven canvas and industrial textile, and the remaining nine are woolen items (three rugs, two bedsheets and two bags). With their diverse techniques of weaving and decoration, all items have contributed to the further development of the textile collection of the Ethnological department of Ruma County Museum and to the study of traditional techniques of weaving in this region.

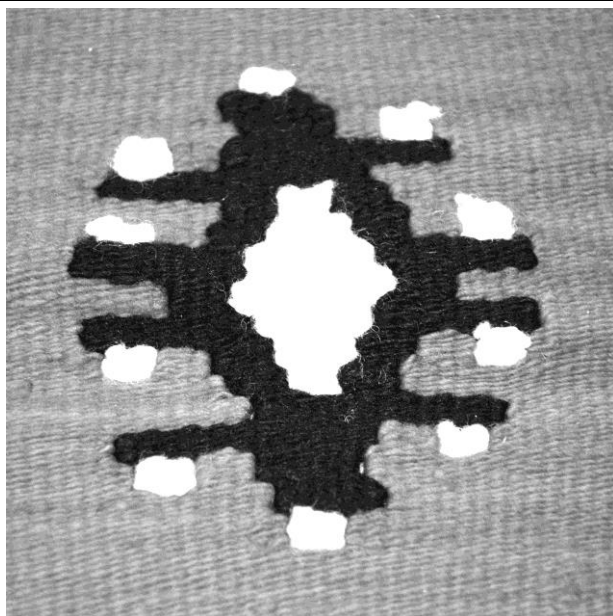
Прилози

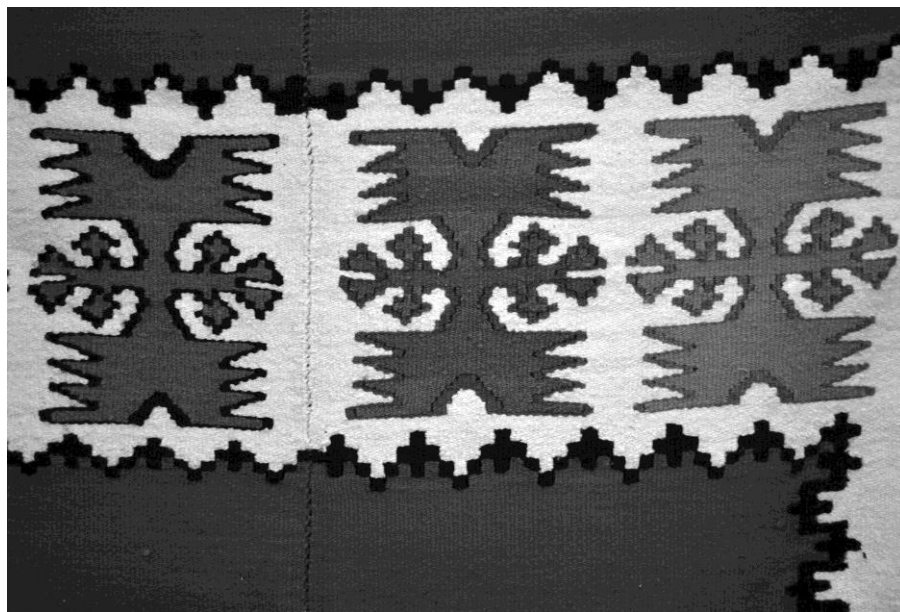
Слика 1

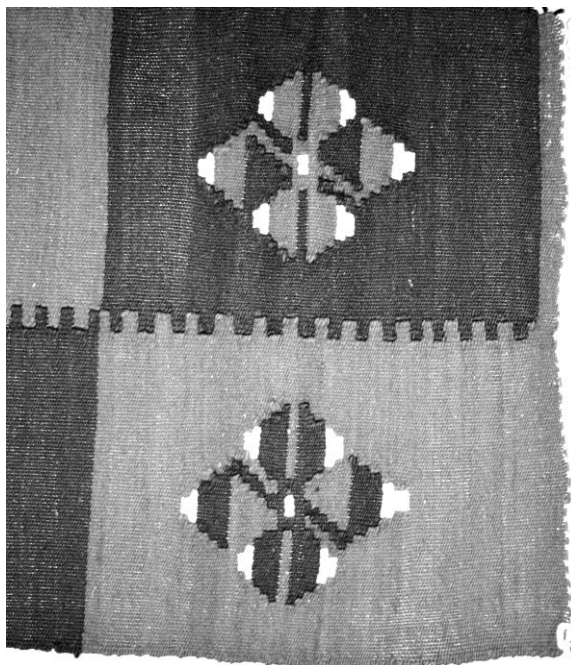
Слика 2

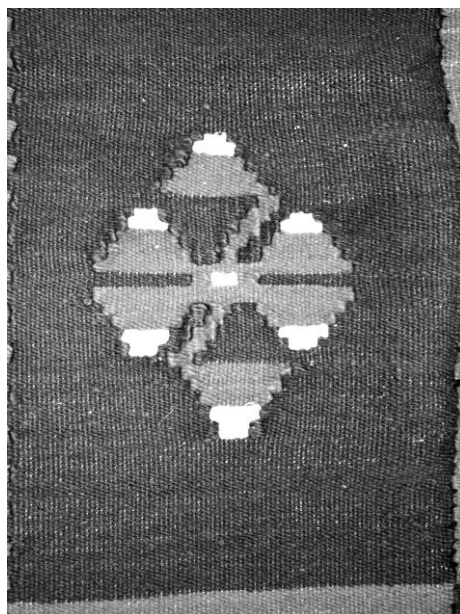
Слика 3

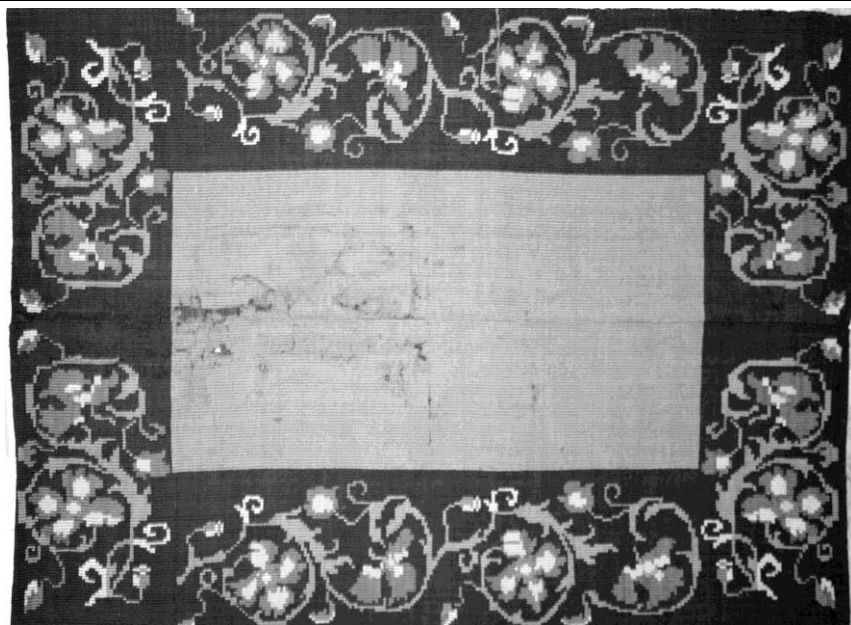
Слика 4

Слика 5

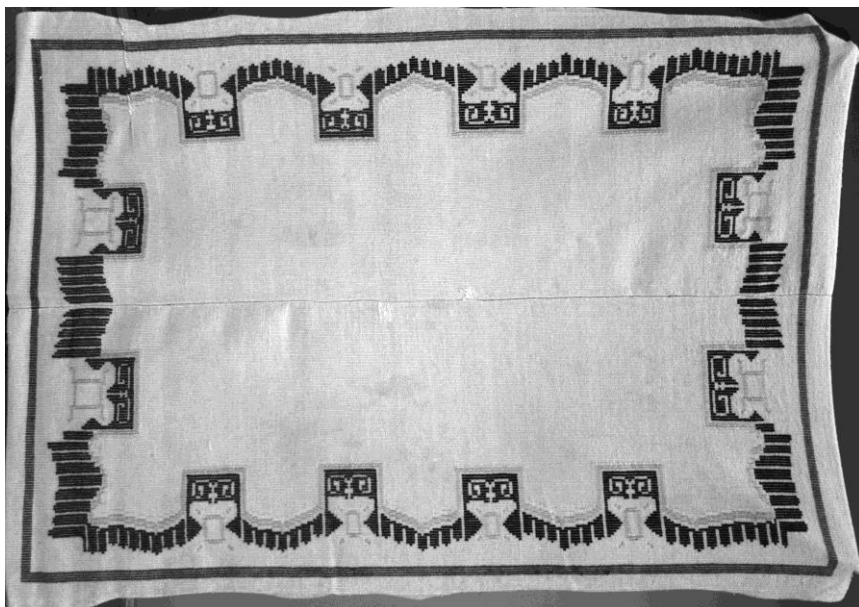
Слика 6

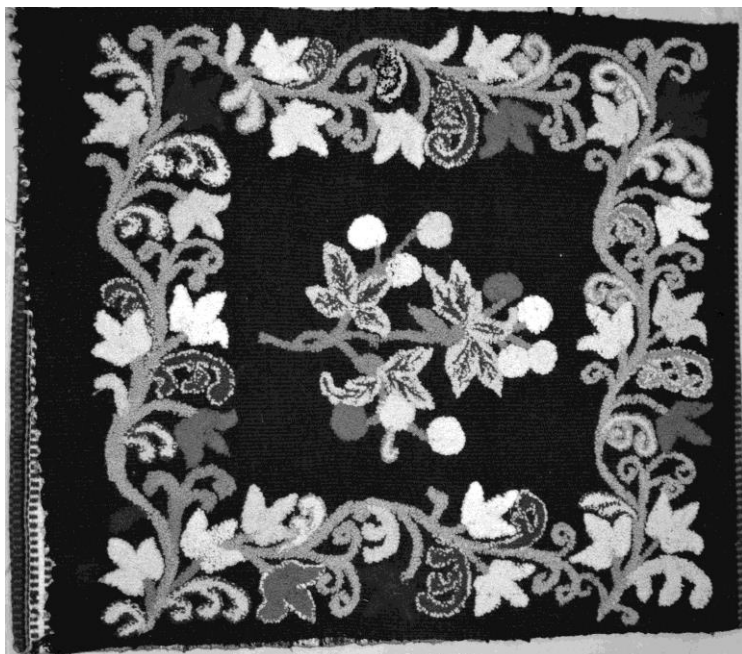
Слика 7

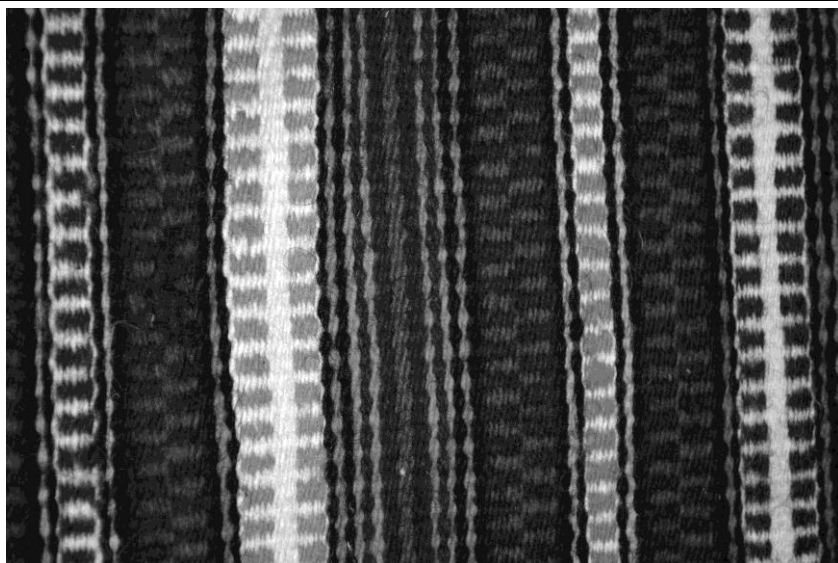
Слика 7.1

Слика 8

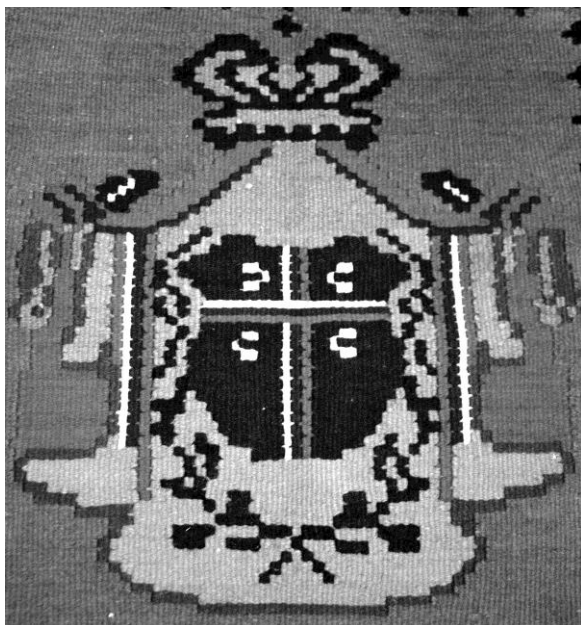
Слика 9

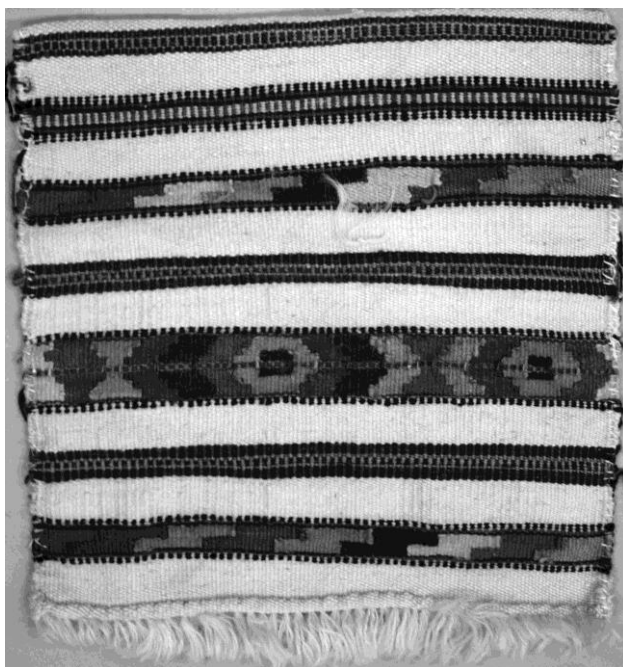
Слика 10

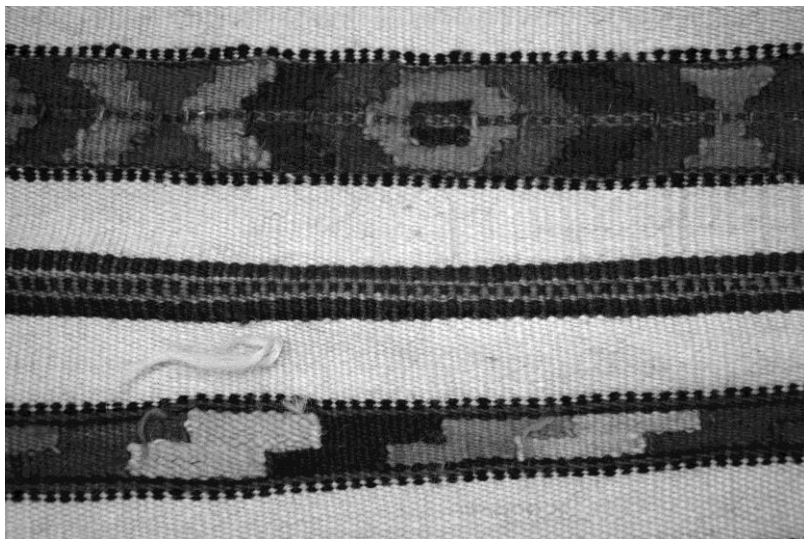
Слика 11

Слика 12

Слика 13

Слика 13.1

Слика 14

Педагогија – Pedagogy

Бранислава Р. Коњевић

Педагошки рад у Завичајном музеју Рума

Да посета музеју буде задовољство, а не обавеза

Сажетак: Иако нема организовану стручну педагошку службу, педагошки рад у Завичајном музеју Рума у Руми одвија се захваљујући ентузијазму и професионалности његових кустоса. Препорука Министарства културе и информисања, послата свим установама културе током лета 2018. године, да се интензивира сарадња установа културе и школа и да се дефинишу тачне смернице те сарадње, подстакла је раднике овог музеја да осмисле програме будуће сарадње. Програми су усмерени ка једној интегресној групи, конкретно ка ученицима Гимназије „Стеван Пузић“ из Руме, али се могу имплементирати, уз извесне корекције, у рад са ученицима свих узраста, као и у рад са појединцима из друштвено осетљивих група.

Поред општих знања о педагошком раду у музејима, потреби њихове сарадње са школама и повезивању музејских стручњака и просветних радника, у овом раду ће бити пре свега речи о примерима сарадње који су понуђени школи од стране музеја, а који могу постати „примери добре праксе“ за креирање и реализовање будућих активности. Такође ће бити објашњено шта је то било пресудно да се за најинтезивнију сарадњу Музеј одлучи за ученике Гимназије.

Кључне речи: педагошки рад, музејска публика, школа, мултидисциплинарност, интеракција

Повезивање музеја и школа интензивирано је од лета 2018. године, када је из Министарства културе и информисања стигла Препорука о чвршћем повезивању тих установа и јачању њихове сарадње. Иако Завичајни музеј Рума нема формирану стручну педагошку службу, нити је иједан од кустоса положио стручни испит за ту област, у овој установи су ипак ре-

ализоване многе радионице, предавања и активности са публиком предшколског и млађег школског узраста. Те активности реализоване су као пратеће активности успешних музејских програма. Њихова реализација, тако, није унапред планирана, већ се идеја за радионице јављала тек као последица успешно постављене изложбе, успешног предавања, или успешно одржане презентације. Дакле, педагошки рад се до сада одвијао као последица неке друге активности, те није унапред планиран и уврштен у Годишњи план рада. Изузетак су радионице које су кустоси музеја организовали у предпразничној атмосфери неког државног или црквеног празника. Поред најмлађе публике, у активностима Музеја учествовали су и посетиоци из друштвено осетљивих група – чланови „Дневног боравка“, или пак најстарији посетиоци – становници Геронтолошког центра „Срем“ у Руми. На тај начин Музеј је градио спону између своје основне делатности и публике која је и до сада долазила, а која ће и убудуће радо долазити. У овом раду, акценат је ипак стављен на сарадњу музеја и школе, али тај модел сарадње треба применити и на сарадњу са другим, већ поменутим установама. Наиме, у времену када људско друштво тежи да постане друштво знања, морају се створити услови да се, поред формалног образовања, знање може стицати и у неформалном образовном систему и установама, а такав је управо и музеј.

Свакако је највећи интерес музеја да свој рад покаже што разноликијој и што бројнијој публици и исту укључи у свој радни процес. Зато у музеју треба да постоји служба за односе са јавношћу и служба за едукацију, тј. педагошки рад који ће музеј што ефикасније повезати са школама и другим установама, јер неко из потребе, а неко из задовољства жели знања, а неко, пак због квалитетног утршка слободног времена. Свакако, свима њима треба понудити садржаје који би их привукли да чешће долазе у музеј.

Према већ поменутој Препоруци Министарства културе и информисања, свим установама културе на територији Србије сугерисано је да осмисле што више активности чијом реализацијом би се постигла што боља повезаност и ефикаснија сарадња са васпитно-образовним установама, те да тај програм активности понуде школама, како би их ове уврстиле у своје годишње планове рада.

Запослени у Завичајном музеју Рума одмах су поступили по инструкцијама и дефинисали неколико програма које су понудили школама. Програми су састављени на основу већ планираних програмских активности за крај 2018. и за 2019. годину, а на основу тога шта Музеј може да понуди што би било интересантно школама. Шта би ученицима било занимљиво и на који начин би они постали задовољна музејска публика, сазнало се и на основу резултата једног истраживања које је спроведено у Гимназији „Стеван Пузић“ у Руми, а до којих смо дошли покрећући само разговор о евентуалној будућој сарадњи. Том приликом нам је скренута пажња на резултате анкете поменутог истраживања.

Наиме, резултати истраживања спроведеног друге недеље маја 2018. године, у Гимназији „Стеван Пузић“ у Руми, покренули су размишљања о интезивирању сарадње Музеја, као установе културе, и школа као васпитно-образовних институција. Истраживања спроведена у Гимназији са ученицима II и III разреда су показала да су млади жељни знања, али да их оптерећује класичан систем образовања, тј. начин стицања знања. Ту чињеницу Музеј је искористио да понуди ученицима излазак из учионица и нов начин стицање знања ван предметно-часовног система.

Бенефит од сарадње би имали сви. У школама би били побољшани резултати, тј. исходи образовног процеса, ученици би стекли нова искуства и решили дилему „како научити да учим?“, а музеји би формирали нови начин васпитавања и придобијања музејске публике за будућност.

Ученици румске Гимназије су одговарали на различита питања из анкетног упитника, тако и на групу питања из области друштвено-хуманистичких наука, дакле, на питања везана за наставу историје, српског језика, ликовне и музичке културе... (прилог). Крајњи резултат анкете је показао да су ученицима интересантније теме и садржаји из националне историје, са акцентом на локалну историју, те су по њиховом мишљењу теме које се морају обрађивати и важни датуми и годишњице који се морају обавезно обележавати: Прва и Друга сеоба Срба, култура Срба од XVI до XVIII века – сматрајући то веома битним периодом националне, али и локалне историје; потом Уједињење и присаједињење 1914–1918. и на крају, али не мање битне су теме везане за обичаје и традицију у завичају (свадбе, сахране, крштења, прославе државних и црквених празника). Ученици су се изјаснили и за то који би био најефикаснији начин преношења знања, опредељујући се за иновације у наставном процесу, а против класичног предметно-часовног система, који је по њиховом мишљењу застарео и досадан. Сматрају да би веће резултате постизали када би се организовала предавања са више предавача паралелно и кроз групни рад, организовањем радионица, као и изласком из учионице у неки други простор.

Ове одговоре и размишљања румских гимназијалаца не смемо олако схватати, већ напротив, на основу њих се морају формулисати нове, интересантне теме које ће бити убачене у наставне планове, као и у годишње планове рада и школа, и музеја. Дакле, резултати анкете морају утицати на унапређење рада школе, али и рада музеја. Следећи корак би био потписивање Протокола о сарадњи. За ово је неопходно да у Музеју постоји добро организована педагошка служба која ће повући први потез и понудити школи не само предлог за сарадњу, него и програме сарадње. Дакле, „...Од тренутка када су савремени музеји почели мењати своју стратегију и акценат рада усмеравати према публици, улога педагога, а с њима и водича, односно целе службе за комуникацију с публиком постаје све значајнија“¹. Пошто у Музеју

¹ Владимир Кривошејев, *Музеји, публика, маркетинг*, Народни музеј Ваљево, Ваљево, 2009, стр. 222

не постоји стручна служба за ове активности, сви запослени су узели учешће у осмишљавању програма сарадње.

Музејски стручњаци у креирању програма и осмишљавању активности сарадње морају искористити чињеницу да су у школама уведени и неки нови изборни предмети, који пружају могућност креирања ефикасније сарадње. То су предмети „Свакодневни живот људи у прошлости“ и „Здравље и спорт“. Дакле, те новине се морају искористити за осмишљавање музејских програма у којима ће преко тих нових, али и преко класичних предмета из групе друштвено-хуманистичких наука ученици узимати активно учешће у сарадњи. Сарадња мора бити тако осмишљена да сами посетиоци, у овом случају ученици, бирају између понуђених тема оне које су им најинтересантније и за које би радо извршили истраживање. Задатак Музеја би био да понуди што разноврсније теме које ће у евентуалној сарадњи обрађивати. Зато су музејски педагог и наставник важне карике у том процесу. Музејски педагог би нудио све расположиве капацитете своје установе, чији је основни циљ да представља и чува културну баштину завичаја, те да јавност образује у том смеру. Но, у ери нових медија и индустрија забаве, кроз чије облике се нуде и нова сазнања, музеји се суочавају са тешким задатком, а то је како привући што више нових посетилаца и задржати стару публику. Наравно, због одржавања тог нивоа и броја публике не смомо музеје претворити у забавне паркове. Али најважније музејске задатке и циљеве (образовање публике и развијање свести посетилаца) морамо усклађивати са захтевима новог времена. Ако музеј понуди разнолике, занимљиве и забавне садржаје, учење ће постати лакше, а ученици ће онда радо долазити. Циљ ових активности је да се повећа број индивидуалних посетилаца који би узели активно учешће у раду Музеја у односу на организоване групе деце и младих, које су и до сада долазиле, јер су им то биле радовне школске обавезе, а не њихова жеља и воља. За добру сарадњу мора се обезбедити пре свега добра комуникација између установа, заснована на поштовању и разумевању струке. Нажалост, површно се схвата улога и одговорност различитих образовних институција, па често долази до неразумевања у погледу шта и ко треба да ради и шта се заиста може радити. Због тога је важно ускладити комуникацију и јасно дефинисати циљеве и улоге у остваривању сарадње.

Шта Завичајни музеј може да понуди и како да мотивише и усмери ученике на сарадњу? Музеј може ученицима понудити да буду активни учесници у креирању и постављању неких изложби, да буду предузетници и да учествују у креирању, изради и дистрибуцији сувенира, или пак да њихова истраживања буду преточена у драмске приказе које ће приказивати и школској, и широј музејској публици. Ученици средњошколског узраста већ могу озбиљно да приступе истраживању и проучавању извора, а и довољно су самостални да у оквиру формираних школских и музејских секција стичу знања и ван формалне, предметно-часовне наставе. Целокупни процес се мора осмислити тако да ученици почну радо да долазе у Музеј и да узимају учешћа у активностима музеја – истраживања извора и литературе, про-

налажење и прикупљање експоната, припрема за презентацију и сама презентација (изложба или игроказ)... Ове активности би омогућиле ученицима стицање трајних знања, што је уосталом циљ сваког образовног система, па и нашег, без обзира на све његове недостатке и мане.

Да би активности постале примери добре праксе

Завичајни музеј Рума је већ за следећу годину у свој програм рада уврстио неколико изложби које се могу понудити школама и наставницима новоуведених предмета. Музеј је спремио конкретне предлоге које је понудио школама. Ради што ефикасније реализације ове сарадње, морају се формирати тимови за сарадњу који ће ускладити активности. У тиму, подразумева се, морају бити музејски педагог и наставник као представник школе, али и ученици, због којих се цео процес и организује. Стручно особље Музеја је спровело неке активности већ и ове године.

„Ликовна колонија Борковац 2018.“ почетак сарадње музеја и школа

Наиме, крајем августа, већ традиционално, Завичајни музеј Рума организује „Ликовну колонију Борковац“ на којој учешће узимају реномирани ликовни уметници из земље и окружења. У разматрању опција кога ове године позвати на Колонију, стигла је већ поменута Препорука министарства, па се предлог списка учесника наметнуо спонтано после разматрања могућности успостављања сарадње музеја и школа. Уз опште одобравање свих који су учествовали у организацији ове традиционалне музејске манифестације, донета је одлука да се као учесници овогодишње колоније позову ликовни педагози (наставници и професори ликовне културе) из румских школа и школа из окружења. Тако је већ у августу успостављена прва спона и ударен темељ за даљу сарадњу. Како правила налажу, и ова ликовна колонија је радила на задату тему. При одабиру теме овог пута се водило и даље рачуна о интересима који ће задовољити потребе даље сарадње музеја и школе, али и интересе Општине која је покровитељ целог пројекта. Један од проблема који смо одмах идентификовали био је и тај да наш град нема ни адекватне разгледнице, ни адекватне сувенире. Како су већину учесника Колоније чинили академски сликари, избор теме је дошао такође спонтано, као и избор учесника. Тема „Ликовне колоније Борковац 2018“ била је „Мотиви за румске разгледнице“. У периоду од 20. до 26. августа настало је 26 слика са мотивима нашег града и околине, које би се могле наћи на разгледницама. У децембру ће бити реализована изложба слика насталих на Колонији, а у данима трајања изложбе, ликовни педагози

– учесници колоније, у изложбеном простору ће одржати радионицу под називом „Мала школа сликања“. У радионици ће учествовати ученици из школа у којима професори – учесници Колоније раде. По завршетку радионице, изложба слика са Колоније била би употпуњена сликама насталим у „Малој школи сликања“.

Постоји још неколико активности које је Музеј осмислио и захваљујући којима ће се остварити изванредна сарадња са школама.

Учешће у постављању изложби

После сазнања да је у гимназије уведен нов изборни предмет „Здравље и спорт“, Завичајни музеј Рума је Гимназији „Стеван Пузић“ одмах проследио план сарадње са професором и ученицима који су бирали овај изборни предмет. Наиме, у програму рада за 2019. годину, Завичајни музеј је планирао да за манифестацију „Музеји за 10“ организује изложбу „Спортски живот у Руми“. Професорима овог предмета одмах је упућен позив да се са својим ученицима укључе у истраживачки рад. Предложена им је литература коју би било пожељно да прочитају како би створили што бољу слику о тематици у прошлости, а онда да на основу сазнања из литературе покушају да спроведу истраживање на терену.

Опште је познато да је у Руми било доста спортских друштава и клубова, што у појединачним, што у колективним спортовима и да су поједини спортисти достизали врхунске резултате. Задатак би им био да интервјуишу што више бивших спортиста, да сазнају који спортови у ком временском периоду су били актуелни и популарни, који спортисти из којих спортова су достигли најбоље резултате на вишим нивоима такмичења, да ли има оних који су се опробали и на међународним такмичењима и слично. Следећи задатак био би сакупљање фотографија, диплома, пехара и медаља које ће поткрепити приче о појединцима или клубовима. Потом, један од задатака био би прикупљање старих реквизита и спортске опреме. Музејски стручњаци који ће радити на реализацији ове изложбе ће свакако водити рачуна о резултатима истраживања ученика, заједно са њима селектовати прикупљени материјал и на крају га презентовати на изложби, представљајући ученике као важне партнере изложбе. Сам наставник ће одлучити да ли ће истраживање бити резултат групног или индивидуалног рада ученика, да ли ће сви моћи да истражују све, или ће добити задатке груписане по проблемима које треба да реше. Током трајања овог пројекта, ученици ће стално долазити у музеј и у сарадњи са музејским стручњацима стицати нова знања. Оно што је најбитније, музеј ће ученицима пружити могућност да дођу до знања на нов начин и да савладају ново градиво. Осећајући колико су битна карика у настанку такве или неке друге изложбе, ученици ће долазак у музеј претворити у задовољство и квалитетно потрошено време.

Узложба је предвиђена за месец мај 2019. године, тако да је остављено довољно времена за све активности и кораке који ће довести до циља.

Игрокази као резултат истраживања

Драмска секција у музеју би имала комплексну улогу, показала би сву мултидисциплинарност за коју су у данашње време заинтересоване многе установе културе. Ова секција би у потпуности испунила савремене тежње ка мултикултуралности, мултидисциплинарности и сагледавању проблема из што више углова и различитих аспеката. Такав приступ истраживању, у којем би ученици били главни актери, прихватљив је младој генерацији, па би они радо учествовали у томе. Наиме, као главни проблем класичне наставе ученици наводе монотони предметно-часовни систем предавања. Одабиром једне теме за истраживање ученици би превазишли досаду када би у исто време тему обрађивали и са аспекта ликовне, и са аспекта музичке културе, али и са аспекта књижевности, историје или пак неке друге научне дисциплине.

Имајући у виду жеље и потребе ђака, вољу и спремност на сарадњу њихових професора, Музеј је предложио још једну активност кроз коју би се показао мултидисциплинарни приступ и отворила могућност што већег степена корелације између наставних предмета, на чему се у последње време у наставној пракси све више инсистира.

Музеј по природи свога посла прати значајне јубилеје и обележава значајне годишњице, како на државном, тако и на локалном нивоу. Свакако један од најбитнијих јубилеја који ћемо следеће године обележити јесте јубилеј осамстоте годишњице од проглашења аутокефалности српске цркве и њеног уздизања на ранг архиепископије. Централна фигура овог догађаја је свакако Свети Сава. Прихватајући да су гимназијалци већ увелико учврстили знања о животу и раду првог српског архиепископа, истраживање им треба усмерити на световне активности које су му донеле и звање првог српског просветитеља. Потом треба формулисати истраживачке теме прилагођене групном раду, али формулисати и задатке који ће повезвањем резултата истраживања свих група довести и до адекватних закључака. На основу резултата истраживања они ће проценити значај Светог Саве у очувању националног идентитета. Затим треба повезати ко су били највећи чувари и градитељи националне свести код Срба у нашим крајевима. Све набројано проучити са аспекта историјске науке, али тај аспект не може бити и једини. Један од задатака овог истраживања мора бити решен и са аспекта других наставних предмета, тј. других научних дисциплина. Посебно се мора скренути пажња ученицима на књижевно стваралаштво Св. Саве, али и на приче, песме, оде које су у част светитеља спевали други

српски писци итд. Као важну активност морамо уврстити и ликовне приказе Св. Саве или неког догађаја из његовог живота. Треба упоредити приказе лика кроз фрескописање са приказима портрета Св. Саве у делима српских сликара. Од свих резултата истраживања може се написати сценарио за један полчасовни играказ, а од прикупљених фотографија манастира, фресака и уметничких дела може се направити покретна сценографија. Цео играказ може бити праћен музиком.

Ово истраживање би у потпуности испунило задатке савремене наставе где ученици кроз истраживачки рад стичу нова знања, али их на један сасвим необичан начин презентују, а наставници постижу висок степен корелације и међупредметне сарадње излазећи не само из оквира предметно-часовног система, већ и из школске зграде, што ученицима пружа интересантнији стил учења, али и провере знања. Музеј у коме ће ученици доћи до највише информација о задатој теми, даће члановима драмске секције могућност да свој играказ прикажу и школској, и широј, музејској публици. Музеј ће тако важан јубилеј обележити на сасвим нов начин и освежити музејску понуду.

Да је истраживање и писање играказа ефикасно наставно средство зна се још од давнина. Истраживач историје нашег позоришта, театролог др Исидора Поповић каже да је познато да је школска драма жанр који је ступио на српску културну сцену средином XVIII века, а основна идеја је била да се ђацима путем позоришног представљања приближи и олакша савладавање градива². Зато ову активност треба подржати, а посебно имајући у виду и податак да је од 103 испитана ученика чак 76% изразило жељу да учествује у стварању оваквих играказа.

Оно што би играказе чинило још ефикаснијим наставним средством и интересантним музејским садржајем је и то што би они превазишли окви-ре наставе и на најбољи начин показали корелацију са другим дисциплинама, на чему се данас веома инсистира. Повезивањем позоришне уметности у свој њеној садржајности (сценографија, режија, костимографија, музички, то јест звучни ефекти...) са методиком наставе постиже се завидан ниво интердисциплинарности и мултидисциплинарности, а ученици на један интересантан начин стичу и повезују нова знања. Овај интересантан спој сигурно ће пробудити истраживачки дух и радозналост код ученика. Наставник и музејски педагог ће контролисати шта ученик треба да зна, разуме и уме да уради, те „наставникова улога не би била само 'озвучење наставног програма', нити реализација строго прописаних садржаја, већ креативан рад који захтева комплексне компетенције и одговорност за целину наставног процеса“³.

² Поповић Исидора, *(Пред)историја веселих позорја: Комедија у Срба пре Јована Стерије Поповића*, Нови Сад, 2014, стр. 61–67.

³ Костовић Светлана, *Васпитни стил наставника*, Нови Сад, 2005, стр. 17.

Свакако ће ове активности постати примери добре праксе, а тиме ће се створити и могућност за оспособљавање музејских стручњака за педагошки рад. Крајњи исход делатности ове сарадње музеја и школе је популаризација локалне историје, догађаја, обичаја, предања, традиције, музике, фолклора... На публици коју чине школска деца мора се темељити цео тај комплексан педагошки рад. Међутим, по истом моделу мора се организовати рад и са другим друштвеним групама, па чак и са појединцима. Занимљиви музејски садржаји, добра сарадња и комуникација музеја са публиком, као и њено активно укључивање у рад Музеја, основ је успеха сваке установе културе.

Литература:

- Костовић, Светлана, *Васпитни стил наставника*, Нови Сад, 2005.
- Кривошејев, Владимир, *Музеји, публика, маркетинг*, Народни музеј Ваљево, Ваљево, 2009.
- Поповић, Исидора, *(Пред)историја веселих позорја, Комедија у Срба пре Јована Стерије Поповића*, Нови Сад, 2014.

Summary

Pedagogical work in Ruma County Museum

To make a visit to the museum a pleasure, not an obligation

Even though Ruma County Museum does not have a formed professional pedagogical service, its pedagogical work is realized as a follow-up activity of successful museum programs. Considering that the greatest interest of the museum is to present its work to as much diverse and numerous audience as possible and to involve it in its work process, the museum should have a PR service and education service, i.e. pedagogical work which would efficiently connect the museum with schools and other institutions.

According to the recommendation of Ministry of Culture and Information, it has been suggested to all cultural institutions on the territory of Serbia to design as many activities as possible, whose realization would lead to a better connection and efficient cooperation with educational institutions, as well as to offer programs of activities to schools, so that they could be included in their annual work plans.

The results of a survey conducted in the second week of May 2018 in Grammar school „Stevan Puzic“ in Ruma started considerations about intensifying the cooperation between the Museum and this school. The pupils of the Ruma Grammar School answered various questions from the survey's questionnaire and showed interest in acquiring knowledge outside the school building. That was an incentive for the Museum staff to design interesting programs of cooperation and offer them to the school.

Planned activities that are to be examples of good practices have also been conducted. „Art Colony Borkovac 2018“ represents the beginning of a new cooperation between the Museum and schools. Further, activities were designed in relation with the participation of pupils in setting up exhibitions or writing plays as a result of a research on a given topic. The realization of these activities will provide a possibility for the training of museum experts for pedagogical work. The end result of the cooperation between the Museum and school is popularization of local history, events, customs, tradition, music, folklore...

Прилог

Део анкете спроведене у Гимназији „Стеван Пузић“ у Руми, мај 2018.

ПИТАЊЕ	ДА	НЕ	МОЖДА/ ПОНЕКАД	УКУПНО
Да ли сте задовољни наставним садржајима који се проучавају на часовима историје, српског језика, музичке и ликовне културе?	57	8	38	103
Да ли бисте наставне садржаје лакше усвајали када би се променио систем предавања, односно начин преношења знања?	61	8	34	103
Да ли би вам усвајање знања било лакше уз коришћење информација са интернета?	58	3	42	103
Да ли вам наставник даје информације на којим сајтовима имате обиље грађе и литературе из наставне теме коју обрађујете?	68	11	24	103
Да ли би користили понуђене активности за стицање знања у некој другој установи?	54	15	34	103
Да ли би знања стечена ван школе, у неформалним установама образовања и културе могли да повежете са знањима добијеним на часу?	78	0	25	103
Да ли бисте учествовали у провери знања које би ваш професор организовао на некој друштвеној мрежи?	81	9	13	103
Да ли бисте од стеченог знања групним радом направили драмски приказ који би се извео пред другим ученицима школе?	78	11	14	103
Наброј неке теме и догађаје за које сматраш да се морају обележавати и проучавати				

Историја уметности – History of Art

Сања Сајферт, кустос

Оскар Зомерфелд (Oskar Sommerfeld) уметничка дела из легата Ђорђа Војновића Галерије Куће Војновића у Инђији

Сажетак: У тексту „Оскар Зомерфелд, уметничка дела из легата Ђорђа Војновића Галерије Куће Војновића у Инђији“, покушће да се личност и дело овог уметника приближи не само познаваоцима ликовних уметности већ и широј јавности. Оскар Зомерфелд препознатљив као пејзажиста на чијим платнима се најчешће уочавају панонски предели са импресионистичким темама, идејама и мотивима је било карактеристично за импресионисте а Зомерфелд је често користио у пракси сликање у природи, и бележење сваког емотивног тренутка на сликама. Заправо, Зомерфелдово ликовно стваралаштво може да се посматра двојако као уметничко дело и као документ. Зашто као документ? После протеривање Немаца 1944. године¹ са сремских простора, оставило је трауматично искуство на уметника које се јасно огледа на његовим сликама препуних туге, бола, страха и смрти. Оно што се у Галерији Куће Војновића у Инђији чува је сасвим другог уметничког и духовног израза. У легату Ђорђа Војновића се налази једанаест карикатура и један портрет. Како су карикатуре доспеле у легат Ђорђа Војновића не знамо тачно, може се предпоставити као што је већ познато да су Ђорђе Војновић и његова супруга Аница били велике естетске и љубитељи уметничких дела. Портрет који се налази у легату, јесте портрет Ђорђа Војновића и закључно је да су се Оскар Зомерфелд и Ђорђе Војновић познавали, дружили, уважавали и да је тим познанством портрет наручен од уметника, а карикатуре су или откупљиване или су поклон Ђорђу од Оскара.

¹ Интернет сајт: <http://www.dvhh.org/syrmia/biographies/Sommerfeld-Oskar.htm>
Преведено са немачког на српски језик.

Кључне речи: *Галерија Куће Војновића, Инђија, Ђорђе Војновић, портрет, карикатура, изложба, Оскар Зомерфелд, Моја Воља, Немци*

Изложба посвећена у част сликару Оскара Зомерфелда одржана је у Галерији Куће Војновића у Инђији, 10. октобра 2008. године са почетком у 19 сати² у организацији Културног центра Инђија и Удружења ликовних уметника Инђије. За ову изложбу слику су нам посудили наши драги сарадници из Завичајног музеја Рума „Оскар Зомерфелд, уље на платну“³ као и породице из Руме, Инђије и Новог Сада чије се Зомерфелдове слике налазе у приватном власништву. По досадашњим истраживањима слике Оскара Зомерфелда су изложбом у Инђији први пут представљене не само инђијској публици већ грађанима Србије. Изложби су те вечери на отварању присуствовали представник Амбасаде Републике Немачке, представници немачке националне мањине са председницима својих удружења из Руме, Сремске Митровице, Сремских Карловаца, Београда и Инђије и неколико високих чиновца из свештенства Српске православне цркве.⁴ На изложби су посетиоци могли да погледају 35 уметничких експоната, слика и цртежа. За десет дана трајања изложбе Зомерфелдове радове видело је преко 700 посетилаца а на самом отварању изложбе присуствовало је око 150.⁵ Признања и похвале стижу из Покрајинског секретаријата за културу као спонзора пројекта, од господина Небојше Брадића, позоришног редитеља, тадашњег министра културе, представника немачке и аустријске амбасаде, Оскаровог сина Александра са супругом Хајди и рођаком Едитом Хемерле.⁶

Овим уметничким пројектом започиње озбиљно истраживање и ра-светљавање богатог и разноврсног уметничког опуса Оскара Зомерфелда.

*„Свесно се удаљавам од модерности јер сам уверен да могу изра-
зити сећање на своју домовину и историјски значај наше судбине само
кроз моју ликовну форму.“⁷*

Професор Оскар Зомерфелд

Оскар Зомерфелд, Немац рођен је у Јарковцима, некадашњем Пеја-чевићевом имању „Моја Воља“, 8. маја 1885. године⁸ од оца Александра и

² Zoran Milošević, *Časopis Fenster: Izložba Oskara Zomerfelda u Inđiji*, Sremski Karlovci, 2008., стр. 7, 8

³ Уговор о уступању уметничког дела на привремено коришћење Културни центар Инђија – Завичајни музеј Рума, 2008. Културни центар Инђија – Галерија Куће Војновића

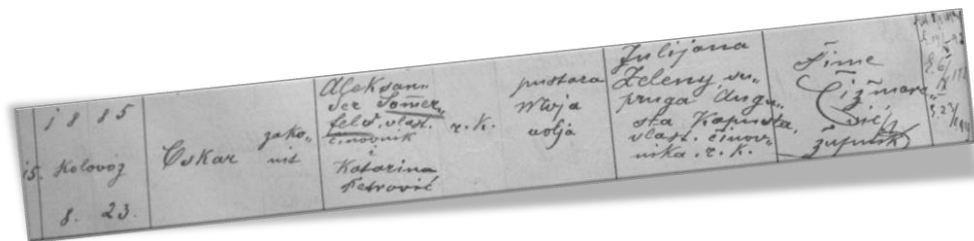
⁴ Zoran Milošević, нав. дело, стр. 8

⁵ Годишњи извештај ликовног програма 2008. година. Културни центар Инђија – Галерија Куће Војновића

⁶ Zoran Milošević, нав. дело, стр. 8

⁷ Интернет сајт: <http://www.dvhh.org/syrmia/biographies/Sommerfeld-Oskar.htm>
Преведено са немачког на српски језик.

мајке Катарине, рођене Петровић.⁹ Први талас насељавања Немаца у сремским областима догодио се 1745. године. Ако се водимо по изворима спахилук грофа Пејачевића „Моја Воља“ населиле су између 1746. и 1750. године, уз више српских и хрватских, и 173 немачке породице, а потом насељавају и 700 породица из југозападне Немачке 1786. године. У Инђији и њеној околини по сачуваном податку из 1848. године живело је преко 1.500 Немаца.¹⁰

Из извода из матичних књига рођених и крштених ркт. цркве у Инђији

Школовање Оскара Зомерфелда започиње у „Мојој Вољи“ где завршава основну школу 1896. године, а потом школовање наставља у Финфкирхену¹¹ где га отац уписује у катедру школу коју завршава 1904. године. По завршетку школе унапређен је, добија чин поручника и одлази у Осијек на одслужење војног рока. После одслужења војног рока одлази у Будимпешту где наставља школовање на војној академији и специјализује се за рад на примењеној геометрији, топографији, картографији и слободном цртању.¹² Док је боравио у Будимпешти на школовању у војној академији, Оскар Зомерфелд уписује упоредо и уметничку академију коју завршава у року 1911. године. Током студијских дана да би проширио своје знање у пољу ликовних уметности одлучује да крене на путовање у Фиренцу, Париз и Мадрид 1909. године, где се упознаје са делима великих европских сликара кроз посете познатим музејима и галеријама. Осим што је са собом носио високо образовање две академије, Оскар Зомерфелд је био и полиглота. Поред свог матерњег немачког језика говорио је и мађарски, српско-хрватски који је био језик из детињства и одрастања родног завичаја, као и француски језик који је савладао на уметничкој академији у Будимпешти. После завршених академија, Зомерфелд добија посао професора 1911.

⁸ Момчило Рокнић, *Знаменити Инђинчани*, Инђија, 1999., стр. 77

⁹ Zoran Milošević, нав. дело, стр. 7

¹⁰ Milica Živković, *Evropska godina kulturnog nasleđa*, часопис за културу инђијски културни Канделабар, број једанаести, стр. 23–27., 2018.; Anton N. Lukić, *Indija, Indigena: Zapisi i predanja, Indija 2002*.

¹¹ Сања Сајферт, *Оскар Зомерфелд – Oskar Sommerfeld (Инђија, 1885. – Hofkirchen, 1973.)* [каталог], Културни центар Инђија, Удружење ликовних уметника Инђије, 2008.

¹² Момчило Рокнић, *Знаменити Инђинчани*, Инђија, 1999., стр. 77, 78

године у Катедрској школи у Финфкирхену где предаје предмете за које се специјализовао и француски језик.¹³

Зомерфелд се припрема на друго путовање у Париз које је прекинуто због атентата у Сарајеву 1914. године. После разних турбуленција током Првог светског рата, долази у Инђију где се потпуно предаје уметности и сликарству и припрема се на поновни одлазак у Париз. Осим Париза, Зомерфелду је био занимљив и Минхен, односно минхенска школа која је у то време била веома популарна нашим уметницима и ко је могао, радо је одлазио на школовање и дошколовавање, као што је урадио и Зомерфелд. После студијских путовања, истраживања, дружења са уметницима, Зомерфелд се враћа у свој родни крај и 1929. године се жени са Паулином Херцег¹⁴ и пресељава у Руму где наставља да ствара пејзаже надахнуте природом Фрушке горе.¹⁵

Зомерфелдов сликарски опус би могао да се подели у три фазе: предратну, послератну фазу и аустријску фазу. У првој фази на његовим платнима доминира пејзаж, кроз светлост и аутономност боја, својствен импресионизму али још увек под утицајем романтичног лиризма. Мотиви, теме на његовим делима су фокусирани као битан елемент који даље открива ширину, композицију саме слике. У послератној фази у периоду између 1940–1950. године се намеће политичка тематска структура слике, путем пропагандне уметности где се власт обраћа кроз уметничко дело, врло често бива наручилачка уметност. Испољава се извесна хомогеност стила, лишена слободе и инвентивности. Фигуре су приказане као снажне и јаке личности, мушкарци са истакнутом мускулатуром како неуморно раде и обрађују земљу. Фигуративност постаје покретач даљег развоја слике и носиоц одређених важних еволутивних уметничких идеја која постају матрица мишљења и стварања и на крају модели који су парадигма не само идеолошко-уметничке, већ политичке, социолошке и културолошке ситуације.¹⁶

Немачка власт као припадника немачке нације га штити и одводи у Немачку, након окупације Југославије 1941. године, тако да његова уметничка дела доспевају до уметничких галерија у Берлину и Минхену. Породицу Оскара Зомерфелда довела су послератна збивања у Хофкирхен на Трагнахуу, мирно и мало трговиште у горњоаустријском округу Хаусрук.¹⁷

¹³ Исто, стр. 78.; Сања Сајферт, *Оскар Зомерфелд – Oskar Sommerfeld (Инђија, 1885. – Hofkirchen, 1973.)* [каталог], Културни центар Инђија, Удружење ликовних уметника Инђије, 2008.

¹⁴ Ратко Рацковић, Прилози биографији Оскара Зомерфелда, *Рен тијериз Голубинаца*: Инђијски Културни Канделабар /пети број/ децембар 2010., стр. 26

¹⁵ Момчило Рокнић, нав. дело, стр. 79.

¹⁶ Сања Сајферт, *Оскар Зомерфелд – Oskar Sommerfeld (Инђија, 1885 – Hofkirchen, 1973)* [каталог], Културни центар Инђија, Удружење ликовних уметника Инђије, 2008.

¹⁷ Момчило Рокнић, нав. дело, стр. 79

У новој средини Зомерфелд започиње своју трећу фазу и доживљава свој нови уметнички успон. Зомерфелд се поново враћа пејзажу, али то сад није онај сремски, панонски, фрушкогорски пејзаж, већ на његовим платнима започињу мотиви алпских планина.

Иако је још увек опседнут судбином својих сународника који су после Другог светског рата, напустили своје домове и отишли, настају дела која прате судбине и страдања тих људи. Једна таква слика која носи назив Бег (Die Flucht), налази се у Палати нација у Женеви.¹⁸

Преминуо је 27. априла 1973. године у Хофкирхену. У његовом атељеу на штафелају остало је незавршено платно под називом „Мартовски снег“.¹⁹

Зомерфелд је и у Аустрији био поштован у свету ликовних уметности и у уметничким круговима, тако да у Хофкирхену, 15. новембра 2011. године излази књига посвећена Оскару Зомерфелду „Сликарска филозофија Оскара Зомерфелда“ (Der Malerphilosoph Oskar Sommerfeld).²⁰

Оскар Зомерфелд у легату Ђорђа Војновића у Инђији

Легат Ђорђа Војновића у Инђији чува један портрет Ђорђа Војновића, уље на платну из 1925. године и једанаест карикатура, рађених оловком у боји на којима нема забележене године, али предпостављамо да су настале у периоду између 1920. и 1930. године.

Портрет „Ђорђе Војновић“²¹ Ђорђе Војновић је приказан како седи на браон фотељи са прекрштеном ногом. У десној руци држи цигарету.

¹⁸ Исто, стр. 80

¹⁹ Исто, стр. 80

²⁰ Интернет сајт: <http://www.donauschwaben-ooe.at/index.php?id=366>

²¹ Ђорђе Војновић родио се 12. јуна 1888. године од оца Ђорђа и мајке Љубице. Школовао се у Инђији, Загребу, Сремским Карловцима, Скопљу и Бечу. Студирао је на Правном факултету у Бечу. Године 1912. оженио се са Аницом Контит, девојком из угледне породице из Инђије, са којом је провео у Бечу предратне године. Међутим, тамо их је затекла вест о сарајевском атентату и они се због промењеног расположења према Србима од стране Бечлија враћају у Инђију. Бива ухапшен од стране немачких општинских власти које су вршиле терор над локалним становништвом, па је извесно време проводио по затворима одакле је молио да му се дозволи поновни одлазак у Беч. Због породичних проблема, мајчине болести, вратио се у Инђију 1917. овог пута за стално. Одлучио је да, заједно са супругом Аницом, сагради салаш „Ђорђево“ на коме ће дочекати и жељно ишчекивано ослобођење и припајање Војводине Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Међуратни период Ђорђе Војновић је посветио пре свега, активном друштвеном животу. Био је члан општинског, црквеног и школског одбора и велики борац за одбрану српског националног програма. Највише се ангажовао, ипак, на месту старешине соколског друштва и око изградње соколског дома, за које су му приписане највеће заслуге. Године након другог светског рата представљале су веома тежак период у животу његове супруге и њега. Као припадник сокола и велики Србин није наишао на симпатије код нове власти. Она му је конфисковала сву имовину, а његова оаза, салаш „Ђорђево“ је срушен. Ђорђе Војновић се, потом, окренуо својим књигама, великој библиотеци коју је поседовао и која је пре Другог светског рата

Одевен је елегантно у црном оделу са лептир машном. Сигнирано је у доњем десном углу латиничним словима „Som.“ Рестаурацију рама и чишћење слике урадио је мр Светислав Николић 2018. године.

Портрет Ђорђа Војновића

Карикатура у ликовној уметности представља неког или нешто што је намерно деформисано, реалност која је наглашена неким одређеним карактеристичним одликама особе, појаве или догађаја. Она има намеру да постигне утисак смешног са допуштањем препознавања одређене особе или ситуације.²² Карикатура се на подручју Србије развија од средине 19. века. Прве карикатуре су долазиле у наше крајеве као пропагандни памфлети изразитог антимађарског става међу Србима у Војводини, тадашњој Аустроугорској монархији, а највероватније су штампане у Београду уз одобрење кнеза Александра Карађорђевића и Илије Гарашанина, као прилог Србских новина.²³

била стециште инђијске интелектуалне елите. Педесетих година двадесетог века је написао аутобиографско дело *Успомене из мог живота* које је објавила Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић“ у Инђији под називом „*Инђија у сећањима*“ и превео „*Седам година на Тибету*“: *мој живот на двору Далај Ламе*, од Хајнриха Харера у издању Матице Српске 1956. године. Ђорђе Војновић преминуо је 21. маја 1975. у својој 87. години живота у Инђији. Сахрањен је у породичној гробници Војновића на инђијском Старом српском гробљу. Ђорђе Војновић је кућу и своју имовину тестаментом завештао граду Инђији, а све своје књиге оставио је инђиској библиотеци; (Момчило Рокнић, *Знаменити Инђинчани*, Инђија, 1999., стр. 25–33)

²² Enciklopedija likovnih umjetnost, knjiga 3: *Karikatura*, Zagreb, 1964, стр. 145

²³ Марија Радисавчевић, *Пјер Крижанић – хроничар једног времена* [каталог], Спомен-збирка Павла Бељанског, Нови Сад, 2013., стр. 9

У другој деценији 20. века значајну улогу међу карикатуристима на подручју спрема има Оскар Зомерфелд. Колико се зна његове карикатуре се налазе у Инђији, као што је већ написано у горњем тексту, а има их и у Руми – колико тачно не зна се и то још треба да се истражи. Ратко Рацковић је за часопис инђијски културни Канделабар написао чланак *Прилози биографији Оскара Зомерфелда*, из 2010. године где је приказана карикатура „Нашем пријатељу Леваку, на Светог Антуна 13. VI 1932.“

Карикатура „др Вајдл“²⁴, ветеринар. Цртеж је урађен плавом оловком на папиру. Доктор Вајдл је приказан у покрету са озбиљним изразом лица. Крупан човек са изразитим обрвама и брковима, елегантно одевен у одело са лептир машном, на глави има шешир. У десној руци држи штап, а у левој ташну са медицинским прибором. Карикатура је израђена брзим потезом оловке у хоризонталном правцу, са постепено наглашеним тањим и дебљим линијама.²⁵

Др Вајдл

Карикатура „Берберин“ цртеж урађен плавом оловком на папиру. Берберин у десној руци држи бритву, која је кренула ка „особи“ која је имагинарно приказана као танка кривудава линија. Одевен је елегантно, одело са краватом, а у левом џепу сакоа му се налази црвена свеска. Берберин је приказан као мршав човек са брчићима и наочарима. Цртеж прати брзи покрет оловке са косим и облим линијама.

Берберин

²⁴ Др Виктор Вајдл у Инђију је дошао почетком двадесетих година 20. века и ординирао до краја живота, крајем тридесетих година. Ординација се налазила као његово власништво, у згради непосредно уз бивши Соколски дом. У његовој заоставштини нађена је медаља – одликовање са натписом „За услуге краљевском дому“. Његов син завршава медицинске студије у Бечу. После рата 1945. био је шеф клинике за женске болести у Минхену, а затим професор и саветник владе Баварске. (У: Anton. N. Lukić, *Инђија, Indigena: Zapisi i predanja*, Инђија 2002., стр. 430)

²⁵ Sanja (Hajdarević) Sajfert, *Prvi akademski slikar u Indiji Oskar Zomerfeld (Sommerfeld) Moja Volja 1885. – Hofkirhen u Gornjoj Austriji 1973.*; Инђијски Културни Канделабар /други број/, септембар 2007., стр. 44

Аутокариатура Оскара Зомерфелда, под називом „**Рекогносцирање**“. Оскар је приказан као човечуљак са избаченим носом, брчићима и зубима. На глави носи шешир, који је украшен жутом траком. Одевен је у одело које је шатирано косим линијама, са лептир машном и чизмицама док на пети постоји метални појачивач с куком, вероватно за мамузе. У десној руци држи велику оловку као штап и јаше на папиру у облику коња, као асоцијација „вештца“, који црта и слика све пред собом. Њега покреће „олуја“, која је приказана са гомилом листова који су свуда унаоколо и ишатирани су окер бојом. Цртеж носи динамику помоћу листова и хоризонталних, брзо потезних линија.²⁶

„Рекогносцирање“.

Ђула Хајмиш – апотекар

Карикатура, „Ђула Хајмиш апотекар“²⁷, рађена је пастелом у више боја. Доминира плава која оивичава портрет и предмете. Овај цртеж је веома сложене композиције. Апотекар Ђула је приказан као крупан човек са брковима и тужним изразом лица. Одевен је у ловачку униформу, кратке панталоне, око сакоа му је опасач са муницијом и лептир машна која је неминовна у свим Оскаровим карикатурама, жути чарапама и ципелама са металним појачивачем (мамузе). Око њега су две пушке унакрсно постављене, што нам говори да је био склон лову. У десној руци држи апотекарску вагу и кашику, односно апотекарски прибор, а левом руком држи ручку и управља машином. У левом џепу од сако вири му књига на којој пише „Нимрод“. Нимрод је историјска личност, мезопотамски владар који се спомиње у *Књизи постања*, а такође је јунак

многих легенди. У Библији је приказан као моћни владар и градитељ државе, који је основао многе градове укључујући моћни Вавилон, односно

²⁶ Нав. дело, стр. 45.

²⁷ Крајем 19. века отворена је апотека породице Хајмиш. Апотека је радила до 1930., када је преузима брачни пар Грозај. (У: Anton. N. Lukić, *Indija, Indigena: Zapisi i predanja*, Indija, 2002., стр. 430)

Вавилонску кулу. У левом горњем углу наспрам његове главе, такође се налази неки машински строј на коме су на немачком језику исписане разне фирме: фабрика ципела, фабрика макарона, фабрика зејтина, електрична централа итд. Да ли је можда имао улогу у свим овим делатностима, могуће да јесте, пошто му Нимрод вири из џепа, али вероватно да је имао таквих интересовања, када је приказан у оваквом амбијенту. Са десне стране, наспрам његове руке, може се јасно прочитати речи „Бешка“, а испод „Сасс“. За разлику од других цртежа, овај је доста статичан, али линије су разноврсних облика и дефиниција. Оне су оштре, меке, танке, дебеле, кружне, хоризонталне, вертикалне, разноврсне са благим и примесама брзим потезима оловке.²⁸

Зубар

Карикатура „Зубар“, урађен црном оловком на папиру. Приказује старијег господина, са крупним очима, како пуши лулу. Зубаров став тела је неправилан и искривљен. Центар цртежа је његов огроман стомак који је спуштен, тако да су и панталоне пале и висе, а његов ход нам наговештава да је господин имао мало краће и криве ноге. Зубар је одевен у одело, сако, развучен прслук, кратке панталоне и шешир који је украшен црном траком. У десној руци држи штап, а у левој као да је кренуо да извади џепни сат. Чизмице су обојене окер нијансом. Цртеж је скоро непомичан и залешен, иако има функцију покрета, линије су помешане благим и брзим потезом оловке, делује мирно, једино ознака дима из његове луле је урађена у једном брзо, експресном потезу са почетном дебљом полукружном линијом која постаје тања и лакша.²⁹

Карикатура „Доктор Крста Грабовачки“³⁰, урађен је плавом оловком. Доктор Грабовачки је приказан у оделу, са шеширом на глави, сакоом

²⁸ Sanja (Hajdarević) Sajfert, *Prvi akademski slikar u Indiji Oskar Zomerfeld (Sommerfeld) Moja Volja* 1885. – Hofkirhen u Gornjoj Austriji 1973.; Инђијски Културни Канделабар /други број/стр. 44., септембар 2007.

²⁹ Исто, стр. 45

³⁰ Др Крста Грабовачки, рођен у Инђији 11. марта 1889., у земљорадничкој породици, од оца Јована и мајке Пелагије. Матурирао је у гимназији у Сремским Карловцима 1909. Студије медицине уписује у Инсбруку наставља у Бечу, а дипломирао је 1916. у Базелу. Током Првог светског рата мобилисан је у аустроугарску војску, а затим прелази на руску страну. У Русији остаје две године када се као добровољац прикључује српској војсци на Крфу. По завршетку рата почиње да ради у Земуну, 1920., а потом прелази у Инђију, где ради као општински лекар. Др Грабовачки имао је троје деце, кћи Миру из првог брака и сина Милана и кћер Добрилу из

из којег десног џепа вири оловка. Десна рука му је благо подигнута у ваздух, као да одмахује, на чега указује слоган на цртежу „Мани брате!..“, а у левој руци држи штап. Наслоњен је на сто. Његов израз лица је благ, успаван и помало незаинтересован, са спуштеним обрвама и благо издигнутим брковима. Композицију цртежа карактеришу косе и оштре линије, урађене брзим потезом оловке.³¹

Др Крста Грабовачки

Карикатура „Carons carax Jungilegus“ – „Гавран“, урађена је плавом оловком. Приказује младог господина, почешљаног уназад (зализана фризура) који је изразито мршав, са изразито наглашеним носом. Одевен је у елегантно одело, које као да му је веће него што би требало. У десној руци држи упаљену цигарету, при чему је дим означен неправилно кружном линијом, а леву руку држи у џепу од сакоа. Иза његових леђа се налази птица са великим кљуном на грани – „гавран“, који гледа у посматрача (нас) и као да се подругљиво смеје. Овај цртеж носи симболични карактер и има улогу басне. Као да птица има особину овог младог господина. На цртежу је написан слоган „Carons carax Jungilegus“. Цртеж је урађен брзим потезом линија, а птица је наглашена посебно експресивним и дебљим потезом оловке. Линије су косе, обле, оштре, симетричне и вертикалне.³²

Гавран

другог. После ослобођења за време Сремског фронта, 1944., радио је у болници за рањенике а касније учествује у оснивању првог Дома здравља у Инђији, где остаје до пензионисања. Инђинчани га се сећају као финог и даровитог доктора који је увек имао лепу реч и пригодан савет за све пацијенте. Преминуо је 1976., у Инђији у 87-ој години живота. (У Момчило Рокнић, *Знаменити Инђинчани*, Инђија, 1999., стр. 35, 36)

³¹ Sanja (Hajdarević) Sajfert, *Prvi akademski slikar u Indiji Oskar Zomerfeld Sommerfeld* Moja Volja 1885-Hofkirhen u Gornjoj Austriji 1973.; Инђијски Културни Канделабар /други број/ септембар 2007., стр. 46

³² Исто, стр. 46

Конрад Пинц – власник циглане

На цртежу је исписан слоган на немачком језику „3 Wochen nach Marienbad“, „3 недеље у Мариенбаду“, највероватније наглашава да одлази на одмор. Цртеж је урађен полукружним, вертикалним, благим и оштрим линијама.³⁴

Карикатура „Бошко Петровић – благајник“, урађена је плавом оловком. Господин благајник је представљен као изразито мршав и изразито издужен човек. Његове руке и прсти који су издужени показују у благајнички списак. Главу карактерише црвени бабурасти нос на коме су смештене наочаре. На цртежу је исписан и слоган „Шути – па плати!“, што нам казује да је господин благајник био веома строг и не баш тако благ. Цртеж карактеришу обле испрекидане, вертикалне и кратке линије које су урађене благим и брзим потезом оловке.³⁵

Бошко Петровић – благајник

³³ Конрад Пинц се спомиње у књизи Anton N. Lukić, *Indija, Indigena: Zapisi i predanja*, Indija 2002., стр. 243, (кружну пећ је прибавио Конрад Пинц и најстарија циглана се налазила на месту Пинцове циглане.)

³⁴ Sanja (Hajdarević) Sajfert, *Prvi akademski slikar u Indiji Oskar Zomerfeld (Sommerfeld) Moja Volja 1885. – Hofkirhen u Gornjoj Austriji 1973.*; Инђијски Културни Канделабар /други број/, септембар 2007., стр. 45

³⁵ Исто, стр. 45

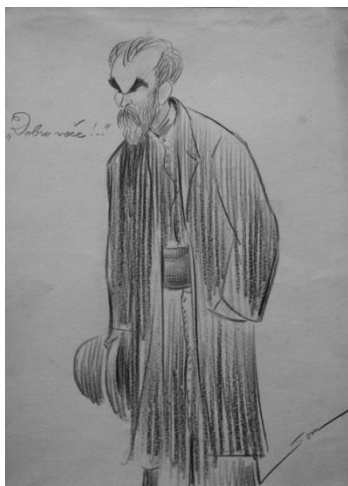
Карикатура „Браћа Живковић из Ирига“, приказан је како веома нервозан човек, којег је изнервирао телефонски разговор, пошто у левој руци држи телефонску слушалицу којој је откинут кабл од телефона због силног беса. Позадину карикатуре чине гомила разбацаних папира који лете око њега, књиге бачене на под, као и мастило које се просуло и направило флеку на поду. Десном ногом гура сто који хоће да се сруши, а лева нога му се уплела у столицу. Господин Живковић је одевен елегантно, на себи има одело са прслуком и краватом које је наглашено брзопотезним косим линијама. Господин Живковић је приказан са брчићима, са мало косе али уредно ошишан.

Браћа Живковић из Ирига

Карикатура „Прота Марковић Радослав“³⁶, алијас поп Рацко, како су га Инђинчани од миља звали.³⁷ Приказан је у црној мантији са црним

³⁶ Свештеник Радослав Марковић рођен је у Мошорину 14. јануара 1865. године. У Инђију долази 1889. године где добија службу у Српској православној цркви. Основну школу завршио је у Мошорину, а гимназију уписује у Сремским Карловцима, где, још као гимназијалац, уређује и пише текстове и чланке за часопис „Слога“. Млади Радослав матурирао је у Новосадској гимназији 1884., и уписује се на Карловачку богословију, коју завршава 1888. Када је Марковић дошао у Инђију у њој је доминирало немачко становништво, док су Срби били становници другог реда. Дошавши у такву средину млад и амбициозан свештеник сагледао је општу ситуацију своје парохије и одмах се ухватио решавања проблема. Парох Марковић се није бавио само религијским питањима већ и научним. Марковић окупља Србе надничаре и оснива задругу 1889., која је узимала црквену земљу у закуп, а касније имала штедно новчани карактер. Та идеја је уродила плодом и 1897. оснива Српску земљорадничку задругу, која је и прва задруга у овим крајевима, која је потом постала узор за оснивање многих других задруга. Као резултат дугогодишњег истраживања објављена је 1901. Монографија о Инђији, *Православна српска парохија у Инђији крајем 1900., Сремски Карловци 1901.*, која је постала узор како треба радити на оваквим публикацијама. Прво издање ове књиге имало је 38 страна, а друго 68. Прота Марковић је био зачетник идеје о оснивању Српског соколског друштва у Инђији и био је његов први старешина. Рад проте Марковића је цветао све до Сарајевског атентата 1914. године, када га хапсе први пут и то међу првим Инђинчанима. Био је заробљен у Инђијској војној касарни, затим га премештају у Руму, а потом и на Петроварадинску тврђаву. Када је пуштен невин, био је у кућном притвору, а друго хапшење је доживео приликом преласка српске војске у Срем. Прота Марковић и после пада Аустроугарске монархије према Немцима и Мађарима се понашао увек коректно и добронамерно, без икаквог реваншизма које се могло очекивати у тренуцима славља и националног заноса. У уједињеној Југославији Ра-

капутом а око струка има црвени опасач. Мантија и капут су ишрафирани вертикалним линијама које су урађене експресивним, брзим потезом руке. Лик Проте Марковића је приказан са озбиљним цртама лица, наглашеним обрвама и брадом, у десној руци држи црни шешир а са леве стране се налази натпис „Dobro veče!...“. Иако је ово карикатура, Оскар Зомерфелд нам приказује Проту Марковића као озбиљног и одмереног господина.

Прота Радослав Марковић

дослав Марковић поново креће и развија своје духовне и просветитељске идеје. Културне, образовне, политичке активности Срба у Инђији биле су увек пропраћене учешћем проте Марковића. Почетком Другог светског рата 1941. Престају све активности проте Марковића и напушта Инђију и сели се са породицом у Београд. После завршетка рата поново се враћа у Инђију, али одржава контакте само са старим пријатељима и почео је да се бави математиком у јавном животу га није било. Прота Радослав Марковић и његова супруга Даринка имали су четворо деце. Преминуо је 14. децембра 1948. и сахрањен у порти српске православне цркве у Инђији, где је провео своје најлепше дане. (У: Момчило Рокнић, *Знаменити Инђинчани*, Инђија, 1999., стр. 127–136)

³⁷ Исто, стр. 131

Закључак

Ликовни опус Оскара Зомерфелда је битан за српску културу и уметност. Његова дела се не налазе само у војвођанским местима у Инђији, Јарковацима, Руми, Новом Саду већ и у Женеви, Хофкирхену и још неким местима за које не знамо, а надамо се да ћемо ускоро сазнати. По изворима са електронских медија видимо да је своја дела излагао у Бечу, Будимпешти, Есегу, Лицу, Фунфкирхену, Хофкирхену, Берлину, Минхену... О његовом делу и раду треба да се још истражује и пише. Изложба која је била посвећена Оскару Зомерфелду, 2008. године у Галерији Куће Војновића у Инђији, заправо није била изложба са којом смо се одужили овом дивном уметнику, већ почетак сагледавања његовог ликовног стваралаштва, и интересовања у пољу ликовних уметности. Пошто је Оскар Зомерфелд био професор можемо само да претпоставимо која је знања пренео на своје ученике, мешавина ликовне уметности са топографијом, картографијом и примењеној геометрији и дали је неко од његових ученика постао сликар и какав сликар...!? Искрено се надам да ће текстови који су написани о овом сликару успети да заинтересују јавност и да ће његово име изаћи из сенке и постати више препознатљиви у свету уметности.

Његово ликовно стваралаштво у Србији започиње после завршетка Првог светског рата 1918. године када се враћа у своју родну Инђију и траје све до његовог одласка у Немачку до 1941. године. Период од 23 године није мали период, већ сасвим довољан за озбиљан број радова који је настао на нашим просторима и можемо само да нагађамо шта је све успео да нацрта, наслика и у ком правцу се кретао његов ликовни рукопис. Оно што смо успели да видимо на већ поменутој изложби, јасно нам говоре дела да је његов рад био разнолик и да је желео да се упозна са многим уметничким правцима, али је ипак остао у домену реализма, постимпресионизма и незаобилазној љубави према природи и сликању пејзажа како сремских тако и алпских. Оскар Зомерфелд је био Немац који је до краја живота био заљубљен у свој родни Срем, а ипак се родни крај воли на посебан начин.

Извори и литература

Годишњи извештај ликовног програма 2008. година. Културни центар Инђија – Галерија Куће Војновића, Инђија 2008.

Уговор о уступању уметничког дела на привремено коришћење Културни центар Инђија – Завичајни музеј Рума, 2008. Културни центар Инђија – Галерија Куће Војновића

Enciklopedija likovnih umjetnost, knjiga 3, Zagreb, 1964.

Živković, Milica, Evropska godina kulturnog nasleđa, часопис за културу инђијски културни Канделабар, број једанаести, новембар, 2018.

Lukić, Anton N., Indija, Indigena: Zapisi i predanja, Indija 2002.

Milošević, Zoran, Časopis Fenster: Izložba Oskara Zomerfelda u Indiji, Sremski Karlovci, 2008.

Радисавчевић, Марија, Пјер Крижанић – хроничар једног времена [каталог], Спомен-збирка Павла Бељанског, Нови Сад, 2013.

Рацковић, Ратко, Прилози биографији Оскара Сомерфелда, Рентгенографски Голубинаца Инђијски Културни Канделабар /пети број/ децембар 2010.

Рокнић, Момчило, Знаменити Инђинчани, Инђија, 1999.

Sajfert (Hajdarević), Sanja, Prvi akademski slikar u Indiji Oskar Zomerfeld (Sommerfeld) Moja Volja 1885. – Hofkirchen u Gornjoj Austriji 1973.; Инђијски Културни Канделабар, други број, септембар 2007.

Сајферт, Сања, Оскар Зомерфелд – Oskar Sommerfeld (Инђија, 1885. – Hofkirchen, 1973.) [каталог], Културни центар Инђија, Удружење ликовних уметника Инђије, 2008.

Интернет извори:

<http://www.dvhh.org/syrmia/biographies/Sommerfeld-Oskar.htm>

<http://www.donauschwaben-ooe.at/index.php?id=366>

Summary

Oskar Sommerfeld art works from the legacy of Djordje Vojnovic from the Gallery of Vojnovic House in Indjija

Artistic scope of Oscar Sommerfeld is important for Serbian culture and art. His works are located in Indjija, Zarkovci, Ruma, Novi Sad but also Zeneve, Hofkirchen and other places. He exhibited his works in Vienna, Budapest, Funfkirchen, Hofkirchen, Berlin, Munich etc. The exhibition which was dedicated to Oscar Sommerfeld in 2008, in the Gallery of Vojnovic House in Indjija, was the beginning of reviewing his artistic creation.

Oscar Sommerfeld began his artistic creation in Serbia after the completion of the First World War in 1918, when he returned to his home town Indjija, and it lasted until his going away to Germany in 1941. Oscar Sommerfeld is recognisable by his landscapes at whose canvases Pannonia areas with impressionistic themes, ideas and motifs are most frequently perceived. He often painted outdoors and recorded in his paintings every emotional moment. Sommerfeld's artistic creation can be seen dually, as a piece of art and as a document. Why as a document? Deportation of Germans in 1944 from the territory of Srem represented a traumatic experience for him and can be clearly reflected in his paintings full of sadness, pain, fear and death.

Милорад Стојаковић, сарадник

Откривање спомен-плоче у Брестачу

У суботу 15. априла 2018. године, у Брестачу код Пећинаца свечано је откривена Спомен-плоча свештенику и мештанима страдалим у Првом светском рату. На предлог Предрага Пузића, писца из Новог Сада и почасног становника Брестача, 26. јула 2018. године, на дан месне храмовне славе, формиран је Иницијативни одбор за подизање Спомен плоче. Његових 20 чланова за свог председника бира Пузића, а за секретара Милорада Стојаковића.

Надлежним институцијама у Општини Пећинци и Сремској Митровици поднети су одговарајућа документи, а каменорезачкој радњи „Фараон Ћирић“ из Суботишта нацрт за израду плоче. Средства су прикупљена добровољним прилозима, док је један део дала и Општина из свог буџета. Одлучено је да се споменик постави на зграду Брестачког Дома културе.

Текст на Спомен-плочи предложио је Предраг Пузић уз консултацију са представницима Завичајног Музеја Рума.

СПОМЕН ПЛОЧА
У славу и част,
страдалима у месту 16. септембра 1914.
за грумен равног Срема и слободу златну.
ТЕОДОР МОМИРОВИЋ
свештеник
БРАНКО БУГАРСКИ

ДУШАН БОГДАНОВИЋ
МИЛОШ БОГДАНОВИЋ
РАЈКО ВЕЛИМИРОВИЋ
ВАСА ДАВИДОВИЋ
КРСТА ЂУРИЧИЋ
ГЕОРГИЈЕ ЗОРИЋ
СИМА ЗОРИЋ
МИТАР ЈОВАНОВИЋ
МАКСИМ ЈОВИЧИЋ
АНДРИЈА КРЊУЛАЦ
МАРКО МАЛЕШЕВИЋ
ЈЕВРЕМ МАЛЕШЕВИЋ
ЖИВАН ПЕТРОВИЋ
МИЛАН РОМАНОВИЋ
МИЛАН ЦВЕТКОВИЋ

Благослови, Боже, њихов траг што сјаји.

Захвални потомци и мештани Брестача.

16. 09. 2018.

У суботу, 15. септембра 2018. године, уз присуство потомака страдалих, великог броја мештана и гостију са стране, као и представника Општине Пећинци, о жртвама су говорили Јовица Деврња, директор Културног центра у Пећинцима, Марко Сретковић, шеф Месне канцеларије Брестач и Предраг Пузић. Након пригодног културно-уметничког програма спомен-обележје открили су у име Пећиначке општине Јовица Деврња и Предраг Пузић испред Иницијативног одбора. Парастос жртвама одржао је Томислав Којић, свештеник Брестачки и Суботишки.

Кажимо и неколико речи о поводу нашег окупљања.

О цивилним жртвама Првог светског рата са ових простора се веома мало зна. Захваљујући књизи банаћанина Тоше Искруљева „Распеће српског народа у Срему 1914. године“, која је објављена 1936, сачувана су имена свих страдалих. Искруљев је ходио од села до села и записивао сећања сведока. Посетио је Брестач и овековечио његове жртве.

Имамо да кажемо Велико Хвала и нашем прослављеном писцу Вељку Петровићу, који у једној од својих приповедака спомиње Брестачку трагедију.

Као што је опште познато, након пораза аустроугарске војске на Церу, делови Дунавске, Тимочке и Шумадијске дивизије Прве српске армије прешли су 6. септембра 1914. реку Саву и крочили у Срем. Убрзо се свуда, од Купинова до Брестача, Старе Пазове и Батајнице, вијорила српска тро-

бојница. Чак је и регент Александар дошао у Земун. Био је ово ратни маневар који је пронео славу нашег војника.

Народ је по селима своје ослободиоце дочекао хлебом, вином, песмом. Први војници у Брестач су стигли 7. септембра путем од Никинаца. Звона на цркви Светих Архангела весело су објављивала прве наговештаје коначног ослобођења и уједињења. Велики број мештана окупио се у центру, предвођени општинским бележником Васом Давидовићем. Читавих седам дана у Брестачу се живело једним новим животом. Брзо су забрављене ратне неприлике и запостављени многи сељачки послови. Један од војника је касније забележио, да су га не само старији већ и мала деца љубила у руку.

Због аустријског контранапада који је уследио, српске војне јединице су морале да се поврате натраг. Кроз Брестач су пролазиле бројне избеглице из пограничних насеља, а убрзо је стигла и вест о казненој експедицији. Аустријска војна команда је одлучила да кроз калварију прође свако од 35 насеља које је примило и угостило српске војнике. За одмазду су бирали свештенике, учитеље и највиђеније људе. Навешћемо свега неколико имена из Брестачу најближих места:

Парох из Доњег Товарника, Стеван Јовановић, убијен је код Кипова близу Ирига, учитељ Јован Коцкар у Шатринцима, а учитељ Петар Јовановић жив је спаљен у Платичеву. Као таоци одведени су у логор Цапраг свештеници: Љубомир Суботић из Пећинаца, Владимир Хранисављевић из Добринца, Стеван Аврамовић из Сибача, Георгије Недељковић из Краљеваца, Никола Поповић из Попинаца, Емилијан Грбић из Руме, па и бивши Брестачки парох Лазар Сабовљевић са службом у Карловцима.

У Брестач је 16. септембра ушла чета аустријских солдата. Мештане које су затекли на улицама повели су до црквене порте. Из кућа су доводили и друге људе. Уследило је испитивање о томе ко је све дочекао и помагао српске војнике док су боравили у селу. Власт је сматрала да је српско родољубље врста издаје. Посебној суровој истрази подвргнути су свештеник Теодор Момировић и општински чиновник Васа Давидовић.

Момировић је рођен 1883. године у Шиду, а након свршене Карловачке богословије постављен је 1906. на службу у Брестачу. У време дочека српске војске, он није ни био у месту, већ у Шаренграду код Илока, одакле се вратио оног јутра кад ће и погинути. У свом последњем извештају који је проследио духовним властима у Карловцима, Момировић моли да се владика заузме код царске војне команде да се свештеници не хапсе.

Васа Давидовић, родом из Путинаца, радио је у ондашњој Брестачкој општини као чиновник. Један је од првих који је поздравио долазак српске војске у село, носећи заставу и певајући родољубиве песме.

Свештенику Теодору Момировићу паљени су бркови и брада, ударан је кундацима, стављана му је жеравица у уста. Васа Давидовић боден је

бајонетом. Предвече су поведени до једног од житних амбара. Ту су их повезали конопом и повешали на греде. Испод њихових ногу наслагали су дрва и упалили ватру. Кажу да је поп Теодор у диму и огњу призивао Бога, док је Васа Давидовић певао о завичају.

Злочин још није био окончан. Из црквене порте издвојено је 15 људи и потерано на сељачко гумно. Поређали су их у круг једног по једног око великог стога сламе и повезали дебелим конопом. Пуцали су у сваког, а затим упалили камару.

Најмлађи од њих је имао 21, а најстарији 65 година.

Остатке спаљених тела сахраниле су породице на локалном гробљу. Прах свештеника Момировића положен је подно споменика његовог рано умрлог сина Бошка.

С поносом и тугом истичемо ових 17 мученика, који су пре једног века положили своје животе у име свих других становника Брестача. Нисмо их заборавили. Они су свој дуг одужили свом завичају, а нама је преостало да им се Спомен-плочом, сећањем и полагањем венаца и цвећа заувек одужујемо.

Нека им је вечна слава и хвала!

Снежана Јанковић, кустос

Извештај о раду Музеја за 2017. годину

Претходна 2017. година остаће забележена као једна од успешнијих година у историји Завичајног музеја Рума. Улажући огроман напор, мало-бројни колектив успео је да реализује годишњи Програм рада установе, који је у смислу стручних музејских активности био веома амбициозно конципиран. Стручни савет Музеја, који је у свом саставу имао по једног кустоса археолога, етнолога, историчара уметности и три кустоса историчара (од којих је један био на руководећој функцији), креирао је овакав Програм рада у циљу покривања недостатка сталне изложбене поставке, привремено уклоњене крајем 2015. године због неусловности простора у ком је излагана.

Предвиђене бројне активности на пољу стручно научних истраживања, издавачке делатности, презентације музејских и осталих културно уметничких програма, рада са музејском публиком, међумузејске сарадње, аквизиција и конзервације предмета у потпуности су остварене, неке чак у већем обиму од планираног. Као плод опсежних и дугогодишњих стручно научних истраживања остварена је знатна издавачка продукција у виду пет стручних публикација, једне луксузне монографије и једног документарног филма, овде не убрјајмо тридесетак каталога мањег обима који су пратили све излагачке програме. Публикације из области уметности, етнологије и историје радили су кустоси у оквиру изложбених пројеката: Скулптуре Вукашина Миловића (април), Румски потоци – хералдички симбол градских амблема (мај), 270 година румског вашара – 1747–2017 (октобар), Амбари и котобање – народно градитељство и 45. Ликовна колонија „Борковац“ (децембар). Поводом пола века трајања, издата је монографија о раду Ликовне колоније „Борковац“. Још један значајан јубилеј био је повод увећања музејске продукције – обележавање 270 година постојања румског вашара. Тим поводом снимљен је документарни филм у копродукцији са Независним филмским центром Ворки тим.

Продукција, у смислу стварања нових уметничких дела, остварена је организацијом седмодневне уметничке колоније (45. сазив Ликовне колоније „Борковац“) након које је уметничко одељење Музеја обогачено, односно увећано са 12 уметничких дела – скулптура, рељефа и колажа. Такође, уметнички фонд је знатно увећан поклон легатом вајара Милана Бесарабића (89 уметничких дела), који је на самом крају године Музеју поклонила уметникова наследница.

Стручни тим Музеја, самостално или у сарадњи са партнерским институцијама, реализовао је велик број програма. Презентовани су стручни, научни, културни и уметнички програми путем различитих видова активности: изложби, предавања, стручних скупова, радионица, промоција публикација и филмских пројекција.

Обимна излагачка делатност одвијала се путем сопствених изложби презентованих у свом простору или у различитим установама широм Србије (Рудник, Горњи Милановац, Пећинци, Инђија, Нови Сад, Панчево и Ћуприја) и гостујућих изложби партнерских институција у Музеју. Од сопствених изложби треба истаћи изложбе које је Музеј реализовао у оквиру републичке манифестације „Музеји Србије 10 дана, од 10 до 10“: „Успомене из Руме“ изложба старих разгледница и „У знаку три потока“ документарна изложба о румским грбовима. Осим њих реализоване су још три изложбе: изложба поводом 270 година румског вашара, изложба радова са 45. сазива борковачке колоније и етнолошка изложба „Амбари и котобање – народно градитељство“.

Број гостујућих изложби у Музеју илуструје спремност и спретност менаџмента у развијању сарадничких односа са различитим институцијама и организацијама, како у оквиру постојеће сарадње тако и у успостављању нове. Током 2017. реализовано је 12 гостујућих изложби, у сарадњи са Амбасадом НР Кине у Београду, Амбасадом Немачке у Београду, Институту за кинеске традиционалне борилачке вештине „Chuen“ из Лондона, Народним музејом у Смедеревској Паланци, Музејом Војводине, Галеријом Лазар Возаревић из Ср. Митровице, Музејом рудничко-таковског краја из Г. Милановца и многим другим партнерима што се може јасно видети у табеларном приказу који следи. Остале изложбе су обухватале ауторске изложбе слика, вајарских дела, фотографија и хуманитарне изложбе слика.

ИЗЛАГАЧКА ДЕЛАТНОСТ У 2017. ГОДИНИ

Ред. бр.	Назив / аутор	Тип активности	Време и место одржавања	Напомена
1.	Изложба радова са 44. Ликовне колоније „Борковац“	Изложба слика	20. децембар 2016. – 14. фебруар 2017. ЗМР	Радни део уметничке колоније (44. сазива) одржан је крајем месеца августа 2016. године
2.	Изложба „Кинеске приче“ (поводом Кинеске Нове Године)	Изложба фотографије	17. јануар – 28. фебруар ЗМР	У сарадњи са Амбасадом НР Кине у Београду
3.	Изложба „Између костима и орнамента: антропоморфне фигурине винчанске културе“ – из збирке Народног музеја из Смедеревске Паланке	Археолошка изложба	09. фебруар – 03. март ЗМР	У сарадњи са Народним музејом из Смедеревске Паланке

4.	Изложба „Купиник – последња престоница српских деспота“ кустоса Ђ. Бошковића	Историјска изложба	10. фебруар – 05. март Културни центар Пећинци	Гостовање изложбе ЗМР-а у оквиру сарадње са Агенцијом за развој општине Пећинци
5.	Изложба „Поглед изнутра“ Марије Здравковић	Изложба слика (цветни мотиви)	07. – 28. март ЗМР	Поводом Дана жена
6.	Изложба „Слободно задарство у Србији 1785–2016“ из фонда Регуларне Велике Ложе Србије	Документарна изложба	16. март – 04. април ЗМР	У сарадњи са Регуларном Великом Ложом Србије
7.	Изложба „Фотографија на позоришном плакату Ференца Барата“ Љилане Динић кустоса Позоришног музеја Војводине	Документарна изложба из области историје позоришне уметности	22. – 26. март Културни центар Рума	У сарадњи са румским позориштем и Позоришним музејом Војводине у оквиру манифестације „Арт Трема Фест Рума“
8.	Изложба скулптура Вукашина Миловића (носилац плакете М. Николајевић)	Вајарска изложба	06. – 29. април ЗМР	
9.	Изложба „Купиник – последња престоница српских деспота“ кустоса Ђ. Бошковића	Историјска изложба	07. април – 03. мај Галерија Кућа Војиновића у Инђији	Гостовање изложбе ЗМР-а у оквиру сарадње са Културним центром Инђија
10.	Изложба „Мотиви источне Србије“ Жељка Синобада (носилац плакете М. Николајевић)	Изложба фотографија	18. април – 03. мај Дом културе „Војислав Илић“ Рудник	Гостовање изложбе Музеја у оквиру сарадње са Музејом рудничко-таковског краја из Горњег Милановца
11.	Изложба дела Лазара Возаревића из фонда Галерије „Лазар Возаревић“ из Сремске Митровице	Сликарска изложба	11. мај – 19. јун ЗМР	У оквиру манифестације „Музеји Србије, десет дана од 10 до 10“ (тема манифестације: музеј у гостима)
12.	Изложба „Купиник – последња престоница српских деспота“ кустоса Ђ. Бошковића	Историјска изложба	12. – 23. мај Музеј Војводине у Новом Саду	Гостовање изложбе ЗМР-а у оквиру манифестације „Музеји Србије, десет дана од 10 до 10“ (тема: музеј у гостима)
13.	Изложба „Успомене из Руме“ кустоса Ђ. Бошковића и А. Ћирић	Документарна изложба (разгледнице са мотивима Руме из колекције Јосипа Циндрића)	16. мај – 22. јун ЗМР	У сарадњи са колекционаром Јосипом Циндрићем из Немачке, у оквиру манифестације „Музеји Србије, десет дана од 10 до 10“ и поводом Дана ЗМР-а

14.	Изложба „Румски потоци – хералдички симбол градских амблема & Градски мотиви – инспирација уметника“ кустоса Д. Јанковића	Документарно уметничка изложба	16. мај – 22. јун ЗМР	У оквиру манифестације „Музеји Србије, десет дана од 10 до 10“ и поводом Дана ЗМР-а
15.	Изложба „Купиник – последња престоница српских деспота“ кустоса Ђ. Бошковића	Историјска изложба	31. мај – 22. јун ЗМР Народни музеј Панчево	Гостовање изложбе ЗМР-а у оквиру сарадње са Народним музејом Панчево
16.	Изложба „Кинеско наслеђе и култура чаја“ Института за кинеске традиционалне борилачке вештине „Chuen“ из Лондона и кустоса Д. Јанковића	Изложба о чају и презентација кинеских традиционалних борилачких вештина	02. јун – 19. јул ЗМР	У сарадњи са Институтом за кинеске традиционалне борилачке вештине „Chuen“ из Лондона
17.	Изложба „Воркапић – цртежи“ Ворки тима и кустоса Д. Јанковића	Уметничка изложба	02. – 05. јун Културни центар „Брана Црнчевић“ Рума	У сарадњи са Независним филмским центром Ворки тим из Руме
18.	Изложба „Српски јунаци Косовске битке – владари вечности“ Љубинке Шибе Фимић	Изложба слика	22. јун – 06. јул ЗМР	Поводом Видовдана, изложбу отворио Покрајински подсекретар за културу
19.	Изложба „Купиник – последња престоница српских деспота“ кустоса Ђ. Бошковића	Историјска изложба	26. јун – 07. јул Музеј „Хореум Марги – Равно“ у Ћуприји	Гостовање изложбе ЗМР-а у оквиру сарадње са Музејом „Хореум Марги – Равно“ из Ћуприје
20.	Изложба „HERE I STAND: Мартин Лутер, реформација и њене последице“	Документарна изложба	28. јун – 24. јул ЗМР	У сарадњи са Амбасадом СР Немачке у Београду
21.	Изложба „Ала смо се наодмарали“ Милкице Поповић и Агнеш Озер	Историјска изложба	11. јул – 31. август ЗМР	У сарадњи са Музејом Војводине из Н. Сада, а у оквиру манифестације „Културно лето“
22.	Изложба „Мој Банат“ Милана Живковића	Изложба уметничке фотографије	28. јул – 04. септембар ЗМР	У сарадњи са Музејом Војводине из Н. Сада, а у оквиру „Културног лета“
23.	Изложба поводом 270 година румског вашара кустоса Д. Јанковић	изложба уметничке фотографије	02. август – Културни центар „Брана Црнчевић“ Рума	Изложба радова са 43. Ликовне колоније „Борковац“ организована у оквиру 7. Румфеста
24.	Изложба „Удружена аутономија“ Р. Митровић, И. Ниошлић и М. Филиповић	Изложба слика	17. август – 11. септембар ЗМР	У оквиру манифестације „Културно лето“

25.	Изложба „Плакатирање геноцида“ др Драге Његована	Документарно историјска изложба	15. септембар – 06. октобар ЗМР	У сарадњи Музејом Војводине из Новог Сада
26.	Изложба радова деце са сметњама у развоју и инвалидитетом	Изложба слика	16. септембар ЗМР	У оквиру манифестације „Сионска сабрања – фестивал вере, наде и љубави“ који организује Српска православна црквена општина Рума
27.	Изложба „Живот и смрт хероја. Неутралности не може бити“ Ј. Новаквић, М. Лукић и М. Васиљевић	Историјска изложба	26. септембар – 26. октобар ЗМР	
28.	Изложба „270 година румског вашара (1747 – 2017)“, стручни тим ЗМР-а	Тематска изложба	12. октобар ЗМР	Поводом годишњице вашара
29.	Изложба „У сусрет руском цару“, Срећњски манастир из Москве и Студио „Руски цар“	Изложба фотографија	06. новембар ЗМР	У оквиру манифестације „Дани Наталије Берњикове“ коју организује Српска православна црквена општина Рума
30.	Изложба и предавање „Ђенерал Божидар П. Терзић“, аутори изложбе Александар Марушић и Ирена Мандић. (предавање А. Марушић)	Историјска изложба и предавање (поводом стогодишњице Великог рата)	07. новембар ЗМР	Гостујућа изложба Музеја рудничко-таковског краја из Горњег Милановца, наставак сарадње започете у априлу
31.	Хуманитарна изложба за помоћ Срђану Шакоћићу	Изложба слика	28. новембар – 11. децембар ЗМР	У организацији породице Шакоћић
32.	Изложба слика Сине Попова	Сликарска изложба	05. – 22. децембар ЗМР	Ретроспективна изложба уметника из Старе Пазове
33.	Изложба радова са 45. Ликовне колоније „Борковац“	Изложба вајарских дела и инсталација	26. децембар 2017. – 09. фебруар 2018. ЗМР	Радни део уметничке колоније (45. сазива) одржан је током последње недеље августа
34.	Изложба „Амбари и котабање – народно градителство“ кустоса етнолога Ј. Арсеновић	Изложба посвећена народном градителству	28. децембар – 14. фебруар ЗМР	Пројекат реализован уз подршку Покрајинског секретаријата за културу, јавно информисање и односе са верским заједницама

Током лета и јесени Музеј је учествовао у градским манифестацијама „Културно лето“ и „Дани Наталије Берњикове“ и тако додатно обогатио своју програмску шему. У оквиру ових манифестација одржане су филмске вечери

(„Недеља савременог кинеског филма“ и избор из „Срем филм фест-а“) и низ предавања из различитих области (културно наслеђе, народна традиција, историографска грађа, Велики рат и стварање државе СХС).

Манифестацију „Дани Наталије Берњикове“ посвећену Великом рату, иницирала је и организовала Српска православна црквена општина Рума, а Музеј је као суорганизатор био домаћин већини програма који се изводе током трајања ове вишедневне манифестације. У оквиру теме о Великом рату Музеј је, у сарадњи са издавачком кућом „Прометеј“ и РТС-ом, презентовао Едицију „Србија 1914–1918“.

Сарадња са Српском православном црквеном општином Рума остварена је и кроз учешће у хуманитарној манифестацији „СИОНСКА САБРАЊА 2017 – фестивал Вере, Наде и Љубави“, у којој се Музеј показао као изузетан домаћин деци и младима са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Као добар домаћин Музеј се представио и почетком октобра, када је у склопу обележавања 270 година румског вашара, организовао дводневни стручно научни скуп Етнолошке секције Музејског друштва Србије на тему „Традиција вашара и сабора у Србији“.

Велику пажњу током целе године Музеј је посветио педагошком раду, у који је укључио предшколску установу „Полетарац“, основне и средње школе. Организована су два циклуса радионица, у току гостујуће археолошке изложбе и ауторске ликовне изложбе, са децом предшколског узраста и ученицима 5-их и 6-их разреда. Такође, уз већину изложбених програма организована су током претходне године посебна стручна вођења за ученике основних и средњих школа. Музеј је учествовао и у пројекту за ученике средњих школа „Караван кроз Руму“ у оквиру којег је угостио средњошколце из 6 војвођанских градова.

Теренски рад је још једна стручана активност успешно извођена током 2017. године. Стручни тим Музеја вршио је теренска истраживања у Руми и већини села румске општине за потребе пројекта „Амбари и котабање – народно градитељство“. Археолог је учествовао у систематским археолошким ископавањима на територији Сићевачке клисуре и заштитним ископавањима на локалитету Гомолава код Хртковаца.

Захваљујући разноврсним и квалитетним програмским садржајима као и многобројним успешним активностима стручног тима, Музеј је подигао интересовање за своје програме у локалној заједници али и другим срединама. Успео је да и поред недостатка сталне изложбене поставке задржи своју публику, па чак и да је прошири презентујући изложбене програме у различитим градовима широм Србије.

Укупно посматрано, многобројни програми, који осим излагачких укључују и остале програмске садржаје, показали су велику посвећеност раду малог колектива током 2017. године. У табели која следи приказани су хронолошким редом.

ПРОГРАМИ ПРЕЗЕНТОВАНИ У 2017. ГОДИНИ

Ред. бр.	Назив / аутор	Тип активности	Време и место одржавања	Напомена
1.	Едукативне радионице уз изложбу „Између костима и орнамента: антропоморфне фигуре винчанске културе“	Радионице за ученике о праисториској култури (фигурине)	27. фебруар – 03. март ЗМР	Едукација за децу школског узраста (од 3. до 5. разреда основних школа)
2.	Промоција публикације „Рума у периоду 1861–1914.“ кустоса Ђорђа Бошковића	Представљање издавачке делатности ЗМР-а	17. март Градска библиотека АС у Руми	У сарадњи са Градском библиотеком „Атанасије Стојковић“ у Руми
3.	Едукативне радионице уз изложбу „Поглед изнутра“	Радионице за децу на тему пролеће - цвеће	21.– 27. март ЗМР	Едукација за децу предшколског узраста
4.	Промоција публикације „Четири града – утисци из Кине“ кустоса Драгомира Јанковића	Представљање путописа са студијског путовања кустоса ЗМР-а	27. април Градска библиотека „Атанасије Стојковић“ у Руми	У сарадњи са Амбасадом НР Кине у Београду и Градском библиотеком „Атанасије Стојковић“ у Руми
5.	Пројекција филма „У завичају после смрти живети“ аутора и режисера Игора Чолака	Документарни филм о Лазару Возаревићу	18. мај ЗМР	У оквиру манифестације „Музеји Србије, десет дана од 10 до 10“
6.	Промоција Зборника радова „1941. у Војводини – отпор фашизму“ групе аутора (један од аутора Александра Ђирић кустос ЗМР-а)	Презентација радова са научног скупа на тему „1941. година у Војводини – отпор фашизму“	23. мај Музеј Срема Сремска Митровица	Научни скуп (и штампање Зборника радова са скупа) реализовало је Удружења антифашиста Новог Сада
7.	„Митска бића, обичаји и предање (вук, змија и петао)“ предавање кустоса етнолога Ј. Арсеновић	Презентација обичаја у православној религијској традицији	13. јул ЗМР	У оквиру манифестације „Културно лето“
8.	Вече документарног филма – награђени филмови са фестивала „Срем филм фест“	Пројекција 4 кратка документарна филма	20. јул ЗМР	У сарадњи са удружењем „Срем филм“, а у оквиру манифестације „Културно лето“
9.	Презентација поводом 270 година румског вашара, кустоси А. Ђирић и Д. Јанковић	Предавање и изложба уметничке фотографије	02. август – Културни центар „Брана Црнчевић“ Рума	Предавање и изложба радова са 43. Ликовне колоније „Борковац“ организовано је у оквиру 7. Румфеста
10.	„Из школских анала: цртачка школа у Руми“ предавање кустоса умет. збирки Д. Јанковића	Презентација посвећена историји школства у Руми	08. август ЗМР	У оквиру манифестације „Културно лето“

11.	Недеља савременог кинеског филма	Пројекција филмова	15–21. август КЦ „Брана Црнчевић“ Рума и ЗМР	У оквиру манифестације „Културно лето“
12.	„Из школских анала: румске школе“ предавање кустоса историчара А. Ђирић	Презентација посвећена историји школства у Руми	22. август ЗМР	У оквиру манифестације „Културно лето“
13.	Пројекат за ученике средњих школа „Караван кроз Руму“	Презентација о културно историјском наслеђу националних заједница	26. август ЗМР	Едукација за ученике из 6 градова Војводине, у сарадњи са ССШ „Бранко Радичевић“
14.	Трибина „Мисија и музика“ и изложба радова деце са сметњама у развоју и инвалидитетом	Трибина (предавање) и Изложба слика	16. септембар ЗМР	У оквиру манифестације „Сионска сабрања – фестивал вере, наде и љубави“ који организује Српска православна црквена општина Рума
15.	Промоција Зборника радова „1941. у Војводини – отпор фашизму“ групе аутора (један од аутора А. Ђирић кустос ЗМР-а)	Презентација радова са научног скупа на тему „1941. година у Војводини – отпор фашизму“	27. септембар ЗМР	У сарадњи са Удружењем антифашиста Новог Сада
16.	Стручни скуп етнологске секције Музејског друштва Србије „Традиција сабора и вашара у Србији“	Стручно научни скуп	02. – 03. октобар ЗМР	У сарадњи са Музејским друштвом Србије
17.	Премијерно емитовање филма „Румски вашар“, редитељ Драган Цакић	Документарни филм (снимљен поводом 270 год. румског вашара)	10. октобар ЗМР	Производња ЗМР и Ворки тим Рума
18.	„Рума у II светском рату“ предавање кустоса историчара А. Ђирић	Предавање поводом дана ослобођења Руме у II светском рату	27. октобар Дом пензионера Рума	У организацији СУБНОР-а општине Рума
19.	„Збор у Руми и Велика народна скупштина“ предавање архивског саветника Зорана Вељановића	Предавање	9. новембар ЗМР	У оквиру манифестације „Дани Наталије Берњикове“ коју организује Српска православна црквена општина Рума
20.	Пројекција филма „Бициклот путевима српске војске 1915-2015.“ Редитељ Стефан Лукић	Документарни филм	13. новембар ЗМР	У оквиру манифестације „Дани Наталије Берњикове“ коју организује Српска православна црквена општина Рума

21.	Предавање „Српско – руски односи у средњем веку“ др Ђорђа Ђекића	Предавање	15. новембар ЗМР	У оквиру манифестације „Дани Наталије Берњикове“ коју организује Српска православна црквена општина Рума
22.	Пројекција филма „Милунка Савић, хероина Великог рата“ Аутор Слађана Зарић, редитељ Ивана Стивенс	Документарно играни филм	18. новембар ЗМР	У оквиру манифестације „Дани Наталије Берњикове“ коју организује Српска православна црквена општина Рума
23.	Промоција књига из Едиције „Србија 1914–1918.“ издавачке куће „Прометеј“ и РТСа	Представљање књига (поводом стогодишњице Великог рата)	21. новембар ЗМР	У сарадњи са издавачком кућом „Прометеј“
24.	„Др Жарко Миладиновић“ предавање кустоса историчара А. Ћирић	Предавање поводом Дана Руме	24. новембар Раднички универзитет Рума	У организацији СУ-БНОР-а општине Рума
25.	Промоција вишетомног издања „Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије и Европе“ Музеја рудничко-таковског краја из Горњег Милановца	Представљање књига	08. децембар ЗМР	У оквиру сарадње са Музејом из Горњег Милановца
26.	Предавање „Отпор окупатору у Руми 1942. године“ кустоса историчара А. Ћирић	Предавање	09. децембар Покрајинска скупштина, Нови Сад	У оквиру научног скупа на тему „1942. година у Војводини – отпор фашизму“ у организацији Удружења антифашиста Новог Сада

На крају треба рећи да је 2017. логичан след последњих неколико година (2013–16.) током којих је Музеј реализовао значајне стручне пројекте и велик број програма. Резултати постигнути у 2017. нису остали незапажени од стране надлежних стручних инстанци. У марту 2018. године Музеј је кандидован за престижну награду „Михаило Валтровић“, коју додељује Музејско друштво Србије. Поносни носилац исте постао је 18. маја 2018. године, када је на свечаној седници МДСа примио награду у категорији 2) (музејске установе) за изузетне резултате у стручном раду постигнуте током периода јануар – децембар 2017. године који по стручном и научном значају представљају истакнути допринос развоју културе Србије. Комисија за награде и признања МДСа при уручењу награде дала је следеће образложење: „...У категорији 2) музеју (музејској установи) за изузетне резултате постигнуте у 2017. години, на предлог др Драге Његована, музејског и научног саветника, директора Музеја Војводине, награда је додељена Завичајном музеју Рума. Уз предлог приложена је одговарајућа документација, попис свих програма са кључним детаљима,

публикације и монографија, захвалнице, документарни филм и фотографије. Предлог је прихваћен јер су запослени Завичајног музеја показали велико залагање у свим сегментима музејског рада током 2017. године. Музеј је основан 1962. као музејска збирка која временом прераста у музејску установу регионалног карактера. Данас има само 11 запослених, од чега је половина музејских стручњака. Током 2017. реализовали су 58 програма различитог карактера и садржаја: изложбе, предавања, стручно научне скупове, радионице, промоције и филмске пројекције. Поред тога, остварили су и знатну издавачку продукцију са пет стручних публикација, једном луксузном монографијом и једним документарним филмом. Њихове изложбе такође су гостовале у другим музејима у земљи, а међу њима издвајамо изложбу „Купиник – последња престоница српских деспота“ којом је скренута пажња на један изванредан археолошки локалитет и споменик културе у Купинову. Изложба је гостовала у пет градова Србије. Издваја се такође седмодневна уметничка колонија, којом је уметнички фонд обогаћен значајним бројем музеалија. Истраживачки рад са теренским истраживањима такође није изостао у 2017. години. Свесни да будућност музеја почива на посетиоцима најмлађег узраста, иако немају посебно издвојено одељење за то, кустоси различитих профила у овом музеју баве се и радом са децом предшколског узраста, као и ученицима...“. Иначе, награда „Михаило Валтровић“ додељује се у три категорије, а за 2017. годину уз румски Музеј примили су је др Јасна Јованов, историчар уметности (у категорији 1) истакнутом појединцу за укупан допринос – животно дело) и ауторски тим из Народног музеја Лесковац за изложбу Тајне археолошких депоа (у категорији 3) појединцу или ауторском тиму за пројекат године).

In memoriam

Ратко Рацковић
(Београд, 1946 – Рума, 2017)

Прошле, 2017. године, изненада нас је напустио наш дугогодишњи сарадник и пријатељ Завичајног музеја Рума – Ратко Рале Рацковић.

Иако је рођен у Београду (30. марта 1946), његов живот и рад је скоро искључиво везан за Руму, Голубинце и, уопште, за Срем. У Голубинцима је провео детињство и завршио основну школу, да би школовање наставио у Руми. У нашем граду је провео највећи део живота.

Након завршеног школовања на Вишој педагошкој школи у Београду, смер српскохрватски језик и књижевност, Рале се запослио у Туристичкој организацији. Био је оснивач и директор „Сремтуриста“. Из тог времена датира запажен туристички проспект Срема, чији је он био коаутор. За допринос развоју туризма награђен је златном значком Туристичког савеза Србије и сребрном плакетом Туристичког савеза Југославије. У каснијим годинама бавио се приватним предузетништвом.

Његово интересовање за завичајну историју датира још одраније, али овој теми је могао потпуно да се посвети тек одласком у пензију.

Године истраживачког рада у архивима, библиотекама, музејским збиркама и породичним архивима резултирале су великим бројем текстова и публикација у којима је обелоданио своја открића. На многим и јавним и ТВ наступима надахнуто говорио о завичају којег је волео.

Чланци су му публиковани у многим часописима, попут: Споменнице Историјског архива „Срем“ у Сремској Митровици, сремскокарловачких „Кривова“, Зборника Завичајног музеја Рума, Зборника Завичајног друштва „Стара Бешка“, свезака Културно-историјског друштва „ПЧЕСА“, Сремских новина...

Написао је следеће публикације: Хрвати у Руми на Брегу, Помени и трајања I и II (монографија Голубинаца), Досељавање и духовни живот Хрвата у Руми, Српско војничко гробље у Руми (коаутор), Војновићи – духовници, трговци, поседници, Школе и школарци Голубинаца (објављен постхумно).

Нарочито су запажени његови чланци о значајним румским и сремским породицама. У њима је отргао од заборава фамилије Богдановић, Николајевић, Војновић, Фишер, Кривопац, Хранисављевић.

Иза њега је остало још необјављених радова, а Завичајни музеј Рума ће настојати да у наредном периоду и њих представи јавности.

